

ధరతి, జూన్ '50

మేఘనాథుడు

చిత్రకారుడు: కీ. శే. శ్రీ శేలూరి రామమూర్తి.

1. సాంసారిక తృప్తి - శ్రీ తాం డూరి నరసింహం - 535 - 536
2. శ్రీ నాథునికలపాని నిల్పం - శ్రీ జా. వెం. ల. నరసింహ శాస్త్రి - 537 - 540
3. విరివెన్నె - శ్రీ శ్రీ పాద లక్ష్మీ నారాయణ మూర్తి - 541
4. మధుర చాణీ - శ్రీ శ్రీ పాద నానాలపు ప్లవూర్తి - 542 - 547
5. శంకు ఆశ్రయ వాసన రూపం - శ్రీ శ్రీ పాద నానాలపు - 548 - 550
6. వాదప్రతివాదములు - యామలక్ష్మి జ్ఞాంతములు - శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి - 551 - 558
7. పరామర్శ - శ్రీ బి. నాథ శాంతా శాస్త్రి - 559 - 580
8. మధుర స్మృతి - శ్రీ కె. ఆర్. మురారీ శర్మ - 581
9. విశ్వరూపము - శ్రీ కె. వెం. శ్రీ. ఆనంద శాస్త్రి - 582
10. ఆత్మంగాని మూలము - శ్రీ శ్రీ రామం సుబ్రహ్మణ్య శర్మ - 583 - 590
11. నవవంశముల శత్రు - శ్రీ రామేశ్వర వాదనారాయణ శాస్త్రి - 591 - 595
- శ్రీ విలక్ష్మి నరసింహ శాస్త్రి
12. కథలు - గాథలు - గరిత వలస - విద్యుద వానల సూర్య నారాయణ. 596
13. నాగార్జున శాంత - తరువాత ముఖ్యమంత్రి గుహా - 597 - 606
శ్రీ ఆమంబర్ల నానాల శాస్త్రి
14. పంచ స్థం - శ్రీ పోలూరి సహజానందం - 607 - 612
15. శాంతిల రత్నం శ్రీ శ్రీ యాత్ర - శ్రీ పోలూరి శివ శాస్త్రి - 613 - 626
16. విద్యుత - శ్రీ కె. విశ్వేశ్వర శాస్త్రి - 626
17. శామరాజులు - శ్రీ పత్త వానల సుందర శాస్త్రి - 627 - 631
18. విద్యుద వానలు - 632 - 636

విశ్వక్సేపి నం.
శ్లోకము

భారతి

సంపుటము 27
సంచిక 6

సాంసారిక తృష్ణ

శ్రీ కొండూరి నరసింహం

మంగళవాద్యభూషణులు సుమాంత్రికహేషులు బంధుభాష ల
ర్థాంగిముఖేందుభూషణులు హృదంతరమస్మృతరాణ్మసేషులు
రంగుగ నాయెడంద కనుబ్రామి తొలంగని భ్రాంతిరూపమా
యాంగణబద్ధబుద్ధి గలవానిని జేసె వివాహ మన్నియన్.....

ప్రణయినినిండుకొగిట గుబాళుల నీను మధుప్రసక్తిలో
మణిరనికూజితాంతరసుమానితగీతములందు డిందు ప్రే
మను గనుగొంద మన్న అవమానము నిత్యనికృష్టకృష్ట జీ
వనము తరింపరానిగతి ప్రాప్తిలె ప్రాణములే ప్రణములై.

ఏ వాత్సల్యయనులో వచించినవి హాయిన్ జూపు ప్రాబంధిక
ప్రావీణ్యుల్ తొడగొట్టి వ్రాసినవి సాభాగ్యముగా ప్రాకృతి
దేవారాధనలన్ లభించినవి సందేహంబు లేకుండ నా
భావాభ్యంతరజీవితాన వృథలై పర్యేన్ నిరాకారతన్...

బలిసిన పుస్తకాల ప్రతిపత్రములోని రనతరంగ సం
కులితకువర్ణనాగతుల కోర్కెను మున్ది మునింగి నేటి కీ
ప్రళయహాలాహలప్రచురబాధలలో తల నెత్తినాను హా
తెలిసితి కావ్యవర్ణన కుదేలయిపోయె యథార్థదృష్టిలో.

పిల్లల కీచులాట దురపిల్లెడి నొకరులూగులాట గా
సిల్లగ భార్యయే వినుచు చీదరమాట బదుల్పు తీర్పు కో
పిల్లెడి పెట్టివేట ఎటు లేగిన శాంతి లభింపజోని యీ
జల్లెడజోలు జీవి యెగజల్లున సస్మధురాంబుపూరముల్...

ప్రత్యూషమున పద్మగంధమిళితప్రాచుర్యచైత్యానిల
ప్రత్యక్షప్రకృతి లతాగృహములో భాసించ వాసించ నే
నిత్యంబు హృది వాంఛజేయ ఎటు లీ నిర్జీద్రధస్మాసుర
ప్రత్యగప్రతియోధలోక మిటు ప్రాప్తం బయ్యె సంసారికి...

బేరా ! పూర్వు లదేమి ప్రామికొన ని య్యర్థంబు కల్పించిరో ?
సారాసారములు సుధావిషములు సంకీర్ణమై యుండుట
ధారావాహిక యైన ప్రాణికి యథార్థం బైన రూపంబా ? సం
సారం బన్న నెవండు వ్యాఖ్య నిడు నిస్సారం బటంచుకొ భువి...

రక్తము చింది జీవితధరాతల మొక్క రణస్థలంబుగా
భుక్తము చేసికొన్న పటుబుద్ధికి మూడగు నాశ్రమంబులన్
శక్తి నశించిపోయినను చావదు రెండవయాశ్రమాన నా
నక్తి; ఇదేమి హేతు వన? - శాస్త్రము మాత్రము నోరు మూసెడిన్.

శ్రీనాథుని కల్పనాశిల్పము

శ్రీ వా. వెం. ల. నరసింహారావు

ఆమె శ్రీనాథుని శిల్పవిశ్వాసమున మెరుగులు దీరిన కావ్యేంద్రుర. ఆమె సత్కథామయగా సాలం కృతయై సోయగములు వెలార్చి ప్రాథమికముగా నడచినది. అది యొక మధురమందాక్రాంతగమము. అతడు శ్రీనాథుడు. “అభిలషురాణవిద్యాప్రవీణుడు. వేద కాళాధీశుని స్థానము. ఆంధ్రభాషామైత్ర్యాబ్జధవుడు. ఉభయభాషావిత్వప్రయోగ కుళిలుడు.”

భీమఖండరచనానంతరము (శ్రీ. క. ౧౪౩౦ తర్వాత) అతడు పారవిశ్వాసగ్రంథరచనమునకు గడంగను. దానిని బాల్యశుభాదర ‘ఆనంద తిప్పయ’ యను వైశ్యవర్ణన కంకిత మిచ్చెను. ఈ గ్రంథమున మొదటిది ‘అనుబంధం’ని చరిత్రము. ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని ‘బసవపురాణ’కథ ననుసరించి కలదు. కాని శ్రీనాథుడు కేవలపురాణముగా గాక, దాని కొక దివ్యమగు కావ్యస్వరూపము నొసగి హృదయముగ పెంపు గావించినాడు. ఈ కథాధికభావిస్తూరి పాత్రపాత్రమునకే కాక, రసపోషణము నకును దోహదకారి యైనది. ఒక్కొక్కటి విమర్శించు గాక!

దుర్వాసమునీంద్రు డొకప్పుడు ‘కరుణ మెయి పారిణవత్సంబులకు బాసుసాన్నంబులు గుడిసేంప’ నంబరమార్గంబునబోవు తుంబురునెను ప్రముఖుడు అతని ‘సర్వభూతానుకంపకు సంతిసిల్లి’ అంగులి స్పృటనము గావించెను. ‘అచ్చిట్టరాడికి లేడిబొట్టలు చిట్టు చెదరి చేయకపరచిన, అమ్మని పరికించి, హంకరించి అతని ‘గర్వం చింక మహిలో మర్మలంకలై జన్మింపు’ మని శపించెను. అంత తుంబురుడు కాంచినగరంబున ‘చిలుకొండ’ ను పేర వైశ్యకుల హరిత్యంబులు బొంద’ బుట్టువు గాంచె. ఈ దుర్వాసకాప

వృత్తాంతము మూలమున లేదు. శ్రీనాథుడు దీనిని కల్పించుట కొక పరమప్రయోజనము గలదు. కృతి పతి ‘భాగవతోత్తముడును, మైరాగ్యసంపన్నుడును నగు కంచినంది’ వంశజుడు. అతడు తుంబురువంశమున జన్మించినాడనుటచే కృతిపతి ఆభిజాత్యప్రాథమము మోచినది. ఆభిజాత్యగౌరవము లేని వంశకు సలక్షణయైన తన కావ్యకన్య నీయ శ్రీనాథు డేమంత రిక్కువవాడా?

బసవపురాణమున శివయోగికి చెరుకురస మర్పించినట్లు మాత్రమే యుండ, శ్రీనాథుడు దీనిని బాగుగ విస్తరించినాడు. విండజంగము “చేగానుగాడి చెలుగుం దీగరసంబున పురారిచేల్చక కుడువను, ఇది నాగురు పుపజీవించిన ఆగమము” అని శోర చిలుకొండడు, వలెయని బయల్పడలి ‘మందురుదీపల విగి యార మోపుగట్టికొని యెత్తికానలేక మ్రొగ్గలింబడెను. అపు డాతనికి తోడై శ్రీమహాదేవుడు చెలుకులు ధరించెను. దానంతేని చెమర్చెను. అప్పుడొంగనా నృత్యసంబగ్గు మానముడగు నీశ్వరునకు *సాత్విక భావోదయముచే, ఘర్వసలింబులు బాలువారె నని తలంచి పార్వతి యార్జ్యప్రేరితయై “కేళిసరసీరుహ మెత్తి మధూరికా పరాగములు శకాంక శేఖరుని కన్నులు మాటను చిందునట్లు” మొత్తెను. సావధానయై నిజ మరసిన ఆర్య పశ్చాత్తప్త యాయెను. ఆశ్చర్యమంది అద్భుతభావపరవశయైంది. ఈ కథావిస్తూరివలన నిట కృంగారరసోత్పత్తి జరిగినది. ఈ సాత్వికభావోదయము ఈ రసోల్పణము కావ్యమునకు శోభ సమ హర్షివని. అంతేగాదు! “ధర్మగతి లింగపతి”యను ప్రాతమాట”యే బుజువైనది. కథ వినిన పార్వతి అద్భుతంపడెను గాన, అద్భుతరసోత్పత్తియు జరిగినది. రసజగన్మాయకుడు గదా శ్రీనాథుడు! ఈ ఘట్టము వలన చిలుకొండని శివభాజాధురంగరత ద్యోతిత ముచున్నది.

* పరగతిగుఱుడుఃఖాదుల, నరయగ భావించి యట్ల యలరుట సత్విక్కురణము రిత్తవ్యాము లరయగ సాత్వికములు.....

తరువాత వర్ష వర్షన మొకడు గలడు. ఇదియు మూలమున నింతగ వర్షింపుచుండియుండలేదు. ఈరక శ్రీకృష్ణ బడినది; అంతే! మఱి శ్రీనాథుడో!... శివపార్వతులు కంచికేను, ఇంద్రుని పిలిచి 'మయ్యెడు దినములు కుంభద్రోణములుగా' వర్షము కురియింపు మని ముదలవెట్టటం, పుష్కరావర్తకాడిమేఘములచే నింద్రుడు వర్షము కురిపించుట, వర్ష వర్షన, చిటుతొండ నంది నితాంతనిరుపమాననిరంతరాన్నిదానదీక్ష మున్నగువానిని కల్పించి భావమోహనముగ స్వభా వోక్తులతో వర్ణించినాడు. కావ్యలక్షణములలో ఆమృతశివవర్షన లండవలయును గాన నీవిష్టృతి కావ్యము నకు మెరుగులు దిద్దినది. తూనిగలాడుట మొదలైనవి తటిదీక్షాపాతవేగోత్పితవలధారలవరకు కురి యించి, 'కాంచీపురీజనంబుహృచ్చుటములు రుద్దిన ముఖవపుత్రుని పదికేళ్లు జరించువజ్రకుమ వర్ణించెను. అట్లయ్యెను 'వేవేళజూచినం' జిటుతొండని శ్రీవాకిట బగటివేళ శివయోగివరులు వేవేల సంఖ్య లండెదరట! ఇదంతయు నాతని యుదాత్తాశ్రయప్రబావముగాదా! శ్రీనాథునికి చలయునదియే!

ఆనంతరము శివప్రభావంబున శివయోగివరులు కాన్పింపమిగి వగని తెగడుగుడిచి, బ్రహ్మసి తప్పిన పన రంబు నెమరినట్లు, వచ్చినవాడక వచ్చి చొచ్చిన వాకిలియజొచ్చి కైవసరుడు జంగమాశ్వేషజార్జియై దిరిగెను. కడకు కుమానాయోగిదంపతులు గవరింపజోక్తాణములోనున్న ధూతి యందిగొనెను. ఈకథా భాగమంతయు భక్తిరసోద్ధీరనమునకై విస్తరింపబడినది.

ఈ కల్పనావిశేషమువల్ల పాత్రపోషణ మెట్లు జరిగినది! కొలదిగ విచారితము. చిటుతొండని ధర్మపత్ని తిరువెంగనాంచి. ఆ భార్య మగనికి తలలో నాలుక. "ఇయం శేషాలక్ష్మి రియ రమ్యుర వర్తి ర్మయనయో?" అన్న భవధూతినుకై యామెట్ట నన్ని విధముల వర్ణించగలడు. మహాప్రసాదం బని కనట యోగి యొసంగిన ధూతితో మగిడివచ్చు మగని ముఖ రాగమిక్కించి 'కాలమున నేడు శివయోగి గల్గె' ననుచు ప్రమద ముందినది. వివరీతప్రతచర్యావిధానంబు వినియు మిసిమింతురాటం గాక మిసిమిసినగవులు కవియ్యది. శరీరావృప్రాణములకు గర్తలు శివయోగీశ్వరులె గదా! వాని సొమ్ములు వారి కర్పించుటయు దొడ్డ కార్యమా! విశేషించి—

"వలసినయేని ఆబ్బునన
వంద్యునకు శివయోగిరాజుకు"

బోలకయు గారవంబయిన
పుత్రుడొకం దనవేల? నేష న
వ్యల మఱి నీవు వ్రాపులను
వారము కామె? విధూతి దమ్ము, పో
పజకులు వేయి నేటి: కల
భక్తుని నేమము పార మేదురక."

అని యొక అపూర్వపారమార్థికజ్ఞానముతో వాణిన్నది. కావుననే యామె 'అంగవార్తి' మయి నది. కుమారసిరియాళుడు నట్టివాడ. మఱి వారి యింటిలోని దానియైన చందనీకకు ఆ గుణములే పట్టు వడినవి. ఆ కాపురమునుట్టే గుట్టు. అందఱిది ఒకే మాట. అసిధారావ్రతమైన ఆనాయాసముగ జరుగు నన్న జరుగదా!

చిటుతొండడును వేవేగ శివయోగిదంపతుల దరిసి ప్రబలవృత్తవ్యాధి బాధితుడగు శివయోగిని నీవువై ధరించి స్రుడిమ్యుడెంటరా నింటి కేతెంచెనె. దీనివలన భక్తి దెంతిక్తైన సమర్థుడే యని తెలియుచున్నది. కావుననే 'ఆమ్నాయంతసిద్ధాంతవాన్యహివాకుంతల మాక్తికాభరణ'మైన ముదాకినీశేఖరుని పృష్ఠమున నెత్తి కొని మోయగల్గినాడు! పెరవారలైన సాధ్యమా?

కథాకథనపద్ధతియందు బసవపురాణమునకంటె ఇందొక విశేషము గానవచ్చుచున్నది. అసలు మూర్ఖుడునని సిరియాళుని శివధూతిచే తెలివొందిం చుట మూలమున లేదు. కాని యీ మహాత్మరకల్పనము వల్ల సిరియాళుని పాత్రకోమలును విధూతిప్రభావమును రూఢ మగుచున్నది. సిరియాళుడు ఘనస్థిరధీగుణవైభ వోన్నతుడు. పరార్థమై తనూభనము వ్యయింపగల్గుట గదా జననైకఫలం బని యెఱింగిన తత్త్వవేత్త. దధీచి మేఘవాహనశివచక్రవర్తుల అనుయాయయై, 'పరో పకారార్థ మిదం శరీర' మన్న త్యాగి! కల్పాంత గ్రువమైన కీర్తికాయమునకై ఆధునము, మలభాండము నైన దేహము వ్యయింప దొరకొన్న కీర్తికాము కుడు. కావుననే 'వేంక భద్రాణి పశ్యే' అను వేద వచనంబుసయిత మాతని నించుకయు కఠింపలేక పోయెను. ఇట్టివాడు మిండజంగము మొండిపల్కులకు తెండుబోవునా? తుదకు శివు డేమి చేయగల్గినాడు... వజ్రకల్పమైన ఆరిది మనస్సున మార్చకే మార్చ రప్పించి పోయెను. 'సంచాత్మగిమంత్రపతనకీర్తియు' విధూతిజ్ఞామును సిరాలనెట్టిది విగతమోహుని గావించెను. దీని నాధారముగ గొని శ్రీనాథుడు "భక్తు

లకు భస్మమే గదా ప్రాణరక్ష" అను నొక సామాన్య ధర్మమును ప్రవచించినాడు. ఈ ప్రయోజన మాకించయే యీ కల్పనమును గావించినాడు!

తిరువెంగనాంచి చిత్తస్థైర్యమును చిత్రించు మఱియొక ఘట్టము గలదు. కన్న విడ్డము కత్తివాదర కెరగావించి కట్టయోగులకు కట్టుంపాళ్లు గాచబోవుచున్నాడు. ఈ పని కెంతిష్టైర్యము వలయునో చూడుడు! ఇట్టి ధైర్యము సమకూర్చుకొను సమయమున నేమి జరిగినది—పదాలు వర్షముల పచ్చి బాలెంతగాలైన తాపపథురంద్రుడై భవాని తిరువెంగనాంచి జీతీ "పాలు వోయింపు చిన్న పాపనీ" అని నది. ఈ కృత్యము కన్న కడుపుపై ముక్కున శపి కుమారుని జంపుట కంతరాయము గాదా! అయ్యును నిరాకులాత్మయై పాలు వోసినదట! భవాని యింతటితో నచట వాసిపోయినదా! మఱియు పరీక్షించుచున్నది. అమ్మా! ఊరిలో ప్రతివోట ఒకే మాట! కొడుకును జంపి కుమారాత్మైరవులకు సంకృష్టిగర్భించుటయా! నీమగనికైన తెలియదా! అయినను నీతనయుని జంప నాకే డెవడు? "మగడో చూసో" అని ఊరక అనిరా! అని యెత్తిపొడుపుమాట లనినది. ఇంత జరిగినవిషయములను నిర్వికారమైయే ఒప్పినదట! ఏ మామనోఽధైర్యము... ఇది యంతయు పాత్రిచిత్రిజానైకద్యమునకై విస్తరింపబడినది...

ఇక రాబోవునంతిరుఘట్టము కరుణరసప్రధానమైనది. కుమారుని వరుగుగావించి శివయోగివరులకు వడ్డింపబోవుచున్నాడు. పుత్రుడు చెక్కుగీతిన వసవల్లు బాలుడు. అచ్చట ముచ్చట జరిపి అల్లారుముద్దుగా తెగుగుచున్నాడు. చిటుతిండి దినుచు "తల్లిదండ్రుల తన చిన్నికర్రాంసురీ వంచించి యూరించు" చున్నాడట. అట్టి వరాలపట్టిక సర్వాంగసముద్యర్థనన్నానము గావించి విషయమంతయు విన్నవించిరి. "సంపారము బాయబాలి విచారము లేదుగదా!" అని యూరార్చనాతికు వంశప్రాధికమును త్రవ్వెయై తి మాతాపితరులకు ధైర్యము తెప్పి హింసాక్షేపము మాన్పెను. సందు జేసి కొని శ్రీనాథుడు—

"చావ నియ్యకొనిన సత్పుత్రునకును,
జంపనియ్యకొనిన దంపతులకు
తారతియ్య పెట్టి కరూపేశ్వరా
చారసమయమార్గకారమున"

అని అరాంతరవ్యాపాలంకారమున సమర్పించినాడు. అటుపిమ్మట—

"నంది శివార్థమున మనకు
నమ్మిక జీంత యొకింతయేని చి
త్రంబునయందు లేక వని
తామణి యూరులు దాపుజేసి తీ
ట్టంబు కత్తి మోప మెడ
గ్రక్కున ద్రవ్వె నమ్మివాయమం
త్రంబు బతించుచుండెను నీ
రాలు కిరంబు వసుంధరాస్థితా."

అప్పుడుమాత్రమే తల్లిదండ్రుల మనంబు లానందము నొందినదట. పండెమొడ్డి గలిచిన ట్లున్న దట. అప్పు చక్కగ దీర్చిన ట్లున్న దట! "ఇది యేమి వై పరీత్యము! ఇది యేమి మనస్తత్వము! ఇది ప్రకృతి సహజమా!" అని ప్రశ్నపై బ్రశ్న బొడమను. ఇది యంతయు వారి శివభక్తితాత్పర్యముల ఉన్నతస్థాయి తెల్పుచున్నవి. అంతే. పారమార్థికచింత లేని మన మైవో బావురుమని యేడ్చి అత్యహత్య గావించుకొనియుండుమేమా!... ఇకను, వీరకైకప్రళము నిరాశంకముగ నడిచినది! ఈ ఘట్టమువల్ల పాత్రల కలములు ఔర్జిత్యమును బొందినవి.

కథావిస్తృతింగల చమత్కృతికి ఒక చిన్న మచ్చుకునక. ఇన్ని అగ్ని పరీక్షలు జేసినతరువాతను తనివినక శివుడు భోజనంబునీయుచు 'పిన్నవాడు పంక్తిలో లేక నాకు గడి నోరికి బోదు. మగదిడడు లేని నిర్భాగ్యునింట భోజనంబు నీయ' వని వేచిపెట్టినాడు. ఈ సందర్భమున సోమనాథునికృతిలో— "సర్వజ్ఞ మీ మనోజ్ఞుడైన యట్టి, వగవుత్రు డున్నాడు. పొంగింటి కిని విల్యబోయెద నయ్య!" అనినాడు చిరుతొండవని.

"అకలంక మీ రప్పు డన్నారు నేను
విన్నాడె బుత్రుడు నున్నాడు; చదువు
చున్నాడో అడుచున్నాడో విదప
జనుడెంచి మఱి మీ ప్రసాదంబు వాడు
గొనియెడిగాక...!"

అనియు వేడకొన్నాడు చిటుతొండడు శివయోగిని... తొల్లనే శ్రీనాథుడు— కుఱ్ఱవానిని తల్లిదండ్రులు వరుగుగావించి—

"పాక పెనరించి వడ్డింప భవున కొనగి
కుడుతునా బంతి నిలుతొడు గొడుగు నుడువ"

అని శవయోగిచే పట్టించినాడు. ఇచ్చట 'ఇలుతేడుకా, కొడుకుకా' అనునవి సముచ్చయార్థక విశిష్టమయిన ప్రథమాంతములుగఁ జూచి విధమునను, రెండవ వితమున 'కొడుకుర' అనునదిమాత్రమే ద్వితీయాంత పదముగను కల్పించి, రెండవములను అద్భుతముగ పోస గించినాడు. ఈ చమత్కృతి సోమనాథునికృతిలో కానరాదు.

ఇచ్చుహాకవికృతులలో ఒక భామపాండిత్యమే గాదు, అచటచట అతనికి గల అద్భుతకాస్త్రపరిచయము వ్యోమనాథునిచుండును. ఒకవ్యోమకాస్త్రముననేల? ఒకవాస్తుకాస్త్రముననేల? ఒకభౌతికకాస్త్రముననేల? మీదుమిక్కిలి పాకకాస్త్రమును... అన్నిటిని చదివినాపించినాడు.

ఉదా :-

"గ్రహసిద్ధాంతకళావిద్యలో సలిలన
క్షుద్రంబునీహారకు
కృపావాసంబున నభ్రవీధిపరిచే
మస్తాయియై యుండుటకా
బహుగర్వం బట గల్గనంచు తమలో
భాషిం"చిరి...

మఱి పాకకాస్త్రమో! కమ్ముగా గాచిన కట్టునంజుల్లు మొదల్కొని కదలేపలాశనడిమియైనదియ తీయునామను మారుకొనలేదు. ఈవర్ణన చదువునపుడు పతిత్వలోకమునో యారవలసిననే! అంతయు సహజసిద్ధముగ వర్ణించినాడు. ఇది యొకవిధముగ అతని భోగ పరాయణత్వము, భోజనప్రియత్వము నూచించుచున్నది.

అన్నిటిలోను శ్రీవాగుని జాతీయప్రయోగము లెంతయు ముద్దు లొలుకుచుండును. ఒకటిరెం డరయు దముగాక! 'చిరామరత్నము కాదు కూడ దనినకా రాజుల నచోటికికా' అనునదియు, 'మానవశీ! మగడో! చూసో!' అను లోకోక్తి యెంతయు బాగు న్నది. ఎంతబాగుండనిచో తిరిగి 'తిమ్మన' తనపారి జాతాపహరణమున నిరికించుకొన్నాడు! మఱియొక హృద్యమయిన పద్యము.

'హడయినట్టి చిత్ర మొక
పాటున నిలక మాటిమాటి కూ
టాడుచునుండుగాక! తన

యాత్రియనుం దన కిట్టి జో ననం

గుడునో కూడదో! యెదిరి

కోర్కి యెటుంగుట యెట్లు? కుట్టిమా

చూడగ నోసకాయలె వి

శుద్ధయశోధన! అన్యచిత్రములో

అని కుపాశాయోగి వైశ్యోత్తమునితో నన్నాడు ఈ పద్య మాద్యంతము తెలుగుదన మచ్చునద్దొకొన్నట్లున్నది. ఎక్కుగడలోనే ఒక వైలక్షణ్యము గలదు. శ్రీవాగుని కైతలో నొక వింతహాస్యమును 'తిళుక్కు' మని మెరసిపోవును. 'అనగింజంత భూతి మై నలదికొన్న, సుమ్మడికాయంత వైట్టి పుట్టు' నట! ఇందలి హాస్యము గమనింపుడు. హృదయమున కూరక చక్కలిగింత పెట్టుచున్నది. అది యొక మహాకవిపాత్ర!

ఈయనకైతలో వ్యాకృతనియమాత్రికమునము లేకపోలేదు. అందుకు- స్రుద్ధవ్య, కోయాది, శవయోగి రాజాకుకా, చిటులొండనింటికికా అనునవి ఉదాహరణములు. అయినను మహాకవిప్రయోగములు గదా! 'నిరంకుశాః కవయః' అనివారు గదా! ఆయన వైర విహారధీరుడు.

ఈ హరవిలాసగంధమును శ్రీవాగుడు వయసు పండిన పిమ్మట వ్రాసినాడు. కొంచెము వైరాగ్యము ముదిరినట్లున్నది. అందును ఈకథ యాతని కైవసుతా ఫిలాను, శింభుకైకిత్పరత వేయముఖముల చాటుచున్నది. మదుపలి అన్నమాటే గాని రసికత కేమి కొంత! ఆసలు కవితాలతాంగికి 'కూన్యమతి యైన యువకుని చూడ్చిలోని - రాగరక్తిమకంబైన రసి కుడైన-ముపలితాతకన్యోమల ముడియొ మివుల' నుండ రముగ నుండు నట.

చిన్నకథను గైకొని వివిధవర్ణనలతో విస్తరించి రసపోషణమునను పాత్రపోషణమునను అపూర్వశిల్ప వైరుష్యమున బలార్పించుటచే నీతల్కిభాగ్యవతి మైన ప్రభువద్యితీయాన్యములే ఒక స్వతంత్రప్రబంధ మనదగియున్నది. ఎప్పుడుగురకెద్దార్థములతో, భావ మోహనములైన స్వభావోక్తులతో, ఉదాత్తములైన అలంకారిములతో, నుణవిరాజితమైన మనోహర కావ్యము నల్లి జీవము పోసినాడు. రసజ్ఞులకు రసనిత్య పమును, ముముక్షువులకు ఇహముత్రిసౌఖ్యప్రదాయ నియు వైన కావ్యకన్యము ప్రసాదించి పోయినాడు! కావుననే కవి రాజైనాడు!

'జయంతి లే కుకృతినః రసపితౄః కవీశ్వరాః'

విరికన్నె

శ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీనారాయణమూర్తి

తూరుపు తెల్లవారగనె తొంగలి తెప్పలు విచ్చినావో లే
దో రమణీయ వర్ణములతో తనువు గమనేసి మాధురుల్
గూరిచికొంచు సారభవిలోలనమీరకుమారు నంపి యే
కోరిక దీరగా విలుచుకొందువు నీకడకున్ జనంబులన్ ?

సీరంగుల్ పచరించు నేర్పునకు గానీ, నిత్యనూత్నంబు లా
సారభ్యంబులకైన గాని తల వంచం దప్పునే యెట్టి ప్ర
జ్ఞారమ్యం దగు చిత్రకారుడును, శాస్త్రజ్ఞుండు, నీకుద్దిగా
నీ రెండింటి దయారు చేయగల నేర్పింతేని సాధింపమిన్.

పొంగెడి జవ్వనంపు జగి ముట్టకయే చవులూరు తేనె లా
నంగల భృంగనాయకు ననర్థరసజ్ఞత మెచ్చుకొందువో
రంగుల రేకులన్ జదిమి రక్కసియై పరహింస లేక తృ
ప్తి గనలేని మానవుని ఫీజడతం గని జాలి బొందెదో ?

కరుణ యొకింత లేక నిను కాగులలో మరిగించి గొప్ప య
త్నపుల దీసి పెట్టుబడిదారుల నంచులు నింపి, నభ్యతా
స్ఫురణము గాగ దేహముల పూసికొనం దమకించు మానవుల్
తిరిగి కృతజ్ఞతాంకముగ దేని నొనంగెద రంచు నెంచెదో ?

కుత్తుకలందు దారములు గ్రుచ్చి యురుల్ బిగియించి కొప్పనన్
హత్తిన య త్తలోదరుల హాయికినై మకరందదివ్య సం
పత్తిని ధారవోసి తనుమార్దవమెల్ల నలంగిపోవ, నే
మిత్తు రటంచు నెంచి ముగియింతువు జీవనపుం బ్రమాణమున్.

ఎదియో సంశయ మాత్మలో బాడమ నిన్నీరీతి ప్రశ్నింతు, నీ
యుదయంబాదిగ ప్రాణికోటులకు నత్యుత్సాహమాధుర్యనం
పదలన్ దివ్యపరీమళంబులను ఆపాదించుటే కాని కో
రెదవా మానవులట్లు ప్రత్యుపకృతిశీయన్ సుఖావాప్తియున్ ?

మధురవాణి

శ్రీ శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి

“కన్యాశుల్కంలోని పాత్రపోషణము” అని నామిత్రు డాక్టరు వ్యాసము వ్రాస్తూ నన్నాడు. నే నన్నానగదా, “కన్యాశుల్కంలో పాత్ర లెవ గున్నాయా; ఉన్నది ఒకటే పాత్ర-మధురవాణి” అని. శూద్రకుడు వసంతసేనని సృష్టించి ధన్య డయ్యాడు; సురజాడకవి మధురవాణిని సృష్టించి ధన్య డయ్యాడు. వసంతసేనయే మల్లీ తెలుగునాట మధురవాణిగా అన తరించింది. జన్మపరంపరలల్ల నిండైన కృత్తిరియ్యతో సహస్రదశకములమువలె ఆమె సురజాడవారి లేఖనినండి చలువడినది.

మధురవాణితల్లి బుద్ధిమంతురాలు. ఆమెతరిఫేదు చేతనే మధురవాణి విద్యాసౌందర్యాలు రెండూ దోహదం చేసి పెంచుకున్నది. జగత్ప్రసిద్ధులైన కరటకకాస్తూరిలుగారిదగ్గర సంస్కృతము శేర్వుకుని వసంతసేనలాంటివారి తత్వాన్ని నెత్తురులోకి దింపుకుంది. వీణ బాగా శేర్పిందికాని దబ్బులేని విద్య చారిత్ర్య పాతు వని వీణని అటు పెట్టేసింది.

మధురవాణి సహజమందరి. బ్యూటీఫుల్ వాచ్ డెవిల్. ఆమెచలలో చిక్కిన ప్రాణి మరి తప్పించుకు పోలేదు. దిట్టకలెక్టరుదగ్గర్నుంచి కొండిభొట్లుదాకా అందరూ ఆమెపరిచయంకోసం దేవుళ్ళాడేవారే. పూజారికి ఆమె భుక్తిదేవయ్య. కరటకకాస్తూరికి ఆమె త్రిలోకమందరి; ఆమె పై అంటే చాలు శిష్యురీకం చెయ్యడానికి ఆయన తయారు. పూజు చేసి వెళ్లిన హెడ్డకనిష్టిలు సర్కారు నౌకరీ మని గులాం వి ఆమె కొలువు చేశాడు. ఆమెన్నీపాతున్న పట్టిభక్యదానికి రెండుపనసకాయలు వాగ్దానం పొంది విద్య లేదలంచం పుచ్చుకొని దిడ్డితోనదగ్గర కాచిన కొండిభొట్లు, (ఒక గడియికిందట హెడ్డమీదవిరగబడి నవ్వించన్న అక్కకు

కూడా చంపేసుకుని) దిడ్డితోనంటచ్చిన హెడ్డుగా రిచ్చిన పానలా కట్టుకుని తిరిగినచ్చి ఆమెముందర రామప్పని సప్తవెధనని చేసి, పంతు లిచ్చిన బేడా, హెడ్డిచ్చిన పానలా మాత్రమే కాక వెండితోడిపాడి కాయ(!)ని కూడా మధురవాణిచేతులో పెట్టి ఆమె పెట్టిన మద్దుతో కైకెక్కి విభినదుమ కోతిగంతులు వేశాడు. మధురవాణిని చూడగానే (ఎవరికేవా) మరి పోతుం దని ఆమె సురువుగారే అంటారు. వేళ్ళ అన్న మాట తనయెడట ఎవరేవా పలికిన ట్టాయనా, ఆసం దర్శం! అని చీదరించి, తనయెత్తు ధనం పోసినా వేళ్ళు మట్టననే వ్రతంపెట్టుకున్న అచ్చాణి, సౌజన్యరావు గారు కూడా “ఆట్రేసేపు మధురవాణి తనయెడటగాని నిలచివుంటే ఆమె యెతగువు తీరిస్తే ఆ తగువుకు వొప్పదల అవుతానేమో” అని ధయపడతాడు. ఆమె సోగసుకలై; ఆమెచేతులు “యేమి మృదువూ! తల తలదగ్గర చేరిస్తే యేమి ఘుమఘుమా!”

మధురవాణి ‘చాలా తెలిసినమనిషి’. పరమలంద రికి అంతరాంతరాల్లో సానిదాని నీతిమీద నమ్మకం వుంటుందని ఆమె యెరుగును. అందుచేతనే రామప్ప సామ్యుచ్చిన ఉత్తరక్షణం గిరికాన్ని ముట్టుకోనివ్వ కుండా యెత్తు యెత్తింది. ఉంచుకున్నవాడికి తన సాని ఇతర్లతో మాట్లాడినే కిట్టదరి ఆమెకి తెలుసు, కనకశే పెద్దిపాలెం నించి పెల్లిసావిడికి వచ్చి అల్లరి పడి అల్లరిచేసిన రామప్ప తలుపు కొట్టేసరికి, దిడ్డి తోనంట కనిస్తేయిని పంపేసింది. రామప్ప మధుర వాణిసరసుల్ని పట్టుకుందామని దిడ్డితలుపు తాళం వేసినప్పుడు, స్నేహితు ల్నందర్నీ గదిలో పెట్టి పైకి గొల్లెము వేసింది. ఆయన పరున్న తరవాత వచ్చి తలుపుతీసి వొడిలేయవచ్చును. ఉంచుకున్నవాడి దగ్గర భయం, భక్తి వున్నట్టు నటికనడము అటు ఉండు

కున్నవాడి సామధూరీ, ఇటు పరాయిపరసుల చేతులికి పంకెలా అని కూడా తెలుసును మధురవాణికి. పంతులుయెడల వేరెన్నో మచ్చికచెయ్యదు. ఏపాటి చనువించినా ఆడవాళ్లున్నచోటికి చొచ్చుకు వచ్చిన పాడ్డుకనిస్తీలు, పంతులు రాగానే దిడ్డితోవంట పెల్లి పోతూ కాపలాకాసే కొండిభొట్టుకి పావలా ఇచ్చుకుని వాటిపోతాడా? ఉంచుకున్న రామపుంతులమీద మోజావున్నట్టే నటిస్తూ నలుగుర్ని సంతోష పెడుతూ ఒకపూరు వేగం సవరించి చెయచిక్కిన సామ్య చిక్కించుకుని పెందరాళే మకాకొమ్మ పట్టుకోదానికి తగిన యత్నమే చేసింది.

మధురవాణి తెలివైనది. మనుష్యుల కత్వం ఆమెకి చక్కగా తెలుసు. గిరిశం స్వతహాగా సామ్య కలవాడు కాకపోయినా, దిట్టికలక్తురుగారి కుమార రత్నం చెప్పపట్టుంపించి పంకే సామ్య అందవేస్తున్నాడగుదా అని తన చేరువకి రానిచ్చింది. దిట్టికల క్తురుగారియందల్ల పేరుగలవా డెవడూ ఆమెయింటికి రావడం మానేశాడు. ఇక వైపురు వెళ్లడమే గత్యం తరం. కాని రామపుతో సంబంధం స్థిరంకాగానే గిరిశం వచ్చాడు. ఏమేనా సామ్య పేయిందేమో అని కాబోలు పస్తాయించింది. నట్టికలుగల్గే అని గ్రహించింది. గిరిశం కూడాన్ని గిరిశం 'దీనికో తప్ప చెప్పి రంజంపచ్చేదాం' అనీ, 'నే నీతో ఉద్యోగాలూ డిప్లూ ఏలి తనతో వైభవం పెరిగిస్తాననే నమ్మకంతో వుండి అరీ సంతోషించుకుంటున్నా, అతని నటన ఎంతో కాలం ఆమెకళ్లు కప్పలేదు. రామపుకథ వైకి పటారం, లోపల లాటారం అని ఇట్టే గ్రహించింది. రామ పునీ, బుట్టణీ, సిద్ధాంతినీ, మివాక్షినీ గులుపుగా మధ్య పరచిన శిష్యుణ్ణి మధురవాణి మొదటి చూపులోనే పట్టేసింది. ఈ శిష్యుణ్ణి పెల్లిచెయ్యడం పంతులు వక్కదీవల్లా కాదని కరటకాస్త్రీకి గట్టి సలహా యిస్తుంది. మివాక్షి, సిద్ధాంతి పెల్లికి సుముఖులు కావాలి. దానికంతా దెప్పే కిలకం. "రెండుపెద్ద కాసులు యిస్తానని చెప్పండి" అంటుంది. ఇంతటితో బుదరదు. "యిట్లుంచి యెటొచ్చినా కాపాడుతాడు, పాడ్డుకనిస్తీలుకుమార్తెం కొంత నిజం చెబుతా"

మంటుంది. ఈ ఆలోచన లన్నిటికీ తరవాత పని కలిగింది. శిష్యుణ్ణి రామపు చూస్తున్నప్పుడెల్లా కోపమా, ఈర్ష్యా నటించి రామపుకళ్లను మత్తుమందు చల్లింది. చివరికి రామపు శిష్యుడెచెయ్యి చూడబోతున్నప్పుడు సిరా ముఖమీద పోసి చజ్జున పెల్లిపోతుంది. ఇంకో సారి చెంబుతో నీళ్లుదిప్పురించింది. బుట్టణి విచిత్ర వివాహనాటకంలో నాండివిక్రంభాలు మధురవాణి నడిపింది. తరవాతకథ ఆమె ఎత్తులన్నీ ఉపయోగపడేటట్టే నడిచింది. సిద్ధాంతి కరటకాస్త్రీకి కావలసినట్టు ముహూర్తాన్ని ఎనిమిది గడియలు ముందు లాగేడు. రాత్రివేళా, సిద్ధాంతిలొందరా, కరటకుడు ఆకిపెట్టిన పులిమొహురూ మివాక్షికన్నులికి మసక కమ్మించాయి. పెల్లి అయిపోయింది. కరటకుడు సామ్య చేతులో వేయించుకొని పూరువిడిచి వాచే శాడు. పోలీసుచికాకు లేకుండా మధురవాణి పాడ్డుని తనపంజాలో పెట్టుకుని, వాడితో ఈ మగసిల్లపెల్లిలో జరిగిపోయే మామూలుముచ్చట్లుమాస్తూ విరగబడినవి్వంది. పెల్లి కాస్తా అయిపోయింది. ఇక పెల్లిజూతురుబండారం బతుటపడకుండా, 'పాట పాడ' మని బ్రాహ్మణ్యం యావనృందిచేత గడ్డం పట్టుకుని బలిమాలించుకుంది. ఇంతలో తామసుర్పా, బాబాబా, బోయీబాబా వాడా వుడితో రామపు వచ్చాడు. ఇక ఆ నాటకంలో పడి పోయి అంతా నల్లు మురిచిపోతారు. అందుకని తాను ఇంటికి పెల్లిపోయింది. పోతూ పోలీసుని తీసుకు పోయింది. లేకుంటే కరటకుడికోసం జవాబు దాదా యిస్తారు. రామపు ఇంటికి చేరేవరకూ పోలీసుతో కలుద్దు పెట్టుకుమాచుంది. రామపు రాగానే పోలీసుని దిడ్డితోవంట పంపేసింది. వా రిద్దరూ పరిభ కానూడదు.

తెలివితేటల్తోపాటు మధురవాణికి ఆత్మ విశ్వాసం లాగా వున్నది. పొజ్జ చేసిన పాడ్డుని గులాంగా ఏలగలనని ముందే అంటుంది. యంత్రం ఎప్పు డెదురుతిరిగినా చక్రం అడ్డువేస్తుంది. కొంప మురిగితే కేలుస్తుంది. ఆమెకి చాకచక్యంతోపాటు ఆత్మవిశ్వాసంకూడా వుంది. అచ్చాణియాంటినాచ్చి పాజనారావుగారిని చూడడానికి మగవేషం చేసుకుని,

విశ్రాంతివేళ కలుగు చెయ్యకుండా వెళ్లిపోయింది. ఆమె యెత్తులకు విఘాతం గెండుమాడ్లు వచ్చింది. మొదటి పారి, గిరికం మంచంకింద చాక్కున్నట్లు కంటితో పూటకూళ్లమృతి చూపించినప్పుడు. పూటకూళ్లమృతి పురుడెప్పు రామప్ప తిన్నాడు. "అయి న్నెందు కొట్టావు?" అనే మధురవాణి అదరిపాటు బయట పడింది. ఈ చిక్కు వక్రముద్దుతో సర్దుబాటు పోయింది. అలాగే పోలీసుపాద్యుని దిడ్డితోవంట పంపేసినప్పుడు కొండిభొట్లు కాపలావల్ల ఆమెకి రెండో సారి అదరిపాటు వచ్చింది. ముద్దు అక్కడ కృతజ్ఞతా ఫలితమే. లేకపోతే రెండోసారి ముక్తయించదు.

మధురవాణికి ఆత్మవిశ్వాసమే కాదు, ఆత్మ గౌరవం కూడా చాలా వుంది. ఆమె ఎన్నడూ తల వంచవలసిన పని చెయ్యదు. తల వంచనూ వంచదు. పూటకూళ్లమృతియొక్కడ చాచే పేమిటి? అంటే "నాకు చాచడం భర్తవేదం... వాయింటి కొచ్చే వాడు మహారాజులాగ పట్టిగ్గా వస్తాడు" అంటుంది. కరటకకాస్త్రితో "నాదగ్గరకు వచ్చినవాడెల్లా చెడి పోయావాడో?" అని సవాలుచేస్తుంది. రామప్పగాణి పేలమోద అడిస్తుంది గాని లొంగి చాకిరీ చెయ్యదు. అన్నీ 'మాటల్నేర్చిన మనక' మంటుంది. 'మరిలేని మాట' అంటుంది. "వేళ్ళకాగానే దయాదాక్షిణ్యాలు వుండవో?" అని లెంపలు వాయిస్తుంది. "వన్నెనా పెధవలు అంటున్నాడు?" అని రామప్ప అంటే "నన్నుకూడా కలవుకోవాలని వుండా యేమి"టని వాణ్ణి పప్తవెధవని చేస్తుంది. రామప్ప బుద్ధితో "అలా గడ్డిపెట్టండి" అంటే వెంటనే "గడ్డి గాడిదలు లింటాయి, మనుష్యులు తినరు" అని కొరడా విసురుతుంది. సరసలంతా ఇంట్లో పేకాడుతూంటే తలుపు కొంచెం తెరిచి "ఆ కంటే తాండి గడ్డలలో కొలుపెట్టనివ్వను" అని రామప్పకి తలుపు విడాయిస్తుంది. కరటకకాస్త్రీ పౌజవ్యాసాపుదగ్గరికి తనను తీసుకువెళ్లేసని చెప్పినప్పుడు "కొత్తసంగతి వకటి ఈ వాటికి నాకు తెలిసింది. సృష్టికల్లా వన్నె తెచ్చిన మధురవాణి అనే వేళ్ళాఖామణి గిరికంగారి కంటి కుక్కలపాత్రతో తగిలుస్తుంది గాని పౌజవ్యాసాపు

పంతులుగారివంటి సత్పురుషులను చూడడమునకై నా అర్హత కలిగివుండలేదు." అని గ్రహించి ఆ పౌజవ్యాసాపు బింక మేపాగిత్తు చూడా అని వెళ్లింది. ఈమెకు ఆశీమాత్రమే కాదు. దానిని సాధించగల తెలివీ యత్నిచూ సమయమూర్తి ఉన్నాయి. అందువల్లనే విశ్రాంతివేళ మగవేషంతో, వర్తమానం చెయ్యకుండా మేడమోడికి వెళ్లి ఆయనగారి మంచితనానికి వేళ్ళా ఖాసప్పకి జగదము పెట్టి, "నేనుమట్టుకు వోడిపోయి నా"నని వోప్పించింది. మొదటిప్రశ్నతోటే దిగాడు కిందికి పౌజవ్యాసాపుగారు. అతని వీలక చేతికి దొరికింది. "వేళ్ళలు బతకడ మెలాగ? వృత్తి మానితే తమవంటివారు వారిని వివాహమాడుదురా?" అనే వకలుగారి వాదము కట్టుఅయిపోయింది. అప్పుడు తనవిజయం బయటపెట్టింది. "మోసము" అన్నాడు. "ఉరువుల ఉపదేశము(చెడ్డవారియెడల కూడా మంచిగా వుండా లనేది)ఉనువులే మరకమాడదు. చెడ్డలోకూడా మంచి వుండవచ్చును. కాక మంచిచెడ్డలు యెంచేవారెవరు?" అన్నది. "యేమి దగా" అన్నాడు.

"నిర్మలమైన ఆంకెకరణతో వస్తినీ, నిజం చేము డెరుగరలె. దగా అని తోచినది...వేళతాను." అన్నది. పొమ్మన్నాడు కాని యిక్కడ మనస్సుకి నోరు నొక్కుకు పోయివుండవచ్చువేళ, చిరకాలం నింది సంకెలో నూడుకట్టుకున్న యాంటిసాచ్ తత్వమే పెద్దరికం వహించింది. ఈ సంకెలోనే మరో రెండుతత్వాలుకూడా మడుచుకుని వున్నాయి. ఒకటి నైసర్గికంగా పురుషుని కంటే స్త్రీవాంఛ, రెండోది "ఇంకకాలము ఆలోచించకుండానే వేళ్ళ అన్నమాట ఎవరన్నా 'అసందర్భం' అని చీదరించానే, వేళ్ళలలోమాత్రం మంచి వుండవో?" అనే కలవరంతో పాటు కలపెత్తిన వారి. ఈ చాలి ఇంకా లేచి నిలబడలేదు. ఈ స్థితిలో మధురవాణి సుమ్మము వరకూ వెళ్లింది. పౌజవ్యాసాపుకి ఆమె విడిచిన పాగా, కోటూ ఎదురుసండా కనబడ్డాయి. 'నిలు,నిలు' అన్నాడు. ఆమెకి పురుషులవాడి మహాగొప్పగా తెలుసు. తిరిగివచ్చి కొంచెము యెడముగా యెదుట నిలిచింది. ఆమెకాయకు ఆస్తీ ఆమెకి చెందాలన్న

చకిలిక సానుభూతితో "పాగ, కోటూ మరచిపోయి నావు" అన్నాడు.

"మనసే మరచిపోయినాను, కొదవేమిటి?" అని గద్దదికంగా బహుశా కన్నీటితో వెనక్కి తిరిగి రెండడుగులు వెళ్లింది. రావుగారి కి చెబుతో వేళ్ళాటానుపు ఎగిరిపోయింది (గాని వానివాసన ఇంకా పోలేదు).

"మాట" అన్నాడు. "ఈమాట యేం మరిచావంటి?" అని అక్కణ్ణించే తిరిగిచూచి గాలం వేసింది ఈ చేపకోసం. కాని సౌజన్యరావుగారు అంత మురుపుగా పడరు.

"నువ్వు మరవలేదు, నేనే మరచినాను" అన్నాడు. జాలీ, రసికత్వమూ లేచి నిలబడ్డాయి ఆయనలో. కాని మాటమాత్రం ఆయనలోని చకిలే. "అర్థావధాన్లుగారి మా పేమిటి?" అన్నాడు. ఆయనయందు తమకు అట్టే అభిమానం భగవంతుడు వుట్టించలేదు." అని సౌజన్యరావు వెత్తురులో నిండిఉన్న మంచి తనాన్ని బుగ్గ నులిపింది. ఈ మంచితనం "ఆయనను కాపాడవలెనుకు వ్యాయవై నపని యేమి చెయ్యమన్నా చేస్తాను" అని మొరవెట్టింది. దీనికితోడై యాంటీవాచి తత్వపు వాసన "అనేకసంవత్సరములాయి వేళ్ళ అన్నది వా యింటికి రాలేదే? యీవాటికి ప్రతభంగ మైనది గదా" అని భారముని యేడ్చింది. మధురవాణి ఇప్పుడొక మెట్టు మీదికి లేచింది. చకిలుగారికి విప్పలేని చిక్కు పెట్టి కొంతా, చెడ్డలో మంచి వుంటుందని జ్ఞాపకంచేసి కొంతా "మనసే మరచిపోయినాను" అని కొంతా లేచి, ముఖాముఖి వాడించే ఎత్తుకి వచ్చిన మధురవాణి, ఆయనగారి "యీవాటికి ప్రతభంగమైనదిగదా, అని అపారమైన విచారములో ములిగివున్నాను" అనే మాటలనుతో పరామర్శ చెయ్యగల హోదా దొరకబుచ్చుకుని—

"తమకు ప్రాజ్ఞలు; ప్రతభంగ పేద?" అని ప్రశ్నించింది.

"అగ్రాధికే పడకంటిలో వేళ్ళను పెట్టుకుని మాట్లాడవలెనన్న యింకా యేమికావలెను?" అన్నాడు.

"తమకు నన్ను రప్పించలేదే?" అని "మీ పార్టీని కాపాడే మనిషిని నేను యెవరెత్తలే నేమి?" అని, "భగవంతుని దర్శనమునకు పోవచ్చుమగదా తమదర్శనమునకు మాత్రం నిరోధమా?" అని అడిగి యాంటీవాచిగారి నోరు నొక్కేసింది. కాని ఇంకా ఒక్క అనుమానం మిగిలివుంది ఆయనలో— "సానిదానికి మంచితో పనివుండదు" అని. అందుకని—

"నా శత్రువులు యెవరో నిన్ను వాదగర్భకు పంపారు" అన్నాడు. సౌజన్యరావుగారు రెండోమారు వోడిపోయారు. మధురవాణి "అలాగైతే తమ మంచే తమకు శత్రువు ఉండాలి" అన్నది. ఆమె కూడా మంచిదే మరి. కాబట్టి ఆమెకి జాలీవేసింది కాని కుట్ర అమమంటున్నాడు. "మీకార్యం నిర్వహించి ఇప్పుడు బిల్లనప్పుడు కుట్రా కూసాకం లేదని నమ్ముదురా?" అన్నది. ఇప్పుడు తట్టిందెనికి ఆమె మంచి దని.

"అంత మంచిదానిపై వే...మగ్గ నాకు గండకత్తెరేమి?" మధురవాణికి తన మంచితనం బాగా తెలుసు. పాపం గిరిశంవంటి కుక్కల పాత్రలో నలిగిపోయిన ఆమెను ఈ కుక్కలెవరూ నుర్తించలేదు. అపరిమిత సహాయం పొందిన కరటకుడు కూడా గిరిశాన్ని కుక్క అనీ, ఆమెకి అందు బాటులో లేని సౌజన్యరావుని గంగిగోపనీ పొగిడి ఆమెనునమ్ములో బలైము నుచ్చాడు. ఇక ఆమెని నుర్తించిన వాడెవరు? కామమూ, స్వార్థమూ, కమార్కర్తీ కలిపి రంగరించి బ్రహ్మచేవుకు చేసిన 'పూరకుక్కర్తీ' నీమకుక్కర్తీ' చాలామందిని చూచి విసిగిపోయింది. ఎవరు చెప్పినా సౌజన్యరావు మంచినగురించే. ఆ సత్పురుషుణ్ణి దర్శించుకుని స్నేహం సంపాదించుకుంటే తనజన్మ ధన్యమాతం దనుకుని తెగించి ఆయనదగ్గరి వెళ్లింది. అక్కడ ఒకపట్నాన ఆయనగారు లొంగలేదు. ఇప్పుడు వ్యాయవై ప్రశ్న "మగ్గ నాకు గండకత్తెరేమి?" అని అడిగేడు. మధురవాణి జారింది.

"నేను మంచిదాన నని నమ్మగలరా?" అని అశ్రోశించింది. ఆమె అణునణువునా అధిలపించినదిదే. ఆమె తనను వుంచుకోవడముకోసము ఆసించినా,

అది లైహికత్వమే! కాదు; సృష్టికల్ప వన్నె తెచ్చిన మధురవాణి సౌజన్యరావుపొత్తు! తగినదే అన్న తృప్తి కోసము. కాని మరి ఆయన యిష్టమో? అది నున్నది. ఇక ఆయనలో మిగిలిన మంచికనమే ఆధారం తనకు. “మధ్య నాకు గండకలై రేమి?” అన్నప్రశ్న! మంచి జవాబు లేదు. కాబట్టి కొంచె మాలోచించి “నేను మంచివాన్నని నమ్మగలరా?” అన్నది. “అబ్రాహ్మణ్ణి కాపాడితే నమ్మనా?” అన్నాడు. గడుగుదనంగా “అయితే ఒక తుని తగువు మనవిచేస్తాను” అంది. పాతపగలన్నీ పటాపంచలైపోయాయి. పుత్రడిబామ్మ లాంటి మధురవాణి యెదట నిలిచి వుంది. సౌజన్య రావులోని మానవుడు అంటున్నాడు: “అట్టేసేపు మవ్వు నాయెదటగాని నిలచిపోయే, మవ్వు యే తగువు తీరిస్తే ఆ తగువుకు వొప్పదల అవుతానేమో అని భయం వేస్తోంది.” అని మధురవాణి “ఒక చిన్న ముద్దుకు కరుణో?” అంటుంది. “నా ప్రతిభంగం చెయ్యడం చేనా నీ పట్టుదల” అని అసలు రహస్యము కనిపెట్టేవాడు. ఈ నాన్నకు చికాకించుకున్నట్టు, “అడుగుమెట్టుకి దిగా నని మెప్పులేదు గదా, యిద్దం లేని పని యేల చేయించవలె, నెలవు-” అని వెళ్లిపోయింది. మానవుడి కంతా అర్థమైపోయింది. ఈమనిషి ద్రవ్యానికి సాధ్యురాలు కాదనీ, మృచ్ఛకటిక చనివి నెత్తురులోకి వసంతివేసితోత్యాన్ని దింపుకుం దనీ, అఖండవైద్య తెలివితేటలూ, ఆత్మాభిమానమూ కలిగిన దననీ, ఆగు, మన్నాడు. మంచంమీద కూర్చుని దుప్పటి కప్పకుని ‘కూర్చో’ అన్నాడు. ‘నాకేమిటే గండకలైరా’ వాడను మళ్ళీ మొదలుపెడతాడు. ‘కూర్చోను’ అన్నది. వేళ్ళు జెబ్బుకోసమే కదా వ్యభిచారిణి అవుతుంది. ఈమె డబ్బులకపోదు. “వెయ్యిరూపాయ లిస్తాను; తీసుకొని బ్రాహ్మణ్ణి కాపాడు” మని భేరం పెట్టాడు. మాట్లాడకుండా వెళ్లిపోయింది. ఈ మాట అతడిన్నప్పు డామెమాపు లే మన్ననో? చివరికి విధిలేక వొప్పకున్నాడు. చిక్క విడగొట్టేసింది; ఆశ్చర్యపోయాడు.

“నా ఫీజు యిచ్చి మరి నిద్రపో” మృంది.

“రీడవాణ్ణి, యిచ్చుకోలేనే!” అన్నాడు.

“చిత్రం! వెయ్యిరూపాయలకన్నా ఒక ముద్దు యెక్కువ విశవా? ఎంత పెద్ద ఫీజు! వేదవాణ్ణి, యిచ్చుకోలే” నన్నాడు.

“నాకు లోకంలో ధనమంతా అదే అనుకున్నానే!” అన్నది.

“నీవు సాగపరివి. ముద్దు చే దనికాదు. ప్రతి భంగంగదా అని దిగులు” అని ముద్దుపెట్టుకోబోయాడు. పరిచీనితో; ‘వేళ్ళ’ అన్నమాట ఎవరేనా అంటే ‘అసం దర్భం’, అనే అచ్చాణ్ణి, తనయెత్తు ధనంపోసి నా వేళ్ళను ముట్టను అనే యోధు, ప్రమాదంఁబల్ల వేళ్ళకరింఁ తగి లితే కోసీసుకుంటా నన్న పదిత్రుడు, సౌజన్యరావు గారు ప్రతిభంగాని! ఓర్చి చిత్తయిపోయినాడు. అయితే మధురవాణి ప్రతిమా? సౌజన్యరావుని ముట్టుకో నివ్వదు. చెడనివారిని చెడగొట్టర ద్దని తనతల్లి ఉప దేశము. ఆయనగారివ్రతాన్ని జాటుపట్టుకు లాగి కింద పడేసి, తనవ్రతం నిలబెట్టుకుంది. అయితే, “లోకంలో ధనమంతా అదే అనుకున్నానే” అన్న మధురవాణి ఇలాగ ఎందుకు చేసింది?

మధురవాణి మంచిమనిషి. గిరికాన్ని రామప్ప తిడితే సహించింది కాదు. “యిన్నాళ్లు ఆమహారాజు పోషించాడుకాదా?” అని ఆమెకి విశ్వాసం. రామప్ప నెత్తిచరిచి గిరికంపారిపోగానే “వాడిపొంకం అణుకురు గాని లెండి” అని రామప్ప నొప్పి తణిచి పోగొట్టింది. “యిత్రాపుధాన్లుగారికి పెళ్లి ఎందుకు కుదిర్చారా” అని మొదట్లోనే కకటుని అడ్డేరింది. “నే యంత బలిమూలు కున్నా యీ పెళ్లి తప్పించకపోవడమేమి? మీ బుద్ధికి అపాధ్యం వుం దంటే నే నమ్ముతావా?” అని ఆకారణంగానే అన్యాయానికి అడ్డుకలిసింది. ఆకరవార ఈ సంకల్పం కరటకుడిమనవికల్ల బలపడింది. ఒప్పు కుంటూకూడా, “నాకుండా యెంత హాస్యమైనా చెల్లు తుంది. నటనలోకి హాస్యం తెస్తే యేమి మూడుకుందో ఆలోచించారా?” అని అతిన్ది హెచ్చరిస్తుంది. “యటుంచి యెటొచ్చినా కాపాడుతాడు. హెడ్డుకి మాత్రం కొంత నిజం చెప్పుదాం” అని ముందు కాపు చేస్తుంది. వృత్తిరేఖ వేళ్ళ ఒక చెయ్యకలసినతో

ద్రవ్యాకర్షణ చేస్తుందిగాని, మధురవాణికి దయాదాక్షిణ్యాలు ఉన్నాయి. అబ్బదు పెళ్లి మాత్రాడేమో అని కామేశ్వరలా యిత్నించింది. ఊళ్లోని పేలుడుగాయల్ని నలుగుర్ని తనయింట తేర్చి, కరటకుడి, శిష్యుడి పలాయనాని! రహదారి ఏర్పరిచింది.

తాను మంచిగా వుండడమే కాదు, ఇతరైన మంచిదారిలో పెట్టాలని యాడుంది మధురవాణి. పూటకొల్లమ్మ సామ్యుతిశేషున్న గిరికానికి పూటకొల్లమ్మ చీపురుచేతనే బుద్ధిచెప్పించా అనుకుంది. కొంచెంలో అది తప్పిపోయింది. రామప్పని తలుపు తీయక ఏడిపించి, శిష్యుడిచేత 'నీ యిల్లు యొక్కదే చిలుకా' అనీ, 'ఊరికి ఉత్తరాన సమాధిపురములో కట్టెయిల్లున్నదే చిలుకా' అనీ, 'కట్టెలే చుట్టాలు కట్టెలే బంధువులు కన్నత లైవ్వరే చిలుకా' అనీ పాటపాడించి కాస్త ముందుగతి చూసుకోమని రామప్పని హెచ్చరించింది. కరటకకాస్త్రీతో 'తమలాంటి పండితోత్రములు మాత్రం కార్యావసరం కలిగినప్పుడు పూరూవాదా వెలికి మధురవాణిదగ్గర లాచారీ పడవచ్చును' అనీ, 'లోకంఅంతా యేమి స్వప్రయోజనపరమా? అనీ, 'నేను కలకత్తరును చూడనంటే మీ మనస్సు చివుక్కు మనడం యొట్టిది' అనీ, 'చిత్రనవుడికి లంచంయివ్వ గలరా? అతడిదగ్గరకి మధురవాణిని పంపి చేసినపాపాలు తుడుపుపెట్టించడానికి నీలువుండదు కాబోలు!' అనీ తలవాయగొట్టింది. ఇవిచాలక శిష్యుణ్ణి అప్పుడు నీలిచివాడిచేత ఇంవాకటిపాట పాడించింది. కరటకుడు ఎంతచెడ్డా చూపుకున్నవాడు గనక 'మనసు మళ్ళించుకుందాం' అని తీర్మానించుకున్నాడు. సౌజన్యారావు గారు మంచితనంవల్లే తన ఫీజాకి వొప్పకొన్నాడుగాని సౌజన్య కాదని చక్కగా తెలిసిఉండడంచేతను, చెడనివారిని చెడగొట్టవద్దని తల్లి ఉపదేశించిఉండడము

చేత, ఆయన్ని రక్షించి, యావజ్జీవం కాపాడే తనవారన్నవారిని సంపాదించుకుంది. సత్పురుషుడనే నామము సార్థకముగాగల శ్రీకృష్ణుణ్ణి పొంది కృతార్థురాలై వెళ్ళింది. మధురవాణివంటి మంచిమనిషి వున్నరా?

మధురవాణికి మనస్సు, రూపయా మాత్రమే కాదు. స్నేహమా ప్రేమా కూడా వున్నాయి. శృంగారం వన్నెచెడిన దగ్గరనుంచీ బంగారంగడా తేటులేవాలి! ఆ బంగారాన్ని కరటకకాస్త్రీకి ధార పోసింది. ఆమెస్నేహం ఎన్నచేల? ఇక వలపా? పాప మామెకబ్రతుకే లేదు. షాద్దుకనిపైబుదగ్గిర్నుంచీ సాక్షి చేకేవాడే. అసిరిగాడిదగ్గిర్నుంచీ 'పంతులు యింట్లో లేనప్పుడల్లా కనిష్టిలు మధురవాణితో వుంటూ డని చెప్పి యాగీపెట్టేవారే. ఈగల్లగ ముసిలే మగ రాజులందరిలోనూ ఆమెపూదయాన్ని చూచగొన్నది ఒక్కకరటకుడిశిష్యుడు మాత్రమే, 'ఈ చిల్లంగిక్కనీ కేదవు దిచ్చాడు' అని వాణ్ణి ముద్దెటుకుంది. 'నీ బుగ్గ కొరికేతునా' అని ముద్దుచేసింది. 'ముందు దాసరివేమం వేస్తాను. అగ్రహారం పోయి నీ గురువును చేరుకుందువుగాని' అని అభిమానం చూపింది. 'వాదగ్గర శిష్యురికం అంటే యేవేం జెయ్యాలి? తెలుసునా!' అని 'నన్ను ముద్దెటుకొమ్మన్నప్పుడల్లా ముద్దెటుకోవాల్సి అని వచ్చింది. అడవేమంలో అతడున్నప్పుడు ఏదో విషయ కల్పించుకుని 'నీకు సిగ్గులేదే లంకా' అని బుగ్గ తడిసింది. చివ్వర అతడు వివకుండా కరటకుడితో 'యిక అతణ్ణి నాటకా లాడించి, ముంజిల్లకి తిప్పి చెడ గొట్టకండి' అని ఉపదేశించింది. వాళ్లు వెళ్లిపోయినారు. పాపం అంతవరకూ నా అన్నవాళ్లు లేకపోయినారు. సౌజన్యారావుని పట్టింది. మంచిదాన్ననిపించుకుంది. శ్రీకృష్ణుణ్ణి వక్షమున ఆనించుకుని చేతులు జోడించింది. ఎంత చిత్రమైన మనిషీ మధురవాణి!

రెండు అపూర్వ వచనరచనలు

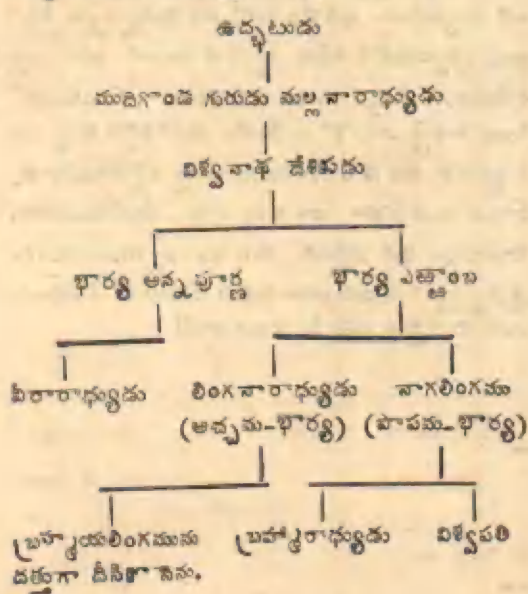
శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

[౧. శివరహస్యఖండము

ఈ ప్రశస్తవనకావ్యము ముదిగొండ బ్రహ్మయ్య లింగారాధ్యులచే రచితమై క్రీ. శ. ౧౫౫౨లో ముద్రితమైనది. ౧౫౯౬ లో రెండవమాటు ముద్రితమైనది. ఆ గ్రంథవివరణము రీక్రింద నీయబడినవి.

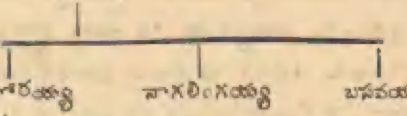
ఇది స్కాంధపురాణశంకరసంహితయందు ౧౩౦౦౦ శ్లోకములు ౧౭ ఖండము. ఇందు కౌండల (౧) సంధన (౨) అనుర (౩) వీరమాహేంద్ర (౪) యుద్ధ (౫) దేవ (౬) దత్తు (౭) ఉపదేశము లను వవి. తెనుగున వచనముగ వ్రాసిన గ్రంథకర్త చంపూ కావ్యములవలెనే గ్రంథాంతరీక, అవ్యాసాద్యంతరగద్యపద్యములు వ్రాసియున్నాడు. మఱియు ప్రఖ్యాతి తెనగురుడును నుద్భటారాధ్యునండి తన వంశక్రమమును వర్ణించియున్నాడు.

కాశివిశ్వేశ్వరునివలన ఉద్భటారాధ్యునిగారు జన్మించెను. అతడు కాశియందుండి గ పరమేశ్వరుడు కరుణించి మల్లసారాధ్యుని ను సుతు నొనగను. ఇతడు ముదిగొండగురుడు. తరువాత విశ్వేశ్వరదేశికుడు జన్మించెను. ఈ వంశక్రమ మిట్టిది:

బ్రహ్మయలింగము—(భార్య విశాలాక్షి)

మల్ల సారాధ్యుడు,
పాపయనూరి,
అష్టభాషాకవి రామయ్య,
పెదవిశ్వేశ్వరాధ్యుడు,
చంద్రయ్య

విశ్వపతి-భార్య పార్వతియ్య.

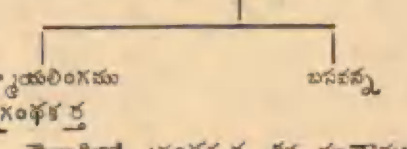
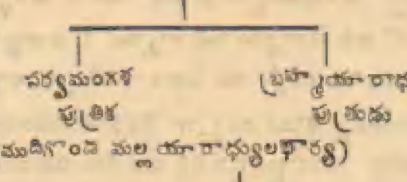
మల్లయారాధ్యుడు (వర్వమంగళాంబ) - ఈతడు గ్రంథకర్తను బ్రహ్మయలింగము కండ్రి. భారవ్యాజగోత్రుడు.

తల్లి వర్వమంగళాంబవంశము:—

కాశికనగోత్రకాశివాగుని వంశములో నుప్రసిద్ధుడగు వీరసారాధ్యుని పుత్రిక వియ్యమ - ధర్మములగు శిరధయారాధ్యుడు.

కాండివ్యగోత్రుడగు శిరధయారాధ్యునికు సోదరు లిద్దరు. వారు వీరధర్మయ్య, శ్రీ గిరిలింగము అను వారు.

ములుగు శిరధయ — వియ్యమ

పైవారిలో గ్రంథకర్త తన మాతామహుడగు కాశివాగుని వీరారాధ్యుడు మిగుల ప్రసిద్ధుడని కవియిట్లు వర్ణించియున్నాడు:

సీ. శ్రీవ్యాఘ్రవగరసంస్థితచంద్రేశ్వర
 వరలబ్ధిద్యతే వాసి కెక్కి
 పరమతవాదిభిరవిరుదాంతుడై
 స్వమతీసుంధాపనాచార్యుఁ డనుచు
 తర్కాదినిభిలకాస్త్రములందు గంపన
 గౌతముఁ డనఁగఁ బ్రఖ్యాతి వదసి
 రాజాధిరాజులు పూజించి తన కిచ్చు
 వాందోలికంబుల నధిపసింది

గీ. మించె నిల కాళి సగోత్ర మంచితప్ర
 తీతిఁ గాంచెను నీధిమ్యచేత ననుచు
 పాగులు పతింప శ్రీ కాళినాథవంశ
 దీపకుండు వీరనారాధ్య దేవకుండు 1.

తన మేనమామయైన, బ్రహ్మయనామాంబ
 కుడు నగు ములుగు శరభనారాధ్యునిఁ బట్టుకొనించి
 యున్నాడు:

1. పైని పేర్కొనబడిన కాళినాథుని వీరనారా
 ధ్యుడే ధర్మగుప్తాధ్యక్షుడయ్యెను, భద్రాయశ్చిరిత్ర అను
 వీరశైవపద్ధత్యగులను రచించిన మహాకవి. పూజ్య
 పాదులు, దేశోద్ధారకులు శ్రీ కాళినాథుని వాగేశ్వరరావు
 పంతులవా రీతని కైదవతిరమువారు. పైకృతులలో
 ధర్మగుప్తాధ్యక్షుడయ్యె ముద్రితము. భద్రాయశ్చిరిత్ర
 శాంతభాగము బందరులో మల్లంపల్లి శైరవమూర్తిగారి
 'రత్నాకర' పత్రికలో ప్రకటితమైనది. ఇది పూ
 నుగా ముద్రింపదగిన కృతి. శ్రీ కాళినాథునివారి
 వంశస్మృతాంత మిందు సమగ్రముగా నున్నది.

2. ములుగువారిలో పెక్కుమంది తెనుగుకవులు
 గలరు. ఈ శరభనారాధ్యుడు రచించిన కాళినాథీ
 శ్వర, మల్లికార్జునశతకములు లభించుచున్నవి. ఈతని
 కొమారుడు పృథ్వీంజయరాధ్యకవి కాళినాథమూర
 సంభవమును "గౌరీపరిణయము" అనుపేర తెలిగించి
 యున్నాడు. అది శ్రీ. శ. ౧౮౭౩లో ముద్రితమైనది.
 ములుగువంశీయులలో లింగనారాధ్యకవి బ్రహ్మోత్త
 ఖండమును పద్యకావ్యముగా రచించియున్నాడు.
 దాని ప్రతి తంజావూరి పుస్తకాలలోను, మదరాసు
 ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలలోను గలదు. వీరిని గూర్చిన
 వివరణము వా'వీరశైవవాఙ్మయము'న జాడపగును.

మ. కవితా గావదిలాసశేఖరివాన్
 వైశద్యసంక్రీతిపా
 రిపదత్రైధరణోత్తమాశ్వరసుధా
 దివ్యాంబరాందోలికా
 దివిశేషాన్వితపస్తుసంపదభివృ
 ద్ధిం గాంచి నిస్తుల్యుడై
 భువి నాబ్రహ్మయదేశేంద్రుఁ డలరక
 భూరీప్రభావోన్ముతికా.

శివరహస్యఖండము మంచి చనవరచన గల కృతి.
 తెలి పరశయగ నందును. మచ్చునకు :

"విష్ణుశేత్రసంజనిత లగు సౌందర్యరత్న, అమృతవల్లి
 యను కన్య లిద్దఱు నొద్దిక నద్దేవసేవాపతిని కరింపం
 దలచి మోహించున మున్నభశరవిద్యచిత్తలై యాచిత్త
 రలు వికాళు సభంగితపశ్చర్యంగాని కరింపదని మనం
 బున నిశ్చయించి యహోరాత్రంబు లాచారనిద్రల
 నూహింపక కుమారు కుద్యపించిన శరవణతటాక
 తటంబు తేరి దుహులవసంబులు విసర్జించి వారచీరలు
 దాల్చి, మణికాంచీదామంబులు దలంపక, శరపుంజ
 మాంతి భరితలై యాగరితలు భస్మత్రిపుండ్రంబులు
 రుద్రాక్షధరణంబులు దాల్చి జటాధారింబులై మడతగి
 ముండ్రంబు జపించుచు దవారపుండరికంబున గుహుని
 నిల్చి యశేకహాయనంబులు నిగాహులై తపంబు సేయు
 చున్న బాహులేయుం దాయనకుల యతిశయతప
 శ్చర్య జరించుట గాంచి యవార్యంబు దయ దళుకొత్త
 నరైజీం బొడమూప వేడుక పొడమ, మణిహారావళీ
 విలసితశత్రులండు, దరహాసచంద్రికావిరాజమాన
 మఖచంద్రుండు నగుచు మారుట మారుడో యన గుమా
 రుండు గనబడియె. (పుట ౬౮)

శివరహస్యఖండము

టీకాతత్త్వప్రకాశినవచనకావ్యము ముదిగొండ
 బ్రహ్మజులింగారాధ్యకృతము. ౧౮౬౬లో ఎడ్లవపూడి
 సంజీవయ్యగారికై చెన్నపురి శిశిలేఖా ముద్రాక్షర
 కాలలో ముద్రితమైనది. ఈ ముద్రణమున రాయలు
 వైజాన ర౧౬ పుటలు చిన్నతైపుతో గలవు. గ్రంథాంత
 మున గద్య యిట్లున్నది.

ఇది శ్రీమద్భువరాంబామల్లేశ్వరకరుణాకటాక్ష
 పీఠాపాత్ర భారద్యజ్ఞసంహిత ముదిగొండ మల్ల
 నారాధ్య పుత్ర సకలకవిజ్ఞానానుమంగ బ్రహ్మయతీంగ
 ప్రతీతింబైన శ్రీస్కాండంబును మహాపురాణంబున
 కంకరసంగహిత యందు, వివరహస్త్యఖండంబున కర్త
 రత్వప్రకాశిని యను వచనకావ్యంబు పంచాంగితి
 హేధ్యాయసమన్విత ముపదేశికాండంబు సమాప్తము.

సంభవకాండ	—౫౦
ఆసుర	—౧౫
వీరమాహేంద్ర	— ౭
యుద్ధ	—౩౫
దేవ	— ౭
దక్ష	—౪౧
ఉపదేశ	—౮౫

అధ్యాయములు— ౨౪౦

ప్రతిఅధ్యాయముమందును వచనభాగమును
 సంగ్రహముగా వెలుపు పద్యములు గలవు.

ఈ గ్రంథము శైవులకేగాక సాహితీవేత్తల
 కుసాదేవు మగు కృతి. ఈ రచన రచన పునర్వదనము
 చేయదగినది.

౨. తెలుగువెలుగుముగుడకర

శ్రీమదాంధ్రకవితావేదినీవిలాసము

ఇది తిరుపల్లికీడినిలయందు డను తడకమర్క
 కేంకటకృష్ణరావుచే రచియింపబడి పిల్లలమట్టి
 పూర్ణయ్య సిద్ధాంతిచే బరిష్కృతమై చెన్నపురి శ్రీనిధి
 ముద్రాక్షర కాలయందు ముద్రింపబడియె. ౧౮౭౫
 ౧౦౨ పుటలు. చిన్నచెై.

చివర నీపద్యము కలదు:

నీ. శ్రీ గోలుకొండాఖ్య జెన్నొందు న్యాపారి
 కులమున హరితీసగోత్రమునను
 యజ్ఞమున తడకమర్కాస్యయజ్ఞాతుండు
 శైరవిజీవర సీరవాసి
 కనకమృగగర్భసంజనితుండు కేంకట
 కృష్ణరావుసమాఖ్య చెలయు సుకవి
 రసికప్రియార్థమై రచియించి తెనుగున
 నీ చంపుకావ్యంబు నింపుమిఱ
 గీ. పిల్లలమరి పూర్ణయ్య యక పీఠికా పు
 రాణిశేఖ్రపద్మానితుం డగుచు చెలయు
 దైవవిధుని సహాయము తనకు గలుగ
 ముద్రితము జేసి వెలయించె ముదముమిఱ.

ఇది తెనుగుకవిత్వమునకు సంబంధించిన నవల.
 కల్పితము. శృంగారలలికయను రాజకవ్యక కుండుడను
 రాజమమారుని మోహించుట, వారికి సమాగమము
 కాక, ఇరువురు ప్రాణములు విడిచి పీఠావరూపములు
 ధరించుట, ఒక యోగివలన వారల పూర్వవృత్తాంతము
 తెలిసికొనుట, విడిచియును పట్టణమున సకలకళాధరం
 ధుడగు రాజునకు సంపత్కామోద యను కూతురు
 గలుగుట, ఆమెకు "తెలుంగువెలుంగు" అని యామె
 విద్యావిశేషములబట్టి పండితులు శేరుపెట్టుట, ఆమె
 కవితాచమత్కృతులచే నందఱిని మెప్పించుట
 చింతోతురాయని యుదంతము—మున్నగున విండు గలవు.
 అచ్చటచ్చట పద్యములు గలవు. శైలి సరళమై, గులభ
 గ్రాహ్యమై యున్నది.

మచ్చునకు—

"విడిచి యను పట్టణంబున తెలుంగువెలుంగు గను
 నొక పడుపుకత్తియ, యీలోకంబున దనకు సరి
 తెలుంగుపండితులు లేరనియు, కవులు పక్షులే యనియు
 బలుకుదు వచ్చినవారియెడ తొలఱిన ౧౦౦౦ పరచో
 లాక్కరాత్రికిని తీసికొని యాపిడప నెద్దియో
 యొక పక్షులు వ్రాసి పంపుటయు, నతం డుత్తరం
 విన్నవియెడల నతనిపై శేడనీరు బోయించి చీపురు
 చేటలచే గొట్టి యనమానం బొనర్చి యనుపుటయు
 జేయుచున్నయది. దానిచే నవచతులం ధనముం
 గోల్పోయినవారు నశేఖరులు గల రండులోన శేనును
 నొక్కండ నయ్య నా ధననష్టంబును నవమానమును
 నోర్వకాలక యొక్కడకు వచ్చితి." (౩౭, ౩౮ పుటలు)

ఇందు "దీని భావ మేమి తిరుమలేశ!" వంటి
 యుత్తర ప్రత్యుత్తరపద్యములు గలవు.
 మచ్చునకు—

"పచ్చి యారఁబోదు పదియేడులకునైన
 గచ్చుకంపు చిట్టుగారు నీరు
 ఇట్టిదాని విలువయే వేయి నిష్కముల
 తగిన విలువ బలుకు తడయ్యకీపుడు.
 బిహూ నై మారుకు మరీ
 బానసు బోనంబు మార చవులగుకొఱకుల
 మా నగరపు విలువ యగుకో
 మానిని యన్యతేలు రాదు మద్దాపలకుకో.

స్త్రీవిద్యాప్రపత్తి, స్త్రీస్వారంధ్రము
 పెంపొందు నీకాలమున నీగ్రంథ మానకృతియుగ ముద్రింప

వాద ప్రతివాదములు : యాస్కుని సిద్ధాంతము

శ్రీ శివశంకరస్వామి

(గతసంచిక తరువాయి)

(౨) 'తథాపిచేత్ సర్వా జ్యాఖ్యాతజాని నామాని స్యు ర్యావద్భి ర్భవైః సంప్రయుజ్యతే తావద్భృతీ నామభేదుప్రతిబంధః స్యాత్ తత్రైవం క్షణాదవ ర్తయా నా సంజనీత స్యాత్.'

—అనగా, నామఘటకధాతువాచ్యక్రియ నవ లంబించి నామోత్పత్తి యనుచో ఒక వస్తువునందు నానావిధక్రియాసంబంధచేతువుచే ఏకవస్తువున నానావిధనామములు కలుగును. ఉదాహరణము : 'దరే గత్రే శయానా' అని మాణమును 'దరశయా' అనుట ఉచితము.

అభిప్రాయ మిది : స్థాధాతువాచ్యక్రియాధర్మాను సారముగా 'మాణా' నామము నివృత్తమైనచో, అవ్యావ్యధాతువాచ్యక్రియాధర్మానుసారముగా దానికి దరశయాది నామముకూడ నివృత్తమగుట ఉచితము. ఇది గాఢ్యుని ద్వితీయాపత్తి.

కాకటాయనపక్షమున 'ఏతేనై వోత్తరః ప్రత్యుక్త' అన్నాడు. రెండవ యాపత్తికూడ పూర్వోక్తప్రకారముగానే ప్రత్యాఖ్యాత మయినది. ఏకవస్తువున బహుక్రియాయోగ మున్నను, ఒక్క క్రియను బట్టియే నామము వచ్చును. పరిశ్రజనము కాక తక్కిన పనులు చేసినను ముస్కరి పరివ్రాజకు సందును.

(౩) 'తథాపి య ఏహం న్యాయవాక్ కార్య కామికః సంస్కారో యథా చాపి ప్రతీతార్థాని స్యుః'

తదైవా న్యాయచీరక పురుషం పురిశయ ఇత్యావ చీర న్మచ్చే త్యక్వం తద్దన మితి తృణమ్' అనగా సుష్టుర్థతావిధానమునకై వస్తుగతక్రియాధర్మానుసార ముగా వస్తువునకు నామ ముండవలెను, ఏకబియ సుష్టుతరముగా క్రియాప్రతిపాదకమో తద్వారా నామ ముండట మిక్కిలి సమీచిన మగును. కాబట్టి పురుషుని 'పురిశయ', అశ్వమును 'అష్ట', తృణమును 'తద్దన' అనుట సమంజసము. దీని యభిప్రాయ మిది: పురిశయనప్రతిపాదక పురుషశబ్దము అత్యున్యాయభేద మనుచో దానిని 'పురిశయ' యనుట మిక్కిలి మంచిది. ఇట్లే వ్యాప్త్యర్థక అధాతుత్వము అశ్వశబ్దస్థానమున 'అష్ట' అనుటయు, హింసార్థక తృణ ధాతుత్వమున 'తద్దన' మను టయు సుచితము. కాని యెవ్వరును ఇట్లనరు. కాబట్టి పురుషునిశబ్దములు ధాతుశబ్దములు కావు. 'కార్య వామికః సంస్కారః'—ఏకత్వంబంధమున దుర్గా చాదుడు, "కర్మకృతం నామ కర్మనామ తత్ పునః పావకలావకాది, తస్మిన్ భవః కార్యవామికః సంస్కారః" అన్నాడు. ఇది గాఢ్యుని తృతీయా పత్తి.

దీనికి ప్రత్యుత్తరముగా కాకటాయనపక్ష మిట్లన్నది : 'యథాచాపి ప్రతీతార్థాని స్యుః తదైవా న్యాయచీరక మ్మితి. స త్యల్పప్రయోగాః కృతోఽ ప్యైకపదికా యథా ప్రతీత ర్థమనా బాహ్య అల్

జాలో జాగరూకో దర్శిహోమితి." దీని విస్తరార్థమును దుర్గాచార్యు డిట్లు లిఖించినాడు :

“యత్పున రేత దుక్తమ్—యథాచాపి ప్రతీతా రాని మ్యః తత్రైవా న్యాచక్షిరకాశి. అత్ర బ్రూమః—శబ్దస్వాభావ్య మేతత్ యన్న తథా స్వాభావ్యాభ్యామస్తే యథా ప్రతీతా రాని భవన్తి, న తత్రాహ మపరాభ్యో భవతి, నాపి కాస్త్రమ్. యథావస్థితానాం హి శబ్దానా మన్యాభ్యావమాత్రమేవ క్రియతే. నాహం శబ్దానాం కర్తా, య ఏహం ప్రయోక్తార స్తానే వోపాలభస్య, విరామరునా యది శోన్వపి.

“అహ—కస్య త్పునః కానిచి దాభ్యామస్తే జాలో? తదభిధానస్వాభావ్యమేవ. కానిచి తృప్తితార్థాని కానిచి దప్రతీతార్థాని, తాన్యపి కాస్త్రేణ ప్రతీతార్థా శ్చైవ కర్తవ్యాని, ఏవేవ కాస్త్రస్య కాస్త్రత్వం యదప్రతీతార్థాన్యపి ప్రకృత్యానినా ప్రతీతార్థా మ్యః తత్రైవా న్యాచక్షిర నితి. ‘సన్తి’ ఏవ ‘అప్య ప్రయోగాః’ ప్రతీతార్థక్రియాః శేచిత్ కృతః కృత్ప్రి యాస్తా శ్చబ్దాః ‘అపి’ ‘ఏకపదకా’ ఏకపద ప్రకరణావ్రత్యర్థికైః స్తద్భాగైః. తిత్ ‘యథా ప్రతీతి ర్థమానా జాబ్ధి అత్తాలో జాగరూకో దర్శిహోమితి.” ప్రతీతి ర్వృత్తా తే ర్వర్తి. దమానా దనుమనా వేశ్యేనమాది. అగ్ని రతిథిర్వా. జాబ్ధి జటావాక్, అత్తాలో అటవశిః, జాగరూకో జాగ రణశిః, దర్శిహోమితి దర్శ్యా అహోతీతి ఏవం ప్రతీతార్థాన్యపి ఇతి కాకటాయనాభిప్రాయః.”

(౪) “తిథాపి నిమృశ్నేఽభివ్యాహారేఽభిచార యద్వి ప్రథనాత్ పృథివీత్యాహుః. క ఏనా మప్రథ యిష్యత్ ? మాధారశ్చేతి?” అనగా, వస్తుసిద్ధనాను మునగాని, నిమృశ్న నానుమముగాని గ్రహించి ధాతు విచారము చేయుట సర్థకము. ఏవస్తువును ఏనానుము ప్రసిద్ధమా ఆ వస్తు చే సనానుమున కథము. ‘పృథివీ’ శబ్దము నిమృశ్న శబ్దముగాని, చిదప్రసిద్ధశబ్దముగాని యగుటచే దానిని ప్రథనసంబంధాధీనముని భావించి,— అనగా ప్రథితముని కాని, విస్తారితమునికాని భావించి— ధూమిః పృథివి యను నామము వచ్చెనని విచార

చేసిన కాకటాయనడు ‘ప్రథనాత్ పృథివీ’ అనుట సంగతము కాదు. ఇట్లునుటో ఒకానొకప్పుడు అప్రథిత యను ధూమి ప్రథితకాని, విస్తారితకాని యగుటచే దీనికి పృథివీనామము వచ్చెనని ఉపపన్నమగును. తావిధముగా పృథివిని సంబంధాధీనము చేసినచో సహజముగా ఈ ప్రశ్నము తుట్టును : “ఏవరు అపృథి విని పృథివిని చేసినారు ? ప్రథనకర్తయు ఏమాధా రముపై అవస్థాపనప్రారబ్ధముగా ఆ ప్రథనకార్యమును పంఠరించెను ? కాని, వస్తుతః ప్రథనక్రియాకర్త కాని, ప్రథనకర్తకు అన్యాధారముకాని అసంభవములు. కాబట్టి ప్రథనక్రియ అశీకము. అందుచే పృథివీశబ్దము ధాతుజము కాదు.” ఇది గార్గ్యుని చతుర్థాపత్తి.

దీనికి సమాధానముగా కాకటాయనపక్షమువారిట్లు చెప్పినారు : “యథో ఏతన్నిమృశ్నేఽభివ్యక్త హారేఽభిచారయన్తీతి, భవతి హి నిమృశ్నేఽభి వ్యాహారే యోగపరిష్టిః. ప్రథనాత్ పృథివీత్యాహుః. క ఏనా మప్రథయిష్యత్, కి మాధారశ్చే త్యథవై దర్శనేన పృగు రప్రథితాచే దప్యన్త్యైః. అథో ప్యేవం పర్యవస ద్భవ్యైవమానా ఉపాలభ్యతే” ఈశ్వరమున ‘యథా’శబ్దము వాక్యోపాదానమున గ్రహింపవలెన. ‘యథా’ అనగా ‘యేన ప్రకారేణ.’ యథాశబ్దానంత రము ఉకారము అవధారణార్థకము. కాకటాయనపక్ష మును విస్తరించుచు దుర్గాచార్యు డిట్లు వ్రాసినాడు : “యథో ఏతత్ యతోవున రేతదుక్తమ్—నిమృశ్నేఽభి వ్యాహారేఽభిచారయన్తీతి అత్ర బ్రూమః, యుక్తం తే కుర్యన్తి. భవతిహి నిమృశ్నేఽభివ్యాహారే యోగపరిష్టిః. యోగపరిష్టిర్నామ యోగస్య పరిక్షణమ్. కథం నాఽను తృవృశ్చ నిర్భిధానయోగః పరిక్ష్యతే ? అత్ర యదుక్తమ్—ప్రథనాత్ పృథివీత్యాహుః. క ఏనా మప్రథయిష్యత్, కి మాధారశ్చేతి?—న వయ మేవ బ్రూమః ప్రథితేయం కేవచి దశః పృథివీయ మితి.

“అహ—కథమయ మప్రాథతా సతీ పృథివీత్య మాశేతి? ఉచ్యతే—అథవై దర్శనేన పృగు రప్రథి తాచే దప్యన్త్యైః—స్వత్యమానా హీయం పృథివీ. తస్మాత్ యద్య ప్యప్రథితా శ్చేత్త దన్త్యైః తథా

నీయం పృథుదర్శనక్రియామోగాత్ పృథివ్యేన...
‘అథాహి’ చ యది దృష్టే పృథివ్యాః పృథుత్వే వయ
ముపలభ్యామహే, నను ‘ఏవం’సతి, సర్వవివ దృష్ట
ప్రచారా తిపాలభ్యస్తే, న కేవల మహమేవ. యో
యద్దృష్టా అస్తి, స తత్ర దోష ఏవ. తథాసతి దృష్ట
చోసం ప్రపశ్యేత్. అనిష్టం చైతత్. తస్మాత్ పృథు
దర్శనాత్ పృథివీ త్యుక్తేత.”

నిష్పన్నవాసులును ప్రకృతిప్రత్యయాశ్వేష
గము చేయుట అవ్యాధ్యమని గార్హ్యని చతుర్థాపత్తి.
కాని ఇదియు సంగతియు కాదు. వాసులు నిష్పన్నమో
ప్రవృత్తమో కానిదో యోగపరిష్టికాని ప్రకృతి
ప్రత్యయముల యోగాశ్వేషగముకాని యెట్లు సంభవ
పరమగును? ప్రథమాత్ పృథివీ అన్నాడు కాకటా
యనుడు. అందులకే ఉపచోసవ్యలయన గార్హ్యదు
రెండు ప్రశ్నలు చేసినాడు.

(౧) యెడట అప్రతితపదార్థవిశేషమును ప్రథ
మమద్యారా ఎవరు పృథివీని చేసినారు?

(౨) ప్రథమకర్త ఏయాధారావస్థానపూర్వక
ముగా తత్ప్రేరేకకార్యమును సంపాదించినాడు?

యాన్సు డిట్లన్నాడు: “ఇట్టి ప్రశ్న మప్రా
సంగికము. ఎవరివలన నయినను పదార్థవిశేషము ప్రతిత
మయినను కాకున్నను ఈ భూఖండము ప్రథమముకాని,
విస్తారముకాని, ప్రత్యక్షవృష్టమని దీనిని పృథివీ యన
వలెను. ఇక పృథుత్వచేతువుచే దీనిని పృథివీ యన
కున్నచో దృష్టచోని యను దోషము దుర్వార మగును.
కావున కాకటాయనుని పలుకు నింద్యము కాదు.”

నిరుక్తమున వ్యాయమాగ్రావలంబనపూర్వక
ముగా గార్హ్యని ప్రశ్నద్యయము ప్రత్యాదిష్టమయినది.
త్రోతకర్తానుసారముగా గూడ దీని? సమాధాన
మిచ్చుట అసంభావ్యము కాదు. ఋగ్వేద, బృహదార
ణ్యకముల భూషణానుసారముగా ప్రథమప్రశ్నయనకు
“ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే” (ఋ.
౬-౪౩-౧౦; బృహ. ౨-౨౬-౧౯) అని సమాధానము.
ద్వితీయప్రశ్నయనకు సమాధానముగా “స భగవః

కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితః? స్వే మహిమ్ని” అని ఛాందోగ్య
మున అన్నాతిము. (౭-౨౪-౧).

(౫) “అథాన్వితేఽర్థేఽప్రాదేశికే వికారే
పదేభ్యః పదేతర్థార్థాక్ సంఘస్కార కాకటాయన
ఏతేః కారితంచ యకారాదిం చాస్తకరణ మస్తేః
శుద్ధంచ సకారాదించ” ఈపట్టున దుర్గాచార్యు డిట్లు
విధించినాడు: “తత్ర కేహంచి స్మైయక్తావాం
తైశ్చిత్ వైయాకరణై స్సాకం కేమచిత్ శబ్దే
వైస్యేమత్యం కేహంచిత్ వైమత్యమ్. తత్ర కాక
టాయనో వైయక్తాశ్చ గార్హ్యవర్ణం కానిచి దక్షిణానా
న్యనేతైర్ధాతుభి రవనిష్యతి, కానిచి దక్షిణే...
తత్ర యదనేతై రవని-తవాక్, తదితైః గార్హ్య
పాణిన్యాదిభి ర్నమృత్యుతే. కిం కారణమ్? అప్ర
సిద్ధోహి పలేమం కేజ్జానువిధానమాగ్తో ధాతుసముదాయ
మిత్రమేవ నామేతి. అత స్తే కాకటాయన మచిక్షి
ప్సస్త ఆచూః—అథాన్వితేఽర్థేఽర్థి, అన్వితేఽర్థేఽర్థి
నమగతే శబ్దే వాగ్ధే—యత్ర సంస్కార్యమతోఽస్తి
శబ్దోఽర్థమనుగ మునశ్శోధి” ఏవం ధాతుతోఽసమర్థో
భవతి. ‘అప్రాదేశికే వికారే చ’ యయాహి క్రియయా
తద్విన్యంప్రదిశ్యతే తదభిధానాకో యోధాతుః స తదభి
ధానం విగృహ్యమాణం వికర్తం నశ్శోధి. యత్రతత్ర
హీయమానప్రతిజ్ఞః కాకటాయనః స్యాన్యాన్యాభ్యాత
జాని నామా న్యవపాదయిష్య మ్నసంభవేనతి కా
కుకావలంబన మివ కుర్వక్? మకరో దితి? ‘పదేభ్యః
పదేతర్థార్థాక్ సంఘస్కార కాకటాయనః’—పదేభ్యః
అభ్యాతిపదేభ్యః సమస్తేభ్యోఽనయవా నుపాదాయ
పదేతర్థార్థాక్ అన్యాన్వే అన్యాన్వేతరతరా
భ్యాతిపదాపయతై రన్యై శ్చాన్యై దన్యవర్ణం
నామ్నుః సంస్కృతవాక్. తద్యథా—‘సత్యమ్’
ఇత్యేతదభిధానం సంఘస్కార. కథమ్? ‘ఏతేః
కారితంచ యకారాదిం చాస్తకరణ మస్తేః. శుద్ధంచ
సకారాదించ.’ ఏతేః ఇకో గతో ఇత్యన్య-కారితం
న్యస్తం యాపం కృత్యా, తతో యకార మదాయ
మకారాస్తం కృత్యా సత్యేభ్య స్సాన్విత మర్థం సంఘ
స్కార, తతోయమ్ ఇతి భవతి. అస్తేః శుద్ధంచ. ‘అస్
భవి’ ఇత్యేతన్య శబ్దమేవ యాపం కృత్యా సకారి

తాస్త మత్స్యః, తతః సకారాదిశబ్దరూపం గృహీత్వా సత్ ఇత్యేతత్, సత్యమ్ ఇత్యేతిస్య శబ్దస్యాది మక రోత్. అద్య మర్థం సంచస్కార. తత్ సదితి భవతి. అత్రయోఽయ మస్తే ప్రకారః స యకార మధికో వాతి. ఏవ మేత తేక మభిధానం ద్వయోర్ధాభోః సంచస్కార సత్యమితి. అథ కోఽర్థః? సస్త మర్థ మాయయతి ప్రత్యాయయతి గమయ తీతి సత్యమ్..... తదేత దకృతపూర్వ మస్త్యే ర్విద్యద్విః కాకటాయనోఽతిపాండిత్యాభిమానా దకరోత్.....తస్మా దతిప్రసంగదోషపవత్త్యా నానేకధాతుభాని నామాని నాపి సర్వా జ్యాఖ్యాతానీతి."

వైదానిః నెమ్మర్న యిట్టుండును. శబ్దము ఏ స్థలమున అర్థానుగామి కాదో, ధాతు వెచ్చట అర్థప్రకా శము చేయదో ఆ స్థానములలో కాకటాయనము ఏకా ధికపదములనుండి వదాంశం గ్రహించి అలాకోపాయ ముచే శబ్దపుష్పత్తి ప్రదర్శించినాడు. ఉదాహరణ ముగా సత్యశబ్దమును జూచెదమును. సత్యపదమున సత్, య అను రెండుభాగములను విభజించిన పిమ్మట అప్తిపదముందలి అకార, సకార, తకార ములను గ్రహించి వర్ణవివర్ణయప్రజాతిక ననుసరించి సకారములేరువారే అకారమును స్థాపించి, సత్యశబ్ద పూర్వార్థమును—అనగా సత్ అను అంశను కాక టాయనము సంస్కరించినాడు. ఇదియేకాక, జ్ఞానా రకభిన్ ధాతుల్యంతరూపమయిన "అయయతి" అను పదమునుండి యకారమును గ్రహించి, సత్యశబ్దకేసార్థ యకారాంశను సంస్కరించినాడు. ఆయనమతిమున సంస్కృతసత్యశబ్దముద్వారా వీది విద్యమానార్థమున జ్ఞానమును కలిగించునో అదియే సత్యమని గ్రహింప వలెను. శబ్దమును అర్థానుగామిని చేయుటకై ఈవిధ ముగా నెవ్వరును ఏన్నడును పదపుష్పత్తిని యావ లేదు. సమస్తవాచ్యులకును ధాతుజత్యమును యాపెడి ప్రతిజ్ఞను రక్షించుకొనుటకై కాకటాయనము చేయు యత్నమున పదసంస్కారసందర్భములో అప్రసిద్ధ నూతనప్రజాతిక నవలంబించినాడు. ఇది గార్హుని అయినదన ఆపత్తి.

దీనికి బహుం కాకటాయనపక్షమున యామ్ము డిట్లన్నాడు: "యథో ఏతత్ పదేభ్యః పదేతరార్థాకో సంచస్కారేతి యోఽనన్వితేఽర్థే సంచస్కార సతేన గర్హ్యః, వైషా పురుషగర్హా నకాస్త్రగర్హా ఇతి." దుర్గా చామ్య డిట్లు లిఖించినాడు: "యథో ఏతత్— యత్పున తేత దుక్తమ్—పదేభ్యః పదేతరార్థాకో సంచస్కారేతి; అత్ర బ్రూమః—యోఽనన్వితే" శబ్దే నానభిధేయే 'అర్థో' అననగత మసంబంధం 'సంచస్కార సతేన' అసమంజసేన అసంబంధేన సంస్కారేణ గర్హ్యః గర్హణీయః, నపున రాధాభ్యో యోఽనగమయ్యు ధాతుభి రనేతే కేకాభిధానగతా నర్థాకో తతః సంచ స్కార, వైష మాధ్యేన. 'వైషా'.....'పురుష గర్హా'.....'పురుషదోషః, న కాస్త్రగర్హా, న కాస్త్ర దోషః.....అనగత ఏవార్థే సంచస్కార కాకటాయనః 'సస్తమేన ప్యార్థ మాయయతి గమయతీతి సత్యమ్' ఇతి. తస్మా దుపపద్యత ఏవ కాటాయన మతిమ్."

స్కాందభాష్యమున యాస్మీయవాక్యమునకు రెండువిధముల యోజన కానవచ్చుచున్నది. అదిట్లు లిఖించియున్నది: "యోఽనన్వితేఽర్థే సంచస్కార సతేన అన్వాయేన గర్హ్యః, వైషా పురుషస్య కాక టాయనస్య గర్హా, న నామ్నూమాఖ్యాతజత్యస్య." ఇదియే మొదటి యోజన. ఇక ద్వితీయయోజన: "యోఽనన్వితే.....కాకటాయనస్తు నానన్వితేఽర్థే సంచస్కార...అతో అపా వగర్హ్యః, వైషా భవతిః పురుషస్య గర్హా, న గర్హ్యః కాకటాయనః."

ప్రథమయోజన పృథగ్ముగా లేదు. కాక టాయనమతానుసారముగా సంస్కృతసత్యశబ్దము, దానియర్థము యథాయథముగా అన్వితమయినది. సంస్కారములో శబ్దార్థముల అన్వయాభావమును అంద రును గ్రహించినారు. స్కాందస్వామి చేసిన ద్వితీయ యోజన దుర్గాచార్యుని వ్యాఖ్యానము ననుసరించి యున్నది.

ఏకాధికధాతువులనుండి సుసంగతముగా తథా కధితరూపశబ్దముల పుష్పత్తినిరూపణము దోషపవాచ్య

కాదని యాన్సుని యాశయము. వేదములందుగూడ కొన్నికొన్ని యాశక్తముల వ్యుత్పత్తి జహాధాతు వులనల సాధితమయినది. అందులకే దుర్గాచార్యు డిట్లన్నాడు : “అపిద యాధికేబ్యవ్యుత్పత్తిః మంత్రే వ్యపి దృశ్యతే. యథాచ లక్ష్యం తథాచ లక్షణః ప్రవర్తితు మర్హతి. ఇతరథాపి కస్య తల్లక్షణం స్యాత్. ‘యదస్మత్ తత్ సర్వీ’ ఇతి మంత్రః, ‘య న్నవమేన నీతం త న్నవనీత మధవత్’ ఇతి మంత్రః* అపిద బ్రాహ్మణే నాప్యనేకధాతుబాశ్యేన కృత్వా నిరుద్యతే తత్ర మంత్రాభిధానాని య త్పరిజ్ఞానే చ ఫల ముపపద్యతే. అనా, ‘తదేతత్ శ్రోతరం హృదయ మితి.’† హృ ఇత్యేకమక్షర మభిసార వ్యుత్పత్తి స్వాప్యాశ్యేచ య ఏవం వేద, ద ఇత్యేక మక్షరం, దద త్యుత్పత్తిస్వాప్యాశ్యే చ య ఏవం వేద, య మితి త్యే కమక్షర మేతి స్వర్గం లోకం య ఏవం వేద’ (తదపథ బ్రాహ్మణ ౧౪-౨-౪-౧; వృ. ఉ. ౫-౩-౧) ఇతి, ఏవం వారతే ద్దదాతే తేజః హృదయశ్చ. తదధఫలోప ప్రదర్శనార్థం బ్రాహ్మణేనైవం నిరుక్తః. తచ్చ నా పరం ప్రమాణమ్. తస్మా చ్చాకటాయన ప్రదనదృశ్యే సమ్యగేన కృతవాక్యాయ దశేక్తే ధాతుభి రేక మభిధానం నిరుక్తవా నితి.”

గార్గ్యుడు కాకటాయనుని పరిపాసింపనక్కర లేదు. వేదప్రకృతి గమనించి శబ్దవిత్తము లగు ఋషులు అనేకశబ్దములను ఏకాధికధాతుకల్పన చేసి వారు. వేదాచార్యుడును కాకతూణి మాడుధాతువుల ద్వారా అగ్నిశబ్దనిర్వచనము పూరించినాడు. ఆయన మతప్రకారము వర్ణవికార ప్ర క్రి యా ను సార ము గా గత్యర్థ—ఇదే ధాతు అకారము, ప్రకారార్థక అంత్ ధాతువునుగాని, దహనార్థక దహాధాతుగకారమును, ప్రాపణార్థక నీధాతునకారమును గ్రహించి, అగ్నిశబ్ద సాధన చేయవలసియుండును. ఈ ధాతుత్రియవాద్యి క్రియలు అగ్నిశబ్దమున ఉపలబ్ధము లగును. అగ్ని గమన క్రియాశీలము, ప్రకాశకము, పార్థివసత్తువాచకము, చేవ తలను పావనీయద్రవ్యవాచకము. అందువలన కాక

తూణి ఈమాటముగా సిద్ధాంతము చేసియుండును. కావున ఈ విధానము శ్రుతివిరుద్ధము కాదు, ప్రథా విగర్హితమనూడ కాదు.

వేదములో ‘సతీయమ్’ ‘సతీయమ్’ ‘సత్యమ్’ అని నూడు సమావార్థకపదముల విశ్లేషణము మాప బడినది. ఛాందోగ్యమున నిట్లు శ్రుతము : తాని పావా ఏతాని త్రి ణ్యక్షరాణి సతీయ మితి, తదయత్ సత్ తదస్మతి మథ యత్ తి తస్మర్త్యమథ యద్ యంలేనోథే యచ్చతి, యదవేనోథే యచ్చతి తస్మాత్ య మహ రహ ర్వా ఏవంవిత్ స్వర్గం లోక మేతి.” (౧-౩-౫). దీనిపై భాష్యములో, కేంకరభగవత్పాదు లిట్లు పలికి వారు : “సకార ప్రకారో యమివచ. ఈకా ప్రకారే

* మంత్రమున కిట్టి క్రమము, పాఠము నెటు నుండి గృహీతములయినవో చెప్పట కష్టము. కాని కృష్ణయజుర్వేదమున “యన్నవ మైత్ త న్నవనీత మధవత్, యదస్మత్ తత్ సర్వీ రధవత్, యదధ్రయత తత్ ఘృత మధవత్” అని అమ్మనము. (౨-౩-౧౦) మంత్రభాష్యమునం దిట్లున్నది : య ద్యస్మాత్ తార తాత్ దిగ్మఉద్ధ్రియమాణం సత్ సవ మై వ్మవం మాతనం రూప మధవత్ తస్మా న్నవంచ తస్మీతం చే త్యుద్ధృత స్య పారపిండ స్య నవనీతనామ సంపన్నమ్. య ద్యస్మాత్కారణా దగ్ని సంపర్కసతి పిండో విలీయమానోఽసర్వత్ ప్రపుతోఽధూత్ తస్మాత్ సర్వీతి నామ. యస్మాత్ ప్రపుతేస్య శీతలపాత్రస్థాపనేన తత్ పున రధ్రయత తద్దనీధూత మధవత్ తస్మాత్ ఘృతమితి నామ. ఘృ త్మరణ దీప్తో రితి ధాతో నైతి రూపం; కిన్తు ఘృత మిత్యత్ర ధకారస్య ఘకారాదేకః.” దుర్గాచార్యు డీమంత్రమునే స్వీకరించినట్లు లోచనము. కాలక్రమ మున లిపికారుల ప్రమాదమువలన పాఠాంతరము, క్రమ విపర్యయము సంఘటిల్లియుండును.

† బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో మంత్రమునకు (౫-౩-౧) భాష్యమున కేంకరభగవత్పాదులు ఇట్లు చెప్పినారు : “హృదయవామాక్షరవిషయ మేవ తావ దహసన వ్యుద్యతే. తదేతత్ హృదయమితి నామ

ఉచ్చారణార్థమునకు, ప్రాప్త్యైవ వాత్సర్యేణ తువః ప్రతి నిర్దేశాత్ తేషామ్ - యత్ సత్ సకార స్తదమృతం బ్రహ్మ. అమృతవాచకత్వా దమృతవీచసకారస్త కారాన్తో నిర్విష్టః. అథ యత్ తి తకార స్త స్మర్తవ్యమ్. అథ యద్ య మక్షరం తే వాక్షరేణామృతమర్త్యభేదే పూర్వే ఉభే అక్షరే యచ్చతి యమయతి నిశామయతి చక్షరోతి ఆత్య శేత్యర్థః." అనందగిరి ఈపట్టున "బ్రాహ్మణః సత్యమితి వామ తిస్య య నిర్వచనం కృతం తిస్య ప్రయోజనమాహ..." అన్నాడు. బృహదారణ్యకమున నిట్లు ఆహ్వాతము : "జీవాః సత్యే పేవోపాసథే తిదేవత్ త్యక్షరం సత్య మితి స ఇశ్యేకమక్షరమ్, తీ శ్యేకమక్షరమ్, య మిశ్యేక మక్షరమ్.." (౧౨-౧). దీనిపై ఆచార్య శంకరుల భాష్యము : "కాని తా న్యక్షరా జీత్యాహ త్యక్షరమ్. త్రీ త్యక్షరాణ్యస్యేతి త్యక్షరమ్. కాని తువః ప్రాని?...స్వాఇశ్యేక మక్షరమ్, అభిహరన్తి హ్యతే రాహ్మణికర్మణో హ్య ఇ శ్యేతత్ దూప మితి యో వేద యస్మాత్ హృదయా య బ్రహ్మణే స్యాత్ప్రేంద్రియా ణ్యశ్యేచ విషయాః శబ్దాదయః స్వంస్వం కార్య మభిహరన్తి హృదయంచ భోక్తృర్థ మభిహరతి. తతో హృదయనామ్నా హ్య ఇశ్యేత దక్షర మితి యో వేద అన్తే విమషే అభిహరన్తి హ్యశ్వ బాతయోఽశ్వే చాసంబధాః. బలిమితి వాక్య తేషాః, విజ్ఞానానరూప్యే చైవో భలమ్."

“ప్రకాశలో” రంగరామమణి డిట్లన్నాడు : బలిమషభరన్తి తత్ క్రతువ్యాయాదితి భావః....వీచం నామాక్షరనిర్వచనజ్ఞానాదపి తదృశం విశిష్టం భలం లభ్యతే కిముత తదుపాసణయేతి హృదయస్య క్తుతిః కృతా భవతి."

వార్తిక కరుణ సురేశ్వరచాత్యు డిట్లన్నాడు:-
 "యతీవ మతో యత్నా దుపాధ్యం హృదయం సదా హృదయాభ్యాక్షరాణాం చ శ్రుత్యోపాసన ముచ్యతే."
 (బృహదారణ్యకవార్తికము)

—స ఇశ్యేకమక్షరమ్, తీశ్యేక మక్షరమ్. తీతీ కారాణ బద్ధోనిర్దేశార్థః. యమితి త్యేక మక్షరమ్. తత్ర తేషాం ప్రథమాత్తమే అక్షరే సకారయకారా సత్యమ్..."

కావున సత్యకల్పనిర్వచనమున శ్రుతిప్రకృతి వనుసరించియే కాకటాయనము తన్మన్యనీతాక్షర త్రయమునకు ధామాత్వస్మర్త్యము చూపినాడు. కాబట్టి సత్యకల్పపుష్పత్తినిరూపణము సంపూర్ణముగా ఆయన బాధిమాత్రోత్సేప్తికముకాదు.

(౬) "తథాపి సత్త్వపూర్వో భావ ఇత్యాహ రపరస్మాద్ భావాత్ పూర్వస్య ప్రజేతో శోపవద్యత ఇతి తదేత న్నోపవద్యతే." దుర్గాచార్యు డిట్లన్నాడు : "తథాపి అయ మపరో దోమః ప్రసత్యేత. కతమః? 'సత్త్వపూర్వో భావ ఇత్యాహః,' అభియుక్తా సద్విదో సత్త్వం పూర్వమస్మాత్ సోఽయం సత్త్వపూర్వః. కింకారణమ్? సత్త్వాక్రియవీచ హ్యసా. తత్రైవంసతి 'అపరస్మాత్ భావాత్' అపరకారీనేన భావేన క్రియా 'పూర్వస్య' పూర్వోత్పన్నస్య సత్త్వస్య 'ప్రజేతః' ప్రజేతేన సంజ్ఞాప్రతిబంభో 'నోపవద్యతే.' కింకారణమ్? ఉత్పత్తిసహధూతాహి సా. స్వేనాభి భావేన క్రియావిరచేక్షణాభిసంబద్ధమేత ద్రవ్య ముత్ప ద్యతే, నిత్యసంబద్ధాహి శబ్దార్థావితి. 'తదేతత్' సర్వథా సర్వాణ్యాభ్యాతిజాని నామానీతి కాకటాయనమతం 'నోపవద్యతే' తదవపవస్తా వస్మర్తృకున్దిధి. కానిచి దాభ్యాతిజాని నామాని కానిచి దవాభ్యాతిజానీతి.

దీని యభిప్రాయ మిది. ప్రథమమున వస్తువు, పిమ్మట క్రియయు ఉత్పన్నము లగును. క్రియ ద్రవ్యా క్రితము. కాకటాయనమతమున ఉత్తరకాలభావిని యగు క్రియాద్యారమున పూర్వోత్పన్నవస్తువునకు నామకరణ మగును. ఇది అసంభవము. వస్తునామము వస్తువుతోడనే పుట్టును. కావున, ఉత్తరకాలభావిని యగు క్రియతో సంబంధము లేకుండనే వస్తూత్పత్తి తోడనే నామ ముత్పన్నమగునని చెప్పవలసియుండును. ఇట్లు చెప్పనిచో శబ్దార్థసంబంధ మనిత్య మగును. కాబట్టి సమ ప్రమామములకును ధాతుజత్యము కల్పించుట అసంభావ్యము. ఇది గార్హ్యని కుది యాపత్తి.

కాకటాయనపక్షమున సమాధానము: “యథోచిత దపరస్మాత్ భావాత్ పూర్వస్య ప్రదేశో నోప పద్యత ఇతి పత్యానుః పూర్వోక్త్యా నాం సత్త్వేనానుపరస్మాత్ భావాత్ నానుభేజప్రతిబంధమేకేహం నైకేహం యథా విల్యాకో లంబయాక ఇతి విల్యం భరణాద్యా భేదనాద్యా.” ఇక్కడ దుగ్ధాచార్యుని వాక్కులు: “యత్తున తేతదుక్తమ్—అపరస్మాత్ భావాత్ పూర్వస్య ప్రదేశో నోపపద్యతఇతి. అత్ర బ్రూమః—‘పత్యానుః పూర్వోక్త్యా నాం సత్త్వేనానుపరస్మాత్ భావా న్నానుభేజప్రతిబంధమ్’ అపరస్మా దపరకాలీనా దహి సతో భావాత్. ‘ఏకేహం’ ‘ఏ ఏకేహమ్’ తత్ ‘యథా’ విల్యాకో లంబయాక ఇతి, పత్యాత్కారీనయాపి చాదాలంబనక్రియయా భవిష్యత్ యోగేన విల్యాదనక్రియయా చ పూర్వోక్త్యా స్య సత్త్వస్య నానుభేజప్రతిబంధ ఉపపద్యమానో దృష్టః. క్వచాన్యత్ర నోపపద్యతే. తత్ర యదుక్తమ్—‘అపరస్మాత్ భావాత్ పూర్వస్య ప్రదేశో నోపపద్యతే’ ఇతి. ఏత చనేకాన్వికత్వా దయుక్తమ్. ఉపపద్యతేన కేహంచి దితి. ‘విల్యం భరణాద్యా భేదనాద్యా’. భూతం హి తద్వచని వీహనామ్, విధర్తృవా దుర్భిక్షాదా భక్ష్యమాణం జనమ్. భేదనాద్యా భిద్యతేహి తదవశ్యం భక్షణా యేతి.”

భూతక్రియా ద్వారమునను వర్తమానక్రియా ద్వారమునను నానుకరణము కానచ్చును. సోమయాజి, పాచకుడు ఉదాహరణములు. కాని క్రియకు ముందుగా తద్వారమున వస్తువునకు నానుకరణ మసంభవము. ఇట్టి యాలోచనపలన గార్హ్యుని యాపత్తి యుదయించెను.

* Now, without this (Nirukta) the exact meaning of the Vedic Mantras is not properly understood and one who does not properly understand the meaning cannot conduct a thorough investigation of accent and grammatical form; hence this Nirukta is the complement of grammar and a means of accomplishing one's own end.

దీనిపై యాస్కు డిట్లనెను: ఉత్తరభావినిత్రేయా ద్వారముననూడ నానుకరణప్రథ కానవచ్చును. సవాగతశిష్యుల విల్యాదు దెందురు. భవిష్యత్కాలమున లంబయాడు డనునని కాండీలసంప్రదాయమున సవోష్ణ వాతశిష్యులకు లంబయాడక నాను ముందురు.

‘భావిని భూతవ రుపచారః’ అను న్నామ ప్రకారము ఇ ట్టిప్రథ ప్రవర్తిత మయియుండును. ఈ వ్యాయామసారముగా ప్రతిపాద పరభావిని క్రియా ద్వారమున పూర్వకాతవస్తువ్యవస్థేయమే చేసియుండును: “పురోదాశకపాలేన రుహి నవనయతి” అనుపట్టున భవిష్యత్తుకో దాశసంధానానుసారముగా కపాల విశేషమునకు పురోదాశకపాలమని పేరు.

నైరుక్తులు కాకటాయనుని సమర్థించు చెందుండు? దీనికి సమాధానము దుగ్ధాచార్యుడు వ్రాసి నాడు: “శిష్యబుద్ధిర్బుద్ధిర్ధమేన తదుక్తమ్. కథం నాను వ్యుత్పన్నబుద్ధిః శిష్యోఽప్రతిబుద్ధమానః సర్వతో మఖా శేన తాక్షివైదికాకల్పాక నిరూప్రియాదితి? సన్యాశ్యేగహి న్యాకరణాని నిరుక్తాని చ వేదాం గత్యావిశేషాత్ ప్రమాణాని. తేషామేవ ఫల మిదం క్వచి దసా ధ్యత్యేత దవశ్యం నస్తుమితి.”

కావున వ్యుత్పన్నత్యవాది యను మునివ్యాకరణానుసారముగా అన్యోన్యవ్యాకరణములందును సమస్త నానుములకును ‘భాతుజత్వ’ము దర్శిత మయినది. యాస్కుడు కాకటాయనుని సిద్ధాంతానవద్యత నిరూపించినాడు. అయిన స్పష్టముగా నిట్లు చెప్పినాడు: అథాపిద మస్తరేణ మస్త్రే వ్యర్థప్రత్యయో న విద్యతే, అర్థ మప్రతియతో వాత్యంతం స్వరసంస్కారోద్దేశః, తదిదం విద్యాప్థానం వ్యాకరణస్య కారత్వస్యం స్వాప్థాధకం చ.” *

దీనిపై దుగ్ధాచార్యుని వాక్కులు: “మస్త్రేమ ...యోసమస్తార్థ ప్రస్థితో ప్రత్యయో విశేషవధారణం నవిద్యతే.....అపీదం కాస్త్ర మస్తరేణ సదాశ్చ ప్రత్యయో నాస్తీ...పదార్థశ్చ పదలక్షణమ్. పదార్థ సన్నియోగేన హి వ్యాకరణే పదానాం ప్రకృతి

ప్రత్యేకమైనది లక్షణమిది వ్యాధిశక్తి. యత ఏవ మతః
'అర్థ మప్రతియతో' వాత్యంతం స్వరసంస్కారోద్దేశో
అర్థ మప్రతియతో... అవస్థాత్కారస్య... నిశ్చయేన...
స్వరావధారణం సంస్కారావధారణం చ వాన్తి...
కిం కారణమ్? న వ్యాపకస్థాత్కారః స్వరసంస్కారా
వధారణయితం తన్నుయాత్. అర్థంకేన హి స్వర
సంస్కారా వపత్తిశ్చే.†

'తదిదమ్'... నిరుక్తశాస్త్రం విద్యాస్థానం
ఏత దధీనత్వా దర్థపరిజ్ఞానస్య. అర్థవశేగతాచ్చ స్వర
సంస్కారయో రిదం వ్యాకరణస్య 'కార్తస్యగ్రిం'
కృత్ స్మభావం కరోతి..... వ్యాకరణేహి స్వర
సంస్కారా చిచ్ఛేతే. తస్మా దపరిపూర్ణమేవ
తాన్ వ్యాకరణం యావన్నిరుక్తం వానిగత మితి.
నవ్యానై రుక్తార్థ మవధారణయిత మిదం వా వస్థా
త్కారః స్వరసంస్కారత్వం వివాదీయాదితి. అహ—
నమ వ్యాకరణస్య కార్తస్యగ్రి మేతత్ కరోతి
మ్యవస్థానే తచ్చేషసూత మేవైత దజాదికౌ,
తత్కృ విద్యాస్థానస్య మ్య విద్యతే—ఇతి. నేమ్య

† "స్వరసంస్కారాభ్యాం యుక్తః శబ్దః క్వచి
దిచ్ఛే సాధుః క్వచి దసాధుః. యథా—అస్య ఇతి నిర్ధనే
సాధుః, వాక్యే—"

అని స్కందస్వామివచనము.

చ్యుతే. 'స్వార్థసాధకం. స్వార్థాజసాధ్యత్యా
హ్యేత దనుషంగతో' వ్యాకరణకృత్స్వతంత్రోతి,
యథా లోకే స్వార్థ మపరిహాయ కృత్ పరామ
గ్రహం కరోత్యేవమి. యత్ పున తేతదుక్త ముదాదివ
దితి, తేహి తత్రాంతర్యుతావీన. 'ఉజాదయో
బహులమ్' ఇత్యుక్తం నపున ర్నిఘంటవో బహుల
మితి."

స్కందస్వామియు నిట్లన్నాడు: "ఇదం
శాస్త్ర మస్తరణ యస్య వామ్నా య దాఖ్యాతజత్వం
'స్య తిత్ప్రియోజనం వాచసీయతే. అపి చేద మస్త
రణ మస్త్రే చ్యుతప్రత్యయోఽర్థావగమో న విద్యతే...
అర్థం చాప్రతియతోఽవగచ్ఛతో యోఽయం
వ్యాకరణే స్వరసంస్కారయో రుద్దేశ ఉపదేశ ఏవోఽపి
వాత్యంతం భవతి."

కావున నిరుక్తవ్యాకరణములు రెండును
నేదాంగములును, పరస్పరసంబంధము కలవియు నని
వాక్యాయనవ్యాకరణములలోవలె ఇతరవ్యాకరణములలో
హి న ఉదాదిమాత్రముల ద్వారమున గాని, నేహివ
ద్వారమున గాని అన్ని వామములకును ప్రకృతిప్రత్యయ
ముపదిష్ట మయ్యె వని యాస్కరుసార్ని వాక్యాయన
మతమును సమర్థించినాడు.

ప రా జ యం

శ్రీ బలివాద కాంతావు

పరువుమీద చారిత్రాత్మకం విప్లవాకాంతం నిర్దేశించబడింది. అప్పుడే పదకొండు కొట్టింది. దీపం అర్పించబడినట్లుగానే చిన్నక్క పరువుచేత చూసింది. రాధ అగపడలేదు. అయినా దీపం అర్పి పరువుమీద కూర్చుంది....

పెళ్లిమాపులవాటినుండి అక్కయ్య సంచరించే విధం చూస్తుంటే ఆమెకోసం అనూయ పుట్టకొచ్చింది. ఇదివరకే అక్క సప్తమా కబుర్లతో కరిగించి, నవ్వించడా యేకాంతంగా కూర్చుని యేకధాటిగా ఆలోచించుకోవటం కాంత కోమి నచ్చలేదు. అక్కలు, కోరికలు సమాజంలో, యింకొకరిని ఫలించుటో మనిషిలో యిది రెచ్చగొట్టబడతాయ్. కాంతకున్నట్లు అక్క పెళ్లిమాపులై గడచిన మాడుపారాలలోనూ అంకూపంతూ లేని ఆలోచనలు పరుగులెత్తడం అంటే అర్థంపడవలసిన విషయం కాదు.

ఆమె లేచి గదిలో యిటూ అటూ చీకటిలో పయనించేసినా ఆలోచనాప్రవాహాన్ని ఆరికట్టలేక పోయింది. ఎడమట ఒక్కసారిగా సహించటం ఆమెకు కష్టమైపోయింది. ఈ ఆలోచనలతోపాటు ఆమెదృష్టి కిటికీవేపు పోయింది. తలుపు చారవేసివుండే కిటికీ అక్కలో ఒకలోనికి వెళ్లివుంటుంది దమకుం, కాంత ములపందర నానకొని విసిరికాకంవేపు చూస్తోంది. ముప్పు విడిచిన చందమామ మెల్లగా కదులుతున్నాడు! ఆమె కోరికలను వాచిపెట్టిన అనూయ మెల్ల మెల్లగా విడిచిపోతోంది!!

రాధ దగ్గరగా వచ్చి 'అక్క! వేమీ లేదు చెల్లీ! అంది. అక్క బొంబులుపోయిన గొంతుక వినికంగారు కప్పివున్నా 'ఏం అక్కా!' అంది.

'ఏం బలా దీర్ఘంగా...'

'మాడక్కా! ఎంత చెల్లగా వుండో'

తమకుకోకుండా, రాధ, 'అలాంటిదల్లటి మొగుడే వస్తాడులే' అంటూనే గదిలోనికి వెళ్లిపోయింది. అక్కయ్య యామాటలు అని ఆమెనునకులో సున్యక్తం కాని యేవేదో ఆలోచనలను గిరగిర త్రిప్పివేసింది.

గదిలోనికి వచ్చిన కాంత అక్కమంచంమీద కూర్చుంది. 'పోయి పడుకోవే' అంది రాధ.

'పడుకుంటాను— కానీ, ఒక మాట...'

రాధ యేమాటా ఆడలేదు. కాంతమాట ఆగి పోయింది. కాంతసేపయ్యాక 'చెప్పా లని లేదా?' అంది అక్క.

'ఈ వారంలో జులై వాతో సరిగ్గా మాటాడ కూడదా? ఎంత అందగాడైనా యెప్పుడూ నీదగ్గర వుండవలసినవాడిననించే ఆలోచించాలా?'

చెల్లెలు యెన్నాళ్ళువంతో అడగా లనుకున్న ప్రశ్న యీవేళ అడిగింది. ఈ ప్రశ్న వేసి జవాబు కోసం నిశ్చింతంగా కాంతకు కొద్ది నిమిషాలకు చిరాకు వేసింది.

'ఈసంబంధం నాన్న కిష్టం లేదే' అంది పెద్ద నిట్టూర్పుతో రాధ.

ఈమాటల్లో కృత్తమాకున్న భాధను కాంత కొంతవరకు గ్రహించినా అక్క యేదో నిజాన్ని కప్పి పుచ్చుటానికి యామాటలను అందేచా అనుకుంది. కాని, నాన్నగారిని అక్కయ్య అలా అందంటే ఆమెకు చాలా విడ్డుతలంగా కనిపించింది.

‘పద్ధతిబద్ధం అక్కా!’ అంది.

‘నాచెవులే నమ్మకద్దంటావా?’

‘నాన్న అంటుంటే విన్నావా? అయినా నాన్న యెవరితో యెప్పుడు చెప్పారని?’

‘సుందరంతో... మొన్న నే’

‘ఏంటో, నాన్న అన్నారంటే నమ్మలేనే... నువ్వు పరిగ్గా విన్నావా?’

‘గారి లేదని దాదామీదకు చెల్లానే. ఆమెనతో చెప్తంటే విన్నాను’

‘చెప్పినా చెప్తారులే! ప్రక్కనే మందం వేసి పడుకోబెట్టుకుంటున్నారగా! ఈ యింటికి యజమానిని చేసేస్తారేమో!’

కోపంగా అంటున్న చెల్లెలివేపు ఒకసారి చీకటిలోనే చూసింది. తిరవారి రాధ చేతితో నడుగు కప్పకుంది.

‘ఇంకేం మాటాడకున్నా రక్కా?’

‘పోయి పడుకో చెల్లీ... తలనొప్పిగా వుంది!’

‘అక్కా! దానికి అంత భయపడాలా! నాన్నకు అలాచనా పోలోచనా లేదు!!’

రాధ చిరాకుతో లేచి వల్లిపోతున్న చెల్లెల్ని కిటికినుండా వచ్చే కాంతిలో చూస్తూ హీనస్వరంతో అగిఅగి ‘నాన్న యిలాకంటా మనుషుల్ని అరవై యేళ్లు చూసారే!’

ఈమాటలు వినిపిస్తే కాంత పరువుమీద వ్రారింది!!

౨

భక్తుల తెల్లవారింది. సుందరం కొలొయిదగ్గర ప్లానంచేసి మేడమొదటిమెట్టుమీద కాలువేసి అగి అలా వస్తున్న కాంతవేపు చూశాడు. ఈ చూపులో

అంతర్భాగన్ని గ్రహించిన కాంత ముఖంముడుచుకొని చరచరా మల్లీ గదిలోనికి వెలిపోయింది. వచ్చిన యీ మాడుకోణాలలోనూ తనవేపు చూడని సుందరం యిలాకోణ దీక్షగా యెందుకు చూడాలి? ఇటు అటు గదిలోనే గిరగిరలాడింది. పరువుమీద మల్లీ చారబడి ఆవలించింది.

సుందరంగరించి ఆలోచించటానికి తీరిక లేక పోయింది. అప్పు అప్పుడే స్టేషనుకు పోడానికి తయారైంది. కాంతలేచి ప్లానంచేసి ఆలంకరించుకొనే పను యానికి ఒక స్వచ్ఛమైన గొంతుక మేడమీద గీతా పారాయణం చెయ్యటం వింటూనేవుంది. ఆగొంతుక సుందరంజే అని పోల్చుకుంది.

అమ్మతో కలిసి మేడమీదకు వెళ్లేటప్పుడు దాక్టరుగానూ బట్టలు వేసుకుంటూ దగ్గర కుర్చీమీద కూర్చున్న సుందరంతో అంటున్నాడు. ‘ఈ జన్మలో యేం సుఖపడ్డానో చిన్నప్పుడు అమ్మగల్గ... గడించు కొనే కోణాల్లో పెద్దకూతురువల్ల...’

వరసమ్మ, కాంత అలా నిలుచునే వున్నారు. దాక్టరుగానూ ముఖం ముడుచుకున్న భార్యవేపు చూడకుండానే మల్లీ మొదల చెట్టారు:

“శుభ్రు గ్రేవ్ వార్ లో క్లెండ్ ర్యులో ఒకరాత్రి ఒక వైనికుడి గాయానికి కట్టుకడుమూ అలా పడిపోయాను. అమ్మ అని అరిచా నని, నాకు తెలివి వచ్చాక, యింకో దాక్టరు చెప్పాడు. గాయంతగిలిన వైనికుడు నన్ను బాధతోనే అడిగాడు— ‘దాక్టరుగానూ! మాఅమ్మకు నే నొక్కడనే... చాలా కష్టపడి పెంచింది... వద్దంటే వైస్యంలోనికి వచ్చాను... బ్రితి మా అమ్మను మల్లీ చూస్తావా?’ అని. ఈమాటలు వచ్చిపోయేముందు అంటున్నా వేరూ మా అమ్మ జ్ఞాపకంవచ్చింది. నేనూ ఆవైనికుడిలానే చేశాను... నాకూ గాయం తరులుగుంది... నేనూ మాఅమ్మకు చూడకుండా యిలాగే వచ్చిపోతాను!! కొని... ఇన్ని గంటాలు గడిచి వచ్చానురా బాబూ! ఇన్ని ఆనుపక్రమం చూశాను... రిటైరయ్యాక డిప్యూటీ పేట్రాను... అరవైయేళ్లు దగ్గరపడ్డాయా...!’”

చెవు లప్ప చెప్పి తలెత్తి ప్రకాంతంగా నుందరం వింటున్నాడు.

“ఎందు కింత బలంగా వున్నాను? మా అమ్మ నించే. ఏం చేసే దంటావ్? కులంవాళ్ల యిళ్లల్లా ప్రాద్దున్నుంచి సాయంత్రంవరకూ ధాన్యం దంచో, అంటు తోమా నేన చేసేది. మెల్లని తివుడు కొట్ట చేసి వుండేది. నేను పట్నంలో బడి విడిదిపెట్టాక ప్రయివేట్లు చెప్పకొని నాలుగుపైళ్లు నడిచి యింటికి వెళ్ళేసరికి ఆకొట్టె యిచ్చేది. తిని మించినరు త్రాగే సరికి అమ్మకళ్లు నీటితో నిండిపోయేవి. అంబలి గంట త్రాగి నలుగురికొక్కూ పట్టుకొని చదివించింది. వాకొడుకు గడించుకొనేటప్పుడు మీ ఋణం తీర్చు కంటా న నేది. నేను గడించుకొనేరోజుల్లో ఒకనాడు మాఅమ్మ దగ్గర కూర్చొని ‘అచిన్నా పెద్దల భూములన్నీ కొనేకా’ నని చెప్పేకోజాన రెండు చేతులూ చూసు కొని బావురుసుని యేడ్చింది. ‘ఈచేతులతోనే ఆ పాలా రీచ్చిన తివుడుకొట్టెలు చేసి యిచ్చాను, ఇప్పుడు అచియ్యానీ ఈచేతులతో వండివ్వలేను వాయనా’ అంది.”

డాక్టరుగారి స్వగం కాస్త మందగించింది. “నా కివ్వవలసినదంతా ప్రేమతో చిన్నప్పటి యిచ్చింది. అతివుడుకొట్టెలలో విటమిన్ల నా నరాలన్నీ పటుత్వంగా వుంచి యీనాటికి యెలాంటి అవశేష వైవా యేమాత్రం అగిపిస్తోంది!”

డాక్టరుగారి మాటలఫీక్కిలో గోచరిస్తున్న పరి పూర్ణస్పృహయంగూర్చి ఆలోచిస్తూనే నుందరం వింటు న్నాడు.

“అమ్మ చనిపోయాక పెద్దమ్మయి ఆలోటు తీర్చింది. చూడు, తెల్ల వాతెసరికి యెందరు బాధతో కాచుకున్నట్టుంటారు! నేను లేచేసరికి పూజగదిలో అంతా అనుభేది. వంటమనిషిని లేపకుండానే అమ్మాయే నీరు మరగపెట్టేది. తిప్పన, కాఫీ తెచ్చి దగ్గర కూర్చొని తినేటట్లు చేసేది. ఇంత చప్పు తెచ్చేవాడివా, ఇంకో కూతురైతే నెలనెలా వందలు కూడతెట్టుకొనేది. ఏకోనా కాకోనా తెల్లలు

మానీస్తూ వారానీ! ఒక్కసారి ‘వాన్నా! వాడై, రూపాయలు కావా’ లనేది. ‘తీసుకో అమ్మ’ అ. వాడ్ని. ‘నీచేతులతో యివ్వాలి నాన్నా’ అనేది ఆపబ్బునుంచి నే నెప్పుడూ ఆలోచించలేదు. కాని యిచ్చేటప్పుడు యంత తక్కువా అనిపించేది. తరచాత నాకు తెలిసింది వాతల్లి నాకేరు చెప్పి వీడవాళ్లకు ధర్మం చేసేదట!”

డాక్టరుగారు కల్లొకసారి మలుపుకున్నాడు. నుందరంకతీరం ఒక్కసారి గగుర్పాటుజెందింది. కుర్చీ విూద స్తన్నకొని మళ్లీ మొదలుపెట్టారు.

“ఒరే బాబూ! అమ్మయిపెల్లి చెయ్యటమంటే నాగుండె కదలిపోయేది. కాని, అదవాళ్ల ప్రేమకు హద్దులంటూ వుండవు. వాతల్లి యొక్క డున్నా నాతిల్లే—న స్నింకా హెచ్చుగా మానుకుంటుంది. మాఅమ్మ కష్టకాలంలో కడుపు మాడ్చుకుంది. నేను గడించుకున్న రోజుల్లో యెవరికైనా చిరాకుగా యేమైనా అంటే అప్పుడూ పస్తుండి కడుపు మాడ్చు కొనేది. ఎప్పుడైనా ఒకసామెత చెప్తుండేది. ‘పెద్ద చెట్టుకన్నా వంగిన కుంగదుచ్చే గలిచిందిరా!’ అని. అమ్మయిపెల్లి నాటికి అమ్మ లేకపోయినా అమ్మ సామెతమాత్రం నే బ్రతికినంతకాలం మరచిపోలేను”

డాక్టరుగారు ఆగారు. తల్లి కూతురూ దేనికో అక్రూతపడ్తున్నారు. డాక్టరుగారు నాలుకుర్చీవిూద చారబడి మళ్లీ మాటలు పొడిగించారు.

“లక్షలు గడించాను. వేలు ఖర్చుపెట్టాను. కాని మర్యాదను గడించలేదు. మాఅమ్మ గడించి నా కిచ్చింది. ఎవరింట్లో మాఅమ్మ తివుడు తెచ్చి గంట త్రాగిందో వాళ్లనుంచి చనిపోయేముందు చెప్పింది. ‘వాళ్ల భూములు కొన్నావు. కాని వాళ్లపల్ల నే ని వి్వంశవాడి వయ్యావు. వాళ్ల నొకకంట చూడు బాబూ!’ అంది. ఒకసారి ఆవూరు అమ్మవున్నరోజుల్లో నే బల్లెటప్పుడు వాళ్లింటిలో ఒక కుర్రాడ్ని చూశాను. అప్పటికి ఎని మదశరీరగతి చదువుకున్నాడు. ప్రతినంతస్సరం ఫస్తుగా పొసపుకున్నాడట! చదివించటానికి కక్తిలేకపో కటంవల్ల ఆనంతస్సరంతో నూనించేస్తూ నున్నాడు.

‘సరే, నేను నెలనెలా డబ్బు పంపిస్తాను. కుర్రాడ్ని పాడు చెయ్యి’ ద్వన్నాను. ఆకుర్రాడు యింటర్మీడియేట్ కి వచ్చేవరకూ నేను చూడలేదు.

“పాపాలు చూట్టానీ! బళ్లేసరికి ‘కుర్రాడు కలవుల్లో’ వచ్చాడు. ఎక్కడో నుమస్తాగా తేస్తే నాలుగు రాళ్లు సంపాదించుకుంటాడు. చదువు మానిపించేస్తామన్నారు. కాని ఆకుర్రాడ్ని చూడక నా కేస్ ఆకలిగింది. ప్రతిప వత్సరం ఫస్టుగా పాపవుతున్నాడు! వచ్చేయిండు అన్నాను. ‘మీరు మా దగ్గరవాళ్లే. మానాన్న చచ్చిపోతే మీయింట్లోనే పా రిచ్చి నన్ను పెంచారట! సత్యంకు మా పెద్దమ్మాయిని యివ్వాలని వుంది. మీరునొక్కోవాలన్నాను. ‘మీతో’ సంబంధం చెయ్యటానీ! తానుకు చాలను కాబా!’ అన్నారు. ‘తానుకు రెడ్డిలే మీయింట్లో యిలాగే వుండిపోతాను. మీదగ్గర నేర్చుకోవలసిన మర్యాద యెంతైనా వుంది. మనిషితానాకు చెప్పేది మర్యాదకాని, డబ్బు కాదు! ఇలా అనేసరికి ఆయన విప్పుకున్నారు. అప్పటికి సంబంధం స్థిరం చేసుకొచ్చానంటే ‘నామాతుర్ని కడుపుకు గంజినీరు లేనింట్లో పాచేస్తారా?’ అని కల బాదు కొని యేడ్చింది... ఇదిగో ఇక్కడే వుంది. కావలసినదే అడుగు. వారంతానూ నాతో మాటలుకూడ మానేసింది! నిరుకు కేవలమైతే మర్రాసు తీసుకవెళ్లి చూడు నెలలు నెలవుపెట్టి నేకచేసి యే అల్లుడు బ్రతికించాడు? ఏపండక్కుయినా నేను పిలవాలని లేదు. ఇంట్లో వాడిని బుద్ధివృత్తిలవ్వకు వస్తాడు. చూసిపోతుంటాడు. నా కి దివ్యలే దని ఆ దివ్యలే దని అడుగుతాడా? అది లేదు. కవులబండి. పెద్ద యింజనీరా! ఇప్పటికీ నా యెదురుగా సిగరెట్ కాల్చుకు! ఏమడూ! మాన్యాల చూపి అసంబంధం చేశాను!! మడలూ మాన్యాలా వున్నా మర్యాద లేనివాళ్ళకు పిల్ల నిస్తే మన కెంత అప్రతిష్ట! మొన్న రెండో అల్లుడు యెంచేశాడు! పెళ్లి నాడు నే నిచ్చిన వాటికి రిపేరు వచ్చింది దని బాగుచేసి పంపించమని బొమ్మలో పంపించాడు!!

“నా కిష్టం లేదనమ్మా అని, యిదే కాదు పిల్ల చుట్టాల పండర్ని తెప్పించి మరీ కేర్పించింది కూతు

రికి. కాని వాతల్లి ‘నాన్న యిద్దరుడికీ నామాయిద్దమే’ అంది. బాబూ! అమ్మాయి తనచేతులలోనే డబ్బు పంపించి మొగుడ్ని చదివించింది! చల్లనిచేయి కాబట్టి మొగుడు యింజనీర్ గుర్తున్నాడు! కాని కేం లో టిప్పడు? ఇప్పటికీ యేమైనా వస్తే నాన్న పలకా తీసుకొనిది యేమీ చెయ్యదు. అదే మొన్న పెద్దమామరుపెళ్లి చేసేటప్పుడు పెద్దసంబంధా లాస్తే మానాన్నయిద్దమంది. నేను మాకు దగ్గరవాళ్ళే— కాస్త చితికిపోయా రనుకో— చదువుకుంటున్నవాళ్ల కుర్రాడ్ని తెచ్చి పెళ్లి చేసి పెద్దవాడ్ని చేసుకో అన్నాను. ఆపెళ్లికి మిగతావాళ్లందరికీ కోపం వచ్చింది. నామీద అలక సాగించారు. కోగి అలిగాడంటే నా పంచప్రాణాలూ పోతాయిగానీ, ఇలాంటివా శృంగదరు అలకసాగించినా నేను నేనేలే. అల్లుడు మనసుండెల్లో మేకవటానీకాదు. మన కష్టగుణాలు మననాడైనందుకు పండుకుంటా ఉచేగా చేసుకుంటాం! ఏదో వున్నవాళ్లు పేదవాళ్ళని పై కత్తకపోలే బాదికీ కళంకంకాదురా?”

ఆగదిలోనికి పెద్దపెద్ద అగీసర్లు, పేరుప్రతిష్టలు గల బంధువులు, స్నేహితులు వచ్చారు. ఆ చేసుకుర్చి మీద పందలకొద్దీ కూర్చున్నారు. కాని, ఒక్క మంద రంకు తప్పించి యింకెవరికి అలాంటి మాటలు వినే భాగ్యం కలగలేదు.

‘రైలు యాసరికి వచ్చేయిందేమో!’ అంది చిన్న కూతురు కాంత.

‘అయితే?’ అన్నారు దాక్టరుగారు ప్రక్కకు తిరిగి.

‘మాతమ్ముకు వస్తున్నా ఉని మరిచిపోయారా?’ అంది నరసమ్మ.

‘అ దంత జ్ఞాపకం వుండుకోవలసిన విషయం కాదే!’

‘ఎందుకుంటుంది? మాతమ్ముడికి మీ గుల్లి కలుసు కోకపోతే పోయే జేమీ లేదుకాని... వాడికేం...?’

‘సరి! ఇంకా యింటికి రానివాడికి మర్యాద చెయ్యటానీ మీరంతా యెదురెత్తున్నారు. ఇంట్లో వున్నవాళ్ళకీ మర్యాద చెయ్యసండుకు తల్లిపిల్లలకు

సిద్ధులట్టవం లేమా? చూస్తున్నాగా... బలవంతం
యింట్లో వుండరా బాబూ అని తెచ్చిపెట్టే వేళకు
కాఫీలోజనం పెట్టున్నారా? వంటమనిషి పెట్టేవుంది
లేకపోలే లేదు!

‘బాబూ’ అన్నాడు సుందరం- గాస్త వుద్రి
క్రంగా వచ్చే డాక్టరుగారి మాటలకు అడ్డుగా—
‘ఈయింటిలో మర్యాద లే దని యెవ రన్నాడు?’

‘సరే! ని వ్వూ తీసుకోకపోవచ్చు. నీవారి
వేరు. నిన్ను చూసి సిద్ధు తెచ్చుకోవాలి. ఆపెల్ల
లున్నారే, ప్రాద్దేశ్కరమా లేవరు. లేచినా ఒక
పూజా, పురస్కారమా? యేమీ లేదు. పెద్దహూయి
వెనక పుట్టినందుకు కొంతలో కొంతైనా ఆగుతాయి
అచ్చాయికావు!’

మాటాడకండా వరసహృదయం అక్కడనించి
జల్లిపోయాడు. కొంతసేపు డాక్టరుగారు మాటాడలేదు.
సుందరం కాలిబొటనక్రేలు వేలకు నొక్కుతూ
తల నించి చూస్తున్నాడు.

‘ఈవచ్చేవాడు డెప్యూటీకలెక్టర్ గోదా! చూడో
అమ్మాయి! యాయనీ పంబంధం తీసుకొచ్చి విరువేలు
కట్నం యిప్పించాడు. ఒకే బాబూ! మువ్వల
గోగారు కుదిర్చేవాన్నీ వన్ను రోగిష్టిని చేద్దామని
విశ్వంధరి ప్రయత్నం. ఆవిరువేలూ తప్పించి ఒక
దమ్మడి ముట్ట చెప్పలేదు. నిర్వహమాటంగా వాణ్ణి
కట్నం పంపకపోతే నామనస్సుర్తిగా పదివేల రిచ్చేవా
డిని... సరే యెవరి అవృష్టానికి యెవరు కర్తలు? ఈ
డెప్యూటీకలెక్టరు యాజన్యంలో డెప్యూటీకలెక్టరవుతా
ననుకున్నాడా? అప్పటిలో వాడిలో వున్న వినయం
లేకమంత వుంటే యెంత బావుంటే? మనిషి సింహా
పనం యొక్క వా పాతకోణాలు మరచిపోక పోలే
మనిషి మని పనిపించుకుంటాడు అక్కడ జబ్బుచేస్తే
పెళ్లి బాగుచేకాను. ఆపదయెందుకొక నువుస్తాగా ముగ్గు
కున్నవాడిని పైకెత్తించాను... చేసిన పేలు చెప్పకో
జూడదు కాని, పిల్లలంతా యొక్కడో సుఖంగా వుండ
టమే నా కాక్కాలి...!’ తేలుగడియారం చూస్తూ
లేచిపోయాడు.

3

డాక్టరుగారు వాలుగోమాకుర్చీపెళ్లిలో కూడా
వచ్చిన ముట్టపక్కలు, విన్నవారుకూడా ఆకర్షణపతే
టట్లు చేశారు.

పెద్దమాకుర్చీపెళ్లి చేసేటప్పుడు రెండువేల
ఖర్చుబూ భరించి బ్రహ్మాండంగా చేశారు. రెండో
అమ్మాయిపెళ్లికి మగపెళ్లివారు మగాడిదలు జరగలేదని
అలకసాగిస్తే బ్రహ్మ పట్టుకొని విడిదికి వెళ్లి మొదట
విశ్వంధరునిబూటు బ్రహ్మచర్యుటం మొదలెట్టారు. జరి
గిన కోలాహలమంతా చూడవచ్చే చివరకు ‘బావ
గానూ, మీరంతా ఆఫీసరు! బంబ్రోతులచే బూట్లు
కూడా కుడిపిస్తే గాని మీకు తృప్తివుండదు... కార్యం
చేసేవాడూ బంబ్రోలే కదా! ఇంకా యేం చెయ్యా
లో కలవియ్యండి’ అన్నారు.

చూడో అమ్మాయిపెళ్లికి విరువేలు కట్నం అని
నిర్వహమాటంగా అడగటంతో ఆ అయిదువేలూ
తప్పించి ఒక్కదమ్మడి హెచ్చు యివ్వలేదు. అల్లుడికి
హెటరుపైకిల కావాలంటే ఆ అయిదువేలలోనే కొను
క్కొనుని చెప్పారు. వాచి అంటే ‘నీటిరంంలో ఒకవేల
వేంకులో చెయ్యకుండా కొనుక్కొ బాబూ!’
అన్నారు. అడగని పెళ్లికొడుక్కు చెప్పి ఆడిగినవారి
ముఖాలు ముకుమకో నిచ్చారు.

ఇప్పుడు వాలుగోఅమ్మాయిపెళ్లికి పెద్ద గలాటా
జరిగింది. దబ్బు ఖర్చుపెట్టారు. కాని, పెద్దరికం మం
దరం కిచ్చారు. పెళ్లికుమారుడికి కట్నాలూ కానకలూ
వర్షిస్తుంటే యింత పేరుప్రతిష్ఠలున్న డాక్టరుగారు
పిల్లమెదురుగా వుంచిన వల్లెరాన్ని బోర్లించి నిల్పాని
‘మీరంతా వచ్చి నన్నానందింపజేసినందుకు కృత
జ్ఞాన్ని...’ అంటూ చేతులెత్తారు.

రాధకో ఆత్మవారింటికి పెద్దహూయి, ఆమె
భర్తా వెళ్లారు.

ముకుమలు దిగని పంచెతో మీసాలు పండిన
పెద్దరియ్యంకువో అరాత్రి భోజనానికి కూర్చుని
యేతేవో కుటుంబవిషయాలు మాట్లాడుకుంటున్నారు.

పెళ్లె నాలుగుకోణాలైనా ఆగొడవ రింకా సుందరం మీద పడివుండటంచేత యింకా భోజనానికి రాలేదు. ఈవేళ కొంత వడ్డవకు వచ్చింది. అన్నంకలుపుతూ 'మీ అమ్మను ఒకసారి పిలవ్మో' అన్నాడు.

కొంత వెళ్లింది.

"అయిలే, బావగారూ! అల్లుడు అమ్మాయిని పంపించకపోయినా, వ్రాసిన పుస్తకాలకు జవాబులైనా యిస్తాడా?" మధ్యను ఆసిన విషయమిన్ని మళ్లీ లేవక త్రాడు.

"అది లేదండి బావగారూ! ఏం అదృష్టమో! లక్ష్మీదేవిలాంటి కోడలన్నంయ్యదు....."

"పోనీ మీమీద కోపమైనా... భార్యభర్తలు పొత్తుగా వుంటారా?"

"దాని కేం లోటు లేదండీ! అడపిల్లకదూ— మాఅందరినీ చూడా లని వుంటుంది. మీచెల్లెలకు మాత్రం విచారం లేదు. ఎక్కడో ముఖంగా వానిబ్రతు కది బ్రతికితే చా ంటుంది"

"మీ చెల్లెలకు యేడుపుయ్యలే వచ్చేస్తుంది—"

ఈమాటలు అప్పుడే వస్తున్న వరసమ్మచెవిలో స్పష్టంగా పడ్డాయ్.

"నే నెనరినరించి యేడవా లమ్మయ్యా! ఏం కొడుకులు పోయారని, నలుగురూ అయినమీద విరు చుకపడితే యేడవనూ?"

పెద్దవియ్యంకు తేమీ మాటాడకముందే "వాయె చురుగా యేం అవలేదే! ఏం అన్నా లేదుటి!"

"ఏం అంటారు బావగారూ? వాళ్లకు తోచిన అభిప్రాయాలు యిచ్చుంటారు" అందుకున్నాడు వియ్యంకుడు.

"బావగారూ! ఈఅభిప్రాయ లివ్వటం ప్రతివా డికి ఒకట బయ్యిపోయింది. మనస్థిర మంటాడకండా అభిప్రాయా లిచ్చేస్తావ! చూశారూ... అర్థంలేకుండా ఊతపదాలు వాడి మాటాడితే ఎంత అసహ్యంగా వుంటుందో... అర్థంలేకుండా అభిప్రాయాలు యిస్తే మనబ్రతుకూ అంత అసహ్యం అయిపోతుంది....లో

లేమైనా వుంటే యెదురుగా అనాలి గాని— ఇ దిచ్చారుకాదు అదిచ్చారుకా దని..."

"వాళ్లు అంటే అన్నాడు. అయినా వాళ్ల హోదాకి తగ్గట్లు మనం యేం యిచ్చాం—యేం చేశాం?"

వరసమ్మ అందుకుంది—

"ఇంకేం యివ్వాలి? వాళ్లబ్బాయిని చేసు కున్నంతమాత్రాన వాళ్ల కాళ్లు పట్టా లని లేదే!"

"అడపిల్ల నిచ్చుకొనేవాళ్లు యిలానే అనకుం టారు!!"

"మ రలా అనుకోవాలి! చేసిందిచాల. నందలు ఖర్చుపెట్టినా వాళ్ళు సంతోషపెట్టలేం! ఈఅన్నం పెట్టకపోయినా యీ బావగారు నవ్వుతూనే యియ్యింట్లో తిరుగుతారు. సర! మీరిమ్మ దింకేం చెప్పారు?"

వరసమ్మ యేమీ సమాధానం యియ్యకుండా గుమ్మ వ్వామకొని ఆలానే నిలుచుకుంది.

"కుచ్చిటప్పాలు కొట్టుకొని, పేకాటలు వేసు కొని తిందవా బాదారుగానీ, యేమైనా సహాయం చేశారా పిళ్ళంతా?"

"ఎవర్ని చెయ్యి మని అడిగారని?"

"అడిగితే యెవరైనా చేస్తారు. ఇది వాడి అని కలుగజేసుకొని సుందరంలిప్పించి యిం కేంరైనా చేశారా?"

"ఈకాలానికి వాడొచ్చగివాడు దొరికాడు!"

"అవును. దగ్గరివాడేనే!" బావగారివేపు ముఖం త్రిప్పి "అదేం ఖర్చుమోగానీ, మనిషివిలువ దెబ్బయినానే కట్టుందండీ! ఆసుందరంతిల్లిని తీలచుకుంటుంటే మాఅమ్మ జ్ఞాపకం వస్తుంటుంది. నాలానే కష్టపడి చదివాడు. మూలమైనంతో మానేస్తా నన్నాడు. ఓ. ఏ. పూర్తికానీరా అన్నాను. ఇంటర్ పూర్తిచేసి పెళ్లియ్యాడుమచ్చే చెల్లె లుందరి వుద్యోగంలో ప్రవేశించాడు. రెండే శృయింది. మొన్ననే చెల్లెలిపెళ్లి

మాదా చేశాడు. నాకు గొప్పవాడంటారా? లేక పెద్దవాణ్ణి చదివించి, పెళ్లిచేసి తుక్కొగంలో పెయ్యించాక కలుద్దామన్న పిళ్ళంతా గొప్పవాళ్ళంటారా? బడిలో మీద యాత్రాను వస్తే బలంతాన యిట్లో తెచ్చి పెట్టినందుకు నాపనువు యే నిలచెట్టాను?"

ఈమాటలన్నీ వివసమై వరసమ్మ "నన్నెందుకు పిలిపించా" రంది.

"ఈయింటియిల్లాలి ఏని..."

డాక్టరుగారి యామాటల ఫోరటి విశ్మయంబుడిచే కారు, కాంతనూ, వంటనువిడిచి నూదా ఆశ్చర్యచకితులను చేసింది!

"కాళ్ళు పట్టుకుంటే తన్నేవాళ్ళకోసం యెందుకు ప్రాకులాడతావు? పిల్లలమీద నీ కంఠ అభిమానమీ నాకు అంటే వుంది. నివ్వేప్పి వాళ్ళని చేతకానివాళ్ళని చెయ్యక— ఈ బాపగా రిలాంటి వాళ్ళని కష్టపెట్టడం వాళ్ళందరేదు. అందుకే పిలిపించాను... ఇక వెళ్ళొచ్చు!"

ఈమాటలు రాల్చటంలో వుండేకత్తుచిక్కలు కొద్దిగా అగవడ్డాయ్. వరసమ్మ కొంతసేపటికిగాని మాటాడలేకపోయింది.

"ఇదంతా యెవరిది? మీరు చెప్పకపోతే నా కింకారం చెప్తారు! మీకంటే నా కింకారం వేరు ఉన్నాడు!" అంటూనే వరసమ్మ భోజనాలగదిలోనికి వచ్చింది. ఆమెగొంతుక చాలాదీనత్వాన్ని సూచిస్తోంది.

"నాదగ్గరే మీకు వాపరికమా? ఈసంబంధం వాళ్ళందరే దనిఅంటే నేను కాదంటావా? నాకంటే సుందరం మీకు ఆప్తబంధువా? నాకుతును యేడు మూడే అత్తవారింటికి వెళ్లింది! మీరు వాళ్ళి మర్యాద చెయ్యలేదవా? లేక మీకు అభిమానం లేదవా? చెప్పండి. నన్ను మీరు యింటియిల్లాలగానే చూస్తున్నారా?"

ఎదురుగా కళ్ళల్లో నీరుతో నిలుచున్న భార్య తేల్చు చూసి— "ఇందులో నాకోక్కం యేం వుంది? నీతియ్యడూ నివ్రా కలిసేగా చేసింది..."

"వాతమ్మడు! నాకు హెచ్చా, మీరు హెచ్చా నాకు! బినా నా డెరింగ్ల అంతవాడయ్యాడు! మీరు కల్లెత్తి యాదీ" నా డెక్కంటాడు! ఏదో గొప్పసంబంధం వుందంటే యాప్తాం అన్నానుగానీ, మీతో చెప్పకుండా చేస్తావా? అమాత్రం చెయ్యటానికే నాకు అధికారం లేదా? మిన్న పెళ్లిలో కానుక లేదీ తుచ్చుకోవద్దని చెప్పి పంతులెగ్గించుకున్న సుందరంపాటైనా చేశాను కానా?"

"చేశావు కావు" అంటూనే పీటమీదనుంచి లేస్తూ "ఈవేళలా యిదివరకు మాటాడి వుంటే ఒక రిపో పోయ్కొనే అవస్థ నీకు వుట్టేది కారు. ఇక మీదటైనా నీ మొరకు అంబలిజాత్రవా దని జ్ఞాపకం వుంచుకొని ఎచ్చే చుట్టాలకు మర్యాదచేస్తే యాయింటి యిల్లాలి వాతావు."

ఈమాటలు వూర్తికాకుండానే సుందరం భోజనానికి వచ్చాడు. "ఒకే బాబూ! భోంచేసినవెంటనే పడుకుంటావు. అది చాలా చెడ్డ అలవాటు." సుందరం చిన్న కవుల నవ్వాడు.

వరసమ్మ అక్కడనుంచి వెలిపోయింది. డాక్టరుగారు మెల్లెక్కుమూ విగ్గరగా అంటున్నాడు— "ఈకాలంకుర్రవాళ్ళకి ఆరోగ్యానికి సంబంధించిన చిన్న విషయాలు తెలియకపోవటంచేత పెద్ద జబ్బులు తెచ్చుకుంటారండీ బాపగారూ!"

సుందరం పీటమీద కూర్చోనే చెవులు రిక్కించి వింటున్నాడు. వడ్డించిన కాంతి గోడ నానుకొని నిలుచుంది. మామూలుఫోరటిలో రిల దించుకొనే భోజనానికి మొదలుపెట్టాడు.

కాంతి నాలికచివరవరకు వచ్చిన మాటలను ఆపుకుంది. కాని ఆవిషయాన్ని సుప్తంచేసుకోవాలనే వుబలాటంతాత్రం పోలేదు. వరసమ్మ వంటను పిత్తో కలిసి కళ్ళు నలుపుకుంటూ భోజనానికి రావటంతో కాంతి అక్కడనుంచి కదిలింది.

౪

ఏప్రిల్ ౧౦ యొడమాపు చల్లారింది. ఆ సాయంసమయాన అగిఅగి పిచే గాలుల తాకిడి

మెల్లగా కదిలే పూలమొక్కలనున్న కుర్చీ వేసుకొని కూలబడ్డాడు. అప్పుడే ఆకాశం నడినెత్తిమీద యిటూఅటూ కదిలే పొడిషేఘాలనులే సుందరంతలలో ఆలోచనలు పరుగులెత్తుతున్నాయ్!

హృదయమైన ఆశ్రయకేంద్రంలో, ఏవో తియ్యని కోరికలను ప్రేరేపించే కన్నుల వాతావరణంలో యీ యెడతెగని ఆలోచనలకు హద్దులేకుండా పోయింది... నడినెత్తివున్న మెల్లగా కదిలే పోయాయ్! వెన్నెల ప్రకృతికి ఒక శోభాయమానమైన అలంకారంవలె ప్రకాశించి వన్నె తెచ్చింది. సుందరం ముసులో తిరిగే ఆలోచనలన్నీ పొందే అనుభూతిలన ఒక్కొక్కసారి కిరీటం గిన్నెర్నాలు పెంతుతోంది— ఈ ప్రపంచంలో ఒక కనుపేదకు, ఒక లక్షాధికారికి యేమిటి సంబంధం?... చివరకు యీసరి పోల్చుకోనదాలు విదూరంగా అగస్త్యుడాయ్. సనకసక వస్తునానానాలో నిమిత్తం లేకుండా అందరియందు మనోవాక్కాయకర్మలతో అభిమానాన్ని చూపించటం గొప్పవాళ్ల లక్ష్యం. తమ చతువుకున్న బహిలో తనొక్కడే దాక్కురుగారివలన సహాయం పొందేవాడనుకొనెవాడు. కాని విదవలేదేకల్లా తనకు వచ్చినట్లే మరొక విరుగురికి దాక్కురుగారిదగ్గరమంచి మనియూర్లను వచ్చేవని కొన్నార్లకుగాని తెలిసిందికాదు. దానం, భర్తం లోకంకల్లు కప్పదానికి చేశాడంటే అదిలేదు. తన ఆర్థికంగా సహాయంచేస్తున్నానని యెవరితోనైనా చాటుకతిరిగితే అవాడే తనకు ద్రోహం చేస్తున్నట్లు భావించమని అన్నాకే యీదబ్బు పంపించేవాడు.....

ఈ ఆలోచనాప్రవాహం కాంత అప్పుడే యొక్కడి నుంచో రావటంవల్ల అరికట్టబడింది. కాంత సరాసరి భరచరా యింటిలోనికి వెలిపోయింది. సుందరం లేచి నిలుచున్నాడు. ఒకసారి యిటూఅటూ అక్కడే పచారుచేశాడు. పరస్పరం యింకా రాలేదు. అప్పుటికి యింటిలో కాంతా, వంటయింటిలో వంటమనిషీ తప్పించి యింకేమా లేకు.

సుందరం కాంతగదినున్న దగ్గర నిలుచున్నాడు. ఆమె అద్దంలో ముఖం చూసుకుంటోంది. సుందరం

చూపుకునేతిహా కలుపుతట్టి చిన్నచప్పుడు చేశాడు. కాంత నున్నంచేపు చూసింది. ఆమెచేపు చూడకండానే, 'ఒకసారి యీ వస్తారా?' అన్నాడు.

"ఎందుకూ?"

"మితో ఒక విషయం చెప్పాలి." జంహగంహ లేనట్లుగా చెప్పాడు.

"ఏం బావిషయం?" కాస్త చిరాకును వ్యక్తపరిచే కంకస్యరంతో అంటూనే నున్నంచేపు వచ్చింది.

"ఏమీ లేదు! ఈ విషయం కాస్త ఆలస్యంగా చెప్తున్నాను. అయినా ఫరవాలేదు. ఎవరైతే యీయింట్లో వుండమని బలవంతంచేశారో వారు పొమ్మనేవరకూ కదలకు"

"ఒహో! బలవంతం!!"

"మిత అవసరంగా తానవడవద్ద..."

"అయితే మా అమ్మకూ చెప్ప..."

ఆమెమాటలకు పాతాత్తుగా అడ్డొచ్చి "ఆమెతో యీమాటలే చెప్పబుర్రేదు. ఆమె యీకాలంమనిషికాదు."

కాంత నోరు అవలించింది. నాన్న ఆడిన మాటలుమాదా బహుళః అప్పుడే జ్ఞప్తికి రావటంవల్ల కామోసు ఆమె ఆలోచనలో పడింది.

"మావనైవాన్ని మరమ్మత్తుచెయ్యటం అమరున్నట్లుగా సాధారణంగా జరిగే విషయం కాదు. విసవిసలాడినా మీ అమ్మ మీతోనైనా మీనాన్నగారి నురించి చెడ్డగా చెప్పివుండదు.....వస్తాను."

ఈమాటలను స్మృతంగా, సహజకారంతో అన్నాక సుందరం ఆమెచేపు మళ్లీ చూడకుండా యెదురుగా వున్న మేవమెట్లు మెల్లగా యెగత్రాకాడు.

ఈపలుకులలో కావచ్చే సత్యాన్ని స్వీకరించే బదులు కాంత కనసరించి తానై ఆలోచించసాగింది. ప్రతిమాటలోనూ తమ అవమానింపబడ్డానని అనుకున్నా, సుందరం మాటాటెటప్పుడు కనపరచే నిగ్రహాన్ని గంభీరభంగితును మనసుకుంచి చెంటనే కుడిచి పెట్టలేకపోయింది.

అక్కపెల్లినాడు యెందరు ఆమెవేపు యేదో తెలియనివాడతో చూశాడు! ఏదో పనికల్పించుకొని తనక్కడనుంటే అక్కడకు వచ్చేవారు. అక్కయ్య కంటే తన పేల్లినో నలుగురినల్లా అభిమానింపబడింది. అక్కయ్య ఒకసారి 'నివ్వు చాలా అందమైనదానవే' అంటే ... ఈభట్టాజత్యం సుందరంలో కొంతలో కొంతైనా లేకపోవటంతో ఆమె కోరికతో మనసులో అసహ్యం నింపుకుంది.

ఈసంఘటన జరిగిన మూడోరోజురాత్రి దాక్షుని గారు కేసుమీద యేదో పల్లెటూరు వెళ్లటంవల్ల చాలా రాత్రివరకూ సుందరం యేదో రాసుకుంటూ కూర్చున్నాడు.

మరుచటిరోజు మెగుమన వచ్చేసరికి చాలా పొద్దే క్రింది. అదివారిం ఆఫీసు లేదని మంచంమీదే బద్దం తీర్చుకుంటుంటే ఆయనకళ్ళకి తెరచివున్న కిటికీనుండా దాటామీద వున్న కాంత కనపడింది.

జాత్తు విరబోసుకొని యెందలో నిల్పిరివుంది. లేచి కూర్చున్న సుందరం మనసు త్రిప్పుకోలేక పోయాడు. కాంతయలుం పనుపురాసుకోవటంవల్ల పసిడి నిగ్గులను పెదజల్లుతోంది. ఆ అందమైన ముఖంమీద నూర్యరశ్మి పడటంవల్ల తళుకోతళుకోమని మెరుస్తోంది! నుగుట సుంద్రని కుంకుమరేఖ—ఆకాటుకకళ్లు చూడ గానే సుందరం మనసును అదుపులో పెట్టుకోలేక పోయాడు. ఏదోమరచిన విరచివవాడిలా ముటూ అటూ ఆగడిలోనే పచారుచేస్తున్నాడు. రాసురాసు సుందరం కుడిచేయ్యి చుక్కలుం ప్రారంభించింది. ఆచేతితో ఆమె ముఖం కాస్త పైకెత్తి ఆకాటుకకళ్లలోనికి దీక్షగా చూడాలన్నంత ఆవేశం వుట్టుకొచ్చింది!

అలాంటి సమయాన కాంత సుందరంవేపు చూసింది. మళ్లీ చూడవల్లు ముఖం చప్పన త్రిప్పి వేసింది. సుందరంకు తనవేపు చూసుకొనేసరికి యెందుకో సిగ్గు వేసింది. ఇంతసేపు తనేంచేస్తున్నా ననే ఆత్మరిచారణ చేసుకుంటున్నా ఆమెవేపు చూడ కుండా వుండలేకపోయాడు.

కాంతసేపట్లో ఆమె తనవేపు వస్తోందని అను

కొని గబగబ పరువుమీద కూర్చుని ప్రక్కనే వున్న పేలెలుమీద పుస్తకాన్ని విప్పి దృష్టి పోసిచ్చాడు.

“మీదకు రాటూనికే ధయం వేస్తోం” దని గొలు క్కుంటూ సన్నని స్వరం రాసురాసు మందగించ టంతో నిల్చాని చూశాడు. కాంత అక్కడ లేడు. ఆ మాటలుమాత్రం మనసులో కదిలిపోతున్నయ్.

ఏదో ఆలోచిస్తూ కూర్చున్నా దాక్షునిగారు జాపకానికి రావటంవల్ల లేచి క్రిందకు వెళ్లాడు. స్నానంచేసి మెల్లెక్కుతూ కాంతగదివేపు చూశాడు. ఆమె పరువుమీద చారబడివుంది. కాలంకాని కాలంలో ఆకాశాన మబ్బులు కమ్మమేమో... కిటికీ నుండా వుండివుండి వునికివునికి దొంతరలుగా వీచే గాలికి తెల్లని పల్లనిచీర మెల్లిగా కదులుతోం. సుందరం వీటికన్నా కాంతకాటుకకళ్లకోసం ఆగాడు. ఆమె పుస్తకంతో ముఖాన్ని వాచి యింకా చదువు కుంటోంది.

కాల్గిచ్చుకుంటూ మెల్లెక్కాడు. పంచెట్టి బంగారీవద్దు వేసుకొని మేడమెట్లమీద కాస్తచప్పకు చేమానే దిగాడు. కాంత పుస్తకం ప్రక్కకు వెట్టి చూడకపోవటంతో చాలా ఆశాభంగం కలిగిందదిగి. ఇటూ అటూ చూశాడు. నరసమ్మ అగపడలేదు. గది నుమ్మందగ్గర నిల్చుని “ఈరెండు కరతారచనలు... చదు వుతారా?” అన్నాడు ఆమెవేపు చూస్తూనే. కాంత చప్పన పుస్తకం దించి కూర్చుని కాటుకకళ్లలో మెరుపు మెరపించి, కటువుగా ‘అబ్బలేదు’ అంది.

ఈతృణీకారంతో సుందరం అలా ఒకనిముషం తల దించి నిలుచుండిపోయాడు. ప్రక్కకు తిరిగి ‘అయితే’ అంటూ పెద్ద దీక్షాన్ని తీసి—అడుగడుగు వేస్తూ వేస్తూ తరవాత ఒక్కొక్కమెట్టు మెల్లిగా యెక్కుతున్నాడు.....ఈదీక్ష మన ‘అయితే...’ను అనుసరించే మాటలకోసం చెవులు రిక్కించివున్న కాంత మనసు ఆ ఒక్కొక్కమెట్టుమీదనుంచి ఒక్కొక్క పాదాన్ని అనుసరించి పోతోంది.....ఆ మాటల్లో ఆవేశలా యేదో హృదయంలో దాగొన్న నన్న సత్యాలు మైగొస్తాయని ఆత్మత ఆమె నలా చేసింది!

కాని ఆవేళలా సుందరంపునను సీరంగా లేదు. కాలు కాలినప్పిల్లలానో, దెబ్బనిన్ను దుప్పిలానో అయి పరి పోయాడు.

కాంతమనసుకు ఆ అయితేను అనుసరించే పదాలే కాకుండా... ఆకాటుకకళ్లకి మెల్లగా మీదికి పోతున్నప్పుడు కనిపించిన కాంతగంధీరమూర్తిని మళ్ళీ చూడా అనిపించింది. కోరికతో పాటు... ఆచక్కని కోరికకళ్లలో చల్లదనం—వదనంలో ప్రసన్నం మూర్తిభవించటంచేత పులికిపులికి వెంటాడే వయ్యారంతో మీదికి వెళ్లింది!!

సుందరంవేళ చూసింది. భాగ్యనసిద్ధలో నున్న యోగీంద్రునిలా పుష్పకంచదనటంలో నిమగ్నమైపో యున్నాడు. ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లు నిలబడి... ఇటు అటు గదిలో ఆరిపోయిన జాతుకు సర్దుకుంటూ తిరిగింది. అప్పటికి తనవేళ చూడని సుందరాన్ని చూసి నాన్న పరువుమీద దుప్పటి దులిపి పరిచింది. నీరువా తీసి తల గడగలేకా మారుతూ కళ్లనింపుగా ఆయనవేళ చూసింది. కాని దగ్గరూడ తెచ్చుకుని... కాని, సుందరం ఆమెవేళ చూడలేదు.

మనసులో పుట్టొస్తో భావాలనూ, కోరికలనూ ఆపట్టున కాంత కాంతింపజేసుకోలేకపోయింది. ఒక యువతినయవాలలో మరుసపక్ష మరునిభోవాల భాధను అనిముషంలో కోరిన యువకుని కళ్లలోని కళకళలే కాంతనరకు కాంతింపజేస్తాయ!—ఆపయంలో ఆమె ఆదర్శాలు, ఔన్నత్యాలు ససేమిరా, జ్ఞాపకం రాలేదు. ఆమెకు కావలసిందంతా అనిముషంలో ఆయన ఆమెకు లొంగిపోవాలి.

సంగమంలో యేర్పడే యెరువువర్ణాల కోర్కవలెనే ఆఅనుభూతి యెంతసేపూ ఆమెలో లేదు. సుందరం పుష్పకం అక్కడే వసలేసి ఆమెవేళ చూడకుండా క్రిందికి వెలిపోవటంతో వీటి అలముకున్న ఆకాశంలా ఆమెమన పైపోయింది!

కాంత నాన్న పరువుమీద కూర్చుండిపోయింది. చాలాసేపటికిగాని ఆమెమనసు మళ్ళీ మామూలు గర్వంతో నిండిపోలేదు. ఆమెఆదర్శాలు, ఔన్నత్యాలు

అన్నీ జ్ఞప్తికిరావాలి... ఇంకసేపు తనలా యెందు కయిపోయిందో ఆమెకే అర్థంకాలేదు! ఆమెచేసిన చేట్టలు జ్ఞప్తికిరావటంతో చిన్నతనం వేసింది—

గి

నరపమ్మ చివర మెట్టుమీద నిల్చుని మేడమీదకు చూస్తున్న కాంతవేళ చూసి 'అక్కడేవమ్మా నిల్చు న్నావో?' అంది.

“గదిలో సామాను సర్దుకామంటే.....”

“ఇంకా కదలేదా? కదలమని చెప్పేవరకూ యిల్లు విడిచి పోయేటట్లు లేదులే...”

ఈమాటలు అంటుండగానే మెట్లు దిగి వస్తున్న సుందరంవేళ చూసింది. పక్కకు తప్పుకుంది. కాని అక్కడ నిల్చొట్టానికి సిద్ధ పుట్టడంచేత ఆమె గది లోనికి వెలిపోయింది. సుందరం తలనంచుకొని వెలి పోతోంటే నరపమ్మ కళ్లు పెద్దవిచేసి అలా చూస్తూనే వుంది.

కాంత కిటికీదగ్గర యువపక్షాలు గట్టిగా పట్టు కొని సుందరం కనిపించేవరకూ చూసింది.

ఒకనాడు సాయంత్రం కాంత మేడమీద యేదో వ్రాసుకుంటూ అప్పుడే మీదికి వచ్చిన సుందరాన్ని చూసి చవ్వన లేచింది.

“ఈయింటికి మాఅమ్మ రావచ్చా?” ప్రశ్నిం చాడు సుందరం. తనెందుమ యీప్రశ్న వేయవలసి వచ్చిందో కాని, ఆమె చవ్వన “రావటానికి వీలేదు. ఇద్దరిలేకపోలే మీరుకూడా వెలిపోవచ్చు” చాలా తీవ్రంగానే అంది. మనస్సు చివుక్కుకునటంచేత గుటకలు మ్రొంగుతూ “నేనూ అదే ఆలోచిస్తున్నా” అన్నాడు నిల్చానే.

“నాన్న కదలమనేవరకూ కదల నన్నాడు?”

“అందుకోసమే నేనూ ఆలోచిస్తున్నా. మనిషి అమాయకు డైనంతమాత్రాన ఆత్మభేదానం వుండక పోదు, అవిషయం తెలుసుకోలేనివాళ్ళదగ్గర యెందు కుందాలి?”

“వీడూ యెంత పెద్దవాళ్ళం? అందుకేనా అంత భయం!”

సుందరం అలా తలదించుకొనే "మీనాన్నగారి విషయం, నావిషయం కొడు నే మాట్లాడింది! మీ విషయం!!"

"మీతోక్కం అవసరం"

సుందరం అక్కడనుంచి మారుమాట్లాడకుండా వెలిపోయాడు. కాంత మెట్లు దిగిపోతున్న సుందరం వేపు తొంగి తొంగి చూసింది. మళ్ళీ కూర్చోని రాయా లనుకున్నా కలం ముందుకు సాగిపోలేదు.

ఆ వేళరాత్రి డాక్టరుగారు సుందరంకోసం చాలా నేపటివరకు చూసి నీనీమాకు వెలిపోయివుంటాడేమో నని భోంచేసి మేడమీదకు పోయారు. తలనొప్పిగా వుండటంవల్ల నరసమ్మ చూలుసుకూ అప్పుడే నిద్ర పోయింది.

కాంత గదిలో కిటికీగర్లర మర్చి వేసుకొని పీఠిలో నిలిచాప్రోంది. అప్పటికి పది దగ్గరవడింది. వెన్నెల్లో సుందరం మెల్లగా తల దించుకొని రావటం చూసి ఆయన తలుపు తిట్టకుండానే పీఠికితలుపు తీసింది.

"మీకోసమే... వేగిరం బట్టలు మార్చి భోజనానికి రండి" అంది మెల్లగా. అగొంతుకలో అభిమానం వుట్టిపడుతుంటే సుందరం తనకేరీరంవేపు చీకటిలోనే చూసుకున్నాడు!

భోజనంచేస్తూ కాంతవేపు ఒకసారి చూశాడు. ఆమె తలుపు నానుకొని నిలుచుంది. మళ్ళీ తల దించాడు. కాంత ప్రయత్నమీద చాలానీపటికి అంది — "కాంతం సరిసం అంటారే - సాయంత్రం అలా అయిపోయాకేం?"

"అవును. అయ్యోనా, మీరు పరీక్షకే అలా మాట్లాడా నంటే అప్పుడుమాడా అలానే అయిపోయి వుండును!"

కాంత కంఠా అగమ్యగోచర మైంది. సుందరం ఒకసారి తలెత్తి చేతిలో అన్నంముద్ద పట్టుకొనే యోగం చెప్తాయుకొనే ఆమెవేపు దీనంగా చూశాడు. అన్నం ముద్ద ఆకుమీద పారేసి తల దించి అన్నాడు: "మీ పనిమిదిలానే మాఅమ్మ నన్ను నాచెల్లనీ పెంచటానికి ఒకరింట్లో పనిచేసింది. ఈవేళ ప్రాద్దన్న

మీరు మీపనిమిదిమీద విరుచుకపడకే ఒకనాడు మాఅమ్మమీద ఒకావిడ విరుచుకపడింది. నాకు బాగా జ్ఞాపకం వుంది. ఆనాడు మాఅమ్మ నన్ను, నాచెల్లనీ పట్టుకొని బావురుమని యేడ్చింది. ఈనాడుమాడా మాఅమ్మలా ఒకావిడ యేడ్చే వుంటుంది—"

అంటూనే లేచి చెయ్యికడుక్కున్నాడు. వెలిపోతున్న సుందరంవేపు కాంత చూస్తూనే నిలుచుండిపోయింది.

౬

నరసమ్మను చూడటానికిని వచ్చి నెలకోవారై ఆమెఅక్క అక్కడే వుంది. క్రావణమాఫలో వాలుగోమాతురుయింటికి వెళ్లా లనుకున్న నరసమ్మ తమ్మునియింటికి ప్రమాణం కట్టింది.

"వరే, వెళ్ళొచ్చు! నీ ముసలి మొగుడు యిక్కడ వున్నాడనిమాత్రం మర్చిపోకేం" అన్నాడు చిన్ననవ్వుతో డాక్టరుగారు.

కాంత నవ్వేమఖాన్ని రెండోప్రక్కకు త్రిప్పకొనేసరికి సుందరంనవ్వుముఖం యెరుగుతైంది. "పిల్ల వుంది! అన్నట్లుగా వైగచేస్తూ నరసమ్మ నోయమాను కుంది.

"ఏం అమ్మా! అమ్మతో వెళ్తావా?" అన్నారు డాక్టరుగారు. ఆమె జబాబు చెప్పటానికి తటపటా యిస్తుంటే, "ఇంకోసారి వస్తుందిలెండి. ఈసారి నేనే వెళ్ళొస్తా" అని నరసమ్మ అందుకుంది.

నరసమ్మ వెలిపోయింది. ఇంటిపెత్తనమంతా కాంతమీద పడింది. తెల్లారి రేపటం, పూజకు పువ్వులు, కాఫీటిఫిస్ట్ అమర్చటం ఆమె చెయ్యిలలసి వస్తోంది.

"బజారుకు డబ్బు..." అన్నాడు సుందరం క్రొత్తమేనేజరు యెరుగుగా నిల్చాని.

"మీ రెండుమా...?"

"సిగరెట్లకి రోజూలా డబ్బు మిగిలించుకో వద్దా?"

ఈమాటలు సుందరం నవ్వుకూ అన్నా కాంత ముఖం నల్ల చిడిపోయింది. చాలా కనికరంగా ఆయన

వేపు చూసింది. పనిమనిషి మిగిలిస్తుం దని, సుందరాన్ని బహుశా చెప్పేమనిషిని చేసి, సుందరం మిగిలిస్తున్నావని కంటమనిషితో చెప్పేటప్పుడు ఆమెతో యేమని యెందుకు చెప్పా లనుకుందో, యెందుకు చెప్పలేకపోయిందో ఆమె తెలుసుకోలేకపోయింది!

ఆ మరుచటిలోకా డాక్టరుగారు పూజ అయ్యక టిఫీకాచేస్తున్నారు. ఎదురుగా కాఫీ పెట్టి కాంత నిల్చింది. ఒక గుక్కెడు కాఫీ మ్రొంగక సుందరంవేపు తిరిగి “ఒకే బాబూ! నూచిన్నమ్మాయంటే నా కెంతో అభిమానం! ఎంచే తంటావో? నూఅమ్మపేరూ కాంతమ్మే. నూచిన్నప్పుడు నన్ను పెంచి పోషించిందా? ఈమసలికాలంలో యీ కాంతమ్మ పోషిస్తుంది.” మామరువేపు తల త్రిప్పి “ఏం అమ్మ అంటేనా?”

“ఇదేంటి నాన్నా—ని న్నొకరు పోషించాలా?”

“ఇదంతా నాదే అనుకొని నివ్వెనా యింట్లో వుంటావని...”

కాంత ముఖండాచుకోటానికి చోటు లేక పోవటంతో గబగబ యెదురుగా చారవేసివున్న కిటికీ గెక్కలు తెరవటానికి వెళ్లింది. కాంత ముఖం నాన్న వేపు త్రిప్పేసరికి నాన్న కాఫీ పూర్తయిపోయింది.

“ఒకే బాబూ! నే చెప్పినట్లు ఆపెద్దమామరు వింది. చాని కేం లో టూచ్చింది చెప్తా. చిన్నమ్మాయిమీదా అలాంటి ఆకే వుంది.—ఏంఆమా—మీరెండో అక్కలా మీఅమ్మమాట వింటావా? లేక మీపెద్దక్కలా నామాట వింటావా?”

కాంత పొందుతున్న పరిస్థితిగ్లానందంతో చప్పున “నీమాటే నాన్నా” అంది సిగ్గు వళినయిస్తూ. సుందరం నోరు ఆవలిస్తే కాంత తల దించుకుంది...

సుందరం లేచి క్రిందికి వెళ్లాడు. కాంతనే పక్కాగా తిరిగి వచ్చేసరికి తండ్రి మామరూ యేగోడ పలో మాటాడుకుంటున్నారు. ఆమాటలు వినకుండా వుండాలని టెర్రెస్ వేపు వెళ్లాడు. ఎండలో నిల్చాని యేగో తెలిసి తప్పచేసినవాడిమిల్లే అయిపోయాడు.

ఆలోచనలనుంచి బయటపడి చూసేటప్పటికి డాక్టరుగారు ఆయనవేపు చూస్తుండటం గమనించాడు. తనవికారముఖకళలను ఆయన చూకారేమోనని బాధ పడ్డాడు.

డాక్టరుగారు వెలిపోయారు. కాంతఅంతకుముందే అక్కడనుంచి వెలిపోయింది. ఆఫీసుకుటైము కాక పోయినా బట్టలు వేసుకొని మెట్లు దిగుతుంటే కాంత యెదురైంది. ఆమెవేపు చూడవల్లుగానేవెలి పోతుంటే—

“ఆఫీసుకు కా దనుకుంటాను...”

“కాస్త అర్థంటుపరుంది అనుకుంటూనే సుందరం వెలిపోతోంటే “దోటలో పువ్వు లేమీ లేవు. వచ్చేటప్పుడు తెస్తారా?” అంది.

‘హా’ అన్నాడే గాని, మనసులో యేదో అనుకొనే వెల్లిపోయాడు.

ఆవేళ ఆఫీసునుంచి చాలా ఆలస్యంగా యిక్కడా అక్కడా ఆరంభరండేకండా తిరిగక వచ్చాడు. డాక్టరుగారు తనకోసమే చూస్తున్నారు. కాంత, సుందరం డాక్టరుగారికి చెరోవేపు వదుస్తూ ఆయన చెప్పే కబుర్లు వింటూ సినిమాఫియేటరు చేరారు.

సినిమా విడిచిపెట్టక జబ్బూ యెదురుగా నిల్చింది. కాంత మెడట కూర్చుంది. డాక్టరుగారు యెక్కుతా రని కాస్త తప్పుకొని వున్న సుందరం వేపు చూస్తూ, ‘యెక్కరా బాబూ’ అన్నాడు చేతి కర్ర పూపుతూ. సుందరం కూర్చున్నాక చివరను డాక్టరుగారు కూర్చున్నారు.

కాంత గెండుజడలు ముందుకు వేసింది. సుందరంముఖం యెదురుగా వున్నా ఆమె చూడ లేదు. పువ్వులు లేనందుకు సంజాయిషీ చెప్పకోక పోవటం అటుంచి సుందరంముఖం వుదయంపంచి ఆదోకలా వుండటం ఆమెకు కష్టంగానే వుంది. అమ్మ యేదో అన్నప్పుడుమాడ వవుతున్నానే వెలిపోయేవాడు కాని, యీవేళ ఆ సిగ్గుతో కూడిన వపు సుందరం ముఖంలో లేకపోవటంతో ఆమెకు యెవరిమీదనో అలక సాగించా లన్నంత కోపం వచ్చింది!!

డాక్టరుగారు స్వీయచరిత్ర మొదలు పెట్టారు: "ని వ్యంబావు కాదు కొనే తామాకుందని. మారాధమ్మ వాదెలియ చూసి అపహ్రించుకొనేదిరా బాబూ. ఆ సైకి బండబట్టే నేనూ వున్నాను— యిదెల్లూ గడించాను..."

ఈ చరిత్ర చెప్పే ధోరణి వివటానికి కుతూహల పడేవారికి కమ్మగానే వుంటుంది! కాని సుందరం సరిగ్గా పూజొట్టలేదు!!

"నువ్వైయేళ్లపైనే ఆయింది! చచ్చిపోతా వన్నవాడికి చేతిదబ్బు పెట్టి మందులు, యింజక్షన్లు కొని బాగుచేశాను. వాడేం చేశాడంటావ్—పాత సైకిలు, పెన్సాం, బితురుపిల్లలతో సహా మాయింటికి వచ్చాడు. కుర్చీమీద కూర్చున్నానేమో కాళ్లమీది అందరూ ఒకసారి పడి మొక్కేశారు. ఆ సైకిలు పుచ్చుకొనేవరకూ విడిచిపెట్టారు కాదు. ఆ సైకిలు యోజోజానుంచి యెక్కానో ఆజోజానుంచి దబ్బు అలానే వచ్చిపడిపోయేది! చిన్నచిన్న సామానులు మార్చివా సైకిలు అదేవా? అదివుంటేగాని మనకి దబ్బు రావోయ్!!"

డాక్టరుగారు వ్యాఖ్యానిస్తూ చెప్పకపోతున్నారు...టకటక...కట్టం చేస్తూ గుజ్జుపుబడి పోతూ యిద్దరినండెల్లో గడగడలాడిస్తోంది... 'ఎక్కరా బాబూ' అని బహుజేలిగ్గా అన్న డాక్టరుగారుమాత్రం మామూలుగానే వున్నాడు! కాని ఆమాటలనల్ల రెండు టీవాలవనసుల్లో గాలిలో యెగిరే ఆకుల్లా ఆలోచనలు పరుగులెత్తుతున్నాయ్!!

సుందరం ఒకసారి కాంతవేపు చూశాడు. ఆ పువ్వులలేని రెండు జడలు చూసి మల్లీ ముఖం త్రిప్పి పూజొడ్తున్నాడు. ఈసారి కాంత సుందరం వేపు చూసింది. గాలికి మెల్లగా ఆయనజాతుమొనలు ఆడు తున్నయ్. సుందరం ఇరుకోపోయాడు.

కదిలేటప్పుడు ఆయనకుడిచేయి ప్రక్కనే వున్న కాంత కాళ్లమీద పడింది. గప్పన తీర్దా మనకున్నాడు, తీశాననుకున్నాడు—కాని తీయలేదు. నిమిషంలోనే కాంత కాళ్లు తన చెయ్యిలానే వణుకుతున్నాయని గుర్తించాడు.

జట్కా అగింది. గుజ్జుపుటకటకలు లేవు— ఆ ఆనుభవంలోని లయకూడా దూరమై పోయింది. వాస్తవికపరిస్థితులను గుర్తించిన వారు ఆశానిరాశలతో ఒక నిమిత్తమాత్రమే వెనకాలే యింట్లోకి వెళి పోయాడు!!

మరుచటికోణ కాంత లేచేసరికి సుందరం స్నానం అయిపోయింది. వాన్ను పూజకోసం పువ్వులు తీసుక వెళ్లేటప్పుడు సుందరం దీక్షగా యేదో పుస్తకం చదువుకోవటం గమనించింది. కాఫీత్రాగేటప్పడైనా ఆమెవేపు చూడలేదు. ఇదివరకు పొరపాటునైనా చూసేవాడు. ఈ వేళ అలాంటి పొరపాటేమీ చెయ్యలేదు.

రాత్రి భోజనందగ్గర యేమీ అడగలేదు. వేసిందేదో తిని లేచిపోయాడు. వాలుగుకోణాలు యిందుమించు యిలానే గడిచిపోగానే కాంత సుందరం గూర్చి యెందు కాలోచించా లనుకుంది—ఎవరోజోజా రాత్రి భోజనానికిమాడ రాలేదు. చాలా ఆలస్యంగా వచ్చి కాంత పెద్దమ్మతో "స్నేహితునింట్లో భోంచేశామ" అన్నాడు.

రోజుకురోజూ సుందరంమార్పుకు కాంత చాలా కంఠపడింది. అమ్మతో చెప్పా అని వాన్న అడిగేటప్పుడు యే ఆశే మనసులో పెట్టుకొని తలపటాయించిందో ఆ ఆశ సరాళిగానే మారింది.

అమ్మ లేపు ఎక్కుంది. సుందరంను యిదివరకే ఒకవిషయం అడగా లుకున్నా అడగలేకపోయింది. ఈవేళరాత్రి ఆమెకు నిద్ర రావలంలేదు. ప్రక్క గదిలో పెద్దమ్మ అవ్యాధ్యరామాయణకీర్తనలు పాడుకుంటోంది. వాన్న అప్పడే యేదో కేసుమీద బయటకు వెళ్లారు. నిమిషమింపువేనికి కాంతమనసు పుడ్యగంతో రెచ్చగొట్టబడుతోంది... మెల్ల మెల్లగా మేడమీదకు వెళ్లింది. సుందరం లేచాడు. డాబావేపు వెళ్లింది. వెన్నెల ముగ్గుగా వుంది. ఒకమాట సుందరం కుర్చీమీద తలదించు కొని యేదో ఆలోచిస్తూ కూర్చునివున్నాడు. దగ్గరగా వెళ్లా లనుకుంది కాని వెళ్లేదు. కొంచెందూరంలో తల దించుకొని నిలబడింది. చిన్న చప్పుడుమాడ చెయ్యిక పోలేదు. సుందరం ఆమెవేపు చూసి మామూలుగా

తల తిప్పేవాడు. ఈ నిరాకరణ ఆమెకు చాలా అవమానంగా తోచింది. ఆమె నైలరాత్రిలో యేం చెయ్యాలోతోచక బేసారైతింది. చివరకు వెనుకకు తిరిగి నా ముందుకు అడుగు వెళ్ళలేకపోయింది.

ముందరం లేచాడు. శాంత ప్రక్కచూపుచూసింది. ముందరం తల దిండుకొనే వున్నాడు.

గొంతుకనుగునలనుంచే లేని కటుత్వాన్ని బలవంతాన తెచ్చుకొని నావేపు చూడగండి. నావిషయం మరచిపోండి”

ఈ కటుప్యరాన్ని చినగానే శాంత అడగా లనుకున్న విషయాన్ని మరచిపోయింది. త నెవరు? తనేం చేస్తున్నది? ఇలా అవటంలో ఆయనపుద్గళం యేమిటి? తను ఆయనతోసం చచ్చిపోతోందా? దిగువపైదిమనుష్యతో గట్టిగా నొక్కుకుంది. దీర్ఘశ్వాసనిశ్వాసాలను తీస్తూనే చప్పున ముందుకు వెళిపోయింది. నిద్రపోదామన్నా నిద్రర రావటంలేదు. ఆమెయనస్సంతా మండిపోతోంది. ఇంతేనీచంగా నను ఒక ఆక్రమించే తూలనాడబడుతుం దని యెన్నడూ అనుకోలేదు! రానురాను ఆమెకు పెద్దపెట్టున తన అజ్ఞానానికి యేడవా లనిపించింది...

నరసమ్మ వచ్చాక నూతుర్ని చూచి “యాపది హేమకోశల పెద్దరికానికి చిక్కిపోయావమ్మా”అంది. నరసమ్మ చాలా వుత్సాహంగా వుంది. వచ్చినదగ్గర నుంచి యీకబురూ అకబురూ తెగచెప్తంటే చినబానికి శాంతకు చిరాకుగా వున్నా వ్రాశాట్టి అభిప్రాయాన్నిచ్చే అక్క వుండిగా!

ఆలేళ్ళ సాయంత్రం ఆయింట్లో పెద్ద గృహ కలహం లేచింది. తీర్పు చెప్పే భారం నరసమ్మ అక్క వెంకమ్మమీద పడింది. దాక్టరుగా రన్నారూ “నాకు తెలుసు ఈ అడపెద్దరికాలు పీకలమీదికి తెస్తాయి. నీ వెల్లేటప్పవే చెప్పినే—యాముసలి మిగున్న మరచిపోవద్దని. నీకెవరు మాటిస్తున్నారు? ఇప్పుడెవరేవ మన్నారు?”

నరసమ్మ తనమాట నిలబెట్టకపోతే యే సుయోగ

గొయ్యో చూసుకుంటా నంది. ‘పో! నీ భర్తం నేనేం చేస్తా’ నన్నారూ దాక్టరుగారు.

ఈమాటలతో భార్య కళ్లనిండా నీరు నింపటం చూసి వదినగార్ని పుడ్డోస్తూ దాక్టరుగా రన్నారూ— “ఇదిగోండి మాశాంత పెల్లి నాచేతిలో వుండి. నాయిష్టం వచ్చినట్లు మీ పెదరూ కానివ్వకపోయా రంటే... యాయింట్లో ఒక్కనిమామం వుండమంటే వుండమ—సరా!”

మేడమీద జరుగుతున్న యీ గండరగోళాన్ని శాంత అడుగుపెట్టదగ్గర నిలబడి వింటోంది. నరసమ్మ నిష్ఠూరం మిళితంచేసి యేడప్తోంది.

“ఈకాలంపిల్లలు చిన రంటావ? నామామరే నామాట చిన దంటావ? సరే! నీయెదురుగా చెప్పిస్తే?”

నాన్న గారిపిలుపు వినిపించేసరికి శాంత కందుకో భయంపేసింది. మెల్లొక్కుతున్నా ఆమెనరాలన్నీ పట్టు తప్పినట్లుపించినయ్య.

వచ్చీరావటంతోనే నాన్న అడిగారు “ఏం అమ్మ! నీపెల్లి విషయంలో నామాట వింటావా? మీ అమ్మమాటా?” ఇదివరకూ ‘నీమాటే నాన్నా’ ‘అని తేలిగ్గా అనలేకపోయింది. కాస్తేపటికి ముఖం దాచి “నీమాటే నాన్నా” అంటూనే పెట్టు దిగిపోతోంటే దాక్టరుగారు అన్నారు—“నాఅమ్మపేరూ నాపేరూ నిలబెట్టావే—ఇదంతా నీదే నమ్మ!”

వదినగారివేపు తిరిగి—“ఇక చెప్పండి తీర్పు. మీ చెల్లెలుగారు తమ్ముడిగారింటికి సంబంధించేసుకరాటానికి వెల్లింది. వాళ్లడ ష్యూరి క్కావాటి? నాతల యెత్తిన పని చేసిందా? నేను యీలోకంలో లేనే అనుకుంది”

“రామరామ! యెంతమాట!” అంటూ వెంకమ్మ చెవులు మూసుకుంది. నరసమ్మ అక్కడనుంచి లేచిపోపోతోంటే—“ఏమయినా ప్రతిజ్ఞలుకుకు. ఆకాపాకాలు వుంటాయ్! ఏదో తొందరపడింది. మీ యిష్టం కాకపోతే యింకెరియిష్టం పదికొస్తుంది?”

ఈతీర్పు చెప్పి ఆమె పెల్లుగా ఒక్కొక్క పెట్టు దిగి పోయింది.

శాంతిని పర్యవేక్షించుచుండగా మెల్ల మెల్లగా శాంతిగడిచే ప్రయత్నములు శాంతిని రెండు చేతులతోనూ కట్టి మూసుకొని వాచుకున్నట్లుగా ద మూర్ఛించి పురింది. ఆమె అలసటతోనుతూ యేడుస్తూ దని పురించాడు. ముందుకు వెళ్లటానికి మనసు పోలేదు. కాని ఆమెదగ్గరగా వెళ్లి మాటాడటానికిమాడ దైర్యం చిక్కలేదు ఎలాగో మేడయ్యి దాక్టరుగారు తలపట్టుకొని కుప్పీరీద మూర్ఛించి నిర్విణ్ణుడయ్యాడు.

సుందరాన్ని చూసి "కూర్చోరా బాబూ" అన్నారు చిన్న నవ్వుతో.

2

మాఖం వచ్చింది. దాక్టరుగారు చిన్నకూతురు పెళ్లి యెంతవైధిసంగా చేద్దా మనుకుంటున్నారో కావలసిన విధులు, ఆత్మీయుల యొక్కడకక్కడే యెదురుతగులుతున్నారని ఎలాంటి దెబ్బలనైనా లోలోనే పొతిపెట్టి ముందుకు పోతున్నాను. పెద్దల్లకు పెద్దకూతురు తప్పించి మిగతావాళ్ళంతా పుత్తరాలతోనూ మాటలతోనూ చిరా కెత్తించారు. కాని తీవ్రదుర్మార్గుల సత్తువతో మనిషి ప్రంభంలా నిలుచునే వున్నాడు.

నరసమ్య తల మొత్తుకొని యేడిస్తే "నీమొగుడు మంచిపని చేస్తే యేడుస్తా. చెడ్డ చేస్తే నీకు సరదా. అలాంటప్పుడు యెద్దలో ఒకరు ఛిస్తేగాని యియ్యిల్లు బాగుపడ" దన్నారు.

పెద్దకూతురు మనసు వుండుటకై "ఇంత తొందరేం వచ్చింది నాన్నా" అంది. "నా శాంతమ్మే కాదు అని వుంటే అప్పుడు యింటినుంచి వెలిపోయేవాణ్ణి. ఏమైనా ని వ్యాధవలసిన మాట కాదమ్మ యిది" అన్నారు దాక్టరుగారు చిన్న కూతురుకు వినిపించి నట్లుగా.

ఇదంతా కంటున్న వింటున్న శాంతకు యొక్కడలేని భయం వేసింది. నాన్నదగ్గరకు వెళ్లి "నా పెళ్లి యెప్పుడేదు నాన్నా" అని అనా లను కుంది. కాని మళ్లీ ముక్కు మీదకు పొరుషుం వచ్చేసింది.

వికీలు పట్టుకొని ఆ సమీక్షాంకై వేచివుంది. ప్రభు కంతా బూడిదపాలైనా తను చెయ్యి అనుకున్న పని చేసి తీరా లనే పంతంతో నిలుచుంది.

దాక్టరుగారు స్వయంగా వెళ్లి పిల్వారు. పెద్దల్లకుతప్పించి మిగతామళ్ళూ రాలేదు. పోనీ కూతుర్లను పంపించుకున్నా అదీ లేదు. భార్య ఏడుపు అవకపోవటం చూసిన దాక్టరుగారికి యెన్నడూ రావంత కోపం వచ్చింది! కాని ముందు పరిస్థితి మనసులో పెట్టుకొని నవ్వుకున్నాడు!!

శాంతిపెళ్లి అయిపోయింది. కాని ఆమె మనసులో భయంకంబే కోపం, అసాంభాసం హెచ్చుగా నులుచుకపోతున్నాయి. తన అక్క పెళ్ళిప్పుడు యెంత అనుకుంది! అక్క మొగుడుకంటే యెంతో అందగాణ్ణి, నవరంగుణ్ణి, విద్యాధిమణ్ణి పెళ్లి చేసుకుంటూ ననుకుంది. కాని యిప్పుడు త నెవర్ని చేసుకుంది?

కోభవపుగడిగో! పంపించి టఫీమని తలుపు వేసేటప్పుడు నుండే ఆగిపోకుండా అవిపించింది. కొద్ది నిమిషాల్లో మేల్కొన్నట్లు యేవేనో ఆలోచనలతో మెదడు మళ్లీ పనిచేయటం మొదలుపెట్టింది.

సుందరం పుత్తకం పడవేసి ఆమె వేపు చూశాడు. ఆమెదగ్గరగా వచ్చి నిలుచున్నాడు. శాంతితలదించుకొనే బుడకాల్తోంది. చెయ్యి పట్టుకోబోయాడు. విడిలించుకుంది.

సుందరం వంగి ఆమెకళ్ళలోనికిచూశాడు. ఆమె అక్కడనుంచి దరచరా మంచందగ్గరకు పోయి నిలుచుంది. ముఖం కండ్లగడ్డలా వుంది.

దగ్గరగా వెళ్లి నిలుచుని "ఇది నిజం కాదనుకుంటాను..." అన్నారు.

పడక యెత్తిన నాగులా తల యెత్తింది. కటువుగా ముఖం చిట్టించుకొని "నిజం, ముమ్మడికి నిజం—నావేపు చూడక్కర్లేదు. నావిషయం మర్చిపోనాలి!"

ఈమాటలు అవటానికి అదనుకోసమే యివిగునెలలా యెదురుచూసింది! ఈమాటలు అప్పుచెప్పటానికి వెళ్లిఅదీ తీరా లనుకుంది!! ఈమాటలాడి న్నాదయంలో

బరువు తగ్గించుకోవాలని రాక్షసులకు మేకధాటిగా ఆలోచించుకొని కూర్చుండి!! కాని, యామాటలు యిప్పుడు ఆడటంకల్ల ప్రయోజనం గురించిగాని, రాబోయేపరిస్థితులగురించిగాని ఆమె ఆలోచించలేదు. ఈమాటలు ఒకనాడు ఆమెనుండే వెలుచీర్చి వేశాయో అంతకంటే అధికంగా సుందరంనుండేను చీర్చితాయని అభించింది. కాని, సుందరం అక్కడనుంచి మెలా వరవరా వెల్లిపోలేదు. అలానే నిల్చునివున్నాడు. ఈసన్నివేశం ఆమెకు నెర్రెత్తించింది. కొంతకాలా చూసింది. కాని చలించకుండా సుందరం అలానే నిల్చున్నాడు. పోతినవ్వు నవ్వి “చాలామారం ఆలోచించి అన్నవేనా యామాటలు!” అని ప్రశ్నించాడు.

ఈప్రశ్నతో ఆమె తోకతోక్కిన హామూల చక్రవలించింది—“నివ్వే తెలివైనవాడివి కా”నంది.

ఈ వికవచనప్రయోగంతో విస్మయపడే యేమీ మాటాడలేకపోయాడు. తిన్నగాపోయి మళ్ళీ పుస్తకం పట్టుకున్నాడే గాని విప్పలేదు.

అమరుచటికోజారాత్రి శాంత సరాసరి వచ్చి పండిరిమంచంమీద పడుకుంది. సుందరం చాలానేపటి వరకూ అలా చారబడి యేదో ఆలోచించుకుంటున్నాడు.

లేచి శాంతదగ్గరగా వెల్లి “మళ్ళీ ఒకసారి ఆలోచించావా?” అన్నాడు.

ఈ యేకవచనప్రయోగం వినటం యిదే మొదటి సారేమో—ఆమెకు రిమ్మెత్తింది.

“అట్లులేదు. వెల్లిచ్చు!” అంది.

“మళ్ళీ మళ్ళీ ఆలోచించ మంటున్నా”

“వెల్లిపోవాలి కామాను...!” రెండోవేళు తల త్రిప్పి లేచింది.

“ఒక్కమని నే నెప్పుడూ అవను. తిప్పులు తెలిసి చెయ్యం. అందుకోసమే మళ్ళీమళ్ళీ ఆలోచించమంటున్నా” అంటూ వెల్లిపోయి కుర్చీమీద చారబడ్డాడు.

మాడోకోజారాత్రి దగ్గరగానే వచ్చి “మన

సులో పెట్టుకోక యేదైనా అనాలని వుంటే అలాచు”.

శాంత యేమీ మాటాడలేదు. సుందరం మెల్లగా జాతు పీక్కుంటూ యేదో గొణుక్కుంటూ వెల్లి కుర్చీ మీద కూలబడ్డాడు.

౮

కోజాకు కోలా సుందరం చాలా గంభీరంగానే వుంటున్నాడు. శాంతకు పట్టుదని మరి హెచ్చయింది. పీక్కుయినపురి ప్రసవన కనిపెట్టిన వరసమ్యు యేదో అనుమానాన్ని మనసులో పెట్టుకున్నా కూతుర్ని యేమీ అడగలేదు. ఒక్కొక్కసారి తన సొప్పతనం భర్త తెలుసుకోటానికి యావిషయం పనికొస్తుందేమో నని అనుకున్నా, ఆయనలో చెప్పటానికి సాహసించలేక పోయింది. సుందరం యిప్పుడు అల్లుడైనందుకు యే మాత్రమైనా మరుతా డనీ, ఆమెఅడుగులకు మడుగు లొత్తుతా డనీ అభించింది! అలాంటి నేమీ లేకపోయింది, పైపెచ్చు ఆమెచేసే వసులకు యెదురు తిరగటం కూడ జరుగుతోంది. అన్ని విషయాలలోనూ భర్త అల్లుడినే సమర్థించటంతో వెర్రెత్తింది.

వేసవికాలం. అదివారంనాడు తెల్లవారేపటి డాక్టరుగారు విశాఖపట్నంనుంచి తిరిగి వచ్చాను. స్నానం, ధ్యానం అయ్యాక వాటకుర్చీమీద కూర్చొని కూతురు వేళు చూసి “సుందరాన్నీ, మీ అమ్మ నూ పిలుచుకరామ్మా” అన్నారు.

శాంత క్రిందకు పోయి శాంతవేళు గదిలో కూర్చొని తరవాత అమ్మదగ్గరకు వెల్లి “న్నానిన్నూ, అయననూ రమ్మంటున్నారే” అంది. వరసమ్యుకూడ అల్లుడితో మాటాడడమో “పిలవలేకపోయావా?” అంది. శాంత ముఖంత్రిప్పటం చూసి వరసమ్యు కంటమనిషిలో “సుందరమ్మా! సుందరం అగదిలో వున్నాడు, బాబుగారు పిలుస్తున్నారని చెప్పు!” అంటూ కూతురుతో కలిసివెళ్లింది.

ఏంచెప్తారో అని మేడమీదకు ముందుగా వచ్చిన భార్య, కూతురు వేళు చూసి యేమీ మాటాడలేదు. సుందరం రాగానే “రా బాబూ, కూర్చో, రా”

అన్నాడు. అంతవరకు నిల్చున్న ఆక్కియల మన క్కులు చివుక్కుమన్నాయ్. తొడలమీద చేతులు ఆన్ని ప్రకాంతంగా కూర్చుని దాక్తురు గారి వేపు చూస్తున్నాడు సుందరం.

“ఈవుక్కోగాన్ని విడిచిపెట్టాలని వస్తుందిరా బాబూ!”

సుందరం మాటాడలేదు. ముఖంలోమాత్రం గంభీరచిహ్నంబడులుపంశయం కొట్టుకలగింది.

“అవాడు బదిలీమీద డిప్యూటీకి వచ్చేటప్పుడు ఒక పెద్దమనిషితో మాటాడుకుంటేలం నీకు జ్ఞాపకం వుందనుకుంటాను. నిన్ను చూడగానే అప్పటికే రాధమ్మ పెల్లివిషయం చికాకుపడివున్నా నేనూ నీమీద ఆశ పెరిగింది. ఆ పెద్దమనిషి నాన్నే హతము. విశాఖ పట్నంలో పెద్దపేరున్న గవర్న మెంటుదాక్టరు. నే కోరిన కోరికకు యీ సంవత్సరం యింకొకరికి మాట యిచ్చాను; వచ్చే సంవత్సరం రిప్పయండా అన్నాడు. మొన్న ఆయన వుత్తరం వ్రాస్తే నే వెళ్ళాను...”

దాక్టరుగారు ఆపారు. తలెత్తి వింటున్న సుందరం తల దించేశాడు.

దాక్టరుగారు మళ్ళీ ప్రారంభించారు. ఈసారి భార్యవేపు చూపు పొరస్తూ “నాపేరుప్రతిష్ఠలు నిల పెట్టేవాడు ఒకడు దొరికా దని ఆశవుట్టింది యిన్నా క్షణి.” మళ్ళీ సుందరంవేపు మాయ రిప్పి “నివ్వా నాలానే పెరిగావ్. ఒకరిద్దరకు పోయి చెయ్యి చాపటం నాలా నీకూ పేదరికంలోకూడ చేతవయ్యింది కాదు! మా ఆస్కులా మీ ఆస్కూ చెయ్యిచాపింది. కొడు కులు లేకపోయినా నా నేవించారం లేదు. వి వ్యవో ఆదాక్టరుపరిశు పాసయినప్పక నేను కాస్తవిశ్రాంతి తీసుకోవచ్చు.”

ఈమాటలు అనేటప్పుడు తల్లికూతుళ్లు ముఖాలు దించుకున్నా సుందరంమాత్రం తిలకిస్తే వున్నాడు. దాక్టరుగారి గొంతుక చాలా అభిమానంతో నిండుక పోయింది. ప్రతిమాటా హృదయంనుంచి వస్తుంటే సుందరం కళ్ళలో పూరే నీటివహహాన్ని అపేక్షయ

త్నంలో వుండి యేదో అందా మనుకున్నా అనలేక పోయాడు.

దాక్టరుగారు వచ్చేముఖంతో లేచారు. భార్యతో పరిచాపాలకిమాదాయిదే సమయంలావుంది. “పెద్దమ్మ యి పెళ్ళిప్పుడూ యేదావ్! చిన్నమ్మయి పెళ్ళిప్పుడూ యేదావ్! నీకెట్టెటి యెవరే అయ్యారో? పెద్దవాడు నిన్ను చూడునెలలు నీవచేసి క్రితించాడు. ఈ చిన్నవాడు నీవుక్రితినంతకాలం పెట్టిపెట్టుకొని పోషిస్తాడు!”

కూతురువేపు చూస్తూ “మీ పెద్దక్క నామాట వింది. మొగుడ్ని పెద్ద యింజనీరు చేసుకుంది. నివ్వా నామాట విన్నావ్. నీమొగుడ్ని పెద్ద దాక్టరు చేసు కుంటున్నావ్...” అంటూ నే సుందరం దగ్గరగా వచ్చి కూర్చున్నవాడి తల నిమిరి “మన సుంద రంది చల్లని చెయ్యి—చల్లని మాపేసమ్మా!!”

ఈమాటలతోపాటు పొందే ఆనందం, చూపే అభిమానం ద్విగుణీకృతం కావటంతో కాంత అక్కడ నుంచి మెల్లగా జారిపోయింది.

దాక్టరుగారు మళ్ళీ కుర్చీమీద కూలబడి భార్య వేపు చూస్తూ “నా కెప్పుడూ ఒక్క చింతే వుండేది. నామిగతా అల్లుళ్లంతా పెద్ద హోలలో వుండి యీ చిన్ననాడే సుహృద్దాగా వుండటం!! వాళ్ళూ నివ్వా కలిసే యింతకుంచివాడిమీద విరుచుకపడ్డారు. చివ రకు మిగిలిం కేమిటి? ఎవరు యెంత విరుచుకపడ్డూ, లేతగుండైనా సహించాడు. కష్టపడేనాడే చివరకు సుఖపడటం లోకంపోకడ. ఇప్పుడైనా అల్లుడితో మాటాడతావా?”

ఈమాటిప్రశ్నతో సుందరం చెయ్యి చూడుకుల మీదనుంచి జారిపోయింది! వరసమ్మ ప్రక్కకు తిరిగి కళ్లు మలుపుకుంటూ ఒక మెట్టు దిగేసరికి చివరిమెట్టు మీద నిల్చాని చెవులు రిక్కించి వింటున్న కాంత అగపడింది.

౯

అల్లుడు మామలు కలిసి విశాఖపట్నం వెళ్ళారు. తమకులనీక యెచ్చాటులన్నీ చేసుకొని తిరిగి వచ్చే

టప్పుడు సుందరం నరసమ్మకోసం, వంటమనిషికోసం చీరలు తెచ్చాడు. వచ్చినరోజు సాయంత్రమే కాంత నీనమాకు వెళ్లి ప్రయత్నంలో వుంది. గదిలో అలంకరించుకొనేటప్పుడు పేదరింబూద సంపెంగపూలను చూసింది. నీంహానిలంపం పెంగలేమో ఘుమఘుమలాడుతున్నాయో. తలలో పెట్టుకోవాలని వుబలాటం పూచినా చాలాసేపటివరకు ముట్టుకోదానికి మనసొచ్చింది కాదు. చివరకు యెలాగో ఒక పువ్వు తీసి జడలో పెట్టుకోవోతుండగా అప్పుడే గదిలోనికి వచ్చిన సుందరం "పూజకోసం తెచ్చే పువ్వులు..." అర్ధోక్తిలో అపేక్షాడు. కాంత చటుక్కున తలలో పెట్టున్న పువ్వును క్రిందపారేసింది. పారవేసిన పువ్వును చేత పట్టుకొని నిలుచున్నాడు. కాంత రొప్పుకుంటూ అక్కడనుంచి వెళ్లిపోయింది!

ఆశ్చర్యకాంతి చాలాసేపటివరకు పుస్తకం చదువుకుంటూ కూర్చున్నాడు. కాంతరాలేదు. వేకువఘోషమున తెలివిన స్వేదనకి లైలువేసి చూశాడు. కాంత గదిలో లేదు.

మాడోరోజు వుదయం స్నానంచేసి మేడ మీద పుస్తకం పట్టుక కూర్చున్నాడు. ఒకభాగం పూర్తిచేసి తలెత్తేసరికి దాదామీద కాంత అగపడింది. కాస్త ఆరేమకుంటోంది. ముఖంనిండా యిదివరలా పనులు రాసుకుంటుండేమో తగుకోతగుకోమని మెరుస్తోంది. కాటుకకళ్ళలోని మెరుపును ఒకసారి దీక్షగా చూశాడు. ఈశ్వర సులాచిరంగు నిల్చుచీర, పల్చని నీలిరంగుకాకెర్ వేసుకొని వుంది. చాలసేపటికి గాని మనసు మల్లింతుకోలేకపోయాడు. కాంతగదిలోనికి వచ్చింది. సుందరాన్ని చూసి మల్లి దాదామీదకు వెళ్లిపోయింది. రెండువేళుబా దాదాపట్టగోడకు అన్ని పడమటివేళు చూస్తోంది.

సుందరం మనసు అనువులో వుంచుకోలేక పుస్తకం పట్టుకొనే దాదామీదకు వెళ్లి రెండోచివర నిల్చున్నాడు. అప్పుడప్పుడూ అమెవేళు చూపు పారేస్తూ చివరకు "ఒకవిషయం చెప్పాలని వుం" రన్నాడు.

"వివాహని లే" పంటూ కాంత గబగబా మెట్లు దిగి పోయింది.

శేఫువుదయం సుందరం ప్రయాణం అనగా యీవాళ సాయంత్రమే అన్నీ పర్వకొని స్నానం చేసి షికారుకని బయలుదేరాడు. పంచెకట్టి, లెంగానీ వదులై పల్చని పొటినీలంజరీకండువా కప్పుకొని షికారుకు పోదామని మెట్లు దిగుతుండగా రాధ అప్పుడే రావటం చూశాడు. "ఏంవది నా? ఇదేనా రావటం?" అని పలుకరించాడు.

"అవునుబాబూ షికారుక్కా మోగు" అంటూనే ఆగింది.

ఈ బాబూ అని అలవాటున్నట్లు సందోధించే చొరవ అట్టే ప్రవచించాలేని వదిల తీసుకోవటంతో "అవును" అన్నాడు—ఆలోచనగా నవ్వుతూ.

"ఒంటరిగా..."

"మక్కని కోడుతీసుక వెళ్లమంటారా?" నిస్సంకోచంగానే ప్రశ్నించాడు. ఈప్రశ్న వేసే సమయానికి కాంత, నరసమ్మ అక్కడకు వచ్చినా రాధ చూడలేకపోయింది.

కాస్త గింజుకుంటున్న వదిలవేళు చూస్తూ—

"ఏంవది నా, మమభులింటే మక్కలే విగ్వాప మైనవి కావా?"

రాధ తల దించింది. మనసులో వికారాన్ని దాచిపెట్టి వచ్చింది. కాని మరది అనుకోనివిధంగా చొరవచేసుకొనినూటాడటంతో ముఖంబూడిపోయింది. కాని స్పృహతెచ్చుకొని పొడినవ్వుతో "నిజంచెప్పాను బాబూ!" అంది.

అంతవరకు యెలాగో అక్కడ నిలుచున్న కాంత చెంగుచెంగున గదిలోనికి పోయింది. "నూటాడండి, వస్తాను" అంటూనే వెళ్లిపోయాడు సుందరం.

ఈ వెళ్లేవిధం, చిన్న మామయ గదిలోనికి వెలిపోయే టప్పుడు అల్లుడు చూపించే రైఖరి నరసమ్మకు తెలుసు పుట్టించింది!

కూతురును గదిలోనికి తీసుకపోతూ “ఎంత గతి
లేక చేసుకున్నా...” పగంలో మూతి ముడుచుకుంది.
“ఏమైందంటి!”

“ఇంకేం కావాలి! చిన్నదానితో మాటాడ
తాడా యేమన్నా? నామీదకూడ విరుదుకపడతాడు!
ఏమయినా అంటే మీనామ్మ గారికి నేనే చెప్పదా
న్నమ్మ” అంటూ చీరకొంగుతో కళ్లు ఒత్తుకుంది.

రాధ తల్లి వేసి ప్రక్కలకు, కబుర్లకు మానాన్నే
ప్రదర్శించింది. కాంత వచ్చి “కబురులేకుండా వచ్చేకా
వేమక్కా?” అంది. ఈ ప్రక్కకు జబాబు రాకపోవ
టంతో నరసమ్మ అందుకుంది: “మనయింటికి
రాటానికి కబురుండాలమ్మా! అయినా తప్ప మనది,
ఒకనాడైనా రా నాయనా అని అల్లుడ్ని పీలిచారా
యేమన్నా?”

“పెద్దబావ పిలుస్తే వస్తున్నాడే!”

“బావుండ! ని వ్యూహానా మాటాడతావ్—
యింట్లో పెట్టుకొని”

అక్క యిలా దబ్బిపోడవటంతో కాంత
అక్కడ నిల్చులేదు. రాధ చాలాసేపటివరకు తల్లి చెప్పే
మాటలను తల దించి విన్నది. చీకటి పడింది. లేచి
చెల్లెలిగదిలోనికి వెళ్లి బ్రతుకెలిగించి చూసేసరికి కాంత
కుర్చీమీద కూర్చుని తల చేతులమీద ఆస్తివుంది.
ప్రక్కనే నిల్చుని “చెల్లీ” అంది. కాంత మాటాడలేదు.

“ఏడుస్తున్నావే!” అంది మీద చెయ్యివేస్తూ.
“అచ్చే” అంటూ కాంత తలెత్తింది. కొని ముఖం అక్క
వేపు త్రిప్పులేదు. రాధ మెల్లగా కిటికీదగ్గరకు వెళ్లి
నిల్చుని తోటలో పెత్నలలో చెల్లు మెల్లగా తల
లూపటం చూసింది...అలా నిల్చునే “ని వ్యండు లేడ
వారే?” అంది.

ఈ ప్రక్కలో మిగిలినవయియన్న భావాన్ని
అర్థంచేసుకున్న కాంత లేచి అక్కదగ్గరకు వెళ్లి భుజం
మీద మెల్లగా చెయ్యివేసింది! రాధ కొయ్య
బొమ్మలా అలానే నిల్చుని వుంది. కాంత ముందుకు
వంగి చూసేసరికి అక్కముఖం వల్లబడి వుంది. కళ్లలో
నీరు నిండుకొని వున్నాయ.

“అక్కా” అంది ఆత్మకతో. రాధ మాటాడలేదు.

“ఏడుస్తున్నా వేమే?”

“ఏమీ లేదు” చాలాసేపటికి యామాట లని కంటి
రప్పలను ఆడించింది.

“అనాధా అలానే చేశా వక్కా!” అంది
కాంత దిగకారిన స్వరంతో.

“ఏం చెప్ప మంటావే?...బూడిదైపోయినా...
ఆపది ఆచారిని పెరిపోతోంటే లూడిద యెరుగుతుండటం!
...ఇదేనా వాళ్ల వంశమర్థాద!”

అగిఅగి అంటున్న ముందుకొస్తున్న యేడుపును
అడ్డుకూ యేదో అవేళింతో అక్క పెరిపోయింది.

కాంత అలానే నిల్చుండిపోయింది. కిటికీదగ్గర
నిల్చున్నదేమీ తోటవేపు చూస్తోంది. కొంతసే
పయ్యాక సుందరం మెల్లగా తల దించుకుంటూ రావటం
చూసింది. వాకిట ఆగాడు. తేలు ఒకసారి తిడుముకొని
ఒక అడుగు వేసి ప్రక్కకు చూశాడు.

“ఏం పదివా...!”

“ఏంపోయింది బాబూ, వెతుక్కుంటున్న
టన్నాడు?”

“అచ్చే యేమీ లేదు...”

అంటూనే యిద్దరూ గదిలోనికి వచ్చేసరికి
డాక్టరుగారు వెనుకనే వచ్చారు. రాధను కాంతను
కున్నా రేమీ “చిన్నమ్మయ్” అని పిలిచారు. ఈ
గొంతుక వివగానే రాధకేరీరం ఒక్కసారి గుంపులు
తెరిచింది. ముఖం చూపించటానికి యొక్కడలేని భయం
వేసింది. నాన్న గదిలోనికి వచ్చి రాధవేపు చూసి
“ని వ్యంతనపై వచ్చారమ్మా?...అల్లుడు కూడా
వచ్చాడా? ఈవారంకోసాల్లో నీయ చూచుకొని నేనే
వద్దా మనుకుంటున్నా”.

ఈ చివరి వాక్యంతో రాధ మొదటిప్రశ్నలను
మరచిపోయింది. నాన్నను కులవాడిన భిక్షయింటికి
ఆ జన్మలో నాన్న వస్తా రని ఆమె ఆనకోలేదు! వదిల
తడవనుకుండటం గ్రహించిన సుందరం అన్నాడు:

“సాయంత్రమే వచ్చారు. నేను పెరిపోతున్నాగా

—చూసిపోదా మని. ఆయన శీతో పనుండి రాజకపా యాడు!”

మరది యీపద్ధిచెప్పటంతో కలహిద నన్న యేదో పెద్ద భారం దిసిపోయిందనిపించింది. కాని నిప్తలోనే, ‘చూసిపోదా మని...’మరదిఅన్న యీ మాటలు మళ్ళీ మనసులో దొర్లుకపోగా మామూలు పరిస్థితికే వచ్చింది!

“ని వెళ్ళేటప్పుడు నేనూ వస్తానమ్మా...”

నాన్న యీమాటలు అనేటప్పుడు చేతిలో గాళలు పూడతెరుక్కోవా లన్నంత చిరా కెత్తిం దామెను. నాన్న మరదివేపు మాటలు మల్లించటంతో ఆక్కడినుంచి కదలిపోవాలి అనుకుందొకింది.

“చాలా నీరియనకేను. ఆఫ్రాల్లో రేపటివరకు వుండవలసిందేమో! నేను తిరిగివచ్చేసరికి బహుశః పెరిపోతా ననుకుంటాను...” అంటూనే డాక్టరుగారు అల్లుడిభుజంమీద చేయి వేసి మేడమీదకు తీసుకు పోయారు.

భోజనాలు పూర్తయాయ్. డాక్టరుగారు చాలాసేపయింది జట్కామీద పెరిపోయారు. సుందరం గదిలో కుర్చీలో కూలబడి యింటివాసాలవేపు చూస్తూ ఆలోచిస్తున్నాడు. కాంత వచ్చిరావటంతోనే మంచం మీద చారబడింది. వదినతో మాటాడాలని మనసు పుట్టడంచేత లేచి ప్రక్కగదిలోనికి వెళ్ళబోతోంటే ఆమె యెరుగైంది.

“రా వదినా” అన్నాడు గదిలోనికి మళ్ళీ వెలి పోతూ.

రాధ వచ్చింది. “కూర్చోండి” అంటూ కుర్చీ చూపించాడు. రాధ కుర్చీమీద కూర్చోలేదు. నేల మీద కూర్చోబోతోంటే “అదేంటి వదినా—క్రమం కులయింట్లో పుట్టి కటిక నేలమీద కూర్చుంటాను?”

“ఎక్కడ కూర్చుంటే యేం రామంబాలా!” అంది.

సుందరం యీసంబోధనతో మొగం వేల వేరాడు. ఈ క్రొత్తపే రేమిటి వదినా అని అడుగుదా

మనుకుంటే రాధ చప్పన “అయ్యో! మాచిన్న మరది రామంబేరు వచ్చేసింది...”

“ఆయనను ‘బాబూ’ అని పిలుస్తా రను కుంటాను”

‘హా!’—కల దిండుకొని వున్న రాధ అంది. వదినను నవ్వించాలనే ప్రయత్నంలో వున్న సుందరం వేపు తలెత్తి చూసి పొడినవ్వు నవ్వుతూ “అయితే బాబూ, మానాన్నలా మీరూ రెండుచేతులతో గడిస్తా రన్నమాటే!”

“అలా అని యెందు కనుకోవాలి వదినా! మనం అనుకున్నట్లు జరిగితే యిం కేం కావాలి? నిజం చెప్తాను—నే నెప్పుడైనా డాక్టరు నవుతా నని అను కున్నావా?”

“ఎవరుమాత్రం అనుకున్నారే! అయినా అవేర రాత్రి నాన్న మీతో అడిన మాటలు జ్ఞాపకాని! తెచ్చుకుంటే యెందు కాశ్చర్యపడాలి?”

“ఏంమాటలు! మీ రెప్పుడు విన్నారు?... ఏదో గుట్టు లాగుదా మని చూస్తున్నారేమో!”

“విన్నాను బాబూ! నాగురించికూడ చెప్పి రుగా”

“అంతరాత్రిమీద మీ రెలా విన్నారు వదినా!”

“చెప్పా?”

“చెప్పండి చూద్దాం...”

“ఒక డాక్టరుకు యిచ్చి నన్నే యింట్లో వుంచుకోవా లని వుండేదట—కాని సేమంతా కాకుండా చేశామని—అయినా చిన్నమ్మయి వుండిగా! అన్నారు. దీనినిబట్టి నే నేం అనుకో వాలి?”

“కాని మీ రనుకున్నట్లు నేను అనుకోలేదు వదినా! చిన్నమ్మయిమీద ఆకే పెట్టుకున్నా కంటే వానినిబట్టి నే నేం అనుకుంటాను! ఆయనచిన్నల్లుడు డాక్టరు కావాలి. ఆ అవకాశం యీజన్మలో వుంటుందని అనుకోలేదు. మొన్నటివరకు మీనాన్న

గారు నన్నింటి యెందుకు తెచ్చిపెట్టాలో చెప్పలేదు. అంతేతే నేను ఒకరిమీదైనా లేని అసహ్యన్ని తెప్పించుకోవలసివచ్చింది—”

ఈమాటలు ఆగిఆగి అంటూనే శాంతవేపు చూస్తున్నాడు. శాంత మంచంమీద యిటుఅటు వుండివుండి కొద్దోంది! బహుశః ఆమె ఒకవాడు మేలమీదకు వెళ్లి అదెగా లనుకున్న ప్రక్కకు సమాధానం దొరికించేమో!

నేను ఆకలించి వింటున్న వదినతో మళ్ళీ అన్నాడు: “మీ రన్నట్లు గెండు చేతులతో గడిస్తూనే అనుకోండి—కానీ గడించే దబ్బు యేం చెయ్యాలి?”

“ఇజ్జెమిటి బాబూ! ఇంక ధర్మమండేమో!”

“అచ్చే! అచ్చే! దబ్బు ఖర్చుపెట్టవలసినది కాదు!”

కాస్త గాలరాపడుకున్న మరదివేపు దీక్షగా చూసింది. ఆయనముఖం శాంతివేపు తెరిగివుండటంతో అటు తిరిగింది. శాంత పరువుమీద చేతితో తల పట్టు కొని వుంది.

“బాబూ! ఒకమాట అంటాను. కోపగించుకోరు కదూ!” రాధ మరదివేపు చూస్తూనే అంది.

“కోపం యెందుకు? కోపమే వుండివుంటే యింట్లో అల్లుళ్ళే కాకపోయివుంటును!”

ఈవిషయం బాధలలా, నిద్ర వధివయిస్తున్న భార్య మనసుకు స్రుచ్చుకోవటంతో ఆమె లేచి కిక్కిరిగ్గరకు మర్చిలాగ్కొని కూర్చుంది. సుందరం ఆమెవేపు చూడటానికీ పిలువడమందా మధ్యను మంచం అడ్డువుంది.

“ఈప్రణయకలహం లేందుకు బాబూ?”

“రాయబారం వచ్చారా వదినా?” అన్నాడు చిన్న నవ్వు నవ్వుతూ.

“నాకు చెల్లదా బాబూ? పెళ్లికి రాకపోయినా.....”

“రాకపోయినా వచ్చినవాళ్ళంతే చెప్పు చేశారు. అప్పుడు మీరు రానిన పుత్రులం మరచిపోతావా వదినా?”

శాంత యామాటలు విన్నగానే గతుక్కునుంది. ఆమెకు వ్రాసినపుత్తరంపంకరికూడ అక్క యెత్తుకుం చేమో అనుకుంది. కానీ రాధ అంది—“అందులో యేం వుంది బాబూ? మీరు చూసిన అభిమానానికి అమాత్ర మయినా...”

“మీ నోటంటే యామాట వివటం...!”

“అభిమానం కాదూ! పెళ్ళివాడు అంత కష్ట పడ్డారు. అంతకన్నా యెప్పుటికైనా మరచిపోని విషయం మీరు చెయ్యలేదా?”

“ఏమిటి వదినా! ఈయింట్లో యెవరూ సరిగ్గా మాటాడలే—అలాంటిది నన్ను నైక లేస్తున్నారు.”

“మనస్సుర్తిగా అక్షతలు కల్గింది. ముఖంనీడా ముతైరువులచేత బొట్టుపెట్టించారు. నేను గర్విం చేటట్లు పల్లెరాన్ని బోర్లింపజేశారే—ఎలా మరచిపో మంటారు బాబూ?”

సుందరం జబా కియ్యటానికి మాటలకోసం తిడు ముగించి చివరకు “అదంతా మీవాన్న చేశారు”

“కారకులు మీరేగా—దానిమాట కేం—మీరు లేపు చెలిపోతున్నారు—అలాచించండి బాబూ!”

సుందరం మానంగా కూర్చున్నాడు. గదిలో చాలా నిశబ్దంగా వుంది. ఉండివుండి వీచే వల్లగాలి ఆయన ఆలోచనలకు కొత్త జీవం పోస్తోంది—

“నన్నేం ఆలోచించమంటారు?”

రాధ యీ ప్రక్కకు జబా వీయలేదు. శాంతనే పయ్యోక సుందరం అభిమానపూరితకంకవ్వరంతో “అభిమానానికి ఒక మాటద్దంటూ వుంది. హద్దు మీద అభిమానాన్ని జాపించేవారిని లోకం అర్థంచేసుకోలేదు. వాళ్ళని లోకువచేస్తుంది!” కాస్తేపు ఆగి మళ్ళీ అన్నాడు—“మీరు మనస్సుర్తిగా అడిగారు కాబట్టి యామాటలైనా అన్నాను. నేను ఆలోచించవలసింది యేమీ లేదు”

రాధప్రతికంఠా యామాటల్లోనే యిమిడి పోయింది! తిప్పలేని తమ తొందరపడి యిప్పుడు యంత ఆలోచనలో యెందుకుపడాలి? అసలు కోరికలు ఫలించా

యని హద్దుమీరడ అభిమానాన్ని చూపించబట్టి ఆయన లోకువచేశాడు. లోకంపోకడ మరది చెప్పటంతో తల బరువెక్కి యెక్క డున్నదీ మరచి పోయింది...

“రేపు తెల్లారేసరికి ప్రయాణం! నేను యిట్లు కదిలేటప్పుడు, పోనీ, అభిమానంతో సాగనంపడానికి మీరైనా వచ్చారు!”

ఈమాటలతో ఆమె తిర్రెత్తి చూసింది. సుందరం కళ్లు యేదో బాధతో ముందుకపోతున్నట్లుగ పడ్డాయ్. ఆయన ముఖం ప్రక్కకు తిప్పేసరికి రీలగా కనపడే మరదికళ్లలో నీరు చూసి రేచిపోయింది. “వస్తాను బాబూ” అంటూనే వెలిపోతోంటే “వినదలచుకోలే దని కనరకుండా మీరైనా విన్నారు” అన్నాడు.

సుందరం యెవరికి వినపడా లనకున్నాడో వాళ్ళకు స్పష్టంగానే వినపడింది.

సుందరం వాలుకుర్చీమీదే నిద్రపోయాడు. ఒక సారి తెలివవచ్చేసరికి శాంత యింకా కిటికీదగ్గరే కూర్చోనివుంది. పరుపు వేసుకొని వడుకున్నాడు.

వేకువజామున తెలివి వచ్చేసరికి శాంత పేల్చానే వుంది. సుందరం ప్నానం పూర్తిచేసి బట్టలు వేసుకున్నాడు. శాంత కుర్చీమీద చెదరిపోయిన జాతుతో కూర్చోని కిటికీకుండా లోటలోనికి చూస్తోంది.

సుందరం ఆమెదగ్గరగా వచ్చి నిలుచున్నాడు. తెల్లవారే సమయంలో వీచే మందమారుతం చెదిరే ముంగురులను తెదరిస్తున్నట్లుగా ఆమెనునను తెదరని గింది. ధర్తవేపు చూడా లనకుంది; కాని కంటిరెప్పలు బరువెక్కిపోయాయ్. ఆమె ఆశించినట్లు ఆదర్శనిచేయి తాకటంగాని, ఆదర్శని పిలుపు వినిటంగాని జరగలేదు. సుందరం మల్లీ వెనకకు వెళ్లాడు. ముందుకోజ సాయంత్రం వేసుకున్న బంగారీవద్దుకేబుల్ సుంచి యేదో రీస్తుండటం చూసింది!

దగ్గరగా వచ్చాడు. ఆమెయెదురుగా కిటికీదగ్గర బంగారుగాజుజలరే పెట్టాడు. ప్రక్కకు తిప్పుకొని చేతులు కట్టుకొని నిల్చున్నాడు! మెల్ల మెల్లగా ఒక్కొక్కచూటా తొణికిస్తున్నాడు...

“నిన్ను వీటికే అన్యులేకపోయాను. ఈవేళ కొన్న పూరికే మల్లీ తీసుకవెళ్లి యింకో స్త్రీచేతికి తొడిగించి చరిత్రహీనుడ్ని కాదలచుకోలేదు. ఆపూరు నుంచి తెచ్చిన సంపెంగపువ్వు యేలా విసిరేశావో- అలా విసిరేస్తే విసిరేయవచ్చు- వెళ్తున్నా.” తిరిగి వెలి పోతూనే “ఇకవైవా విసిరిపెలాడకుండా పోయిగా బ్రతుకు!!”

ఈమాటలు అన్నాక సుందరం మల్లీ గదిలోనికి రాలేదు. వెడ్డింపు పెట్టి గదిలోనుంచి వెలిపోతున్నప్పుడు కూడ ఆమె అటువేపు చూడలేకపోయింది. కాశ్చిప టికి అక్కగొంతుక వినపడినా అలా శిలప్రతిమలా నిల్చుని వుండిపోయింది.

సుందరాన్ని సాగనంపుతూ “అక్కడకు వెళ్లాక నేనే వుత్తరం వ్రాస్తాను బాబూ” అంది రాధ. ముందుకు పోయేవాడు చుటుక్కున అగి, వదివేపు చూశాడు. ఆమెకళ్లరేస్తేసరికి యింకా సుందరం ఆమె వేచే చూస్తున్నాడు.

“నింతోషం కదివా!” అంటూ యెదురుగా వున్న జట్కాదగ్గరకు పోగాడు. రాధ ముందుకు చూడే ఆడుగులు వేసి అగిపోయింది.

కిటికీగజాయి గట్టిగా పట్టుకొని చూస్తున్న శాంత ఆ చల్లనిచూపుకోసం తిసాతిపాలాడింది. ఆమెకళ్లలో నురుగుపడ్డది మరుని భావాల బాధ కాదు—వీణో తెలుసుకోలేని బాధతో మండిపోనిన్న మనసుకు కళ్లకు జట్కా మెల్లగా పోతున్నట్లు అగపడటంతో కాళ్లు ఒక్కసారి వణికాయ్. కిటికీమీద గాజుజలరేమ గట్టిగా పట్టుకొని కుర్చీమీద కన్నీటితో కూలబడింది.

మధురస్మృతి

శ్రీ కే. అన్నమాజకర్మ

ఎన్ని యుగాలనుండి వహించితి నీ ప్రణమైకదీక్ష, యిం
కెన్నిదినమ్ము లీవ్యథ దపించుచు బాహ్యకణమ్ము లూర్తు నో
అన్నమిన్న! నీకయి శతాధికజన్మలనైన చాల్తు, నా
భన్నత చెల్వ నీపరహగీతిక బాడితి నాత్మసాక్షిగన్.

నీలవలీకపోలముల నిర్జరదుర్లభమాఘరీఝరుల్
కాలువగట్టు, తావకముఖద్వీపరాజమునం బ్రనన్నతల్
జాలులువారు, మంజులవిశాలవిలోలవిలోచనమ్ములన్
శ్రీలు జనించు! బల్కుటకు సిగ్గులుగా బ్రణయప్రసంగముల్.

దూరమునూడి సంస్మరణ దోచెడి నీదు ముఖేందుహానిముల్
భూరితమోంతరాళమున ముగ్ధిన నా కమృతప్రరోచు లే
తీరున విప్రయోగజలధిం దరియింతు వివిక్తతన్? భవ
చ్ఛారువపుస్ఫుగింధములు సారసమీరములై స్ఫురించెడిన్.

చూపులకు జూపు లభవిస్మరణ గూర్ప-నిరువురకు మధ్య నితరు లూహింపరాని
రమ్యలజ్జామనోరమప్రకృతి దోచె; - మధురతమములు ప్రణయసంస్మరణ తెలుసు.

కాల మెందాక నీడ్చు నాకాయ మంత దాక, సప్రేమమూర్తి నేత్రముల దోచు;
అన్తలితమైన యీ రహోధ్యానమందు-పవలురేలకు భేద మేర్పడదు లలన!

స్వప్న సదృశ మీ దృశ్యప్రపంచయాత్ర-అనుచు నేదాంతి యెవడో మిథ్యగ నచించె,
అనునిమేషప్రభాతదుఃఖానుభూతి-నాకు సత్యంబ! యీయాతనాజగమ్ము.

కర్మదోషంబె న న్నీయగాధజలధి-గూలద్రోసె నాశాలతల్ తూలిపడగ
తెక్క లూడ్చిన విహగమ్ము రీతి నెందో-చీకటుల బుత్తు జీవితశేష మింక.

పడతి! తెల్లగరాని యీ ప్రణయసంబంధమ్ము లీరీతి న
న్దవన్ రాని వియోగతైవలిని దుఃఖస్నాతునిం జేసె, నే
ర్పడునే మంచి యుపాధి జీవిక కిలన్ బ్రాక్కర్మచేగాక! కా
రడవిం గాచిన వెచ్చెలల్ బ్రతుకు లిష్టావాప్తి శేకూరిమిన్.

విశ్వరూపము

శ్రీ కే. వెం. నృ. అప్పారావు

ఈ విశ్వాభూష్ణలి నొక యిసుకరేణు
ఎగుదునేగాక నా కేల వగపుఁ జెంద;
విశ్వమంతయుఁ గదలించు విపులశక్తి
అణఁగియుండఁగ లేదె నా యణుతయందె !

తుంగభంగాలిసంకులతోయరాశి
నెగురు నొక శీకరంబనే యగుదుఁగాక
అబ్ధితాస్థితి నఖిలధరాండ మెపుడు
అలల పొత్తులలోఁ జ్రోచు వలఁతి నేన !

ఆ యనంతమహావిసీలాంబరమున
మెఱయు చెమ్మిలలో నొక్క మిణుకు నేను
గాని నా నిజరూపంబు గాంచునపుడు
కోటిసూర్యులు నాకు మిగ్గులులె చూపె !

ఆరుబైటను బ్రియుతో విహారకలనఁ
గూడి చరియించు యువతిముంగురుల నల్లఁ
గదిపి యేఁగెడు చిఱుగాలి కరడు నేనె
తఱిని గడఁగి ప్రభంజనశ్వంబు దాల్తు !

హీనకంఠస్వరంబున మానవులను
దేవురింపఁగ నా కేల దీనతమెయి
ఆత్మశక్తిని బరికింప నఖిలభువికి
విశ్వసంగీతమున్ వినుపింతు నేన !

అణుప్రకంఠెను నణువునై యణఁగిమణఁగి
యుంటి నైనను నన్నిటికంఠె మించి
వెలయుదును నేనె యనుచును దెలివిగలుగ
విశ్వరూపంబు నాలోన వేగఁ దోఁచె.

అర్థంగాని మార్పు

[కథానిక]

శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

తగూలు రాకటానికి వీలేదు, 'ఇంటా - బయటా' కూడా. ఎందువల్లనంటే, యింటి కెదురుగా నీడరు గారు, ప్రక్రింది వాటాలో పోలిపాయన. ఇవన్నీ అలాచించే యిల్లు మారటం జరిగింది. ఇదివరకు మేమున్న యింట్లో భోజనాహారాన్ని ఆ ప్రమాదం మొగుడు పెళ్లాలమధ్య కీచలాటలు జరుగుతూండేవి.

ఏమీ లేదు. ఆయన అవునన్న దానికే 'కాదు' అంటుంది. ఆవిడ కొదన్న దాన్ని, ఒకప్పుడు గాకపోతే ఒకప్పుడన్నా, మొగముండావాడు కాబట్టి అవునకలసి వచ్చేది ఆయన.

దాస్తో ఆయింట్లో కొంపలంటుకుపోయేవి. భోజనాలదగ్గర - పనివేళా రెట్టిస్తా.

'నేనడిగింది నువ్వేకావు కావంటాడు ఆరన.

'నేను వేసింది మీరు తిన'రంటుందామె.

'నేనడిగింది నువ్వంటు కయ్యోవే భావా!' అని తలకా యాడిస్తాడు ఆ పెద్దమనిషి.

ఆ చిన్నమనిషి - 'నేను వేసింది ఏం మీరెందుకు తినరండీ?' అని నడ్డిగా చెయ్యి అన్ని అంటుంది.

'నారుచి వాది - నీరుచి నీది.' అంటాడతను.

'మీరుచి వాకు తెలీదా?' అని వెక్కిరిస్తుంది.

అతను కంచం కడవడు. ముద్ద కలిపి నోటి కెత్తడు. కాస్తేపు కంచంలో నిండుకుని వున్నటువంటి భయ్యాలను పర్యాకలలోకన చేసి చూపుకునేలాడిస్తా - 'తొవచ్చడి నీ కిట్టమనకుంటాను.' అంటే ఆమె 'మీ కిట్టవచ్చడిమొహం తెలుపేగా - తినకుండా వంక తెన్న లే ఎట్లా?' అని నోటిమెటికలు విరుస్తుంది.

'నాకిట్టమైది నీ వెవ్వడైవా చేకావుగనకవా'

ఈ ప్రశ్న కావిడదగ్గర పీలుచేసిన ఆవ్వరు సిద్ధంగా

వుంటుంది. తడుముకోకుండా - 'మొన్న వంకాయ బట్టవచ్చడంతా కాజేసిం దెలో?' అంటే - 'ఎలక - చిటెలక' అంటూ ఆరన అన్న దానికి 'సిగ్గు లేకపోలేనని మొహానికి. చేయించుకుని తిని నువ్వేం చేశావని అడగటానికి? ఇంకా యిటువంటి విశ్వాసపూతలు కూతలు వుయ్యటానికి? అని ఎదురెట్టిస్తుంది.

దీస్తో నిష్క రాజాకుంటుంది తిన్నగా. వంకాల మీదకు పేరుపేరు వరుసగా అక్షరాలు జల్లటంతో యుద్ధకాండ ప్రారంభమయ్యింది.

'త్యం కుంక.' అంటే 'త్యం కుంక' వరకూ సంకరం హంసగా పోగేది.

పర్యవసానం—ఆయింది గొంతుక బొంగు గెట్టేలా వంకక్రమా న్ను పుసరించి తిట్లు తెరగడం, చెరగడం, చెరగడం అ మగప్రాణికి వేటిపుట్టి ప్రాణం విసిగి చెయ్యిజేసుకోవటం, అర్ధరాత్రప్పుడు ప్రక్కవాటాలో కాపురమున్న మర్యాదస్థులకు నుద్దులు వినిపించడం, ఆపియ్యట సన్నటిమూలను, కొంచెంసేపటికి చెవ్వులతోళ్ల చప్పుడు, తరువాత తలుపు ఘడిల్లుంటుండగా ఆరమణీలలామ ముద్దులకు ముద్దులకు తప్ప 'నుద్దుల కింతువార్డు కిక్కుపార హితాత్మక' అని తిట్టుకుంటుండగా పొరుగువాళ్లకు 'రాకానిరాజాశ్రీపతిమైన మోమున బట్టాగ్రం బోల్లి యొల్లెత్తి యారాతీనానన యేడ్చు' నిన్నరాత్రి అని తెల్లవారాక చెవ్వుకోవలసినచ్చేది.

ఇవన్నీ పడలేక యిల్లు మార్చేశాను. ఇంకో ధను మేమిటంటే సహవాసవోషంవల్లు మేము కూడా కొద్దో గొప్పో తగూలాడుకోవటానికి అలవాటు పడ్డా మనే చెప్పాలి.

ఈ అవధాలన్నీ యింటిపొరుగు నుంచిది కాక పోవటంమూలాన. ఇవ్వు చాభయం లేదు. ఏనా అనుమానం పీకుతూనేవుంది.

ఓమాడులోజాలవరకు అక్కడ సామావిక్కడ, యిక్కడ సామా నక్కడ సద్వటంతో జరిగి పోయింది కొని ఎండులోనూ మచ్చు కొకరి కొక్క చిన్న పేరీ గాని, వాగ్యాదం గారి వచ్చివుండలే దని సంతోషిస్తూనే వున్నా.

ఈ తనూలు తంపులు లేకుండా ఏ మొగుడూ ఏ పెల్లాంతోనూ కాపురం చేసివుండదు. వితే ఒక పప్పుడు చెయ్యటాని కవకాశ ముంది. అందులో ఒకరు మూగీ, గండవవాళ్లు చెయ్యడూ అయినప్పుడు. వితే నవులు, పూర్వీకులూ మా డా ప్రణయం యొక్క శ్రేయస్సు కలహం లో వుందరి వప్పుకోవటం వాన—ను మ తీ కతక కారుడు మా డా తలయంటిన నాటినిద్ర, ప్రణయకలహం నాటిరాత్రి అంటూ కుర్రవాళ్ళకు నీకులు చెప్పటంలో వప్పుకోవటం వలన - తేలేదీమంటే అటలాడి అటలాడి అరిసిన తరువాత ఆ ఆకలికి గడ్డిపెట్టివా పరమాన్న మనుకోన్నట్లుగా మనుష్యులు ఆ రీ తో కలహించి ఏతక్కలవోంతిమందు మొహం వాచినట్లు గడిసి ఆ అనుభవాన్ని గొప్పదిగా పోల్చి చెప్పకున్నా లేమో అని.

వితే నామట్టుకి నాకు పుస్తకాలు, అడ్డమైన వార్ల అభిప్రాయాలు ఆధారంగా చేసుకోవలసిన అవు సరంలేదు. ఒకపప్పుడు దుర్గే నాకు పదిమంది పేనకలు, పొవుడజను కూర్చుంటున్న పెట్టు అనిపిస్తుంది.

దుర్గతో చాలామాట్లు కలహించాను. దుర్గ నాతో కలహించింది. ఇవప్పటికీ ఏది ప్రణయకలహమో ఏది మామూలు కలహమో, ఏది ప్రళయకలహమో తెలుసుకోవటానికి నామట్టుకు నాకు దుర్గమంగానే వుంది, అప్పటికీ యిప్పటికీ.

ఈలోపుగా ఒక రికార్డు తయారుచేశాను. అందులోనరుసగా తేదీవారిని తనూలను చిట్టాలో కెక్కి న్నూవచ్చాను. ఇవప్పటికీ ఏది ప్రణయకలహ మనాలో ఆదైవం తెలిసిరాలేదు. ఈ లోపుగా యిల్లు మారాం.

2

దొడ్లో బావిచెట్టు. ఆ పక్కన ముద్రంగా నుయ్యి. మాతిలో కొప్పరిబొండాల్ని మించిన రుచి

గల భార. న్నూ నాలగది. ప్రత్యేకంగా వంటకు భోజనాలకు పెట్టగది. నూతిదగ్గరంతా గచ్చుమ కుం; రవ్వంత యినకూడా కాలి కంటకు. నిదుర్నదీపాలు. అంతగా కావలిస్తే ఓరెండు లిం బెల పీళ్లు తెచ్చుకోవచ్చు త్రాగటానికి. పీఠిలో ఎదురుగుండో పంపు.

ఈ యిల్లు మాడగానే దుర్గ మొహం గంపంలే మార్పుంది.

దొడ్లో నంటిల్లు గామండా వరపాగా మాడు గదులు - గదికి మాడు కిటికీలు, ఒక అలమరచొప్పువ వుండగా యిల్లిపొంగుల్లో ముచ్చై నూపాయల అద్దెకు యింత యిల్లు వత్తుండగా దుర్గ ముఖపడటంలో ఆకర్షణ తేమిటి? ముఖపడగలదని నేను నమ్మును. ఏ మొగుడు ఏ పెల్లాన్ని ఇంతకన్నా ముఖపెట్టగలడు? ఈగర్వం నాలో గ్రాతగా ప్రవేశించింది—వాంపత్యమంటే భార్యా భర్త లొకరినొకరు ఎంతవీలైతే అంతగా ముఖపెట్టుకోవట మనే తాత్పర్యంతో. ఆయింటోంచి సామాను కదిల్చి యిక్కడకు తేటం - ఆసర్దువంతా పోగి యిల్లు మామూలుగోరణికి రావటానికి వారంతోజాలు తీసుకుంది.

ఇంట్లో వున్నంతసేపూ ఆవిడగారు తనుచేసే ప్రతిపనికీ వాడలహో తీసుకుంటూనే వుంటుంది.

ఒకమాట—‘పొయ్యి ఎక్కడ చెయ్యమంటూ’రని అడగవచ్చింది.

ఏదో చెప్పి పంపాను.

‘నాకు కుర్చీపీట ఎక్కితే కళ్లు తిరుగుతాయి. కాస్త వుట్టి కొట్టిపెట్టు మంది. తను మేమో రాయీ అందిస్తే ఇల్లి ఆ వుట్టి కాస్తా కొట్టాను. అంతలోనే నేను తలకు నూని రాసుకుంటూ వుండగా వచ్చి - ‘కొంచెం బొగ్గులబస్తా సాయంపట్టండి - నేనొక్కర్తినీ మొయ్యిలేను’ అంది.

నేను చెయ్యవంటే ‘యెదంతా ఎవరికోసం? ఈ సంసారం నా వక్కరైచేవా’ అంటుందని నల్లి బొగ్గుంతా మనిచేసుకున్నాను.

స్నానం పూర్తయ్యేవరికి నానలుపు న ముద్దిలిగ్గకు బట్టాడాఅయి, యింకా ఏదన్నా మిగిలివుంటే గుండుగుడ్డ నంటిపెట్టుకు పోయింది ఆకాస్తా. ఆ వోసన నాచేత యింకా దండెం బట్టలారేసుకుండుకనీ, గోడన రాములవారి పటమనీ, మధ్యగదిలో రాసక్రీడ, జలవిహార

రం, మన పెళ్లిపోలో అంటూ ఓవరసని పనులన్నీ పుర
మాయించింది.

కొమ్మలు దిరిగిన మగరాయుళ్ల చేత కట్టిచాకిరి
చేయించుకోవాలంటే అది ఒక్క ఆడదాని హాస
వీక్షణికటాక్షాదులవల్లనే అవుతుంది.

తను తల గువ్వుకోలేదు. పుభ్ర మైన వీర గట్టు
కోలేదు. అస్తమానా వీరో పది అక్కపిడికక్కడ
యిక్కడి దక్కడ పద్దుకూనేవుంది.

ముందర పంటిల్లు, పామానగడి, తరువాత పవ
గ్గది, ఆఖర్నా వాగది పద్దుతానని ఒక ప్రచారిక నిధిపరి
చింది.

నేనన్నిటికీ కప్పగోవటంచేత ఏకేవీ రాలేదు.
పూచీ పుంటే పేచీ పుట్టుందిగనుక. చెప్పినది కిరసా
వహించటమేకాని సాహితీరంగా నేను ఆవిడవ్యవ
హారాల్లో జొరబడలేదు. ఎందువల్లనంటే 'తగతగ
ములో జతరాండ్ర చిత్తములో' ఎట్టుంచి ఎటు
తిరుగుతుందో! కుతుమారమైన మనస్సులాయే! అని
పూరకున్నా.

3

ఒక వేదాంతి యీపాట నేర్పాడు.

'ఏది ప్రళయం చేది ప్రణయం?

ఏది సరసం?

ఏదివిరసం?

ఏది రాగం? ఏది శ్రోధం?

తరువాత నేను మొదటిచరణం మార్చి వ్రాసు
కున్నాను. 'ఏది కలహం? ఏది ప్రణయం?' అని.
ఈపుస్తకంలోనే మొదట్నుంచి (అంటే కాపురం
మొదట్నుంచి) తగ్గూ నలబయి పక్కా, బూ, శ్రీ-
అంటూ వివరాల్లోపహా కలహం రికార్డు చేశాను.

ఇది నా కాన్సిడెన్సర్ రికార్డు. దుర్గ కిన్నీ
తెలిస్తే? పుస్తకం విరిచి నేను లేవనెత్తుకు పొయ్యిలో
కుక్కేస్తుంది. మళ్లీ అదో పెద్ద తగ్గూక్రింద మారచ్చు.
ఆవివరాలన్నీ రికార్డుచెయ్యటానికి వీలేమందాపోతే
పురాతనప్రణయశిల్పశాస్త్రం పరిశోధన కష్టమవుతుంది.
ఇప్పుడు పురాతనత్వపరిశోధనశాఖలకుమలేనే ధివ్య
మూలో పురాతనప్రణయతత్వపరిశోధనశాఖ లేర్పడవచ్చు.
అప్పటి కీ రికార్డులూ కాసనాలమాదిరి పుటయోగ

పడవచ్చు. ఈపురాతనప్రణయతత్వపరిశోధనకు పాఠీ
భావ తెలిసిన పండితు లక్కలేదు. వాళ్ళాస్థియమడి
కామసూత్రాలు, కామరూపవిద్యలు అభ్యసించిన
వాళ్లు దొరక్కపోయినప్పటికీ పరిపదిపాను నెప్ప
పత్రికలు త్పట్టంగా లోపలిఅవ్వర యిలామెంటులోపహా
వల్లవేసి అప్పుచెప్ప గలిగినదా దుంటే చాలు.

అక్షిదేశంలోనే తగ్గూలన్నీ అనలైజాచేసు
కుంటూ మన స్తత్వకాన్త్రుస్థిధాంతాలప్రకారం వ్రాసు
కొచ్చాను.

నేనింత గొప్పపని చేసున్నానని చెప్పిన
మాదుర్గ నమ్మకు. చెప్పకపోవటమే మంచిదిగానిఒకవే
తెలితే నానాగడవా చేస్తుంది. ఈ యిల్లు మారటం
సందర్భంలో ఆపుస్తకం పోతుం దన్న భయంతో
భద్రంగా సందక్షించుకుంటూ వచ్చాను. ఎంత జాగ్ర
త్రిగా రక్షించుకుంటూవచ్చానంటే యిప్పుడు నే
నాపుస్తకం ఎక్కడ జాగ్రత్తకోశాలో మర్చిపోయే
టంతగా. ఆపుస్తకంకనపించకపోయేసరికి నానుండెల్లో
రాయిపడిన ట్లయింది. పుస్తకం పోతుండేమో ఆ ప్న
విచారంకన్నా దుర్గ చూస్తుండేమోరా భగవంతుడా
అన్న విచార మెక్కువైంది.

దుర్గ చాలా నెమ్మదిగూరాలు. మంచిపనితనమే
గాకుండా, మెళుకువ, చెప్పిలేమెళుపుగా గ్రహించకోగల
తెలివి అన్నీ వున్నాయి. కేవలం భర్తఅనేగాకుండా
ఒక చదువుకున్నవాడు మరొక చదువుకున్నవాణ్ని
గౌరవించినట్లుగా గౌరవించేది నన్ను.

మేం వచ్చిన వారంలోజలకు దుర్గకు క్షీ
రుగా రహస్యయి ఇందిరలో బాగా పరిచయమైంది.
నేను'అధీనుకెల్లినప్పుడు దుర్గ ఇందిరలో కాలక్షేపం
చేసుకునేది. ఒకరోజున నేను సాయంత్రం కాఫీని
వచ్చినప్పుడు 'యిన్వ్యాక వాల్ల ఇందిరలో మీటింగు
కాన్తనందీ.' అంది.

'సరే వెళ్లి' మన్నాను.

ఇది జరిగినతరువాత మూడురోజులకు తను
గూడా స్త్రీసహజంలో మెంపరయినట్లు చెప్పింది.
మూడునెల్ల అనంతరం నన్నుగూడా మీటింగుకు
రమ్మని పిలిచింది.

'నేను మరి ఆడదాన్ని కానుగా?' అన్నా.

'అయ్యో! ఈ మీటింగుకి మగవాళ్లు రావచ్చు
గా' అంది.

‘ఐనా నువ్వు పిలవడమేమిటి! ఎవళ్ళ మొగుళ్ళను వాళ్ళే పిలుచుంటే-అదొక్కటి పిలుపు. నువ్వు పిలిస్తే నేను రాను.’ అని తేల్చాను.

దుర్గ చాలాసేపు ఆలోచించింది.

‘అవును, నిజమే నువ్వంటే మీరన్నది.’ అని వాళ్ళ యిందరను పిలుచుకొచ్చింది ఇల్లి.

ఆ అమ్మాయి ‘మీరు తప్పకుండా రావాలంటే’ అంది గట్టిగా.

‘అయ్యో! ఎందుకు రాను. తప్పకుండా వస్తాను.’ అన్నా.

ఆ వాళ్ళ మధ్యాహ్నం యింటికి రావద్దనీ, తిన్నగా ఆసీను వదలగానే ప్రీతిమాజధవనానికి రావలసిందనీ చెప్పి-‘ఒస్తారుగదూ! వస్తానని ఒట్టువెయ్యండి.’ అంది.

‘అక్కడికి వచ్చి నీపేరు చెబితే సరిపోతుంది గదూ!’ అన్నా.

‘పోండి. మీ కంటా వేళాకోళం.’ అంది దుర్గ.

‘ఐతే, యింత యిదిగూ రమ్మంటున్నావు, ఇవ్వాళ విశేషమేమిటి!’ అన్నా.

‘సమితి స్థాపించినరోజు. రాత్రికి నాటకం కూడా వుంటుంది.’ అంది మెల్లగా. ‘అహ్! అని తల వూచాను.

౪

ఆసీను వదలగానే ప్రీతిమాజాని కల్లాను.

నాకుమర్లే ఆహ్వానింపబడ్డ మిత్రులు కొందరక్కడ తిచ్చాడుతూవున్నారు.

తరువాత తెలిసింది-‘టిక్కెట్లు’ వున్నాయనీ, అవి కొన్న వాళ్ళకే లోపలికి ప్రవేశం లభిస్తున్ననీ.

‘అరే! నాకీ సంగతి చెప్పింది కాదే దుర్గ. మరచిపోయింటుంది’ అనుకున్నా.

చాలామంది ఆడపిల్లలు ముతైరువులు ముసిలమ్మల్లాసహా లోపలికి జొరబడుతున్నారు. తొలయటమూ కీ అభ్యుదయం పేరుటా ఆనుకుని కొంతసేపు నిదానించి ‘అన్నా! మనకు తెలిసిన ఆడపిల్ల వుంటే ఎంత బాగుంటోంది’ అని ప్రతివాడూ అనుకోసాగాడు.

నేను చూస్తూ వుండగా ఒకచిన్నకారు వచ్చి ఆగింది. ఆ కారులోంచి ముగ్గురు యువకులు చేతుల్లో సంచిలో దిగారు. వాళ్ళని లోనికి తీసుకుపోయానికి ఒక వాలంటీరు వచ్చింది. నే నా అమ్మాయిని సమీ

పించి ‘ఫలాని దుర్గ అన్న అవిడకు కొంచెం కలుగు చేస్తావా?’ అన్నా.

‘ఎవరు! దుర్గా... ఎట్లాగుంటుందో కొంచెం చెప్పండి.’ అంది వాలంటీరు.

అన్నా! నాభార్యను నేను వర్ణించవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడిందిగా అనుకుని—

‘పాట్టిగా— చామనచాయరంగు. మొన్ననే కొత్తగా చేరింది.’ అన్నా.

‘అచ్చే—అది కాదండీ. ఏ చీర కట్టుకుందో, ఎట్లా జడ వేసుకుందో కొంచెం గుర్తుచెబితే చాలు’ ఆ వాలంటీరు తొందరపడుతూ—

‘పోనీ, కళ్లకోరుకుందా ఆమెకు?’ అంది.

‘అయ్యో, హిందూబాగుమూడలేదే’ అన్నాను చివరికి. ఆ కారులోంచి దిగిన ముగ్గురు యువకులూ చురచుర చూకారు వావంక.

ఆ వాలంటీరు ‘ఉండండి వస్తా’ నని వాళ్ళని లోపలకు తీసుకెళ్ళింది.

ఇంతకీ కర్కం! నే నాలోక దుర్గ ఏచీర కట్టుకుందో, ఏరవిక తోడిగిందో చూడవన్నా చూడలేదు. ఇంతలో ఆ అమ్మాయి వచ్చి ‘ఏదుర్గ! పీడకు గారమ్మాయి చేర్చించింది - ఆమెవా?’ అని నన్ను మళ్ళీ అడిగింది.

‘అవునవును.’

నాప్రాణం లేచివచ్చివట్టుయింది యిట్లా అడిగే సరికి.

‘ఆమెను మీ తిప్పడు కలుసుకోవటానికి వీలేదే’

‘ఏమన్నా అంత నేను కలుసుకోవటానికి వీలేదని పరిస్థితుల్లో వుందా?’ అన్నా సందేహిస్తూ.

‘అయ్యో! గ్రీకోరూములో వున్నారామె’ అంది వాలంటీరు. అని, కొంచెంసే పాగి -

‘మీ కామెలో పనా?’ అంది.

‘అవును’ అన్నా.

ఆ వాలంటీరు వచ్చి - ‘మీరు గ్రీకోరూములోకి వెళ్లటానికి వీలేదు. అక్కడ ఆడవాళ్ళి వేమలేసుకుంటున్నారు. ఐనా మీరు లోపలికి వచ్చి కూర్చోండి. నాటకం వివాగానే ఆమెలో మాట్లాడొచ్చు.’

నేను ఆ వాలంటీరు వెనకాతలే ఇల్లి వీటి కెదు

రుగ్గావున్న కుప్పిలో కూర్చున్నాను. ఆ వాలంటీరు మళ్ళీ వచ్చి - 'మీ పేరు?' అంది.

'ఇకేమిటి చెప్పా - వెళ్లిపోవడమేదా?' అనుకుంటూ చెప్పాను.

ఒక రసీదు పుస్తకంలో వాపేరు వ్రాస్తూ 'మీరు ఏరాళ్ మొంత వెయ్యడల్లుకున్నాలో చెప్పండి దయచేసి' అంది వాలంటీరు. 'అదికూడా నువ్వే వ్రాయ!' అన్నాను మౌనమండి.

ఆ వాలంటీరు నవ్వి - 'వాలంటరీ జేసు రాలేదు. దుర్గ వెళ్లమన్నారు. ఆతిరువాత మీయివ్వం' అంది.

'ఇట్లు ఆవిడ యివ్వాలా? నేనే యివ్వాలా?'

'మీ పేరు మీదే వ్రాయమన్నారు చీటి'

ఆ వాలంటీరు చేతిలో ఐదురూపాయలు లుంచి రసీదు పుచ్చుకున్నాను.

నాకు దుర్గవీడ చాలా కోపమొచ్చింది. నన్ను ఆవ్యానించి యిక్కడకు వస్తే నా అతీ గతీ చూడలేదు. తీరా వాలంటరీ జేసు లోపలకువచ్చి కూర్చుంటే తగుడువమ్మ అని ఐదురూపాయలు వదిల్చింది తను-యీ డబ్బు కరువుడినాల్లా.

తనేనా నాటకంలో వేషం వెయ్యటానికి వెళ్లింది. ఎవర్నూ దిగింది?

ఈలోపం వకటి దుర్గలో ఖటిగా కనుపిస్తూవుంది. తను చేసే ప్రతిపనికి నా ఆమోదం వుండాలా, అక్కరేదా? మీటింగులకు పుస్తకాలు చదువుకోడానికి వెళ్లమన్నాను గాని నాటకాల్లో వేషం రెయ్యడానికి, తన యివ్వమచ్చినట్లు గెంటటానికి చేరమన్నానా ప్రేమజాలా.

వాలంటీరుని పిలిచి దుర్గ నడిగి తాళాలు తెచ్చి పెట్టమని కోరాను.

వాలంటీరు తిరిగివచ్చి 'మిమ్మల్ని వెళ్లకద్దంటున్నారు. ఇప్పుడే ఆరగంబలో కార్యక్రమం ప్రారంభ మవుతుంది.'

'తాళం ఏవుమాటో...' అన్నా.

'ఇవ్వలేదు.' అని వాలంటీరు వెళ్లిపోయింది.

నేను లేచి చరచరా నడిచి యివరికి కొచ్చే నుండగా గేటాదిగ్గర వాలంటీరు -

'వెళ్లిపోతున్నారే?' అంది.

'ఏరాళ్ మివ్వకం అయిందిగా.' అన్నా కోపంతో. ఆ వాలంటీరు వెంటనే లోపలకు పరుగెత్తింది. రసీదు నలిపి నేలకేసి కొట్టాను.

౧

తిన్నగా పార్కులోకి పోయి బల్లవీడ కూర్చుని ఎప్పుడు మీటింగు వుకుందా, ఎప్పుడు దుర్గ వసుందా అని నిమిషాలు లెక్క పెట్టసాగాను. రేడియో నోరు పడిపోయినతరువాత ఆ పార్కులో యిక ఆట్టే నేపు కూర్చో బుడిచెయ్యలేదు.

ఎదురుగుండా వున్న హోటల్లోకి పోయి కాఫీ నోట్లో పోసుకుని సిగరెట్లు కాలుస్తూ పదకొండింటి వరకూ గడిపాను.

ఈలోగా నాక నేకమంది చేవుళ్లు, కవులు, మహాభక్తులు, దేశనాయకులు కనిపించి 'జాగ్రత్త! ఆదివాళ్లను నమ్మకూడదునుమా!' అని నన్ను హెచ్చరించినట్లుంది.

'అంగన నమ్మరాదు తన

యంకెను రాని మహాబలాధ్యక్ష

భంగుల మాయలాడి చెరు

పం దలపెట్టు వివేకయోన పా

రంగధర్మ పదంబులు క

రంబులు గోయగజేసె తొల్లి చి

త్రాంగి యనేకమల్ నుడువ

రాని కుయుక్తులు పన్ని భాస్కరా!'

ఏమైనా, చెప్పటానికి వీలేనటువంటిమయ్యకులో సుయుక్తులో పన్ని తాము పట్టిన కుండటికి మూడే కార్లనిపించుకోవటంలో ఆదివాళ్ల జీ అగ్రతంబూం. ఎట్లాగనా యిహానుంచి కొంచెం జాగ్రత్తగా వుండాలనీ, ఆదివాళ్ల మాట కాతరీచేయకుండా వుండాలనీ తీర్మానించుకున్నాను. 'నోహకు యోగి అయ్యాడుగాని వేమన ఆదివాళ్లతో ఎంత విసిగిపోకపోతే - 'మాట వినిని యాలు మెగనికీ మరగాయ' అని నాపాతాడా?

ఆకలి 'రెంయ రంయ' మంటోంది కడుపులో. తరువాత, యిల్లాలు తాళం చెవులింట్టానికి, అగ్రహించి నిలువ నీచే లేకుండా చేసింది. నూడోది నిద్ర ముంచుకొస్తోంది. లేచి, చీకట్లో యింటిదారి పట్టాను. నేను విధిములుపులో కొచ్చేవరకీ దుర్గ వెళ్ళిందీ చరచర నడచిపోతోంది. ఆవిడ నిద్ర! ఎందుకల్ల నంటే ఆచీర నేను కొన్నది. ఆ కొనటంలో ఒక చిన్న రద్దాంతం జరిగింది.

పుట్టిన రోజుకి తనకు ఆనందకలరు కోయం బుర్రూచీర కావా లంది.

‘ఇంతా పుట్టినకోతేమిటి నీకు - వాహ్..’ అన్నా. ఎందువల్లనంటే అప్పుడు నెలాఖరు. దబ్బు! అప్పుచెయ్యటం యిష్టంలేదు.

‘ఏం? ఎందుకు చేసుకోవాడనా?’

‘చీదవాల్లకు పుట్టినకోతేమిటి?’

చాలాఅశ్రురగిపడి-మనంబీదవాళ్లమా? అంది.

‘ఎందుకు కాదు? చక్రవర్తుల మనుకొంటున్నావా?’

‘అట్లాగా..’ అని పూరుకుంది. అప్పుడు నేను కూడా నోరు మూసుకొని పడివుంటే సరిపోయేది. అట్లా పూరుకోక- ఒక చిన్నపువవ్యాపాన్ని దంచాను.

గొంతు పవరించుకుని—‘మాడు దుర్గా! ఇప్పుడు మన చేకంలా’, అంటే యీ అఖండభారతావనిలో తిన తిండి, పట్ట నుడ్డు, వుండ యిల్లు లేక ప్రాణికోటి అట్లాడిపోతూవుంటే, తుపాసులు చెలరేగి పాడిపంటలు, పసుపులు, దొడ్లు, యిల్లు, వాళ్ళకు పాకోపానీ! రామార్చులు మయిపోతూవుంటే యింకా పుట్టినకోతే లనీ, కోయంబత్తూరుచీరలనీ విసోదాలకు విలాసాలకు కర్పు పెట్టమనటానికి నీకు నో రెలా వచ్చింది?’

దుర్గకు చాలా కోపము, కోపము వచ్చింది. ఐతే చేతిగాని కోపం, కోపం క్రియగా మారటానికి బదులు స్త్రీలలో వుండుమోగుతనంగా మారటం జరుగుతుంది.

నేను మాట్లాడకుండా చూస్తూ పూరుకున్నాను. అమర్నాడు యిక రేపు దుర్గ పుట్టినరోజునగా ఒక చిన్న పాతికరూపాయల మునియ్యార్దురు హతార్తుగా వచ్చిపడింది. ఇదివర కో స్నేహితుడు నాదిగ్గర తీసుకున్న చేబదులు తాప తది.

ఇప్పుడు ఏదీరై లే అలంకరించుకుని దుర్గ విస విసా నవచిపోతోందో ఆ అనందకలరకోయంబత్తూరు చీర నే నప్పు దాదబ్బుతో కొన్నాను.

నేను నడుస్తూ జోడుచప్పడు చేశాను. దుర్గ నేను వెనక్కాల వస్తున్నానని తెలుసుకున్నదో లేదో గాని వెనక్కు తిరిగి చూడలేదు. నేను రెండు పెద్ద అంగులు వేసి రెండు చేతుల్లో గట్టిగా వెనకనుంచి పట్టుకుని పూటరీ సలపనివ్వకుండా-

‘తాళం చెపు రెండు కిచ్చావు గాదు?’

దుర్గ తెలతెలపోతూ ‘అయ్యో! నేను నేను - మీ దుర్గమ కాను’ అని బావంతంగా తోసింది. తి నీ

గబుక్కిన పట్టు విడిపించుకుని దూరంగా నుంచుంది. నేనుచాలా తెల్లబోయి సిగ్గుతో తల వంచుకున్నాను.

ఆఅమ్మాయి స్నేహదుగారి ఇందిర. ‘పొరతాటు. మీరు కట్టుకున్న చీర దుర్గకు కూడా వుంది. అందు వల్ల ఆమె అవకుని...’ ఆమెముఖంకేసి చూశాను. ఏమన్నా అనకుండేమోఅని.

‘నే నివ్యాళ కట్టుకున్నది మీదుర్గచీరే.’

గ స్నేరుమట్టలవెంక దూరాన్న కొండమీద చందమామ చుక్కమృలతో పరాగా లాద్దున్నాడు.

‘ఐతే దుర్గ మీతో రావటం లేదా?’

‘ఉహం. ముందరే చెల్లి పోయింది.’

తరువాత నే నేం అడగలేదు. ఇందిర గబగబ యింట్లోకి పారిపోయింది. నేను ఒంటరిగా కొద్దుమీద పగలబడి వ్రుకున్నాను.

ఎంత రమాపా జరిగింది. అన్యంగా దుర్గే అనుకున్నానునుమా ఆ చీర కట్టుకుంటే. తరువాతి యీ సంగతి దుర్గతో చెప్పడకదా అప్పటి అనిపించింది.

తప్పుకుండా చెబుతుంది. ఎందువల్లంటే వాల్లిద్దరూ ప్రాణస్నేహితులు. ప్రాణస్నేహితులమధ్య రసాస్వాలు మడిగట్టబూర్చోవు.

ఆసలు నేను స్త్రీసమాజంనుంచి కోపంతో బయటి కొచ్చెయ్యడంసంగతికూడా ఇందిరకు తెలివుంటుంది.

ఇప్పుడు నేనే ముందుగా దుర్గతో యీసంగతి చెప్పివేస్తే—కాని అది తాకొననిపించుకోదు. తనకు బడిన చెప్పేస్తున్నా వనకుంటుంది కొంపదీసి. ఐనా రేపు యిందిర ఎట్లానూ దుర్గచీర దుర్గ కివ్వటానికి వస్తుంది. ఐనా వీళ్ళ కిదేం పోయ్యేకాలం? ఎవరిబట్టలు వాళ్లు కట్టుకోక—యీ మార్పుకోవడా లేమిటి?

ఇట్లా ఒక మాటుగాదు, లక్షమాట్లు జరిగితే గట్టిగా బుద్ధి వస్తుంది.

౬

‘వాగులో నేరము శ్రేయ, పేరలుక న్నెందిన యట్టి కాంతి బుచితవ్యాపారము శ్మేరులే!’

అన్నాడు ముక్కు తిమ్మన్నగారు.

వామమట్టుకు వట్లు ముండుతూనే వుంటుంది. కైక దశరథుడ్ని నిరసించినప్పుడూ, సత్యభామ జలజాతాసన వాసవాది సురపూజాభాజనంపై తివర్బులతాంతాయధు

కన్నకండి తర మవో నామపదబునం దొలగం ద్రోశ అన్నప్పుడూ.

వివా కృష్ణరాయలను—అంత మహాపురుషున్ని నేవేరి చూసో చూడకో కాలితో తన్నిందయ్య— తంటే ఆయనగారి స్కోపం రావటం సహజం కామా! అంతమాత్రానికీ ముక్కుతిమ్మన్నగారు పోలికాతాపహరణం వ్రాపెయ్యాలా! వ్రాసి ఆపవాళ్ళకు కోపంవస్తే అదే తలవాడు మగడయ్యేదీ మకోడయ్యేదీ, ప్రహరణాల తప్పవని నానాగ్గా 'ఉచితవ్యాపారము లేదురే?' అని సమర్థించాలా!

ఆముక్క ఆధారం చేసుకుని ఎంతనుంది కాంతలు ఎదా పెదా మొగుళ్ళను వాయించి, ఇచ్చేటంటే ప్రతిఆదిదీ—

'నాగు లేవరము లేవరూ' అంటూ చదవడమా? బాగు బాగు!

ఇట్లా ఆలోచిస్తూ పడుకున్నా. చాలాసేపటి వరకూ నిద్రపట్టలేదు. ఇందెర వచ్చి దుగ్ధతో చెప్పినట్లు— 'తాళం చెవులమాట యిక ఎత్తరగదా! ఎత్తనని వొట్టు చెయ్యండి!' అంటూ దుగ్ధ చెయ్యెత్తి మీదిమీది కొడున్నట్లుగా ఫీలయ్యాను.

తెల్లవారి మెల్లగా ప్రక్కమీదకు పొడుచు కొన్నాన్న మార్గకాంతి మరచుకునిపించేదాకా లేవలేదు. బద్ధకంగా యిటూ అటూ దొర్లాను.

దుగ్ధ చెంబుబూ తిప్పాలూ చప్పుకు చేస్తోంది. పాలవాడు రచ్చి పాలుకలిపిన నీళ్లు పోసిపోవటం - దుగ్ధ దిబ్బులో నీళ్లుకలిపి యివ్వటానికి ఏలేదని విచారించటం అన్నీ వింటూనేవున్నా. ఆఖరికి - బ్రహ్మం గారి శిష్యులు—

'చెప్పలేదం టవకోయ్యేరు—

జనలార నురుని...'

అంటూ నువ్వుంటేటటు గొంతు చించుకుని అరుస్తూండగా ఆవులించి వొట్టు విరుచుకుని జేబులోంచి కానీ తీసి వాళ్ళ మొహాన పారెయ్యగా వాళ్లు మాయమయ్యారు.

మరోపావుగంటకల్లా ఉల్లిపాయ పెసరట్లవాడన నుప్పుని కొట్టింది వంటింట్లోంచి. నేను లేవలేదు. పాధారణంగా నేను వంటయింటిలో కూర్చుని పెసరట్లు చెయ్యటం, దుగ్ధ కాఫీకలపటం ఆనాడిగా వస్తూవుండేటటువంటి ఆచారం.

ఈవార సవాతనత్వానికి కొంచెంఆగారవం జరిగింది.

కాఫీ త్రాగకుండా సిగరెట్టుకూడా కాల్చను. అటువంటి నిష్ఠ వాని, ఇవాళ కాఫీ త్రాగకుండానే సిగరెట్టు ముట్టించి నిన్నటి పేరకు తిరస్తూన్నా.

ఎందుకో బట్టలవంకీన అర్రుతున్నంగా వ్రేలాడే సి పున్న ఆవంధకలకుకో మంటూచిరంక చూడటం జరిగింది.

చూడగానే పులిక్కిపడ్డాను. నేను నిద్రనుంచి లేకుండానే ఇందెర వచ్చి దుగ్ధతో మాట్లాడి వెలింది కాదోయి. కింక ద్రవ్యతావిమూళత్వ మావేగించి అట్లా ఉత్తరగోగ్రహణంలో తిక్కనగారు చెప్పినట్లు—

'వెలివెలబారుచు వెగవొందుతెదవు'

శిశిమూర వెంతయు తల్లడిల్లు'

అన్నట్లుగా వుంది వాపరిసితి.

మావవులు కొన్ని పనులు పగలు, కొన్ని పనులు రాత్రిళ్లు తప్ప చెయ్యరు. దొంగతనాలు, వ్యభిచారము, పాశ్చ్యుని రాత్రిళ్లు జరిగినంత వీలుగా పగటిపూట జరుగవు. వెలుతురి కంత విలువో చీకటికి అంటే విలం. చీటికి మాటికి నిద్రకల్లా లాడుకునే దంపతులు సైతం చీకటిపడగానే ఒకటైపోతారు. ద్వేషాన్ని చెమర్చుకొని దిగ్వింగి.

అట్లాగే చీకట్లో ఆరిమీద అగ్రహించినవాడి అగ్రహం ప్రణయానికి బారెడు మేరలో వుంటుంది.

కాకపోతే ఇందెరను చూసి దుగ్ధ అనుకోవక మేమిటి? కొపాడేకంకల్ల కాకపోతే—అనంతకలాచీర వంకీన గారి రెపరెపలాడుతూ వయ్యారంగా ఎరుస్తోంది.

దుగ్ధ పెసరట్లు జతను నాబట్టమీద వుంచి వెలిపోతోయింది.

'కోపమా?' అన్నా—చెయ్యిపట్టుకుని. నన్ను విడిపించుకుంటూ—

'ఉండండి, మంచినీళ్లు తేవద్దా?' అని లోపలికి వెలిపోయింది.

ఈలోగా మాడిన పులిపాయ తొక్కలను వీరుకుని నోటిలో పడవేసుకుంటూ—

'తెలిసేవుంటుంది. తెలియకుండా ఎందుకుంటుంది?' అని నాలో నేను గొణుక్కున్నా.

మంచినీళ్ల గ్లాసు వచ్చి పెసరట్లపక్కన నుంచుంది. ఈమాటు దుగ్ధ అమృతహస్తాన్ని ముట్టుకోకుండా—

'రాత్రి నాటకం ఎట్లా నుండి?' అన్నా.

‘మీ రలిగి వెళ్లిపోయారుగా—’

‘వెళ్ళటం తప్పా—’

దుర్గ తలకాయ కిటికివైపుకు తిప్పుకుని గాలిలో మాట్లాడినట్లు—

‘వలగులో నాకు చిన్నతనం కాలా—మీరు చాలా మంచివారనీ, కాగా చదువుకున్నారనీ వాళ్లు అనుకుంటూవుండేవారు.’

‘వాళ్లంటే...’

‘మాకొర్యదర్శి- యింకా నన్నెరిగిన కొందరు పశ్చులు.’

‘ఇప్పుడే మొచ్చింది?’

‘మీరు చాలా కోపిష్టి అని, నామీద అలగటం వలన తెల్లమైంది.’

‘విదురూపాయలు వదులుతున్నా మీ స్త్రీ సమాజం నాకు వంక పెట్టకతప్పిందికా దమ్మమాట.’

‘ప్ర విరాళ మివ్వమని నేను కరుగంపలేదు. ఇందిర నాపేరుటనే అట్లా చెప్పి సమాజం చెయ్యమని పంపింది.’

‘ఎట్లా... అపిల్ల కేసుధికారం?’ అందుకనే తగిన కాస్త జరిగింది రాత్రిని మనస్సులో గుప్తంగా ఆనందించాను.

దుర్గ మాట్లాడటండా కాఫీ తెచ్చి గ్లాసులోకి పోస్తూ—

‘రాత్రి మీరు అన్నం తినలేదు. కోపమే గదూ!’

‘నేను నవ్వాను. ఆరోజుకి దుర్గ ఆనందకలరుచీర విషయం ఎ తెలేదు. ఇందిర చెప్పిందా లేదా అన్న అనుమానం అట్లానే వుండిపోయింది.

౩

మళ్ళీ ఒకరోజు అభీముఖించి వమాండగా స్తీడ రుగారమ్యాయా, దుర్గా ఎక్కడుందో కలుగు చెప్పు కంటూ వస్తున్నారు.

బహుశా వీరో పేరంబుమైయుంటుంది. ఆవార కూడా దుర్గచీర ఇందిర కట్టుకుంది.

ఇంకోమాటు ఆడవాళ్లంతా నీనిమాట బయలు

చేరారు. నేను హాల్లో దుర్గను కలుసుకున్నాను. అప్పుడు తెల్లపట్టుచీర కట్టుకుని మెల్లో విచారుపేట్లల చంద్ర హారపు గొలుసు వేసుకొని కులుకురూపుండగా— కొంచెం విసుగ్గా,

‘ఇదన్నీ ఎక్కడి? రమ్మా.

‘వాళ్ల ఇందిరవే—నన్ను కట్టుకోమని బల వంకపెట్టి ప్రాణం తీసేసింది.’

‘హూ!’ అని మూలిగాను. ‘ఏమిటి వస్తుం మీకు?’ అంది.

‘చీకలో నిన్ను వాళ్ల ఇందిర ఆని ఎవళ్లయినా పారపాటుపడితే...’

‘ఫీ! పొండి—మీరు మరిచా—’ నా వాదాన్ని త్రోసివేసింది వత్తుతూ. నేను డైలమాలో పడిపోయాను.

తరువాత నే సనేకమాట్లు ప్రయత్నించాను. ఒకళ్ల బట్టలు ఒకళ్లు కట్టుకోవటం, ఒకళ్ల వగలాకర ధరించటం మునిపించా అని.

ఇందిర దుర్గనో ఆచార్యి వంగతి గమక చెప్పి వున్నట్లుయితే యింత గతజలనేనుబంధన ముదోడికారు.

నా కే వుపాశమా తోవలేదు.

దుర్గ, ఇందిర యథాప్రకారంగా అన్వేష్యం ఒకళ్ళ వస్తువులాకర మార్పుకుంటూ తిరుగుతున్నారు. నేను ఆలోచించి ఒకరోజు సాయంత్రం పిలిచి చల్లగా చెప్పాను.

‘దుర్గా! ఇల్లు మార్చుకున్నాను.’ అని.

‘నేను యిక్కడి చక్కడ అక్కడ దిక్కడ వద్దలేను. ఏనా యిప్పుడే వచ్చిందా? ఇదివరకంటే తిగులు తంపులు ఉన్నాయని! ఇప్పుడు ఇక్కడ అట్లాంటివేమీ లేవుగా.’

‘ఏనా మనం సామాన్యపంసారులం. ముప్పై రూపాయల అద్దె ధరించగలమా? పద్దెనిమిది రూపాయల వాటా కాక అయింది.’

దుర్గ మొత్తానికి అయిదుగానే వుంది— స్తీడరుగారి, పోసువారి పొరుగు నిశీచిపెట్టి జళ్లటానికి. మొత్తానికి పద్దెనిమిది రూపాయల వాటాలో ప్రవేశించక తప్పిందికారు.

నవ్యాంధ్రచిత్రకళ:

శ్రీ దామెర్ల బదరీనారాయణరావుగారి కృషి

శ్రీ పిలకా లక్ష్మీనరసింహమూర్తి

నవ్యాంధ్రచిత్రకళారంగము నందనవనమువలె నన చిత్రకళాభ్యాసము చెన్న పురిలలితకళాకాలలో జేసి నవోన్మిషితమైనది. అందులో ఎందరు ఆంధ్ర ప్రపాదురాయచాదరిగారి యరణస్మిధిని జరిగింది.

చిత్రకారులు! అది ఎన్ని చిత్రచవా సంప్రదాయముల కలయిక! కళాపి పాస ఆంధ్రులకు ఉన్నపాలతో రంగ రించిపోవినది.

జేటి తెనుగు చిత్రకళలో దామెర్ల బదరీ నారాయణరావు గారి కృషి ప్రత్యే కతకలది. ఎంతో పటుత్వమైనది. ఈయన ఆంధ్రవైష్ణవుడు.

దీని పూర్తిచేరు చాలామందికి తెలియదు. అనేకులు ఈయనను 'బదరీ' అని పిలుస్తారు. బదరీ మద్రాసుకు సమీపంలో ఉన్న పైదాకేటలో ౧-౭-౧౯౧౪ న సంవత్సరములో జన్మించారు. బాల్యము దీహను గ్రామములో (పూర్వ అనే గ్రామంలో గడచింది.

. . . విట్టలవర్తకుడు

(దీని అసలుచిత్రాన్ని అమెరికాలోని ఒకానొక కళాభిమాని ఆప్యాయంగా తనతో తీసుకొని వెళ్ళాడు.)

చిత్రకళ నేర్పుకునే రోజులలోనే సురు దేవులకు ప్రేమా స్వరు దైవాదు. శిల్ప విద్యకు దాగురుపాదుల సన్నిధి నే బాగా అలవరుచుకున్నది.

బదరీ లలితకళా కాలలో విద్య పూర్తిచేసుకుని ఢిల్లీ చేరుకున్నారు. దీహనులో భూకంపము సంభవించుట వల్ల అచ్చటి ప్రభుత్వవ్యవహారాల కార్యాలయంలో ఉంటూ ఉండేది. అందులో ప్రవేశించి చిత్రకారుడుగా పని చేస్తూఉండేవారు.

౧౯౩౭ నాటికి ఈయన జీవితంలో ప్రవేశించి చిత్రకళలో పైరం తిర్యగృహిణి ఆరంభము చేశారు. అక్కడ ఉంటూ కలకత్తా లలితకళా పరిషత్తు ఆధ్వర్యంలో జరిగే చిత్ర

కా ప్రదర్శనములలో తమచిత్రములు ప్రదర్శిస్తూ ర్జనములకు పంపేవారు. ఆ కోణంలో పంజాబు ఉండేవారు. దేశంలో జరిగే తదితరచిత్రకళా ప్రదర్శనలకళాపరిషత్తు గూఢసూక్ష్మములో జరిగినచిత్రకళా

కృష్ణసుందరి

(1945 నాటి ఢిల్లీ ప్రదర్శనలో ఉత్తమచిత్రంగా ఎన్నికగన్నది.)

ప్రదర్శనములో ఈయన చిత్రించిన "అటవస్తువు" అనే చిత్రము ప్రభుత్వము ఏర్పరిచిన బహుమతి పొందినది. దానినే ఒక కళాపోషకుడు ఆహ్వాయముగా కొనుక్కొన్నాడు. తరువాత భోపాల్ నవాబు వీరు చిత్రించిన "అటవన" అనే చిత్రమును కొన్నారు. పైని చెప్పిన రెండు చిత్రములు బరికళ కళలమున చేశాళ్ళ చాటినవి.

ఇంకా ఈ యన కోడైకనాల్, లాహోరు, సిద్ధా, మైసూరు, ఢిల్లీ, హైదరాబాదు, మద్రాసు వంటి ప్రసిద్ధనగరాలలో జరిగే చిత్రకళాప్రదర్శనములలో ఏటా చిత్రాలు ప్రదర్శించేవాడు. చాలావార్లు వీరి చిత్రములు ప్రసిద్ధ విమర్శకుల మున్ననలు పొందినవి. బరికళ కళలలో చేకంలానే కాకుండా కాబూల్, పారిస్, లండన్, అమెరికా, నై నా మొదలయిన దేశాలలో జరిగిన ఆంధ్రజాతీయ చిత్రకళా ప్రదర్శనములలోనూ ప్రదర్శించారు. ఒక

ప్రకృతిలో సహకృతి
(1939 నాటి కోడైకనాల్ కళాప్రదర్శనములో దీనిని ప్రభుబహుమతి వచ్చింది.)

ఆంధ్రజాతీయచిత్రకళాప్రదర్శనములో ఈయన చిత్రించిన 'రాగ్ పాంక్తో' అనే రేఖాచిత్రము ప్రభుబహుమతి పొందినది. దానినే లండన్ లో రాయల్ ఎకాడమీ ప్రదర్శించి ఈచిత్రకారుని గౌరవించినది. అనేకరిగి 1937 సంవత్సరములో ఢిల్లీ లో జరిగిన ఆంధ్ర

జాతీయ చిత్రకళాప్రదర్శనములో ప్రభుబహుమతి పొందినది. 1938లో ఢిల్లీ లో ఈయన చిత్రించిన "గృహస్థములు" అన్న రెండుచిత్రము చాలా మంది ప్రఖ్యాతకళావిమర్శకుల మున్ననలు పొందినది. ఆ చిత్రంవిషయమై స్ట్రీటుమకాఫులికలో "ఈచిత్రం ఆంగ్లదేశంలో ప్రదర్శించుటకు ప్రఖ్యాతికల్పి అయిన అగస్టస్ బాక్ చిత్రించాడని. చెప్పి ఉండు"నని

ప్రకంసిం చాడు. ఒక విమర్శకుడు మరెయ్యక ప్రదర్శనములో భారత ప్రభుత్వము వీరిని రెండు పెద్ద చిత్రాలు కొని ఒకటి కెనాడ్ల వేరియా భారత కార్యాలయం లోను, రెండవది అమెరికాభారత కార్యాలయం లోను ప్రదర్శించారు. అమెరికాకు వచ్చినది 'వర్షవృక్ష' నముఅన్న చిత్రము. ఈవిధముగా ఈయన చిత్రములు గణనకు వచ్చినవి ఇంకా చాలాఉన్నవి.

ఈయన ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన చిత్రకారుడు. రాయచోటిగారి చిత్రకళను ఆంధ్ర

గాహన చేసుకుంటే వారి శిష్యులనేకులు చేస్తాన్న కృషిలోని మార్పులు, వృద్ధి పునకు ముఖ్యము తెలియ. దేవప్రసాదులు చిత్రకళలో స్వేచ్ఛాప్రియులు. ఆయన శిల్పంలో, చిత్రకళనములో అపారమైన కృషిచేసా రన్నది లోకవిదితము. దేవప్రసాదుల కళలోని

శ్వేచ్ఛాప్రియత్వము, నిరంతరాశ్వేషణ నూతనపథ గాములైన శిష్యులలోనూ కానవస్తుంది. ఆ విధముగా చూస్తే బదరి చాదరిశిష్యులలో ప్రథమశ్రేణిశిష్యులలోకి వస్తారు.

ఈయనకు ప్రాచ్యశిల్పచిత్రకళాదర్శమునెడల గౌరవము పెండు. మలొవిషయము ఏమిటి అంటే రాయచాదరిగారి శిష్యులచిత్రములలో ఎంతో వైవిధ్యము కానవస్తుంది. ఈ వైవిధ్యము ఎల్లా వచ్చింది అంటే అది

రాయచాదరిగారిలోని రసజ్ఞత, యథార్థమైన కళను గుర్తించగల కత్తి, దైర్యము, చిత్రము చూడగానే పసిపిల్లవానింలె ఆమాయకముగా అనందించగల గొప్ప హృదయము కారణము లని తోస్తుంది. దీనినే వివరించు తాను. శిల్పంలో, చిత్రలేఖనములో ప్రాచ్య ప్రతీరీసంప్రదాయముల నన్నింటిని మూలకముగా పెరిగిన ఘనుడు రాయచాదరి. శిల్పములోను, చిత్రలేఖనము లోను ఆయనది బలీయ

సంతలబజారు (వర్ణనమౌళనము)

(ధిల్లీలో జరిగిన 18-వ ఆఖిలభారతప్రదర్శనంలో ప్రథమబహుమతి పొందించింది. దరిబలాను ప్రభుత్వంవారే దీనిని కొనితీశారు.)

మైన దృశ్యము. రచనాసంవిధానములో, భావమునకు సమకృతమైన గూఢకల్పనలో ప్రధానభావమునకు అనుగుణముగా ప్రకృతిస్థాందర్యమును తీసుకొనడములోను, ఒక్కటేమిటి-చిత్రమునకు ఉపాంగములైన సర్వవిషయములలోనూ రాయచాదరిగారి వ్యక్తిత్వం ఉంటుంది. కాని తాను కళలో యథార్థమని నమ్మిన అదర్శములనే శిష్యులు కూడా స్వీకరించవలెనని ఆయన కావించరు. కనుకనే రాయచాదరిగారు గొప్ప శిల్పి మాత్రమే కాదు. గొప్ప ఆధ్యాపకుడు కూడాను. ఈయన దక్షిణభారతయునచిత్రకారులకు ఆశీర్వలకు కరదీపికవంటివారు. ఈయన నీరసమైన శక్తిలని తోసి వేసిన రచనామార్గములు తన శిష్యులు అవలంబించి చిత్రంలో వైతన్యము - నూతనత్వము పొధిస్తే చిరు నవ్వుతో వెన్నుతట్టి సెబాస్ అని మెచ్చుకునేవారు.

అన్నిటికంటే విశేషము—రాయచాదరిగారు ప్రతిపక్షాల చిత్రములలోని నుగళములు మెచ్చుకొగలిన ధీరుడు. ఈ ధీరత్వము ఈయన శిష్యులలోనూ ఉంది. అది చిత్రకళలో బహుముఖములుగా వచ్చింది. ఆకారణముచేతనే రాయచాదరిగారి శిష్యుగణములో అంత వైవిధ్యము కానవస్తుంది. ఆయన శిష్యుని మనస్తత్వము చక్కగా నెరిగి నిగూఢమైన కళాంకురమునకు ప్రోదిచేసి పెంచినవాడు.

అట్టి పరిభ్రష్టమైన వాతావరణములో బదరి చిత్రకళ నేర్చుకున్నారు. తరుపతి బదరి జీవితంలో

ప్రవేశించి అనేకభావనా ధురులు చవిచూచి చిత్రరచన పొగించారు. ఈయన జాన్ములు మాడగానే చిత్రకళలో ఈయన తనవయసు అని తోస్తుంది. ఈయన చిత్రములు లౌకిక ప్రపంచమును మరలించజేస్తవి. అంత గాఢక ఉంది నీరి చిత్రాలలో. లోకము సందడులలో తాను భాగస్వామి అయి కళాతపస్సు చేస్తున్నాడు.

నేడు భారతదేశంలో ప్రాచ్యశిల్పచిత్రకళా దర్శకులకు ఆరుకొన్న వీరైకసంస్థ అలిండియాఫైలు ఆర్ట్సు అండ్ క్రాఫ్ట్సు సొసైటీ. ఆ సంస్థ సహాయకార్యదక్షులలో బదరి ఒకరుగా ఉండి చాలాకాలంనంచి పనిచేస్తున్నారు. ఈ సంస్థలో ఉంటూ విరామము లేకుండా ఈయన చిత్రకళకు రెండుదిఫాలు సేన చేస్తున్నారు.

ఈయన ఆంధ్రచిత్రకారులలో ప్రేమమండిచి లెక్కించవలసినవాడు. జై త్రాహాల ప్రేమాదరములకు పాత్రుడై వాడు. చిత్రకళారంగములో అనన్యమైన కృషి చేస్తున్నారు. ఈయన మునుకుండు ఇంకా ఎంతో కృషిచేసి నవ్యాంధ్రచిత్రకళను పరిభ్రష్ట మొనర్చగలవని నా దృఢవిశ్వాసము. ఈ ఆంధ్రయునచిత్రకారునికి గొప్ప భావి ఉంది. సోదరాంధ్రులు నీరి ఉత్తముకళా శంకములను చిత్రకళా ప్రదర్శనములలో తరుచు చూచి ఆనందించవలె నని నా కోరిక.

[ఈ వ్యాసములో ప్రచురించిన చిత్రాలు ఈయన కొన్ని త్రివర్ణ చిత్రాలని నకళ్లు.]

వ్వాతాం. ఈ ఇంటిమీది కాకి ఆ ఇంటిమీదికి వెళ్లేడు. మునురు. రెండురోజులై కొంచెము తెరిసియిపోయింది. కోడి సందాలు; పొత్తెళ్ళపోట్లాటలు; పులితో కుస్త్రీలు; గరిడిసాములు మొదలైన విద్యలు ఇరగడం మొదలైతేయి. జోషర్ పులిని వదిలి కుస్త్రీవదుతూ ఉండే రోజులు. అందుచేత పులివేట ఎక్కువగా ఉండేది.

వర్షం వచ్చినదగ్గరనుంచి రాజాగారికి కొంచెం ముస్తాగా ఉంది. అలోచనే దర్బారు తీర్చిఉన్నాడు. ఆయన పులి వేటలో పేర్పురి.

"మహాప్రభూ: నే నొక జ్యోతిష్కుణ్ణి."

"ఇప్పుడు ఆవువరం లేదు. కందాలో బోంచేస్తూ ఉండండి."

"వైద్యరత్నంగాను శరీరానికి కేవలం మందులే కావాలంటారా?" అని రాజాగారు అడిగేడు.

"అవును. అందులోనూ వనమూలికలతో కయ్యకేనే మందు గుణం—విరిస్తే వణకతుంది. ప్రాణం పోతున్నవారికి యివ్వగా దాగెననా ఉన్నాడు. సంజీవకరణి, వందానకరణి అమోమమైన వనమూలికలు."

"పునవాసం వుంటే ఏమందూ అక్కరలే దంటారు."

"అది అలవాటు చేసుకుంటే అక్కరలేదు."

"సరిపాంస ఉపవాసంతో సాగుతుందా?"

"కనుబోటివారికి కాదు. ఉపవాసము అంటూ. రేపుకూడా నిరాహారంగా ఉంటే మంచిది, ఎల్లండినుంచి బోజనం చెయ్యకద్దు. వర్షం తగ్గుతుందని వందాంగంలో ఉంది" అన్నాడు వైద్యరత్నంగాడు.

"వర్షం తగ్గకపోతే ఉపవాసమేనా" అన్నాడు రాజాగారు.

రత్నంగాడు ఏదో చెప్పబోయేడు.

రాజాగారు వినిపించుకోక, సిద్ధాంతిగారితో— "ఏమండీ! నేను రేపు అన్నం తింటానా? లేదా?"

"పొడవైనము—వచ్చుడి తింటారు ప్రభూ!"

కోపం వచ్చింది రాజాగారికి. "నిజం కాకపోతే మీకు శిక్ష—"

"కాస్త్రం అబద్ధం కాదు ప్రభూ!"

వంటవాణ్ణి పిలిపించి బొమ్మిడి పిండివంటలు చెయ్య మన్నాడు.

తెల్లవారింది. కొంచెం వర్షంగా ఉంది. వరువులను పైని కట్టిఉండగా పెద్దపులి ఒకటి వచ్చి ఒక వరువును ఎత్తుకుపోయింది అని మిరవనాయకపాద్యారా పిర్యాడు వచ్చింది.

రాజాగారు ఇయలుదేరదానికి విద్యంగా ఉన్నాడు. గారి సాగింది. రాజాగారికి వట్టదం ఎక్కువైంది. ఇరవైమైళ్ళ దూరం అదవి. దారంతా వెతికిస్తూ అదవి చేరేడు. వర్షం ఎక్కువైంది. దవ్వలు కొట్టిందాడు. పులి కనిపించింది. వెంట రించారు రాజాగారు. వర్షం జోలైంది. పులిని తడుముతూ ఉన్నాడు రాజాగారు. ఎంతదూరం వెళ్ళిందీ తెలియలేదు. మనిషీ మనిషీ కనిపించడం లేదు. వర్షాను శీతేనేడు. అందలేదు. పచ్చగా పులి కనిపించింది. కొట్టేడు—మీదికి రాబోయింది చెప్పి బాజాటయి. తప్పించుకొని మళ్ళా కొట్టాడు. కింద వర్షది. కనుచూపుమే! ఏమీ కనిపించలేదు. కొంతసేపు నడిచి ఆయాసంతో ఒక చెట్టుక్రింద కూర్చున్నాడు. నిద్ర పట్టింది. కొంతసేపటికి తెరిచాచ్చింది, వర్షం వెరిసింది. అకలి తీవ్రంగా ఉంది.

సూర్యునింజుకోసం చూడేడు. రాత్రికి యాముంది. లేచి కొంతసేపు నడిచేడు. దూరాన గుడిసెలు కనపడ్డాయి. ఆయాసంతో నియలుదేరేడు. గుడిసెలో చూచి— "అవ్వా! అకలి వేస్తోంది—వేలకు వచ్చేను. పులి వచ్చింది," అన్నాడు.

"ఒకతేము—నీకడుపు చల్లగ—నీయిల్లు వెయ్యళ్ళు మొదలై...." అంటూ, "మూడుగంటలైంది—పొద్దుట వది గంటటికి వండిన వంట—" అని చెప్పకు— "ఒట్టి అన్నము ఎలాగ పెట్టను" అనుకొని, "గరికె దిగుళ్లు ఒంటికి మేనా కాంతి అని వేదాల్లోకూడా చెప్పేరు అని మావారు వచ్చుడిచేయించుకొని తినేవారుకదా" అని వెంటనే గరికెదిగుళ్లు తెచ్చి వచ్చుడి చేసిపెట్టింది.

రెండు కణాలు తిన్నాడు. పైరాదా తగ్గింది. సిద్ధాంతిగారి మాటలు జ్ఞాపకం వచ్చి వక్కున వచ్చుకున్నాడు.

"ఎందుకు వచ్చుకున్నావు? వచ్చుడి తాగులేదా? ఏమీ లేక గరికాలు తెచ్చి వచ్చుడిచేసేను."

రాజాగారికి ఆశ్చర్యం. అభిమానం రెండూ కలిగేయి. అవ్వలదానికి మురిసిపోతున్నాడు.

ఇంతద్లోకి రాజాగారి నేన వెతుక్కుంటూ వచ్చింది.

అవ్వ కొయ్య అయిపోయింది. అంతా నియలుదేరేడు దేవిదీకి. సిద్ధాంతిగారికి గొప్ప జహమానం ఇచ్చి అస్థానవిద్యాంసులుగా నియమించేడు.

అవ్వకి ఒక మాన్యం యిచ్చేడు. దానికి "గరికవలస" అని పేరు పెట్టేడు. ఇప్పటికీ అదే వాడుక.

గిడుదవోలు సూర్యనారాయణ.

నాగార్జునకొండ- తరువాత మలిచిన అజంతాగుహలు

శ్రీ ఆమందర్ల గోపాలరావు

ఆంధ్రుల ఆదృష్టమోయన, ఈమధ్య, ఆనగా ౧౯౨౬ వ సంవత్సరమున, నాగార్జునకొండ వద్ద ఒక మహా శిల్పసిధి కానవచ్చినది. ఈ నాగార్జున కొండ, ప్రస్తుతము గుంటూరుకు సుమారు మైళ్ళ దూరమున పలనాడునందు ఉన్నది. ఇచట అయిదారు సంవత్సరములు కృషిచేయగా, తొమ్మిది మూఢములు, వైత్యాలయములు, విహారములు, ఇతర సౌధములు, పెద్ద ఘటములు, శిలావిగ్రహములు, అనేక దివ్యశిల్పములు, నాణెములు, అనేక పురాతనకావ్యములు మొదలయినవి ఎన్నో బయలుపడినవి. ఇవన్నియు క్రీస్తుకు తర్వాత ౧౦వ శతాబ్దములవాటికి చెందినవనియు, ఈ స్థలము అప్పుడు విజయపురి అను ఒక మహానగరమనియు, ఇచట ఆనాడు ఇత్యకు చంకలయిన ఆంధ్రరాజులు అతిచైత్రవమున పీఠమండి రనియు ఇచటి కావ్యములవలన తెలియవచ్చినది. ఈ విజయపురిరాజులు ఆనాడు వైదికమతమును అనుసరించుచుండినప్పటికిని, రాణులుమాత్రము జౌధమతానుచరులయి, జౌధమతమునకు పోషకులయిఉండిరి. వాటికిని నేటికిని భార్యార్థర్థలు భిన్నమతానుసరు లయిఉండ గలుగుట ఒక్క హిందూదేశముననే పొసగగలదు. వాటి విజయపురిరాణులందు ఛాంతిని, బోధిత్రి అను ఇద్దరు రాణుల పేర్లు పయితము అతి ప్రాముఖ్యముగా ఆ కట్టడములందు కానవచ్చును. ఈ విజయపురి కనుగొన్న తర్వాత జౌధమతాచార్యులయిన విఖ్యాత నాగార్జునసిద్ధులు ఇతేననిపొడ దృఢమయినది.

ఈ విజయపురి కొండలమధ్య పరిగా కృష్ణ యొడ్డున నున్నది. ఆనాడు కోమునగరవాస్తవ్యులు విజయపురికి కృష్ణమీదుగా పీఠలపయిన వచ్చి వ్యాపారములు సల్పుచుండిరి. కృష్ణయొడ్డున ఆనాడు ఆంధ్రులు కట్టిన శత్రు నేటికిని సంపూర్ణముగా శిథిలముకాక, ఆనాటి రూపము తెలియవచ్చురీతి న నిలిచిఉన్నది. ౨౫౦ అడుగుల పొడవు, ౫౦ అడుగుల నీటిమట్టమునకు ఆరడుగుల ఎత్తున, అతిపీఠముగా దీనిని నిర్మించిరి. ఆనాడు ఆంధ్రులు వాచపర్యటనయందు అతిధురంధరులు. వాచలవిషయమందు ఆంధ్రుల ఆనాటి ప్రజ్ఞను ఈమట్టు బాగుగా స్ఫురికి తెచ్చును.

ఇచట కట్టడములు, ఎక్కువగా ఇటుకలతో నిర్మితములయి, మన్నపుపూతన ఆలంకృతములయినవి. ఈకట్టడములందు ముఖ్యముగ గమనింపవలసినవి వైత్యాలయములు. ఇచట ఆనాడు అనేకవిహారములను నిర్మించిరి. ప్రతిఒకవిహారఆవరణమందు ఒక వైత్యాలయము, ఒక మూఢమును వారు నిర్మించిరి. ఈవైత్యాలయము లన్నియు ఇటుకకట్టడములు. ఈ వైత్యములందు ఒకటి మాత్రము పూర్ణచతురస్రనిర్మాణక్రమమున ఉన్నది. తక్కిన వన్నియు ఆరాధించు వస్తువు నుంచు వెనుక భాగమందుమాత్రము (Near the Alter) సుంద్రముగా వస్తులిగినవి. వెనుకభాగమందు వర్తల్లకారము అనేకపురాతనవైత్యగుహలందు సయితము కానవచ్చును. ఈ వైత్యముల ద్వారములకు ముందు, శిలపయిన ఒక చంద్రశిల(Moon Stone)కానవచ్చును.

చంద్రశిల అనగా అర్ధచంద్రాకారమున మలిచిన రాయి. వాగార్జునశింషందద్ద దొరికిన చంద్రశిలలపై న శిల్పము లేమియు కానము. కాని ఒక్క చంద్రశిల పయిన మాత్రము అంచున నుగ్రములు, వృషభములు, ఒకశ్రేణిన అలంకారయ్యుటయుగా మలిచిఉన్నది. తరు వాత ఈ చంద్రశిలలు, దిగ్గముగా శిల్పముచే అలం కృతములైనవి, సింహాకముందు అతివిరివిగా వినియో గించిరి. వాగార్జునశింషందద్ద వైత్యాలయములకు కిటికీలు కానము. అవసరమయిన వెలుగుకొరకు ఒక చిన్న గవాక్షము ద్వారబంధముపయిన నిర్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ నిర్మాణక్రమము అనేకవైత్య గుహలను పోలినదని చెప్పవచ్చును. కాని వాగార్జున శింషందద్దవైత్యాలయములకు, గుహలందు, వట్టింట్టి ఇరు వయిపులా ఏర్పడిన పార్శ్వభాగములు లేవు. ఈ వైత్యాలయములందుపయితము కష్టవస్తువులయినవి. ఈ వాస్తు రూపమునూడ అంతకుపూర్వము, తరువాతను నిర్మితము లయిన వైత్యగుహలందు కానవచ్చును. కాని ఇటుకకట్టడములందు ప్రథమమున ఈ వాస్తురూప మును ఏర్పరచినది విజయపురి అయిన వాగార్జునశింషందద్దనే అని చెప్పవచ్చును. ఈ రూపమున పురాతన వైత్యకట్టడములు కేటి చేతల్ల కమ్మతేళ్ళరాల యము, వైకామనందు నలగుర్గట్టిలో పేరుదేవాల యము మాత్రము కేడు కాననగును. ఈ రెండుదేవాల యములు ప్రథమమున వాద్దవైత్యములయితప్పటికిని కేడు వైదికముగ మారినవి. ఈ వాస్తురూపము కేసర అనియు, ఇది ఆంధ్రవాస్తుపురత్యేకత అనియు గంగూలీ మొదయిన పండితుల నిర్వచన.

ఇవట వివరములగునయితము ఇటుకలతోడనే నిర్మితములయినవి. ఈ వివరకాలలకు చెందిన స్తంభ ములు అనేకములు ఇవట దొరకినవి. ఆవాడు నిలిసిన రీతికే కొన్ని స్తంభములు కేడుకూడ నిలిచిఉన్నవి. ఈ స్తంభశిరస్సులమీద అడ్డముగా గాదులు ఏర్పడి ఉన్నవి. అందుచేత ఈ స్తంభములపయిన అడ్డకొయ్యల వానముల కేర్పరిచి, వాటిపయిన పూరి వసారాకష్ట ము ఆవాడు నిర్మించిఉండవచ్చునని పండిత లాంగుయను పతికి, మరల వాస్త్రవశనమందు నిమగ్నుడాయెను.

పొరుస్తుగారు ఊహించిరి. వారి ఊహకు తన రీతికే, ఈ స్తంభములు కేలయించు ఎక్కువ లోడుగా లేక, లేలికప్రచ్ఛాదనమునకే ఏర్పరచినరీతిన, కానవచ్చును. ఈ స్తంభముల క్రమము ముగ్ధున అట్టికొణము, పీఠ ముందు, శిరోభాగముందు చతురస్రము. చతురస్ర భాగములందు, నలువైపులా చిత్రపద్మములతో, లేక అలంకారయ్యుటయున నస్తలపతకములతో మలిచిరి. రెండు స్తంభములమీద మాత్రము యవనరూపములు కానవచ్చును. వీటియందు ఒకటి యవనయోధుని రూపము. ఈ రూపము పరిపూర్ణదుహులయ్యుమయి, శిరస్త్రాణముతోపహా చేత భల్లమును ధరించిన యవన యోధుని ప్రతిబింబము. బహుళ ఆవాడు అనేకమంది యవనులు మన దేశపు రాజుల కొలువులలో చేరిఉండ వచ్చును. అందుచేత మన శిల్పులు ఈ రూపములను పయితము అలంకారములందు చేర్చిఉండవచ్చును. ఇదే రీతిన యవనయోధుల రూపములు అక్కడక్కడ అమరావతి, అజంతాలందు పయితము కానవచ్చును. రెండవ యవనచిత్రము గ్రీకుజాతి డైవానియస్ రూపముని పండిత లాంగు హుద్దుగారి అభిప్రాయము. ఈరూపమునందు కటిపైభాగమున కసగధారణ లేదు. చిన్న గడ్డము కలిగి, చెవివద్ద ఒకకొమ్ము పట్టుకొని ఈ ముదునలిరూపము నిలిచిఉన్నది. ఆవాడు అనేక రీతుల కాకపోకలు యవనదేశమునకు కలిగిన ఆంధ్రులు డైవానియసును ఎరిగియుండుటలో ఏకశ్చర్యము లేదు.

డైవానియభాగ్యతి ఆనాటికి అతిప్రబలమయి ఉండిఉండవలయును. అప్పటికి నాలుగయిదుదండల సంవత్సరములకు పూర్వము, సకలలోకమును దిగ్విజయ మొనర్చి అలెగ్జాండరు చక్రవర్తి మహానుతి డైవానియ సును మూడే నల్లనట. వాస్త్రవశనయందు నిమగ్నుడయి ఉన్న డైవానియసు తిన్న దర్శింపవచ్చిన మహాచక్ర వర్తిని గమనింపలేదు. కొంతతడవయినవెనుక చక్రవర్తి లానే డైవానియసును పలుకరించి తా నెవరో తెలిపి, ఇచ్చరచ్చిరదానిని కోరుకొనమనెను. వెలుగురుకు అడ్డము కాకుండు, కొలది తొలగిన చాలునని డైవాని

అలెగ్జాండరు చక్రవర్తి ఈ వాక్యమును విని, అతి విస్మయమునకు లోను అలెగ్జాండరు కాకున్న, దైవాసి యనుగా ఉండగోరెనట. ఇట్టి పరమయతి అయిన దైవాసియగు ఏదేశమునకు చెందినను పూజనీయుడే అతని దివ్యరూపము సర్వమహామందిరములను అలంకరించదగినది, దైవాసియగు విదేశీయుడయినను, ఆంధ్ర శిల్పులు అతని చిత్రశోభ పెరిగి, తమ విహారమును సంప్రదాయపరమయిత అతనిరూపముచే అలంకరించిరి.

ఇచట తొమ్మిది స్తూపములు కానవచ్చినవని ఇతరభుముండే చెప్పడమయినది. ఈ స్తూపములు రెండు విధములు. వట్టి ఇటుకకట్టడములు ఒకవిధము. రెండవ విధము అమరావతీస్తూపముచందమున, పలనాటి చలువరాలితో కప్పి అనేకశిల్పములచే అలంకృతమయినవి. ఆంధ్రస్తూపప్రత్యేకలక్షణమయిన ఆయకవేదికలు వలదికప్పిల ఈ స్తూపములన్నియు కలిగియున్నవి. కొన్ని స్తూపములకు ఆయకస్తంభములుకూడ కలవు. ఇచట దొరకిన శిల్పములందు ఆమరావతీవలెనే ఈ స్తూపముల ప్రతులు కలవు. ఈ స్తూపప్రతులందు నాలుగింటిని పండిత లాంగురారుస్తుగాను ఉదహరించిరి. ఇరన్నీయు దాదాపు అమరావతీస్తూపమురీతినే నిర్మితములయినట్లు ఈ ప్రతులవలన తెలియుచున్నది. కాని ఈ స్తూపరూపములందు, అమరావతీఅలంకారభావశక్యము కాని, సాంపుకాని కానరాదు. ఆయిన ఈ స్తూప చిత్రములందు సంకలనవిశేషము కొంత విగుళితమై, శిల్పముందు ఉత్తీర్ణత ప్రకటించు చిత్రములవలె అఖండములుగ కానరావు. అందుచేత అమరావతీస్తూపమందలి మహావాస్తుప్రదిర్పనము ఈ స్తూపములందు లేదని విదితమగుచున్నది.

ఈ నాలుగు స్తూపప్రతులందును ఆయకవేదిక ముఖమందలి చిహ్నరూపములు సయితము చాలవరకు అమరావతీరూపములే అనుసరించుచున్నవి. ఒకదాని యందు వట్టి స్తూపచిహ్నము; రెండవదానియందు నిలిచి ప్రబోధిస్తున్న బుద్ధుడు; మూడవదానియందు ఏనుపవనల నాగసర్పము; నాలుగవదానియందు ఉపాసకులు పరివేష్టించి కొలుచుచుండగా ప్రబోధిస్తున్న

బుద్ధుడు కానవగును. చివర రెండు స్తూపప్రతులందు మాత్రము ప్రాకారములు విదితమగుచున్నవి. కాని ఈ ప్రాకారముల రూపము అమరావతీప్రాకారముచందమునకాక కలుపనిర్యాశక్యమను అనుసరించుచుండును. ఇంతేగాక అమరావతీస్తూపపు ప్రతులందు కావరాని ఒక విశేషము ఈ ప్రతులందు కానవగును. ప్రాకారములోపల, స్తూపమునకు ఎదురుగా, ఇరువైపుల రెండు పెద్ద ధ్వజస్తంభములు నిర్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఒక స్తూపపు ధ్వజస్తంభములపైన ధర్మచక్రములు, రెండవదాని ధ్వజస్తంభములపైన సింహములు కానవచ్చుచున్నవి. సింహములు కాకర్ణ సింహమయిన గౌతముని చిహ్నములని వేరుగా చెప్పవక్కరలేదు. చైత్యములకు ముందు ధ్వజస్తంభములను నిలుపు సంప్రదాయము అతిపురాతనమయినది. కార్తీ, కన్తరీ సహాచైత్యముల ఎదురున. సయితము ధ్వజస్తంభములు కలవు.

నాగార్జునకొండస్తూపపు పునాదులందు సయితము ఒక ప్రత్యేక ఆంధ్రవాస్తువిశేషము స్పష్టపడుచున్నది. ఉత్తరదేశముందు కానవచ్చిన ఇతరస్తూపములందు పునాదులు వట్టి వర్తలముననే నిర్మితములయినవి. కాని ఆంధ్రస్తూపపునాదు లటులకాక, చిత్రపద్మములవలె పూర్ణచక్రరూపమున ఆకులు, కుండిలతోపహా ఇటుకలతో నిర్మించిరి. ఆకులవలె ఏర్పడిన పునాది కుడ్యములమధ్య ఏర్పడిన గదులందు స్తూపమును ఉద్దేశించిన అస్థికలకు భద్రపరిచిరి. భట్టిప్రోలు, ఘంటసాల స్తూపపు పునాదులందుసయితము ఈక్రమము కానవగును. కాని ఆ పునాదుల క్రమములందు ఒకంత భేదముమాత్రము కలదు.

నాగార్జునకొండవద్ద ఆకులున్న స్తూపపు పునాదులందు కేంద్రము సుంద్రమయి, చుట్టును మూడు శ్రేణులందు ఆకులరూపమున గోడలు నిర్మించి, ఈ శ్రేణులసయితము ఇటుకకుడ్యములతో వేరుపరిచి గదుల వేర్పరచిరి. మరొక స్తూపపు పునాదులందు మధ్య ఘనచతురస్రమయి, చుట్టున ఒక శ్రేణి యుండే ఆకుల వేర్పరచిరి. కాని ఘంటసాలస్తూపపు

పునాదులందు, కేంద్రము ఘనచతురస్రమయి, చుట్టు మరొక పెద్ద చతురస్రము నేర్పరిచి, ఈ పెద్దచతురస్రమును ఆరుగదులుగా విభజించి నిర్మించిరి. ఈ గదుల గోడలను పొడిగించి, మరల గదులను ఏర్పరచి, పెద్ద వర్తులమును చేసి, ఈ వర్తులముచుట్టు ఒక శ్రేణిన

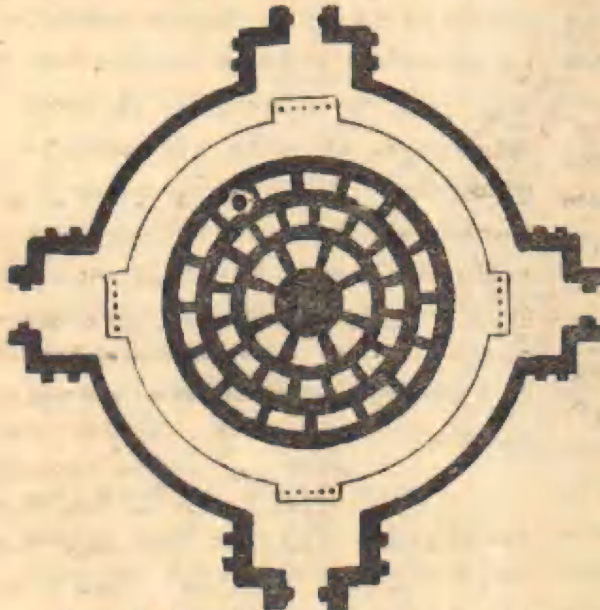
దలు సయితము అదృశ్యమవుటకూడ ఒక వింత విశేష మనియే చెప్పవలయును.

నాగార్జునకొండశిల్పములన్నియు స్తూపములను అలంకరించినవే అయిఉన్నవి. ఇవన్నియు పూర్ణముగా అమరావతీశిల్పముల వైరి ననుసరించినవి.

ఇంతేకాక ఇచట చిత్రీకమయిన శిల్పవిషయములసయితము అమరావతీశిల్ప అంశములే అయి, అనేకీతినరూపసంకలనములందు సయితము చిత్రీకమయినవి. అందుచేత ఈ శిల్ప చిత్రములన్నియు అమరావతీ శిల్పప్రజల నీయే అనవలయును.

కాని నాగార్జున కొండశిల్పములందు అలంకార ఉద్దేశము కొంత ఎక్కువగా కనపించును. ప్రతిచిత్రము ఒక చతురస్ర చట్టమునందు ఇమిడ్చి, ఆ చట్టమును సయితము అలంకారయితముగా మఱిచిరి. ఇంతేకాక ప్రతిచిత్రమునకు ఇరువైపుల అనేకశృంగార రీతుల సంప్రదించుచున్నటుల సంపరులు కాన వచ్చెదరు. ఈ చిత్రములందు ప్రత్యేక ఆంధ్ర విలాసమయరతిభావగతి మాత్మయున కొంత రిప్పినది. అయినను శిల్పములు ఆతిలలితము లయి, చాల ఇంపుగాఉన్నవి. ఇంతేకాక ఈ

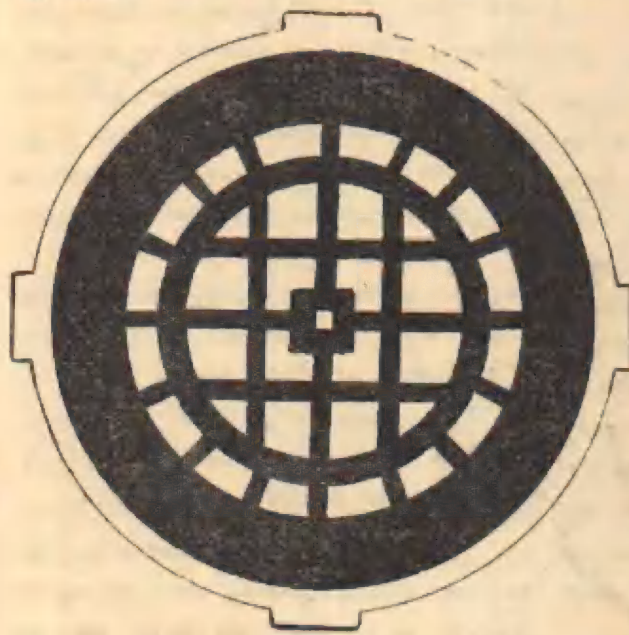
శిల్పరచనలందు అమరావతీశిల్పముల విసుపు, వాడి కానరాదు. అమరావతీశిల్పము లందు అంతర్గతమయిన ఉద్దేశ్యచలనగతి సయితము ఈ శిల్పములందు కొంత కొరతకడినయట్లు కనపించును. అందుచేత ఈ నాగార్జునకొండశిల్పములు వట్టి అమరావతీశిల్పముల ఆభాసమేకాని. శిల్పాల నిజఅంతర్యమున ఉద్భవించిన దివ్యపుష్పములుమూత్రము కావు. అయినప్పటికిని హిందూదేశమందు ఈనాటివరకూ కానవచ్చిన అన్ని ఇతిరప్రాచీనశిల్పముల కివి మిన్న అయి అశిల్పాల. చాతుర్వ్యము ఆతిఉత్తమశ్రేణికి చెందినదే అని చాటువది అయిఉన్నవి. ఈనాడు మనకు దక్కిన ఈశిల్పపెన్నిధిని ప్రతి ఆంధ్రుడు చూచి ఆనందించవలయునని చెప్పనక్కరలేదు.

(నాగార్జునకొండవద్ద ఒక స్తూపపు పునాదుల క్రమము. • అష్టలు భద్రపరచినస్థలము.)

వర్తులముగానే కేటలిరించ గదు లమర్చిరి. ఈగదు లన్నిటిచుట్టూ ఘనమయిన ఇటుకగోడను నిర్మించిరి. వీటన్నిటికి పయిన స్తూపనిర్మాణమును ఒనర్చిరి. భట్టిప్రోలుస్తూపపు పునాదుల చక్రమందు కేంద్రమున వర్తులము. దీనిచుట్టూ మూడు శ్రేణులందు గదులు వర్తులముగా ఏర్పడిఉన్నవి. మధ్యశ్రేణియందు మాత్రము నక్షత్రమురీతి కిరణము లున్నయట్లు కనపించును. అందుచేత స్తూపపుపునాదులందు ఈ నిర్ణయ నియమము ప్రత్యేకఆంధ్రలక్షణమయి, ఒక ప్రజల ఉద్దేశప్రారితమయినది అనట సుష్టము. బహుశా ఈ ఆంధ్రపద్ధతి మంత్రసంబంధమయిన యంత్రచక్రము లయి ఉండవచ్చును. నిజముగా ఈ దివ్యస్తూపములు రూపుమాపినంత, ఆప్రదేశముల కోభ, నీరి, సంప

ఇదికాక, ఇవట అనేకప్రాచీన వాణిములు, ప్తము. ప్రకృతిని ప్రతిబింబించుచు, నిజఅంధ్ర శైలిని ఇవి రచనలయినవి.

అమరావతీశిల్పములు మన దేశమును వీడిన లోటు తీర్చరానిదయినను, ఆ శిల్పముల ప్రతులునాగార్జునకొండవద్ద దొరకుట మన లను కొంత ఓదార్చునదయి, విషాదాంధ్ర కారమున ఒక శైలిదీపపు జ్యోతిని నీజ ముగా ఆనందప్రదమనియే చెప్పవలయును.

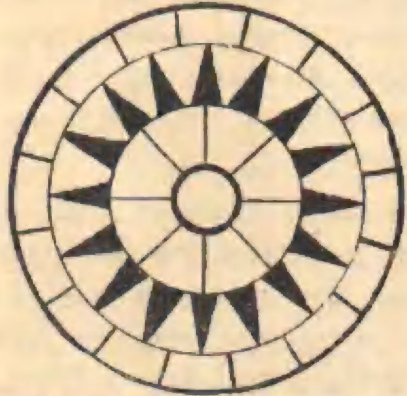
తరువాత మలిచిన అజంతాగుహలు

ఇంగ్లీయు లొమ్మిది గుహలు. ఈ గుహ లన్నియు మాడవశీతాబ్దము ఆఖరునంచి అయిదవశతాబ్దము ఆరంభము వరకు మలిచి ఆలంకరించినవి. అనగా ఈ ద్వితీయ ఉద్వేగ తరంగము చాచాపు నూరు నూటవినిదిసంవత్సరములు నిలిచినది. ఈ గుహల నిర్మాణము మొదలిడుకాలమునకు అమరావతి, నాగార్జున కొండశిల్పము లన్నియు చాలవరకు పూర్తిఅయినవి. ఈ గుహలను తిలకించినంత

(ఘంటసాల స్తూపపువునాదుల క్రమము. నీడప్రదేశము స్యదేశముఖమును ఆలంకరించుటకు పరు ఇటుకలతో కట్టిన గోడలు.)

శిల్పఖండములునూడ కాన్పించినవి. ఈ శిల్పఖండము లందు ముఖ్యమయినవి ఒక మహాబుద్ధశిలావిగ్రహ ఖండము, రెండు బోధిసత్వశిరోరూపములు. ఈ శిరోరూపములు బహుశా నాగార్జునాచార్యులను ఉద్దేశిం

వెలిన ఆంధ్రశిల్పాల ఆంధ్రకాలము మరచిన దివ్యఅజంతాల కార్యమును పూర్తిచేయుట కయి తిరిగి తీరలివచ్చి, ఈ మహాకార్యమును కొన సాగించినట్లు తోచును. ఎందుకనగా, ఈ మహా ఉద్వేగతరంగమున రూపొందిన గుహలందలి శిల్పము చాలవరకు అమరావతీదీప్యశిల్పములను స్ఫురణకు తెచ్చుననైఉన్నవి.

(భట్టిప్రోలు స్తూపపువునాదుల క్రమము.) చినది పండితాశీప్రాయము. ఏది ఎట్లున్నను ఈ శిల్పములందు ప్రకటితమయిన చాతుర్యము అతిఉత్కృ

ఈ గుహలు మలుచునాటికి శాద్ధమతమందు మహాయానము ఒక పూర్ణరూపము వహించినది. దేవాంశసంఘాతుడయిన బుద్ధుడు పూజనీయు దిను భావము స్థిరమయినది. దివ్యబుద్ధరూపసన్నిధిని ఆలంకరించు ఒక భావవిశేషము శిల్పిఆంతర్యమున అంబరించినది. ఈ భావమునకు తోడుగా ఆనాటికి శిల్పాల హస్తశైలిగ్రామ్యముసయితము పరిపూర్ణమయినది. అందు చేత ఇంతకు పూర్వము మలిచిన గుహలకును, ఈ ద్వితీయప్రచండఉద్వేగతరంగమున మలిచిన గుహలకును చాల భేదము కౌనవచ్చును. అయినప్పటికి, మహా

యావగతి అప్పటికప్పుడే ప్రస్ఫుటమయినందువలన, ఈ గతిని అనుసరించిన ఒక స్వచ్ఛరసయితము ఈ సుహా శిల్పములను చాలవరకు ఆదరించినది.

ఈ సుహాలందు ముఖ్యముగా కావనమయ్య విశేషము ఎక్కువ ప్రంభములు. ఈ ప్రంభములసయితము శిల్పములచేతనో, లేక వర్ణ చిత్రములచేతనో అతిగా అలంకృతములయిఉండును. ప్రంభభిరస్ఫులందు ఏర్పరచిన అలంకారరూపములు సయితము ప్రకృతికి అతితమయి, లోకమున కానరాని, మత్రిగ్రంథములందు వర్ణించిన దేవతా, యక్ష మొదలయిన రూపములు. ద్వారబంధములందు సయితము అలంకారభావము వాచ్చుటకూడ ఈ సుహాలందు వర్ణించగలము. ఈరీతిన ఈ సుహాలందు నిర్మితములయిన కొన్ని ద్వారబంధములు అత్యద్భుతమయినవి కలవు. ఈ సుహాలందు కానుపించు మనోక విశేషము ఎక్కువ బుద్ధస్వరూపములు. శిల్పల ఆంతర్యమందు గౌతమబుద్ధుడు ఒక మహాదేవతాస్వరూపమయి దివ్యశీతమును అలంకరించిన విషయము ఈ సుహాలందు అతిస్పష్టము.

అంతఃకాలందు ద్వివీణాశిశ్యగతిరంగమున మలిచిన సుహాలు ౬, ౩ కాక ౧౮ నుంచి ౨౦ వ సుహావరకు ఏవేవ సుహాయందు బుద్ధరూపశిల్పములు ఎక్కువగుట, బుద్ధుడు దేవతాస్వరూపమయి పూజార్హమగుట సయితము స్పష్టముగా కానవచ్చును. ఈ సుహావాస్తుచే అసలు భేదించినది, ఇది ఒక విశోరము. అయినప్పటికి ఈ సుహాయందు ఒక మహాశాల కావనము. కాని ఉపగతులు చిన్నవి చాల కలవు. ఈ సుహాయందు ఒక వరాండా కలదు. ఈ వరాండామందు భాగమందు మధ్యన గెండు ప్రంభములు కలవు. ఈ ప్రంభములు ఈ వరాండాను గెండుభాగము లానరించినరీతి కానవచ్చును. ఈ ప్రంభముల రూపము ఎలిఫెంటా ప్రంభములను స్పృశికి తెచ్చును.

ఈ సుహాగర్భమున ఒక ఆదిత్యము కలదు. ఆదిత్యమునకుమందు ఒక పెద్ద గది కలదు. విశోరములందలి కాలభాగమున ఈ గదిభావమే వేరుగా కన్పడును. విశోరమునందు, పరివ్రాజకులు మహాశాలయందు

కుడి ధర్మచర్మ లానరించు భావము కన్పడును. కాని ఆదిత్యముమందున్న ఈగది ఆదిత్యమందలి మూర్తి పూజకారకు కామకొనియుండుటకు వీలుగా కనుపడును. పూజభావము ఈ గదియందు స్ఫుటమయినది. అదేరీతిగా ఈ గదికుష్మలన్నియు శ్రేణులపరముగా అనేక బుద్ధరూపములు మలిచిఉన్నవి. కొన్ని శ్రేణులందు విను బుద్ధరూపములు కావనమయి, కొన్నిటియందు ఏను బుద్ధరూపములు కావనమయి. ఈ బుద్ధరూపము లన్నియు ప్రసిద్ధిక్రిష్ట కన్పరీకల్పనలు. అవగా నాగపుష్పము నిలిపిన పద్మము పయిన ఉన్న బుద్ధప్రతిమలు. ఒక్కొక్కప్పుడు కావనమధ్యనుంచి ఇరువయిపుల మొలచిన పద్మములందు మదిగెండు బుద్ధరూపములూ, లేక వట్టి ఉపాసకులూ కావనమయి. ఇవట మలిచిన బుద్ధరూపములకు వెనుక తీర్చవక్రము అతిస్పష్టముగా కానవచ్చును.

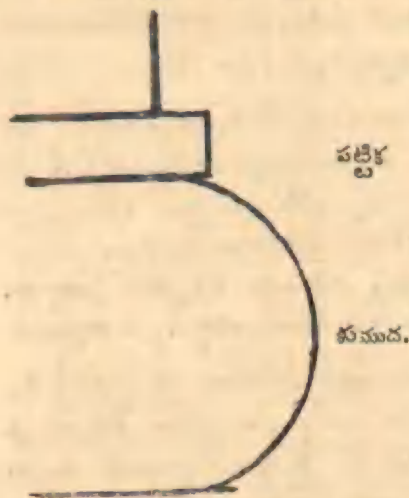
ఆదిత్యమందు ప్రధానబుద్ధవిగ్రహము పెద్దపగుటమును ధరించి, పద్మాసనమున వరముద్ర ధరించి ఉండును. ఈ శిల్పమునకు ఇరువయిపుల ఆరు బుద్ధమూర్తులు నిలిచినవి. పద్మాసనమున కూర్చొని చిన్న బుద్ధమూర్తులు ఆరు కావనమయి. ఈ మూర్తులన్నియు వరముద్ర ధరించియుండును. ప్రధానబుద్ధశిల్పమునకు ఇరువయిపుల ఇద్దరు చామరధారులు రక్షకులుగా నిలిచియుండును. బుద్ధుని కిరుదునకు వెనుక, కుష్మముపైన ఇరువయిపులా మకరములు, పైన కోణములందు విద్యాధరులు, గంధర్వులు మొదలయిన రూపములు కావనమయి. ఈ సుహాయందు బుద్ధరూపము దేవతాస్వరూపము నందికొని లాంఛనయొక్కమయి కరదాయకమయినది.

అరవసహాకు గెండ్రుకలు కలవు. ముందు వరాండా పడిపోయినది. ఈ సుహాకుష్మలయిలిన సయితము బుద్ధరూపములు అతివిరివిగా మలిచి ఉన్నవి. సుహాగర్భమందలి ఆదిత్యమందు పెద్ద బుద్ధవిగ్రహము ధర్మచక్రముద్ర ధరించి కావనమయి. కొలదికాలముక్రిందనే ఎవరో నీలవర్ణము ఈవిగ్రహమునకంటెటికి పూసి అలంకరించినట్లు కావనమయి.

ఈగుహయందలి స్తంభములు పీఠభాగమున చతురస్రముయి, తర్వాత అష్టకోణమయి, మరల చతురస్రముయి, ఆపైన బోధికలు ఏర్పడిఉన్నవి. ఈ బోధికలయందు చిన్న గూళ్లు మరిచి, గూళ్లయందు బుద్ధరూపములను మరిచిరి. ఈరూపములు కల శిల్పములందు ఏ గుల రూపములు తప్పక గమనించదగినవి. ఈ గజరూపములు అతిఉత్సాహపరమునని. అందున పులిని చంపుచున్న ఏనుగు ఒకటి తప్పక చూడవలసినది. అజంతాలందు అన్ని గుహలను మించి, ఎక్కువ బుద్ధరూపములు ఈగుహయందు మరిచిఉన్నవి. అయినను దివ్యముగా మరిచిన ఈబుద్ధరూపములందు, ఆ శిల్పిల భావోద్వేగము, శ్రద్ధ ఎక్కువగా గోచరించి, పునరుత్తితోషమును మరిచిపోదురు.

పదువాలుగవ గుహయందు నిర్మయముగా గమనింపదగిన విశేషము స్తంభములమూత్రమే. ఈస్తంభములందు ఆశ్శ్యమే గుంధిరూపమున నిర్మితముయి అతి చిత్రముగా కన్పడును. శిల్పియందు నవ్యరూపకోధన తృప్త ప్రాచీనాంశిల్పిలకు అపారము.

పదునయికవ గుహయందు వసారా కొంత పడిపోయినది. ఇదిటి స్తంభములందునయితము గమనింపదగిన వాస్తువిశేషము ఒకటి కలదు.

ఈ స్తంభములకు పీఠభాగమున కుముద(Torus), పైన పట్టిక యేర్పడియున్నవి. కార్తిస్తంభములందు

పీఠభాగమునందు నాలుగుభుజములు ఒకదానిపైన ఇంకొకటి ఉంచి, అపయిన, కుంభముకిరీత అధి స్థానము ఏర్పరిచిరి. కాని ఈ స్తంభములందు పీఠభాగమున కుముద, అధిస్థానభాగమందు పట్టిక ఏర్పడి, ప్రాచీన య వ నస్తంభపీఠములను స్పృశికితెచ్చును. ఈపట్టికపయిన అష్టకోణాకృతియు కలదు, ఈ అష్టకోణకంబము కొంతదనుక పదునారుకోణములయి, తర్వాత ముప్పదికంబములు ధరించును. ఈగుహద్వారబంధమును శిల్పియు ఏమియు అలంకరింపలేదు. కాని ఈ ద్వారబంధమున కిరువయిపుల కుండ్యములును మరిచిన అనుస్తంభములు (Pilasters) శిల్పిలచే అలంకృతములయినవి.

ఈ గుహలోపలి స్తంభములు నయితము గమనింపదగినవి. ఈ స్తంభములకు పీఠము చతురస్రము. పీఠముపైన ఆశ్శ్యము మాడుభాగములుగా కనుపించును. ఈ ఆశ్శ్యమునకు మగ్గభాగము పదునారుపక్షములుగాను, ఇరువయిపుల అష్టకోణములుగాను మరిచి ఉన్నది. ఆశ్శ్యముపయిన తిరస్సు పీఠమునలెనే చతురస్రము. సువోగర్భమున ఆచిత్ర్యమందు, కింహోషనము పయిన ఉపవిష్టువయిన ఘనబుద్ధరూపము కలదు. అది త్యమునకు ముందు ఒక చిన్న గది కలదు. ఈగదికన్న పయిన వర్ణచిత్రములు పూర్తిగా శిథిలము కాలేదు.

అజంతాలందు పదునారువ గుహ మహా ప్రఖ్యాతి గడించిన విహారము. అజంతాలందలి సర్వ విహారములను ఇది శోధను మించినది. బహుశా క్రిందకు తిర్వాత నాలుగవ శతాబ్దాంతమున ఈ గుహ మరిచి ఉండినప్పుడు. ఇదేకాలముననే గొవ గుహకుడ నిర్మితమయినది. ఇది ఒక నైత్యము. అజంతాలందు సర్వనైత్యములను ఈ గొవ గుహ శోధను మించినది. గొవ గుహ వసారాయందలి వర్ణచిత్రములన్నియు శిథిలములయిపోయినవి. ఈ గుహంతెర్వాగమున కాల చాల పెద్దది. ఈ మహాకాలకుండ్యములపయిన మరిచిన శిల్పములన్నియు గది, తిరి, గువ గుహలందు వర్ణచిత్రములుగ కానవచ్చును. గదివ గుహ ప్రభువునున మరిచిన అజంతాగుహలందు ఒకటి. అందుచేత గదివ

గుహనిర్మాతలు కొన్ని పాతకల్పనలను మరింత సౌంధ్యంగా ఈ గుహయందు మరిచిరి. ౨౧, ౧౨వ గుహలు ౧౬-వ గుహ అయినతర్వాత రెండుకేతాబ్దములు గడచిన పనుక నిర్మితమయినవి. అందుచేత ఈ గుహశిల్పములు ఆ గుహశిల్పాలను అపరిమితముగ ఆకర్షించినవి. అందు చేత వర్ణములతో ఆ దిగ్విశిష్టములతో భవ ప్రవర్తిం చుటకయి ఆ కల్పనలను మరల చిత్రించిరి.

౧౬ వ గుహఅంతర్భాగమున అతిప్రఖ్యాత మైన వర్ణచిత్రములు అనేకములు కలవు. అందు ముఖ్యమయినది మరణానంతరము రాకుమారి చిత్రము. ఈ దిగ్విచిత్రమును సూచించు పండిత గ్రీసిక్ గారి వాక్యములనుమాత్రము ఇచట ఉదాహరించు చున్నాను. "ఈ మహాకల్పన శిల్పి ఉద్దేశించిన కథాంశ మును స్పష్టముగా తెల్పుచు, కరుణారహితమయి, యావచ్చిల్లచిత్రములందును అద్వితీయమయినది. పూర్వముకాక ద్రుల సయితము దూపురేఖల రచనలందు ఇంతకన్న ఎక్కువ నిపుణతను ప్రకటింపలేదు. వెనీసు చిత్రకారుల వర్ణకాళిగను ఈ చిత్రపు వర్ణకాళిగి మను మించలేదు. భావప్రకటనయందు ఈ చిత్రము వీరందరి చిత్రములను మించినది."

ఈ గుహయందు కాలవెనుక భాగమున గమనింప కలసిన చిత్రములందు అతిముఖ్యమయినవి వీనునలు, చక్రవర్తులు కలిగి కదలుచున్న జనవాహిని యొకటి, రాకుమారులకు గౌరవముబుద్ధుడు ప్రబోధమొనర్చుట, అపిత మహర్షి పసిపాపడైన గౌరముని ఎత్తుకొని యుండుట, రాకుమారుడయిన సిద్ధార్థుడు విల్లంబున ఎక్కుపెట్టుట మొదలయినవి. ఈ చిత్రములన్నియు చాలభాగము శిథిలమయినవి.

పదునేడవ గుహసయితము ఒక విహారము. ఈ గుహ దాదాపు పదువారపగుహలకే ఉండును. ఈ గుహ ఆరవకేతాబ్దమందు నిర్మితమయినదని కొందరు పండితుల అభిప్రాయము. కాని గుహశిల్పముల కైరి గతుల సహసరించి ఈ గుహ అయినతర్వాతఅంతము ననో, లేక ఆరవ కేతాబ్దప్రారంభముననో అయిఉండు నచ్చునని తోచును.

ఈ దిగ్విగూహ బోడియకు ను, అనగా రాశి చక్రపు గుహ అని ప్రసిద్ధికెక్కినది. ఎందుకనగా ఈగుహయందు ఒక చిత్రపద్మము కలదు. ఈపద్మమును పదువారుభాగములు ఒనర్చి, ప్రతిభాగమును ఒక వర్ణచిత్రముచే నింపిరి. ఈ చిత్రపద్మమును యాచిన ప్రభుమపాశ్చాత్యపండితులు ఇది ఒక రాశిచక్రమును విఘ్నముచేయు చిత్రమని ఊహించిరి. కాని తర్వాత కొంతకాలమునకు ఇది ద్వాదశనిదానముల తత్వచిత్ర మని పండితులు గుర్తించిరి.

ఈ గుహముఖమందు అంగములందు సయితము అనేకశిల్పములు కలవు. ఈగుహయందు ఉపగదులు పదు వారు. అంతర్భాగమున కాలవెనుక భువ్యముపయిన అనేకవర్ణచిత్రములు కనపించును. ఈచిత్రములందు మహాప్రఖ్యాతి వహించినది అకాశగమనగంధర్వ చిత్రము. పండిత బగ్నెసుగారు ఈ వర్ణచిత్రములందరి శిల్పము ఇటలీదేశమున, ౧౩, ౧౪ వ కేతాబ్దములందు ఉత్తమశిల్పాల వర్ణచిత్రములందరి శిల్పమునకు సమాన మయినదని నడిదిరి. ఈ గుహయందు అతిప్రఖ్యాతి వహించిన మరి ఒక చిత్రము సింహాళతనదానచిత్రము. బగ్నెసు మొదలయిన పాశ్చాత్యపండితులు ప్రభుమమున ఈచిత్రము సింహాళముపైన విజయుడు చేసిన దండ యాత్రచిత్రమని ఊహించిరి. కాని పండితయజదాని గారు ఈ చిత్రనిజస్వరూపమును తెలిసిరి.

ఈ గుహయందు కల చిత్రము అనేకములు ప్రశ స్తమయినవి. అందున ముఖ్యమయినది—పరిషియాదేశ ముడు కానవచ్చు, అనేకచక్రవర్తులు కలిసిన చిత్ర మొకటి. ఇదిగాక, అనేకరీతుల దంపతులు, అలంక రించుకొనుచున్న రాకుమారి, కిన్నెరులు, విశ్వంతర జాతకము ఈ గుహయందు ప్రసిద్ధికెక్కిన చిత్రములు.

పదునెనిమిదవ గుహయందు పరికింపదగిన విశేష మేమియు లేదు. ౧౮ వ గుహసయితము అతిప్రఖ్యాత మయినది. ఇది ఒక నైత్యము. క్రమమున ఈగుహ ౧, ౧౦-వ గుహలకు విలీనది. కాని కొన్ని స్వల్ప విశేషములందుమాత్రము భేదించినది. ఈ గుహనిర్మాణ కాలమునకు తొమ్మిది, పదవ గుహలు నిర్మితమయినవి.

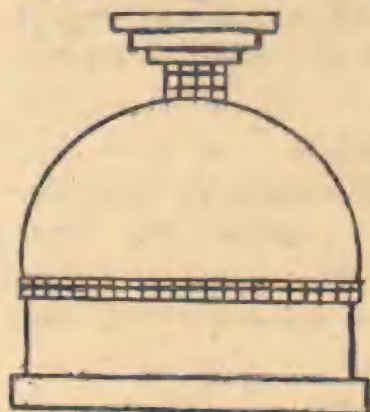
దాదాపు ఏడు కేతాబ్బములు గడిచినవి. ఈ పంచొమ్మిదవగుహయందు నిర్మితమయిన స్తంభములు చాల అలంకారమయినవి. వీరము చతురస్రము. వీరముపయిన పట్టిక (Fillet) అష్టకోణము. ఈ పట్టిక ఒక అడుగు వెడల్పున ఉన్నది. ఈ పట్టికపయిన ఆశ్శ్యము వర్తలము. ఆశ్శ్యముపయిన మరిరెండు పట్టికలు కలవు. ఈ పట్టికలపయిన అలంకారయుతరేఖాశ్శ్యము కలదు. ఈ రెండుపట్టికలమధ్యభాగము కొన్ని స్తంభము లందు వర్తలముగాను, కొన్నిటియందు అష్టకోణము గాను ఏర్పడిఉన్నది. ఈ పట్టికల పైన రెండు వైపుల చిన్న పట్టికలు కలిగిన తుముద (Torus) కలను. ఈ పట్టికలపైన అవలలో తూడిన లతాచిత్రము అతి ఇంపుగా మలిచిఉన్నది. దీనికి పయిన చతురస్రఫలకము కలదు. ఈ ఫలకముపయిన అష్టముగా ఒక బోధిక ఏర్పడిఉన్నది. బోధికకు ఇరు వయిపుల బుద్ధప్రతిమలు మలిచిఉన్నవి. బుద్ధప్రతిమకు రెండుపార్శ్వముల, వీనుగులనో, లేక శార్దూలములనో ఆ శిల్పాలు మలిచిరి.

ఈ వైత్త్యగుహయందు ఆదిత్యున కల స్తూపము రక్తిని వైత్త్యమందలి స్తూపములకెకాక, అనేకరూప ముల సంకలనమయినది. ఈ స్తూపము ఆదివిఖ్యాత మయినది. ఈ స్తూపమునకు మధ్యన ఒక బుద్ధప్రతిమ కలదు. ఈ స్తూపమునకు చూడామణిపైన ఉన్న చూడు చిత్రములు రాలిన మలిచినవే. చూడామణి అనగా స్తూపశిరోభాగమున అమర్చిన అడ్డుల పేటిక, ఫలకములరూపము.

ఈగుహయందు అనేకవర్ణచిత్రములు కలవు. ఇవి ఎక్కువ శిథిలములు కాక నేటికీ ప్రకాశమున ముగిసే నీలిచి ఉన్నవి. నిజముగా ఈ గుహ అతిశోభా యమానమయినది.

పూర్ణశిలాక్రమమున నిర్మాణమయిన ప్రథమ వైత్త్యగుహ ఇదే అనదనను. కార్తీగుహయందు మొద లిడిన కలుపక్రమముమంచి శిలాక్రమమునకు మార్పు ఈగుహయందు పరిపూర్ణమయినదని చెప్పవచ్చును. ఈగుహాటికి, అనగా గ్రస్తుకు దాదాపు ౫౫౦ సం

త్యరముల కాలముకు ఆంధ్రశిల్పాలు భాస్తువునందు శిలాక్రమమును పూర్తిగ సాధించిరి. వాస్తువునందు శిలా

చూడామణి

క్రమమును ప్రదర్శించుటయందు ఈ గుహను మించినది ఎల్లోరాయందు విశ్వకర్మగుహ అనియే చెప్పవలయును. ఈ ౧౯వ గుహయందు లోపలి వాసములు, దూల ములు సర్వము శిలయందే మలిచి ఉన్నవి. ఏడు కేతాబ్బములకు పూర్వము ౧౦వ గుహయందు మొద లిడిన శిలావాస్తుపరీక్ష, ఆంధ్రశిల్పాలు, అజంతాలందే ఈగుహన పూర్ణ మొనర్చిరి. ఈగుహకు ముందుభాగమున, ఎడమవయిపున ప్రఖ్యాతివహించిన నాగరాజును, అతని భార్యను మలిచిన దివ్యశిల్పము కలదు. ఈశిల్పము యొక్క తైలి సంపూర్ణఆంధ్రతైలియే కాని చేరు కాదు. తుడివయిపున ధనత్రయూటను పట్టుకొనియున్న కుచేరశిల్పమువయిరము కలదు.

ఇరువదవ గుహ ఒక చిన్న విహారము. ఈగుహ యందు వసారామాలములు సయితము రాలియందే మలిచిఉన్నవి. ఈగుహయందలి వర్ణచిత్రములన్నియు మాసిపోయినవి.

ఈ తొమ్మిదవగుహలందు రూపకల్పనలందుశిల్పాల స్వేచ్ఛావిహారము అతిస్పష్టము. అనేక హాస్యరసచిత్ర ములు ఇంతైనవి ఈగుహలందు కావనవచ్చును. కాని ముఖ్యముగ గమనింపవలసిన విశేషమేమన, చిత్రకళ అంతమయిందని ఎన్నడు ఎరుగని ప్రాముఖ్యత నంది, కరుణరసము ఈగుహల చిత్రములందు విదితమగుచున్నది. అనాటికి శాస్త్రమతమందు మహాయానము ఒక నిర్విర

రూపము నందికొన్నది. ఈ మహాయానగతి ననుసరించి కరుణసిద్ధాంతమునయితము పూర్ణస్వరూపము నంది కొనినది. కాని ఈసిద్ధాంతమునం దింకను దౌర్బల్యము పొడ నూ ప లేదు. బుద్ధుడు, బోధిపత్నుడు నిర్వాణప్రచారలేకాని, సర్వభరత అభిలాషవరప్రచారలు కాలేదు. ఈ గుహలను నిర్మించి, అలంకరించిన శిల్పాల అంతర్యములు సయితము ఇట్టి స్వచ్ఛభావముల చేతనే నిండికృతమయి, సహజపుష్పిని, స్వచ్ఛతను ఇంకను కొలుపొలేదు. కరుణారసము తగిన కల్పవలందే విదితమయినది. ఈ చిత్రములందు కళాకర్తల అంతర్య

ముల దౌర్బల్యము ఏమాత్రము గోచరించదు. కాని తర్వాత కొంతకాలమునకు జలపిత తాదృశ్యముందు అంతర్యదౌర్బల్యము అతిస్పష్టమయినది. ఆంధ్రశిల్ప మందు సయితము ఈ అంతర్యదౌర్బల్యము స్పష్టము.

మిగిలిన పన్నెండు గుహలు ౨౯ గుహలు మలిచిన ఒక కళాబ్దము గడచిన తర్వాత మలిచినవి. కరుణ సిద్ధాంతము ప్రబలి, అంతర్యము సీరసించినట్లు ఆ శిల్పములందు స్పష్టము. నిజముగా ఆ గుహలందలి కళాభావము సీరసించిన ఆంధ్రరీతియే.

(పశేషము)

సర్వస్వం

[కథానిక]

శ్రీ వేలూరి సహజానందం

ఆఫీసుపనంతో ముగించుకొని బయలుదేరేటప్పటికి బాగా చీకటిపడ్డది. అతనివ్యాళ ఇంటి కెంత తొందరగా వెళ్లా లనుకొన్నాడో అంత ఆలస్యం అయింది. కింద గురుస్తాలకు పని అప్పచెప్పి, కాగితాలపై నాలుగింటి కట్టా సంతకాలు చేసి, త్వరగా ఆఫీసు నుంచి బైటపడా లనుకున్నాడు. కాని ఆఫీసులో తొందరపనులన్నీ ఇవ్వాలే తయారయ్యై, ఎలాగైతేం బైటపడి కారులో బయలుదేరాడు. దాట్లో ఏదో పెద్ద కొట్లోకి వెళ్లివచ్చి, కారు తోరుచేశాడు.

చుట్టూ ఆవరిస్తున్న అంధకారంలో శ్రీధరునికళ్ల ముందు ఉను దీపరేఖలా ఉంది. దీపంచుట్టూ తిరిగే మిడతలాగా, ఉనుముక్క మకోవార ఉజ్వలరూపం చుట్టూ అతని పరిధ్రమణ ఎప్పటికప్పుడు కొత్తే. కాపురానికి వచ్చి మాజెల్లయినా, ఉను అతని స్నేహితుడూ ఒక కొత్త స్త్రీవలెనే ఆకర్షిస్తూఉంటుంది. ఈ సమయ హావహారస్థితిలోనే అతని వ్యాళ ఎంతోఉండేకంతో ఇంటికి వచ్చాడు.

స్నేహితురాండ్రతో ఉను ఏదో చర్చిస్తోంది. చర్చలు తీవ్రంగా జరుగుతున్నయ్. శ్రీధరుడు బట్టలు మార్చుకొని, సానడిలోకి వచ్చాడు. కాని ఇంకా చర్చలు అంతూ పొంతూ లేకుండా సాగిపోతున్నయ్. ఒకటి రెండుసార్లు ఉనుగతిముందు తిచ్చుట్టాడాడు. అయినా సంభాషణలు తగ్గలేదు. తన గదిలోకి వెళ్లి, కొనితెచ్చిన 'పాకట్టు'ను తీసి, అలమరలో దాచాడు. ఉనుతో కలసి హాయిగా 'వీచి'కి వెళ్లిరానా లనుకుని వచ్చాడు.

కాని ఉను ఎప్పటిలాగానే తన ధ్యాసలో తాను మునిగివుంది. దారిలో అతను ఉహిస్తూనే

ఉన్నాడు. తా నెంటికి వచ్చేటప్పటికి ఏదో పుస్తకంతో తన్మయురాలై ఉంటూ ఉంది. ఆ తన్మయిత నాపి తాను ఏ కారుకు తీసుకుపోగల ననుకున్నాడు. కాని ఇప్పుడు చుట్టూవున్న స్నేహితురాండ్ర పద్మ పూహాన్ని భేదించుకొని, ఉనుచ్చాదయాన్ని చేరటం ఆసాధ్యం అని అతనికి తెలుసు.

ఉనుపై తీవ్రమైన క్రోధద్యేషాలు కలిగినయ్. ఒక్కొక్కప్పుడు తన్నెలా ఆకర్షణతో పరవశం చేస్తుందో, మరొక్కొక్కప్పుడు అంతకంటే ఎక్కువగా తనలో విద్యేషున్ని రగుల్కొల్పుతూ వుంటుంది ఉను.

అతని సంతోష క్రోధాలతోనూ, ప్రేమద్యేషాలతోనూ తప్తవృషయందై ఆక్రోశిస్తూ ఉంటాడు. తా నెంటికి వచ్చేటప్పటికి, ఒక్కొక్కప్పుడు మానంగా మార్చుని ఏదో పుస్తకం చదువుతూ ఉంటుంది. లేదా దాదాబాపైకి వెళ్లి కూర్చున్నాకాశంలోకి తెప్పలు వార్చుకుండా మాస్తూ కూర్చుంటుంది. ఆమెమానం, ఆకర్షణించి తనను దాటి దిగించలాలవరకు ప్రపరించే ఆమె మాపు చూసినప్పుడు అతని అంతర్యంలో ద్యేషా గ్రహాలు విజృంభించేవి. ఒక్కొక్కప్పుడు తా నెంటికి వచ్చేటప్పటికి ఏదో ఫలసని, సమాజేకాలని వెస్తా వుండేది. ఆమెకు ఎదుటగా నిలబడ్డా, పక్కన కూర్చున్నా, తనకు ఆమెకు మధ్య యోజనాలదూరం ఉన్నట్టుండేది. ఆమెను తను బలవంతంగా పబకరించినా, ఆమెమాటలు వ్యాధయప్తుందిం లేక కేవలం ధ్వనిమాత్రంగా తోచేవి తనకు.

ఏమహాప్రవాహాయొక్క సుమారతీరంపైనో ఆమె నిలబడగా, తా నీవరి ఒడ్డునంచి హీనస్వరంతో ఆమెను పిలుస్తున్నట్టుండేది. తన పొన్నిగ్గం, తన

మాటలు ఆమెయందు నిశ్చలమైన సరోవరంలా ఎవడో అన్యక్రంగా మట్టిపెల్లలు విసిరి, నీటి కాంతిని చెదర గొట్టినట్లుండేది. ఇది అతనికి దుర్భరం. ఆమె రూప సౌందర్యాలకు ఆశను వివశుడై, ఆమెకై చేతులు చాస్తాడు. కాని తన కథినమై, తన బాహువుల్లో ఉన్న ఉను తనకు యోజనాల దూరంలో ఉన్నట్లుండేది. ఆమెరూపం, సౌందర్యం తనదికాని, ఆమె తనది కానట్లుండేది. ఇది అతనికి దుర్భరం.

సర్వస్వమూ అయిన తనను కూనడంగా ఎంచి, తన దృష్టి కలితమైన ఏ ఏ నీరుల్లో ఆమె తిరుగాడితే, అతని హృదయం కుదిలిపోయేది.

ఇవ్యాకమాదా ఆమె ఎప్పటిలాగానే తన ధ్యానంలోనే తా నుంది. అతని రాకకు గాని, అతని చాపులకు గాని ఆమె చలించలేదు. సంఘసమస్యలను తమ జీవస్మరణసమస్యలుగా ఎంచి తర్కిస్తున్న ఆ వాదగ్రస్తురాండ్రకు ఈ పురుషుని ప్రశ్నన్న చేదన తెలియదు.

౨

స్నేహితురాండ్రు చర్చలు ముగించి, ఇళ్లకు వెళ్లగానే ఉను చావడిలోనూ, భర్త గదిలోనూ అటూ ఇటూ నూసింది. "బాబుగారు బైటికి వెళ్లిపోయారు" అని పనిమనిషి చెప్పింది. కాసేపటికి ఉను దాబా మీదకు వెళ్లి, అనంతమైన కూనడంలోకి ముస్తామూర్చుంది. చర్చలతో వ్యగ్రతమైన మనస్సు కాకూ న్యంలో ఏదోకాంతి! అచీకటిలో ఏదోత్పత్తి. పగలల్లా వడిచిన బాటసారి నడిచుకున్న సామ్యునితీ పెరున్నట్లు ఉను కూనడంలోంచి వీస్తున్న చల్లని గాలి! సేదదీగ్నం అంటోంది. తీవుల సంఖ్య, సంఘదైవ్యం కల్గించిన నిప్పుసాతో ఆమెహృదయం సంతుల్యితిమైంది.

మళ్లీ ఈ ప్రకాంత ఏకాంతంలో ఆమెమనస్సు ప్రాకార్యంలోంచి కేల్లాగింది. అంతరాత్మ కన్ను తెరవనంతవరకు, కళ్లు మూసుకొని కాలం వెనక పడి పోవచ్చు. కాని అంతరాత్మ బాగ్యతమయాక? అనుక్షణమూ సంఘర్షణ. అనుక్షణమూ విచారణ. దారిద్ర్యమే తనకు తిట్లీ తండ్రులిచ్చిన కబ్బుమైనా, తండ్రి

చెప్పించిన చదువే తనకు పెన్నిధి. భర్త చేతున్న పెద్ద ఉద్యోగంగాని, భర్త విశ్వరథంగాని... పీటికన్న కూడ తండ్రి చెప్పించిన చదువు, ఆయన ప్రబోధం... పీటికే ఆమె జీవితసర్వస్వంగా చూసుకుంటోంది. ఈ మూడేళ్లనుంచి ఎంతవీధా పుస్తకపఠన, స్నేహితు రాండ్రతో విషయగోష్ఠి—ఇవే ఆమె కానందం. మధ్యమధ్య భర్తముఖంలో ఏదో అసంతృప్తి, ఏదో అకాంతి గోచరమై ఆమెకు విచారం కలిగేది. తా నే విధంగా అతన్ని కట్టపెట్టోంది ఆమెకు తెలియదు. ప్రేమాపరాగాల్లో అతను సర్వదా పరవశ మవుతూనే ఉంటాడు. కాని అప్రవృద్ధుడు తనకు తెలియనిబాధతో నిద్రిస్తుండే ఉంటాడు. ఇంతవరకూ అతను తన్ను అడ్డగించలేదు. అడ్డువస్తాడనే భయమూ లేదు. కాని దాంపత్యంలోలాగా తన సంకల్పాల్లో, తన అంతర్లీని లంలోనూడా భర్త సహధర్మ్య చరుడుగా ఉంటే, తన జీవితం ఎంత ధన్యమయేది? భార్యాత్వముతో తప్ప తన వ్యక్తిత్వముతో భర్తకు సంబంధం లేదు. కాని రోజులు గడుస్తున్న కొద్దీ, ఆమెకు ఈ ఏకాంతం భార మాతోంది. ప్రపంచమయొక్క కీకారణ్యమందు దాని చూసుకొని ముందుకుపోయే శక్తిసాహసాలు ఒంటరిగా నన్ను తనలో క్షీణిస్తున్నాయ్. జీవితంయొక్క ఈ పవిత్ర, అంతర్వేదికఃస్థమాదా భర్త తనతో పాడి బంధం చేస్తే? జీవితం సార్థకమయేది. పుట్టింటికి వెళ్ళిపోవ్వకు తెల్లి అనేది "ఎందుకీ నీ కీ పుట్టెడు ఆలోచనలు! నలుగురిలాగా చక్కగా ఎదో ఇల్లా, వాకిలీ భర్తమూ చూసుకొని ముఖంగా ఉండక" అని, నలుగురిలాగా! నలుగురూ ముఖంగానే ఉన్నారా! వాళ్ల అంతర్లీనితాలు ఎవరికీ తెలుసు? ఎన్ని సంకల్పాలు వారి కన్నీళ్లలో నిమ్మల మాతున్నాయో! తానుమానస వెలుగున ప్రమిదలనిండా నింపి, ఇంటింటికి వెళ్ళి జీవి, జీవియొక్క అంతరాత్మకు అందిచ్చి వస్తే! ఆ నిర్దిర ముఖాల్లో తేజస్సు ఉదయించదూ? వ్యక్తి, దాంపత్య జీవితాలగురించి విచారణ చేస్తూ మూర్చుంది ఉను.

౩

తీవ్రమైన అకాంతిలో ఇల్లు విడిచి విచారానికిని బయలుదేరాడు. కాని జనసమద్రంలో పడి అశుభ్రత తరంగాల మధ్య తేలియాడుతూ వుండగా, అతని మనస్సు మళ్లీ విడిచిపెట్టించిన సంజరణోసం పరి

తపించింది. జనపాదవశ్యతకు అతడూ పులకరించి, ఉమస్వర్గకోసం ఉద్రిక్తుడయ్యాడు. కలిగినవిద్యపానికీ ఫీకల్గరించుకున్నాడు. తనకు తెలుసు-ఉమకు పుస్తకాలు, విషయాలు, చర్చలు, సభలు చాలా సంతోషం అని. చదువు, చక్కలు ముగికాక, ఉమ తనవద్దకుఎంతో సంతోషంతో వచ్చి కూర్చుంటుంది. ఆమెఖంలా, కళ్ళలో ప్రతిఫలించే ప్రేమప్రసన్నతకు వార్షంతో నిండి, తన ఆమె కాగితలో తన ఈతాత్కారిక విద్య పాలను మరచిపోయాడు. ఈ పాఠీ తాను మల్ల ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళేప్పటికీ, ఉమ ఉమమ్మలా ఉంటుంది. తన పూర్వయం అంధకారం పోయి వెలుగుతో నిండు కుంది. గృహోమ్ముఖు డచూడు. కాదు యజమాని అభీష్టాన్ని తెలుసుకొని జోరుగా చూసుకుపోతోంది.

ఇట్లో అడుగుపెట్టి లైటు వేకాడు. ఇల్లాలు దాదాపైన ఉం దని పనిమనిషి చెప్పింది. అతని అలి కిడి విని ఉమ కిందకు వచ్చింది. ఆమెముఖం సంతోషంతో చంద్రకలహంలా ఉంది. అతను వెళ్ళినప్పుడున్న అలోచనాతీవ్రతపోయి ఇప్పుడు కలకలలాడుతూండోది. ఉమ ప్రసన్నముఖం, అనందం చూడగానే అతనివిద్య పాని కతనే లక్ష చెందాడు. అతనికి తెలుసు - ఆమె దాదాపై కూర్చోని, కూన్యంలో బయలుదేరి అజ్ఞాత పుణ్యతీర్థాలు, అవ్యక్త పుణ్యనవనాలు చూసి చూసి ఆ మహానందంతో కేలవిడికి తిరిగివచ్చి ఉంటుందని. ఆమె ఆ పుల్లాసమేఇప్పుడతని మరింత పేనవైచి లాగుతూంది.

భోజనాలయక ఉభయలూ దాదామిడికి వల్లారు. మెట్టమీద మధ్యలో ఆగి కిందకు దిగి వచ్చాడు. మల్లీ పైకి వెళ్లి దాదాగదిలో అడుగు పెట్టాడు. అప్పుడే వెలిగినదీపకాంతిలో ఆమెవెన్నెల్లో మల్లెపువ్వులా ఉంది. “ఇదిగో... సిల్క చీరె... తెచ్చాను.” అని ‘పాకెట్టు’పైకాగితం చింపాడు. అతని ముఖం పసిపిల్లవానిముఖంలా ఉంది. సంద్ర మంతో ఆమెపెదవులు కదిలినయ్. కళ్లు తళుక్కు మన్నయ్.

“ఎన్ని కొంటారు?... ఎందు కింత డబ్బుపోసి... పదిమందికి కొత్త చీరలు వచ్చేవి.” అంది.

తన ఇద్దరీమధ్యన భాయామాత్రంగా నుంచున్న లోకదైన్యం చూసి అతను ముఖం పక్కకు తిప్ప కున్నాడు.

“పదిమందిసంగతి మన కెందుకు? నీ కీ చీర చాలా బాగా ఉంటుంది.” అని అతను వెల్లగా గది లోంచి వెళ్లి, లైట పక్కలో పరున్నాడు.

మబ్బుల్లోంచి అప్పుడే తెప్పలు తెరుస్తున్నాడు చందమామ. గదిద్వారంలోంచి అర్ధచంద్రుని నికేథంలోకి అడుగుపెట్టింది ఉమ. అతీనానందంతో గర్వంతో చూశాడు. ఆమె వచ్చి అతని నువటిపై చెయ్యి ఆపింది. పిల్లవాని చిలిపివేళ్లు తగిలి నీణా తంత్రులు ‘జంయో’మని మోగినట్లు, అతని నరాలన్నీ ఆ స్వర్గకు జలదరించి, రహోవాంఛలతో హోరెత్తి నయ్. తలంటిపోసుకున్న జాట్లు ముడి విడి ఆమె పిరుదులదాకా పడ్డవి. పొడుగాటి, పుష్కలమైన ఆ నల్లని జాట్లు గాలిలో చేసుతోంది. ఈ రూపం, ఈ పొందర్వం, ఈ స్వర్గ... అతని కెప్పటికప్పుడే ఏదో కొత్త. ఈ వెలుగుచీకలుల దాసుడుమాతలకు ఆమె పూర్వయం ఎలా పుండిపోందో? ఆమెకేసి మంత్ర ముద్దుడై చూస్తున్నాడు. కనులకైపు తగ్గి చూడగానే, ఆమె కనులు మూసుకొని నిద్రపోతోంది.

అంగాంగమా జాగృతమైన అతనికి ఆ విశ్వల ప్రకాంతివిద్రితముఖాన్ని చూడగానే తీరని క్షోభ కలిగింది. ఈ సుమధురాలి పొందర్వం, సమ్మోహనం అతన్ని పరవశం చేస్తున్నయ్. నిద్రపోతున్న ఆమెను మాడున్న కొద్దీ అతనికి కాళ్ళకులం పోచ్చింది. దుర్విధి అమృతంలో విషం చించించింది. మల్లీ దుఃఖ క్రోధాలతో కుమిలిపోయాడు. భగ్న పూర్వయంలో ద్వేషం మల్లీ పడకా తింది. ఎంత అమాయకంగా నిద్ర పోతోంది! ఎంత గాఢంగా! తనకుండెలో కొచ్చిచ్చు రగిల్చి ఈ అంతర్హాసం, ఈ అంతర్హాసం చూస్తూ. ఈమెలో ఎంత క్రార్వం? ఎంత హింపా పిపాస? కొలదికాలంక్రితం చల్లారిన వసుకున్న ద్వేష బ్యాలులు భగ్నన మండి శ్రీమదీని ఆపాదమ స్తకం దహించివేస్తున్నయ్. త న్నిలా హింసించి, హతం చేస్తున్నందువలన ఆమెకు కలిగే అనంద మేమిటి? పాధివంతో కళ్ళలో నీవ్వ రగిలింది. అప్పు దామె అతని కళ్ళను చూసిఉంటే, అది విషపాత్ర లవకునేది, ఓరలోంచి చూసిన కత్తుల్లా అతని కళ్ళలోంచి చూపులు చురుకునైన చూసుకుపోతున్నయ్.

దెబ్బతిన్న తాచుల్లా ఉన్న అతని చేతులు ఆమె నడుమును తాకినయ్, యంత్రబద్ధంగా ఆమె అతనివైపు తిరిగింది. అతీనామెను పూర్వయానికీ హత్తుకున్నాడు. ఆమెజాట్టుపై అతని చెయ్యిపడగానే, అతనిలో వాంఛ ఉప్పొంగింది. కాని ఆమె కాష్టర్య అజ్ఞాతం. ఆమెకు నిద్రాధంగం కాలేదు. ఆమెకులు చెదిరిపోలేదు. కిరీరం అతని బాహువుల్లో ఉంది. కాని ఆమె లేదు.

ఇదే అతని! దుస్సహం. ఇద్దరి మధ్య, బాహువుల మధ్య మల్లీ యోజనాల దూరం. ఏదో మహాప్రవాహం యొక్క ఆవలితీరంపై ఆమె... ఈవలితీరంపై తాను... తమ ఇద్దరిమధ్య ప్రవాహం... ఆమె రూపగౌండర్యాల.

ఆమెపై అతని! క్రోధశ్రవణాలు పాచుకున్నయ్. ఆమెపై ప్రకటన... స్నేహితులు... చర్చలు... సభలు... సమావేశాలు... ఒక్కసారిగా కూలాలై అతని హృదయంలో గుచ్చుకుపోయినయ్. మనస్సులో విపరీతమైన ఆలోచనలు చెలరేగుతున్నయ్. కొంతసేపటికి అతనికి మగతీగిద పట్టింది. క్రమంగా స్పృహ తిప్పింది. అతని కతను తెలియదు. బహిష్కృత వ్యంపై నల్ల తెరలు దిగినయ్... ఇంక తెరలవెనక కల్లోలం...

...గదిలో పక్కలోంచి ఉను వెల్లుగా లేచి, అటూ ఇటూ చూసి, తిలుపులు తీసింది. అతను కళ్లు తెరువలేదు. వెల్లుగా వెల్లు దిగి కిందికి వెళ్ళింది... ఆమె. ఉనుపడధ్వని అతనికి విపలమకూనే ఉంది. విధితిలుపులు తీసిన చప్పుడియింది. వెల్లుగా లేచి గదిలోంచి వెళ్లి పిట్టగోడచూపున పొంచి చూస్తున్నాడు శ్రీధరుడు. పిథిలో ఆమె తొండరతొండరగా వెళ్ళింది. శ్రీధరుడు గబగబ వెల్లు దిగి పిథిలోకి వెళ్ళాడు. పరుగెత్తి ఒక్కమృదిన ఆమెపై బడి హత్యచేయాలనుకున్నాడు. కాని ఆమెసంకల్పం సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనే, కుతూహలం అతన్ని ఆదర్శించింది. వెనకాలే దూరంగా వెళ్ళాడు. స్వేదకోశ్చుపై ఆమె కాలుపెట్టగానే అతనిసంకల్పం తీవ్రమయింది. తన్ను విడిచి వెళ్లిపోతోంది ఉను... ఎక్కడికో? ఎందుకో? వెళ్ళిపోవటం నిశ్చయం... గబగరా ఉత్తేజంతో నడిచాడు. సమాపించాడు... ఆడుగుల అరికిడి అయి, వెనక్కు తిరిగి తనను చూడగానే ఉను తీగమాత్రం నిశ్చేష్టురాలయింది.

"వెళ్ళ బాది! పిట్టే... పద ఇంటికి!" అన్నాడు. నిశ్చలంగా జవాబుచెప్పింది- "ఈ అధ్యాయం ముగిసింది. నేను తిరిగిరాను."

ఆమెముఖం గంభీరమైంది. నిశ్చయంగా ముందు కడుగులు వేసింది.

"నీకు ప్రాణాలు దక్కవు" అన్నాడు. "వాటిపై నా కాళ్లు లేవు" అంది ఉను.

శ్రీధరుడు వెనక నడకలుమేగాని కర్తవ్యం చేయ లేకపోయాడు. అతనిలో కత్తి క్షీణిస్తోంది. ఉను

అతనికి దూరమవుతోంది... దూరంగా నైలుకూత వి బడుతోంది. గబగరా నడిచాడు... నుండెలో రొప్పు పాచింది. పరుగెత్తాడు. ప్లాటుఫారంమీదికి నైలు వచ్చింది... గంట కొట్టారు... ఆమె ఏదో పెట్టెలో ఎక్కబోతోంది. నాలుగంగులు వేశాడు. ఇంకో గంట కొట్టారు. ఆమె ఎక్కబోతోంది. పక్కనుంచి చలవంతంగా తోళాడు. కప్పున కింద పట్టాల్లోకి జారి పోయింది... నైలుచక్రాలు కదిలిపోయినయ్.

* * * *

శ్రీధరుని రెండుచేతులుగట్టిగా పట్టుకుని, "ఇదే ఇంటికి! నాగంతుక విసుకురున్నారా?" అని తన యావచ్చితో అతని చేతులను విడిచింది ఉను. అతడు ఉలిక్కిపడి లేచి కంగారుగా చూశాడు. ఆమెకళ్ళలో ప్రాణాలు లేవు. ముఖమంతా భయంతో గాండ్రిలు తోంది. అతని భయంకర శ్వాసలోకి చూసి, "నన్ను చంపుకున్నారు... మీరు చంపుకున్నారు" అని అరిచింది. అతను కళ్ళవల్లపడ్డాడు... తుండ్రులెం పెత్తురు మడుగుగా చూసిన ఉను సజీవంగా తనను ప్రతిఘటిస్తోంది. అతని కేవల భోధపడిలేదు. ఏది నిజం? నైలు చక్రాలా? లేక హత్యచేయబోయిన తన చేతులా? అతనికి చైతన్యం వశించింది.

"ఉను! ఏదో పీడకల... ఏదో దయ్యం... ఛీ... ఛీ.. భయంలేదు..." అని లేచి కూర్చున్న ఉను తలను తన నుండెలోకి తీసుకున్నాడు శ్రీధరుడు. కాస్తేపటికి భయకంపం తగ్గి, అతని నుండెకు తన తలను గట్టిగా ఆనుకొని, "ఇంకెప్పుడూ మనం ఇక్కడ పడుకోవద్దు" అంది. అతని ముఖంలో ప్రేమను, ఆకు రతన చూసి, స్వేచ్ఛం చెందింది.

"నా అదృష్టం. మీరు కాబట్టి ఆ దయ్యంపై పోసివేయగలిగాను. లేకపోతే ఈవాటికి పెత్తుగుట్క వుండును" అని అతని రెండుచేతులను తన నుండెపై ఆనుకుంది ఉను.

ఆమెతలను నిమరుతూ, "పీడకల... మరిచిపో... మన శేడయ్యనూ వేరు డెయ్యలేదు." అన్నాడు శ్రీధరుడు.

కొంతసేపటికి ఆమెకు వెల్లుగా నిద్రపట్టింది. కాని అతనికి పట్టలేదు. ప్వన్న నాగరణుల తీవ్రసంఘర్షణంతో సామ్యమిల్లాడు. అతని అభయం తీగకొని ఆమె నిశ్చింతగా నిద్రపోతోంది; కాని అతనికి కాంతి లేదు. ముఖం లేదు. నిద్ర లేదు.

ఏదో భయంకరవాటకం ఆడుతున్న రంగస్థలంలో ఉన్నా దేశమే. తెలమ నోలగించు...భయంకరం. తీవ్రనూటలవనక రక్తవాహంతో తపించే శేనాపూసిన కత్తు తెన్ని? ప్రపన్నుల చూపే శేత్రాల్లో కలుగులందు దాగిన నల్లతామ తెన్ని? ప్రతివాడూ ఒక రంగస్థలం...శేవభ్యంతో నీజవాటకం!

౪

తన ఆంతర్యంయొక్క అన్యత్వ, రహస్య అభిప్రాయానికి శ్రీధరుడు దుఃఖించాడు. అతని కళ్లముందు రైలువక్రాలు...నాటిలో చిక్కుకొన్న ఉమ... శత్రువుచిమ్రుక తన కళ్లు పోవలేదు. ఉమ తన చేతులను గట్టిగా విదల్బకపోతే, తాను హంతకు డియేవాడు—తనకు తెలియకుండా. తనను చూసి తానే భయపడ్డాడు. తన ద్వేషం ఇలా మహావిషసర్పమై యునుకొట్టుతోందని అత నూహించలేదు. రాత్రి అన్నా, నిద్రఅన్నా విపరీతభయం కలిగింది. ఉమను కింద పడుకోమని, తాను టైగడిలో పడుకుంటున్నాడు. ఇలా విడిగా పరున్నా, అతని చ్యాకులం తగ్గలేదు. మధ్యమధ్య నిద్రలో లేచి, గంటలకొద్దీ మేల్కొనివుంటున్నాడు. కదలకున్నా, ఉమ పుస్తకాల అలమరలు...గ్నీహీతులు...చప్పులు... సభలు...అభయంకరమైన హత్యాదృశ్యం కళ్లముందు పడేపడే గోచరిస్తున్నయ్. తన ఆంతర్యం ఉమ తెలుసుకుంటే? తనలో రగులున్న చిచ్చు ఆమె చూడగలిగితే? ఆమె తన గోష్ఠిని మరచి, తననే సర్వస్వంగా ఎంచుకుంటే? తన కి అసంకృతి, ఈ ద్వేషం ఉండవు.

భర్తలో కనబడుతున్న మార్పు ఉమ కళ్లంకారేదు. అతని ఆదరాభిమానాల్లో లోటు లేదు. కాని ముఖంలో అంతర్వాస్థకులయొక్క విషాదచ్ఛాయలు స్పష్టంగా కనబడుతున్నయ్.

నిద్రపట్టక మెల్లగా దాదామీదకు వెళ్లింది. నిశ్శబ్దంగా వచ్చిన ఆమెను చూడగానే అత నులిక్కిపడ్డాడు. శ్రీధరుడు నిద్రపోవటం లేదు. దీపం చలుగుతూనే ఉంది. అంత గెంత ప్రయత్నించినా, తన్నుతా సంతోషించుకోలేకపోయాడు. ముఖం కళావిహీనమై, కళ్లు నివాకభావంతో ఉన్నయ్.

“ఇక్కడ...ఇలా...ఒంటరిగా నిద్రలేకుండా” అంది ఉమ.

శ్రీధరుడు నూట్లాడలేదు.

“క్షమించండి...నే నేమైనా కష్టం కలిగితే” అని అన్నది మళ్లీ ఉమ.

ప్రయాసతో - “ఛా.....క్షమించటానికేముంది? నువ్వు కష్టం కలిగించటమేమిటి? ఏమిలేదు” అన్నాడు.

“కాదు. నన్నిలా బాధించవద్దు.” అంది ఉమ.

కాసేపయ్యాక అతను ఉమచేతులను తన చేతుల్లోకి తీసుకొని, “ఉమ” అన్నాడు.

ఆమె అతనికళ్లలోకి చూసింది.

“ఉమా! నే నవ్వు డింటికి వచ్చివా, ఇంట్లోవున్నా, నవ్వుదూ ఏదో పుస్తకాల్లో మునిగి ఉంటావు...న్నేహీతులతో చర్చిస్తూ ఉంటావు. సభలూ...సమావేశాలూ...దాదాపైకి వస్తే కూర్చాకాలోకి చీకట్లో, వెన్నెట్లో మానంగా గంటల కొద్దీ చూస్తూ కూర్చుంటావు...సమద్రానికి వస్తే ఆ అలల ఆటుపోటు వింటూ నిన్నునువ్వు మరచిపోతావు. నువ్వు నాకు సర్వస్వం...ఉమా...కాని...కాని...నేను నీకు సర్వస్వం కానా?” అన్నాడు శ్రీధరుడు.

ఆమె నిర్ణాంతపోయి, నిశ్శబ్దమైపోయింది. కళ్లు తక్కున దీపా లారితట్టున్నయ్. దీర్ఘనిశ్వాసలతో ఆమెనుండే బరువెక్కింది. నిన్ను ప్రతిమాటా బాగాలా గుచ్చుకపోయింది అంతరాత్మలో. తన తలను అతని హృదయానికి ఆనుకుంది. ఆమె తిప్తావ్రుతులకు అతని హృదయతాపం ఒకింత చల్లారింది.

౫

“ఏం...అమ్మగారు...పుస్తకాలు ఇక్కడ నుంచి తీసేస్తున్నారే?” అని అడిగింది పనిమనిషి.

ఉమ జవాబివ్వలేదు. ఒక్కొక్క పుస్తకం తీసి చూడగలిగి వంతుకుంటే, అమెకళ్లలో కలుగు

నున్న కలవరం పనిమనిషి చూస్తూనే ఉంది. కాని ఈ అశ్రుగాఢ దానికి తెలియదు. యజమానురాలు వరువుకొన్నదని, అందమైనదని గర్వపడేది. కాని ఈవాడు పుస్తకాలు కొట్టుగదికి చేరుకుంటున్నయే. పొతాత్తుగా కళ్లు గిరువ లిగిగి, ఉమముఖం ముది పెక్కిపట్టుంది.

ఉమఉస్పస్థతి స్నేహితురాండ్రు అర్థం కాలేదు. తమకు ఎంతో చేయూతిగా ఉంటున్న ఉమ ఇలా దారిపక్కన ఎందుకు నిలబడి, కూలబడి పోయిందో వాళ్లకూ బోధపడలేదు. క్రమేపీ వారి రాకపోకలు తిగిపోయినయే.

సభలూ, సమావేశాల్లో ఉమ కనిపించలేదు. మూలగదిలో తాళాల బీదవాల్లో పుస్తకాలు యావజ్జీవమైతీల్లా ఉన్నయే.

అవ్వదప్పుడు మధ్యాహ్నం ఉమ మూలగది తలుపు తీసి, బీర్యాల దగ్గర వున్నలో కూలబడిపోయేది. పనిమనిషి వచ్చి, "అమ్మా...ఈ ఉక్కలో... చీకట్లో...ఏమిటి...ఈ పుస్తకాలు తెస్తాను... పదండి...పాడిలోకి" అనేది. కాని మెల్లగా లేచి గదితలుపులు తాళంవేసి, వెళ్ళి మంచంలో పడుకునేది గోడకున్న భద్రపోలోకేసి చూస్తూ.

భద్రఇంట్లో ఉన్నంతసేపూ...అతనితోకబుర్లు, మచ్చటలు...వత్సలా...అభీరుమంచి తిరిగి ఇంటికి రాగానే చక్కగా అలంకరించుకుని స్వాగత మిచ్చేది ఉమ. ఉభయలూ కలసి బీచిలో, క్లబ్బులో వెళ్లే వారు. తిరిగివచ్చి, దాదాపై, ఉమకొగిరిలో శ్రీధరుడు నిశ్చింతగా నిద్రపడేవాడు.

ఉమముఖం చూసి, పనిమనిషి చెప్పింది:

"బాబుగారూ! అమ్మగారి సంగతి మీరు చూడ లేదు...చూడండి...అముఖం...నానాటికి చిక్కిపో తున్నారు. దాక్టరును పిలవండి." అని.

శ్రీధరునికి తెలుసు. ఉమముఖంలో ఇవ్వ రా మనోపారపాండర్యం, సమ్మోహనం లేవు. అక్కలో

అతని కఠిరమై, అదిలోకమైన ఆయాపు లేదు. కోజా కోజాకూ కృశిస్తోంది. ప్రాణం లేని నిర్జీవప్రతిమలా ఉంది. ఆ మనోజ్ఞ, ఉబ్వలసూసం పోయి, పిండి బొమ్మలా ఉంది, వైద్యులూ చప్పరించారు. మందు లే దన్నారు.

శ్రీధరుడు అభీరుమంచి తిరిగివచ్చేప్పటికి బాగా చీకటిపడ్డది. అతని కళ్లమం దిప్పుడు దీపరేఖ మెరవ లేదు. దీనముఖి కనబడుతోంది.

"ఇంత చీకట్లో ఎలా ఉన్నావు...ఉమా" అని లైటువేసి దగ్గరకు వెళ్లాడు.

బల్బిలా మంచాన్ని అంటిపెట్టుకొనివుంది ఉమ. తన రెండు కుమ్మహస్తాలతో అతనిముఖాన్ని నిమి రింది. సంతోషం చూపటానికి కళ్లు ప్రయాసపడినయే. కాని అక్కడ వెలుగు ఆరిపోయింది.

"ఇంత ఆలస్యంగా వస్తే ఎలా? నా కేం తోస్తుంది?"

అని అన్నది ఉమ. పెదవులపై తటిత్తు మన్న దరహాసం విహదంగో వెలవెలపోయింది.

శ్రీధరుడు మెల్లగా ఆమెను దాదామీదికి తీసుకు వెళ్ళి, పక్కవేసి పడుకోబెట్టాడు.

ఆమెపక్కనే కూర్చొని, "ఉమా! వళ్లంతా పాలిపోయింది. ముఖం నిరుత్సాహంగా నిర్జీవంగా ఉంది. ఎప్పుడైనా ఇలా ఉన్నావా? నీ ఆరోగ్యం పాడైంది...ఆలంబంలేదు ఇవ్వకు." అని అన్నాడు.

కొలదినిమిషాలు గడిచాక, అతని చేతులను తన రుద్దలహస్తాల్లోకి తీసుకొంది. అతని వ్యాకులిత ముఖాన్ని చేతులతో తడిపింది. హీనస్వరంలో ఉమ-

"ఉహ్! ఉత్సాహం...జీరం...ఆరోగ్యం... అందం..." అని తీవ్రమైన ఆయాసంతో, "ఇవన్నీ... ఎందుకు నాకు...మీరే నా సర్వస్వం" అని అతని చేతులను తన గుండెమీదకు తీసుకుంది.

రాయలకళింగ జైత్రయాత్ర

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

౨

గజపతి సామాన్యకీర్తులు గాడు. రాష్ట్రకోశంబ సంపదలం దతని కధిపతుల రాజు లప్పటి భరత ఖండమున నెందరో లేరు, తనతోపాటు దక్షిణభారతావని బాలించుచుండిన యశ్వవతిసరపతులకు ఆతడు సమానస్కంధుడు. రాష్ట్రవైకాల్యమునగేమి, కలిమి బలములలోగేమి, శక్తిసామర్థ్యములందేమి వారి కెంత మాత్రమును దీనితోయేడివాడు కాడు. ఈయంశము ఆముక్తమాల్యదలోని ఈక్రిందిపద్యమునందు నూచింపబడి యున్నది :

“రయమున నృప్తికై యొదిగి
రచ్చలపై విధియింతు గుగ్గళక
హయపతిమీద దంతిపతి
నాతినిపై నృపతిగ గజాదిని
గ్లయముల మొక్తున్నాడుచును
ప్రబోకయించుక నిప్పు రిచ్చు మొ
గ్లయ మతిపాసిపోయెను స
మస్తకాగమలైన యధ్యగుల్.” (౪-౧౩)

ఈపద్యముపై వ్యాఖ్యాన మనదగిన చర్చ యొకటి రాయవాచకమున గలదు. ఇందు విజాపుర రాజసౌధమున కృష్ణరాయలు విజాపురముపై నెత్తిరాబోవుచున్నాడను వర్తమానము తెలియవచ్చినంతటనే యచట గూడియుండిన నావాసంస్థానముల స్థానాపతుల మధ్య జరిగిన చర్చ క్రిందిపబడియున్నది.

“దాదిమహామందు ముందరదివాణంలో ముందర ఆయావత్తు కౌండోపండితులు మొదలయిన వారు నియోగిగులు వారివద్ద కుతపనములకవారి హేళిబులు ముకుందపండితులు మొదలైనవారు కూర్చుండి ఆలోచన జేసెనది :—

“అశ్వవతిగజపతిసరపతులలో నరపతిసింహాసనమే అధికము. కనమ రెండుసింహాసనములన్న వారి నెవకను? అని పిన్న పెద్దలు ఆలోచనగా చెప్పినందులకు గోలకొండవారి ముద్దాపండితులు, ‘సింహాసనములంపై కూడున్న పరి, ఇందులో సింహాసనాధిక్యములు కలవా? అని ఆగ్రహపడగా, ‘నిజాంరవుతులు మా వుత్తులు లక్కిరితనాన సరికదా; ద్రష్టాపామగ్రియందు దుర్గములయందు కొదవ; అట్టిపట్ల అధికమని తెప్పవలసిన కారణ మెంద్రి? అన్నందులకు గోలకొండవారి ముద్దాపండితులు వ్యంగ్యోక్తముగా, ‘కాకయేమి? నులేమి? యిందులో న్యూనాధిక్యములు యెంచ అన కాళి మేమి వున్నది? మోకరి కొకరు ఏకవాక్యముగా ఆడుకొన్నందులకు, బాహుబలేంద్రునివారి బ్రహ్మ పంతులు వారలతోను, ‘యీ మాడు సింహాసనము లనగా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరుల అంశలుగా వుండును. అందుక తారతమ్యములు యేరీతో? అరీకుడలెనే అశ్వవతిగురాలకున్న, గజపతియేనుగులకున్న నరపతి కర్నాటకసింహాసనానకున్న; గనక నరపతియే హెచ్చు. అది యేలాగంటేను—భగవద్వాక్యం, ‘సరాణాం చ నరాధిపం’ అనే పదనముపల్ల నున్న: ఆ రాజ్యములోను దేవాదాయం బ్రహ్మాదాయం పుణ్య తీర్థములు నదులు పుష్కరుణులు గల్గివున్నది. ఇదిగాక విష్ణుపుత్రత్విక్తుమై వెంకటాచలాన వున్నాడు; ఆ రాజ్యములో వుంటే న్యామి? కనమరాజ్యములో పెద్దలు బుద్ధిగాలులు బ్రాహ్మణులు యతీశ్వరులు మతాధిపతులు రాజులు మొదలైనవార లందరున్న కానుకకప్పములు కొంచుబోయి న్యామి? నమర్పించి వస్తావున్నాడు; గనక కర్నాటకసింహాసనాధిపతులు పుణ్యశ్రీకులు. ఆ పిమ్మట గజపతిసింహాసనమందు జగన్నాయకులు వేంచేయున్నాడు; గనక రెండోపర్యాయము. అశ్వ

పతివారున్న గంగాతీరాన విశ్వవాగులరాజ్యములో వున్నాడు; వారి తెగలవారి యెదులపాహు, నుతపనమలక, నిజాంకాహుయూమాడు తెగలవారున్న కర్నాటకం పరుడున వున్నాడు. మీరు కర్నాటకాధిపతులతో పరియన ననునె? అని మధ్యస్థభావముగా అన్నందులకు దొండ్రోపండితులు ముద్దోపండితులుదాదోపండితులున్న దొడ్డనియ్యోగులుగనక తెలుసుకొని తమ దొరలు మధ్యపాతులు; దేవద్రాహ్మణవిశ్వాసములు లేవు, మ్లేచ్చులు, గోహింసకులు, వారిని గొలిచినవారము; గనక దూరదృష్టి విచారించ అవకాశ మంత లేక అహంకారగుణమునల్ల అవలసిన దంటిమి. బ్రంహ్మపంతుల వారు పలకరించినది యథార్థమని యెంచినవారై ఆతర్వాత మంత్రాలోచనగా వార్తలడినవి."1

పై ను దా వా రి య పబడిన యాముక్తమాల్యద మున్నగు గ్రంథముల పాక్ష్యములవలన కృష్ణరాయల కాలమున గజపతికలిమిబలమునుకూర్చి జనసామాన్య మెట్టి యభిప్రాయమున గలిగియుండెనో తెలియవచ్చుచున్నది. అంతటి ప్రబలునితో బోల నిశ్చయించినపు డతని నోడించి జనుమును బొందుటకు వలసిన

ప్రయత్నము నేయుట యుక్తము. విజయనగరసంస్థానము నేనాబలమున దక్కనయైనది కాదు. 'గజపతిపై దండువెడల నిశ్చయించి యెత్తిడు (కృష్ణదేవరాయలు) ముప్పదివారునుచేల కాల్యలమున, ఎనిమిదివందల యేనుగులును గల వైవ్యమును సమకూర్చి, యాపేవతో గూడ ఉదయగిరిని తేరేనని న్యూనిజా వ్రాసి యున్నాడు. 2 కాని యర్వాచీనగ్రంథములగు రాయవాచకమందు రాయరాణువసంఖ్య యెనిమిదిలక్షలను మించిపోయినది. గణితప్రకారము రాయరాణువ యందు 'కైశీతంసంఖ్యలు పండ్రెండువేలున్ను, అమరనాయకసంఖ్యలు యిరువై వాలుగువేలున్ను, కైశీతం యేనుగులు యాభై ఘట్టాలును అమరపుయేనుగులు నూటయిరువై ఘట్టాలును (౧౭౦౦, ఘట్ట మనగా ౧౦); కైశీతం రాణువనాతినంసహాగా మూడులక్షలున్ను, అమరంసగను అయిదులక్షల బలమున్ను' ఉండె నని కలదు. ఈ మహావైవ్యమును, పిరితోగూడ అరగవదు నెనిమిదికంప చాల బోయదొరలను గడల్పుకొని యయ్యుత్తూరిపై నడచి యారాజ్యమును జయించి తురకలహిదను గజ పతిహిదను నెత్తిపోయె వని చెప్పియున్నది 3

1. రాయ. పుటలు ౪౭-౪౮.
2. Sewell. F. E. P 316.

3. రాయ. పుట ౫౩, ౪౪, ౪౬. కాని రాయవాచకమునందే మఱియొకచోట రాయరాణువసంఖ్య కొండెము వ్యత్యాసముగ గానవచ్చుచున్నది. 3౪ వ పుటయందు గుఱ్ఱములు ౨౪౦౦౦, ఏనుగులు ౧౫౦౦౦, బంటు ౨,౦౦,౦౦౦, అమరనాయకసంఖ్యలు యేనుగులును పండ్రెండువేలున్ను, కాల్యలములు ౨౦౦౦౦౦' (పుట. ౫౦) అని లెక్కింపబడియున్నది. కాని ఇది విశ్వాస్యము గాదని తోచుచున్నది. ఏలనగా, రాయవాచకమర్వాచీనగ్రంథము; మఱియు రాయవాచకమున కృష్ణరాయలతోగూడోఅయ్యనమలక, అంకుశభానుండు, రాజాజగదేవు, గని తిమ్మప్పవాయడు, రామారామనాయడు, పెంతుపాని లింగమనాయడు, పొండే మల్లరావు, బోయిరామప్ప, హరివాణంకొమార్శయిన పదు నెనిమిది కప్పచాలవారున్ను చగనాయకులు అప్పర పిళ్ల, నుప్పరపిళ్ల, పాళువవాయడు, కొమారతిమ్మప్ప,

సంగరాజు, చెర్వప్రధాని, తిప్పరసు, అయ్యప్పవాయడు, కొటికవిశ్వనాథవాయడు, చెవ్వప్పవాయడు, అక్కిప్పవాయడు, కృష్ణప్పవాయడు, వలిగోటి యాచమనాయడు, కన్నడ బసవప్పవాయడు, పాళువ మేకరాజు, మట్ల ఆనంతరాజు, తిమ్మరాజు, పీఠమరాజు మొదలయినవారున్ను' దండయాత్రకు బయలువెడలినట్లు చెప్పియున్నది. కాని వైశేష్కన్న దొరలలో అయ్యనమలక, అంకుశభానుడు, పిరియపురు సదాశివరాయల కాలమున నుండిరి; చెవ్వప్పవాయడయ్యతీరాయల కాలమువాడు; పీఠస్థురను కృష్ణరాయలకాలమునందుండి రని నిరూపించుట కెట్టియాధారము లేదు. కొటికమువిశ్వనాథవాయడు కృష్ణదేవరాయల కడపటి రాజ్యవర్షమున నుండినట్లు కాసవాధారము గలదు; కాని తిమ్మార్వ మతడు రాయల కొలువున నుండె ననుట సరికయ్యదము; క్రీ. శ. ౧౫౬౩-౬౪ వఱకు నతడు జీవించియుండుటవలన, కృష్ణరాయలకలింగకైత్రయాత్రయందు ఆతడు పాల్గొనెనని నమ్ముటకు నీలులేదు. రాజాజగదేవుడు కృష్ణరాయల

పైవ్యయంతయు రాజధానియందు గూడిన పిమ్మట దండువెడలుటకొనుట నుంచి ముహూర్తమును నిశ్చయించుటకు జ్యోతిష్యులను రప్పించెనట ; వారు నిశ్చయించిన లగ్నమున వెలిగుడారము వేయించి సకల పైవ్యయంతయోగూడ బయలువెడలెనట.

“దండయాత్రలకు లగ్నం వుంచేటందుకు జ్యోతిష్యులను పిలిపించి ముహూర్తం వుంచ మని ఆనతియ్యగా ఆతరుననే ఆపౌత్ర గారు జ్యోతిష్యుల రప్పించి మదిను ముహూర్తం మలగ్నం కూడిన వేళ వెలిగుడారం వేళేటట్టుగానున్న పాశ్యం కదలి పోయేటందులకున్న ప్రవేశానకున్న లగ్నం నిశ్చయించుక రాయలవారికి యోగకళేయగా, ఆతరుననే వెలిగుడారం వేయించుమని ఆనతిచ్చినారు... సకల సన్నాహముతోడట్టు బయలుపెరళి వెలిగుడారమునకు వచ్చినిలిచి దొరమన్నీలనున్న, రవుతుల మావకుల నున్న, వినియోగం పైకంవార్లనున్న, మునుపటివారు, ఇనుకటివారు, యెడవంక్కంవారలనున్న, అందరినిన్ని

రప్పించుక వారివార్లతో మాటపలుకులు ఆడి మీమీ స్తోమములతో ఆయత్తపాటుతో రమ్మని బలవంక్కం అమరనాయకం వార్లతోనున్న నగరిసంప్రకులవారితో నున్న నగరిలెక్కుప్రకారనకు యేమగ, గుర్రాలు, రాతు రాణున, గలట్టుపైదళంవారినిన్ని గడితీసుకొని కర్ణాట కాన గలస్వతింత్రిస్వామ్యం కావనీకట్టు గుంపులవారి నిన్ని పాశ్యగాళ్లనున్న నగరిలెక్కుప్రకారానకు అందరినిన్ని రప్పించి పయనంతర్లదా అని కగణీకులతో నున్న రాయసం, కటికం, దినసరి, అవసరం, విని యోగపైకం వార్లతోనున్న ఆనతిచ్చి.....దండ యాత్రకు జయధ్వనిగా దిక్కులు పిక్కుటిల్లేటందుకు భేరితాడనము శేరి డమామిటోకించుమని ఉత్తరవుశేరి రౌతులకు మాపుత్తులకు అమరనాయకంవార్లను ఆళ్లుండ్లు, కొమార్లకు, రాజులకు, జట్లకు, కమ్మవా యకులకు అందరినిని పయనంజెప్పి రమ్మని కటికాల వారికి పుత్తరవుయిచ్చి తామంన్న భోజనంశేసు కొని మాడోన గారా టోకించమని ఆనతిచ్చి గుర్రం యెక్కుకొని” బయలువెడలిరి +.

కాలమున రాయలకొలుపునలేడు; గోలకొండనుల్లాను టల్లికుతులుకాహుకొలుపున నుండెను. జమ్మేదురుకుసులు కాహునురణమునఅకును నోడు కుతులుకాహుల నాక్రయించియుండెను; ఇర్రాహింకుతులుకాహు గోలకొండ సింహాసనము నధిష్ఠించినపిమ్మటగాని విజయనగరరాజ్యమును జేరలేదు. పాగున మేకరాజును మట్ట అనంతరాజును ఇమ్మడి వేంకటపతిరాయల కాలమున నుండిరి. ఇందు నలన రాయవాచకరచయిత చెప్పిన పైవ్యసంఖ్య సమకాలికుడు న్యూనిజా చెప్పినదానికంటె విశ్వాస్యమని దోచకపోవచ్చును ; కాని గజపతివంటి బలాధ్యుని జయించి యతని యేలుబడికింద నుండిన దుస్సాన్యస్థలజలగిరిదుర్గములను వైవము గావించుకొనుటకు న్యూనిజా చెప్పిన బలసంఖ్య చాలదు ; మఱియు గజపతికంటెబలాధికుడుగాని విజాపురముల్లాను నోడించి రాయమారు మున్నగు దుర్గములతోగూడ కృష్ణాకుంగ భద్రల మధ్య దేశమును స్వాధీనపఱచుకొనుటకై కృష్ణ దేవరాయలు ౧౫౧౧ ఏనుగులును ౩౨౬౦౦ గుఱ్ఱములును ౬౦౩౦౦౦ కాల్బలమును సమకూర్చె నని న్యూనిజా చెప్పియున్నాడు. (Sewell, F. E. p. 147, 826-828) ;

కావున గజపతిని జయించుటకు కృష్ణరాయలు రాయ వాచకమాన వర్ణించినంతటి బహుళసంఖ్యాక మైన పైవ్యమును సిద్ధముజేయుట యసంభవము గాదు.

4. రాయ. పుటలు ౮౨-౮౩. కృష్ణరాయలవాటి యాంధ్రవాన్మయమును పాశ్చాత్యపోర్చుగీసుప్రయాణీకుల వృత్తాంతములను బరిశీలించిమాడగా రాయవాచకమున వర్ణింపబడిన ప్రయాణారంభసన్నాహము సరియైన దని తెలియుచున్నది.

యధ్యయాత్ర బయలుదేరుటకు ముందు కృష్ణరాయలు ఉపశ్రుతిని విని యది విజయనాదక మగుటకు సంతసించి ప్రయాణోన్ముఖు డాయె నని కొండ పీటి కైఫీయకువందు గలరు.

“అంతఃపురము వదలి ఆస్థానప్రవేశమై వహా ప్రధానులైన పాశ్యతిమ్మప్పగారిని పిలిపించి పూర్వ దిగ్విజయయాత్ర వెళ్లవలసినది; గనుక యేతత్ప్రయత్నములు చేయమని సెలవుయిచ్చి శుభమాచనార్థమై ఆ రాత్రి రజకగృహముమీద నక్షత్రలు చల్లినంతలో ఆ

కృష్ణదేవరాయలు దన రాజ్యముపై నెత్తినప్పు టకు ఘనప్రయత్నము చేయుచున్న సంగతి గజపతి కెఱుకపడకపోలేదు. తనరాష్ట్రమును సురక్షించు కొనుట కతడు దన సేన్యాటలను గావించెను. రాయ వాచకమునం దీయేర్పాటులు సంగ్రహముగ వివరింప బడియున్నవి. కృష్ణరాయలు రాజ్యాభిషిక్తుడైనపిమ్మట దను రాజ్యములపై నెత్తిరా దలపెట్టుచున్నా దనియు; దను కందటి కతడు సామాన్యశత్రువగుటవలన దానుం దలు సేకమై యతని నెదుర్కొంటు యుక్తమరియు మూడిండ్ల దక్కనుకులములను దనుష్టావాపకుల మాలమున సంచేళి మంపిరం! గజపతివా రందుల కంగీ కరించి తదనుగుణముగ నిజరాజ్యపరిరక్షణకు దళ సేన్యా టులను గావించిరట.

“గజపతివారు... పోడకపాత్రులతోనున్న పరస్పల వియోగములతోనున్న పుభాషణ కేయగా నిజాంకాహం చారి నిలాద్రిపంథులు వారున్న యెదులకాహంకుశవ నమలకవారి స్థానావళులు అంప్పించిన కాలములు :

రజకుడు అన్నం తిని తన యింటిపందిటిలో పండుకొని కుసుమతిచేరెను.

‘కొండవీడు మనదీరా కొండపల్లె మనదీరా కాదనియెవ్వడు వాడుకువచ్చినకటకముదాకామనదీరా’

అని అన్నాడు; గమక ఆమాట విని రాయల వారిలో చెప్పినంతలో అదే కుభసూచన చేసెకొని ప్రధానసేనాపతి వైస్యపమేళముగా పూర్వదిగ్విజయ యాత్ర విచ్చేసిరి. (*Kaifiyat of Kondavidu Mao. Mss. 15-4-40 pp. 18 f.*)

రానున్న పుభాషణముల నుపక్రమల మాల ముప నూహించి కనుగొనుట రాయలకొంపు బ్రజలకు గరము ప్రియమైన కార్యము. కావున సమకాలిక పాంఘికమర్యాద ననుసరించి కృష్ణదేవరాయలు పై తెప్పిన ట్లుపక్రమిని విని యది కుభసూచక మని గ్రహించి కలింగతైత్రియాక్రికు బయలుదేరియుండవచ్చును. సంగతముకొని దిం చేమియు లేదు; కాని ఈకథయం దంత సత్యము గలదో నిశ్చయించివెప్పటకు వీలులేదు.

6. రాయ. పుటలు 23-24.

“కర్నాటకాధీశ్వరులు కార్యముఖానకు నడిచేవారై చతురంగబలమున్న జతశేషుక బయలు మెరసి సగుదులకు వచ్చి కనపించుకొనేవారై పున్నారు; గావరకు ఉత్తరంబక్షిణంబొరల కార్య లకు హానికృదులకు సహాయసంపత్తి నడుపుదురు’ ప్రబలమైన కార్యాలయతే అందరున్న ఏకగ్రీవమై ఉత్తరం అఘపురం వారి కార్యాలకున్న నిర్వహించు దుగా. యిప్పుడు అంతేకీ కార్యాలు యేమి పున్నది? సరుదున పుండేవారు, గమక యితరం గాదుగదా. యెదులకాహంన్న నిజాంకాహంన్న కుసుపనమలక వారున్న పరదుస్థులూ స్థానుకుద్దిగా యోచనకాయగా పనిలేదు. అందుకు మించిన కార్యాలయతే ఆహముడు నగరం పవ్యంత్రం వత్తురు’ అని ఘనంగా వ్రాశి అంప్పివారు.

“మనుష్యులన్నమున అపజయ మని యెంచు వాడు. కర్నాటకంవారికి జయం నిశ్చయం అధనప్పటి కిన్ని సరుదుల మూడుతెగలవారున్న విరిగినట్లైతే మీసీమ లన్నిన్ని కోలుబోయి మీకున్న అనధి వచ్చును; కాబట్టి దీర్ఘయోచన విచారించుకొని యాదిహెచ్చరికలు గలిగి నడిపించుకొనవలెను’ అని మంత్రాలోచనగా అన్నంద్దు లకు, గజపతివారు—

“అంన్నింటికింన్ని మనపొలిటి జగన్నాయకులు పున్నారు అని మందరించినందలకు మూడుతెగల వారి నియోగములన్ను, ‘మీకు జగన్నాయకులన్ను తమ దొరలకు కర్తవ్యు పున్నారకా. కర్నాటకం వారు యేదదాటి రాకుండా తమ మూడుతెగల కలిమి బలములన్ను కృష్ణ దాటి రాకుండా పాశ్వ్యం దిగివుండే టట్లు అంపుకున్నారు. మీ తెగవామజాదులుగ్గు సర దుస్థుల బలవంతులైయుండేటట్లు కట్టడశేషుండా’ అనితెలుపగా గజపతివారున్న ‘అరీరి ఆమరకశేత్ర’మని కొండవీడు, ఉదయగిరి, బెల్లంకొండ, వాగాద్ననంకొండ, కంమారు మొదలైన స్థూదులకు యాదిహెచ్చరికలు కలిగివుండవచ్చునట్లుగా నామజాదులు పంపినవారై పోడకపాత్రులతోనున్న వారి దుర్గాలన్న కేమధూముల యందున్న యాదిహెచ్చరికలు గలిగివుండమని మందలిం చుగా వారు వాల్లూ సరుదులకున్న దుర్గాలకున్న రస్తుసామగ్రిలు అంప్పివారు.”

3

మాడిండ్ల సుల్తానుల పక్షమున వారి స్థానా
పతులు గజపతివారికి నిశేధించిన 'కాకిరము'లను బట్టి
మాడగా గృష్ణరాయలను గృష్ణానదిని దాటిరానియక
యడ్డుపట్టుటచే వారి ప్రధానోద్దేశముని విశదపరు
చున్నది. కావునమాడిండ్లవా లేకమై కృష్ణాతీరమున
రాయల మార్గము నరిగట్ట దమలో దాసు నిశ్చయించు
కొన్నను గజపతితో నేకీభవించవలెట్టలేదు! కాని
యతని సహాయము లేక వారి మనోరథము సిద్ధింపదు.
ఏలన వారియొడవంకనున్న తెలింగాణిరాంధ్రరాష్ట్ర
ముల కొరత దధిపతి; కావున నతని యోదాసేనయున
వల్లగాని యాగ్రతనల్లగాని యాప్రాంతములను సంగ
క్షింపగల దళములు లేనిచో గృష్ణరాయ లచటి దుర్గ
ముల నాక్రమించుకొని ముంగలసండియు వాను
పార్శ్వముండియు నేకకాలమున వైకౌవచయ్యును.
అప్పుడు తమకు జయము గలుగుట సంజేహోస్తుదము.
తత్కారణమున వారికి గజపతిసహాయసామధూతు లావశ్య
కములాయె. ఒక వేళ గజపతి తాము కోరినట్లు సేయజేయు
యను సంకీయ మొకప్రక్క వారిని బాధింపగడగను.
కావున వారు గజపతి కిట్లు రాయబారము నంపిరి.

కర్ణాటకు లెత్తివచ్చుచున్నారు. వారు మీకును
మాకును సామాన్యశత్రులు. మనముండఱ మేకమై
వారితో బ్రతిఘటించుట యుక్తమని మీ గెంప
నచ్చున. మీయభిప్రాయము సరియైనదే; కాని మన
ముండఱ మేకీభవించవలసినంత యావశ్యకత లేదు.
ఆవశ్యకత గలిగిన మీర లవామదానగరపర్యంతము
రావచ్చును; అంతటి యాపద ఇప్పుడు కలగలేదు.
మా మాడిండ్ల భౌజాలము రాయలను గృష్ణను దాటి
రానియక మరల గొట్టుటకు చాలను. మీరు నుమ్ము
లోలి కర్ణాటకమున నుండువారు గావున మే మొక
వేళ పరాజితులమైనచో వారు మీ రాజ్యముపై యుర్ర
ణింపవచ్చును; తత్కారణమున మీకు రాజ్యనష్టము
గలగవచ్చును; కావున మీకు సరదులుసంగ్రహము
తగు ఏర్పాటులను గావించుట యుక్తమని హెచ్చ
రించుచున్నారము.

కృష్ణదేవరాయల కళింగదండయాత్రల నంత
విపులముగ వర్ణింపబడిన చరిత్రాంశము మఱియొకటి
మధ్యయుగదక్షిణభారతచరిత్రయందు గానరాదు. ఇది
పెక్కుండచే బలుతావుల వర్ణింపబడియున్నది.
ప్రప్రథమమున పోర్చుగీసుదగినది కృష్ణరాయల కాసన
ములు. ఇది రాయల దండయాత్ర పానుచున్నపుడు
చెక్కించినది. ఇందు రాయల విజయములు సంగ్రహ
ముగ పోర్చుగీసుదగియున్నవి. ఒక్కొక్క ముఖ్యస్థల
మును సాధించినవిమ్ముట నావిజయములను బ్రసాదించి
నందుకు భగవంతునికి దన కృతజ్ఞతను జాతుటకు
ఆయాస్థలములందో, లేక సుప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రములందో
జలసిన దేవతల పూజాపురస్కారములను నడపుటకు
జేసిన దావాదుల వివరమును దుల్లేఖింపబడియున్నది. దండ
యాత్ర వడచిన మార్గము పొడవునను ఏవ్వడెట్లు
గలిగిన విజయమును దెలుపుట కప్పుడే యది యవట
నిలుపబడిన వగుటచేత చిట్టచివరను వ్రాయించిన కాసన
మునందుగాని దండయాత్రవృత్తాంతము సమగ్రము గాన
రాదు; కాని అన్నిటిని మొత్తముగ తేర్చి చూచిన దండ
యాత్ర వడచిన మార్గమును సాధించిన దుర్గములను వశ
పఱచుకొన్న రాష్ట్రములును జక్కగ దెలియరాగలవు.
కాసనములందేకాక సమకాలికసంస్కృతాంధ్రగ్రంథ
కర్తల రచనలలోను, పాశ్చాత్యపాఠ్యగ్రీకులచేసినవి
చరిత్రలలోను, ప్రయాణికుల కృతాంతములందును
కృష్ణరాయల కళింగక్షేత్రయాత్రప్రస్తావము గలదు;
మఱియు నర్వాచీనరచనలకు రాయవాచకకృష్ణరాయ
విజయములందును నీ కళింగవిజయము విపులముగ వివ
రింపబడియున్నది. వీని నన్నిటిని సమకూర్చి చక్కగ
బరికిరించి చూచిన నీదండయాత్రయొక్క చరిత్ర
విశదము కాగలదు.

కృష్ణదేవరాయల కళింగక్షేత్రయాత్ర యేక
ధాటిగ పాగలేదు. క్రీ. శ. ౧౫౧౩ నుండి ౧౫౧౮న
సంవత్సరమువఱకును విడుమర లేక సంగ్రామము నడచి
నను నందై చాలా ప్రశ్నికఫట్టును బండిట్లు కాసనము
లందును, సమకాలికాంధ్రగ్రంథములందును మూచింప
బడియున్నది. ఒక్కొక్కముఖ్యదుర్గమును సాధించిన

పిమ్మట కృష్ణరాయ లంతవఱకును జరిగిన యుద్ధాంతము లను సంగ్రహముగ కాసనమందు ప్రకటించి విజయనగ రమునకు మరలిపోవువాడు. సింహాచలపర్యంతము గల రాజ్యమును జయించునప్పటి కిట్టి ఘట్టములు నాలుగు వ్యక్తపడుచున్నవి.

ఈక్రింది కాసనములవలన నీవిషయము తెల్లము కాగలదు.

౧) ఉదయగిరికాసనము : (నెల్లూరుకాసనములు- సం. ౩. ఉద. నెం. ౪౦.) :

“శ్రీ పీఠకృష్ణరాయలు పుదయగిరిదుర్గంబిద విడిసి ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండపీడుపర్యంతం బిరుగంబొడిచి పుదయగిరిదుర్గానకు మేలికతయించి దుర్గం పుచ్చుకొని ప్రతాపరుద్రగజపతివారి పిన్నతండ్రి తిరుమలకాంతరాయునిని పట్టుకొని తిరిగివిచ్చేసి...”

౨) తిరుపతికాసనము. (తిరుపతిదేవస్థానకాసన ములు. సం. ౩. నెం. ౬౮, ౭౦, ౭౧, ౭౨).

“శ్రీపీఠప్రతాప శ్రీపీఠకృష్ణదేవమహారాయలు ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండపీటిదనకాను బిరుగం బొడిచి ఉదయగిరిదుర్గమున్న కైకొని తిరిగి విజయ నగరంరాజధానికి విచ్చేడున్న...”

౩) అమరావతికాసనము : (S. I. I. vol VI. No. 248)

“శ్రీకృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరాననుండి పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి పుదయగిరిదుర్గం సాధించి తిరుమల రాతరాయమహాపాత్రునిం బట్టుకొని అద్దంకి వినికొండతెల్లంకొండ బాగారునుని కొండ తంగడికేతవరం మొదలైన గిరిదుర్గస్థదుర్గాలన్నిన్ని యేకరాడిం కైకొని కొండపీటిదుర్గం లగ్గలంబున్న కైకొని ప్రతాపరుద్రగజపతికొమారుండు పీఠధ్రురాయ నిన్ని కొమారహంపీఠమహాపాత్రుని కొడుకు నరవారి పాత్రుండు రాచూరిమల్ల కళానండు పుద్దండభానుండు పూసపాటి రాచిరాజు శ్రీనాథరాజు లక్ష్మీపతిరాజు జన్మాలకసవాపాత్రుండు పశ్చిమబాలచంద్రమహా పాత్రుండు మొదలుగాను పాత్రపామంతులూను మన్నె

వారిన్ని తీవగ్రాహంగాను పట్టుకొని వారికి అభయ దానం ఇచ్చి ధరణికోట అమరేశ్వరానకు విచ్చేసి”

౪) అహోబిలకాసనము. (L. R. 15. pp. 814-33) దిగువ అహోబిలమంటపంలో కాసనము.

“.....పాత్రపామంతులను మన్నెవారిని తీవ గ్రాహంగా పట్టుకొని వారికి అభయదానం ఇచ్చి ధరణి కోటకు విచ్చేసి అమరేశ్వరమహాదేవుని సన్నిధిని తులూ పురుషదానమునేయ నవధరించి...తిరిగి విజయనగరా నకు విచ్చేసి రత్న సింహాసనాధిపతులై సామ్రాజ్యము నేయుచు మఱిన్ని కలింగదేశానకు దిగ్విజయాధి మె యిచ్చటికి విచ్చేసి.....”

౫) తిరుపతికాసనము (తిరుపతిదేవస్థానకాసన ములు. సం. ౩. నెం. ౮౦).

“ధరణికోట అమరేశ్వరానను తులూపురుషమహా దానముంను కాయనవధరించి తిరిగి విజయనగరానకు విచ్చేసి సామ్రాజ్యంచేడున్న మరిన్ని కలింగదేశ దిగ్విజయాధికారి మై వెజవాడకు విచ్చేసి కొండల్లి దుగళాముంన్న సాధించి ఆదుగళాంబాదనుం ప్రసార రాజు శిరశ్చంద్రమహాపాత్రుండు బోడజనుమహా పాత్రుండు విజిలిఖానుండు పిరు మొదలైనవారినింబి తీవగ్రాహంగాను పట్టుకొని వారికి అభయదానం ఇచ్చి అనంతగిరి ఉండ్రకొండ ఉరకొండ ఆరువ పల్లి జల్లిపల్లి కందికొండ కప్పలువాయి నల్లకొండ కంభంమట్టు కనకగిరి శంకరగిరి ఇది మొదలయిన తెలుంగాణ్యపురుగాణలు ఏకధాటిని కైకొని సింహాద్రి పొట్నూరికివిచ్చేసి అక్కడను జయస్తంభం చేశి రాజ మహేంద్రవరానకు విచ్చేసి తిరుదేవుడు చింనాదేవంను తిరుమలదేవంనుగారిచాతను మహాదానాలు కేయించ నవధరించి విజయనగరానకు విచ్చేసి”

వై కాసనగ్రంథములవల్ల కృష్ణదేవరాయలు కలింగదిగ్విజయము ప్రారంభించినతరువాత మూడు పర్యాయములు విజయనగరమునకు యుద్ధరంగమునుండి మరలిపోయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఉదయగిరి కైవసమైనపిమ్మట నొకకూరు, కొండపీడును సాధిం చిన తరువాత నొకసారి, సింహాద్రిపొట్నూరికడ

జయస్థంభమును బ్రతిష్ఠించినవెనుక నొక్కతడన, మొత్తము చూడచున్న యందరంగమునండి రాజధాని విజయనగరమునకు బోయి యచట రాజకార్యమును విచారించుచు గొంతకాలముండి మరల బయలుపడెనని పోయి సైన్యమును గలిసికొనెనని విషయమునుచున్నది. ఇందువలన రాయల కళింగదండయాత్రయందు చూడు ముఖ్యఘట్టములు గలవను తలంపు గలుగవచ్చును; కాని మనకు లభించిన కావనాదిచరిత్రసాధనసామగ్రిని బరిశీలించిచూచితమేని దండయాత్రలోని ఘట్టములు చూటికంటె నెక్కువ గలవని తేలగలదు.

౬) సింహాద్రికావనము (S. I. I. Vol V. No 694) న. చు కళింగదండయాత్రలో గృష్ణరాయలు సింహాద్రినితేరకముందు ఉద్దగిరి, కొండపల్లి, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మున్నగు నాలగురుగ్రామములను సాధించినట్లు చెప్పియున్నది.

“శ్రీరత్రపతాపకృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరసింహాసనారూఢుండై పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉద్దగిరి కొండపల్లి కొండపల్లి రాజమహేంద్రావరం మొదలైన గ్రామాలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి.”

ఒక్కొక్క ముఖ్యగుర్తమును నొక్కొక్క ఛాటి కవధి యగుటవలన సింహాచలపర్యంతము పాసినదండయాత్రయందైదు ముఖ్యఘట్టములు లండైనను మాత్రాకేడము గలుగుచున్నది. దీని కనుగుణముగ నాముక్తమాల్యదయందు ప్రథమాశ్వాసాంతమున నుదయగిరివిజయమును, ద్వితీయాశ్వాసమునకుద కొండపల్లి విజయమును, చతుర్థాశ్వాసము కడపట పొట్టురుసింహాచలమునందు విజయస్థంభ

ప్రతిష్ఠయన వరుసగ వర్ణింపబడియున్నవి 6. ఇట్లే పోర్చుగీసైనిహాసీకుడు న్యూనిజా ఉదయగిరి, కొండపల్లి, కొండపల్లి సింహాద్రివిజయములను వరుసగా వర్ణించి యున్నాడు 7. కృష్ణరాయల ఆస్థానసంగీతవిద్వాంసుడు బండారులక్ష్మీనారాయణుడుపైతము మొదట ఉదయగిరి యటువీమట్ట కొండపల్లి కొండపల్లి విజయమును కడపట పొట్టనూరికడ విజయస్థంభస్థాపనను వర్ణించియున్నాడు 8. కాని కృష్ణదేవరాయల తిరుపతి సింహాచలకావనములందుదప్ప మఱియొచ్చటను రాజమహేంద్రవరవిజయప్రస్తావన గానరాదు. ఈకావనములైనను రాయల లెస్వరు రాజమహేంద్రవరమును జయించినదియు నిర్ణయించుటకు దోహదపడు. ఏలన సింహాచలకావనమున గృష్ణరాయలు రాజమహేంద్రవరమును సాధించినవీమట్ట సింహాద్రికి బోయినట్లు చెప్పియున్నది; కాని తిరుపతికావనమున దీనికి విరుద్ధముగ నతడు సింహాద్రియందు విజయస్థంభమును సాధించినవీమట్ట నచటనుండి విజయనగరమునకు మరలిపోవుచు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చినట్లు కలదు. ఆముక్తమాల్యదయందుగాని, మఱి యేషమకాలికగ్రంథమునందుగాని చరిత్రయందుగాని రాజమహేంద్రవరవిజయప్రస్తావన గానరాక పోయినను దత్తవీరవరాధ్వర్యుల వలన జయించినట్లు అల్లసాని పెద్దనగారు ముచరిత్రయందు చెప్పియున్నారు.

‘అట సాగి జమ్మిలోయటడి తేగి దహించె
కోన బిట్టేచ్చ కొట్టాన దవిరా’ 9

అని ముచరిత్రపీఠికయందు గలదు. కృష్ణాగోదావరుల మధ్య నుండు తీరాంధ్రభూమి తేగి యనుట నంద తెలిసిన విషయమే. కోనకొట్టాములు రెండును గోదావరికి తూర్పున నున్నవి. కృష్ణరాయల తేగి విజయప్రస్తావన ముచరిత్రకృత్తీర్థాశ్వాసాంతమునందు గలదు.

‘వై, న్యస్తోహితేరశోరజగతికృ
ష్ణాగోతమీనుధ్యధా

మ్యస్తోకోక్కకరాట్టురీపారణ,లి

భావార్యశోకోదయ’ 10 అని.

6. Sources of Vijayanagara History, pp. 187-8.

7. Sewell, F. E. pp. 316-319.

8. Further Sources of Vijayanagara History. I. No. 165-(a).

9. మను. ౧-3౭.

10. మను. ౨-౭౯.

కావున కృష్ణరాయలు గోదావరీతీర్థయతీర్థములందలి రాష్ట్రమును జయించె ననట తెల్లము. ఇట్లు తీర్థయతీర్థములను జయించిన రాయలు గోదావరీతీర్థము గట్టినవేంగికి రాజధానియైన రాజును హేంద్రవరమునంటి ముఖ్యదుర్గమును కాపనములందు చెప్పినట్లు జయించినాడనట నిస్సంశయము; కాని దానిని జయించిన దప్పుడో విశ్వయంజనలసియున్నది. సింహాద్రికాపనమున చెప్పినట్లు సింహాచలాగమనమునకు పూర్వమా? లేక తిరుపతికాపనమున నుడివినట్లు పిమ్మటనా? నూత్నముగ విచారించినాడగా కృష్ణరాయలు సింహాచలమును జేగకపూర్వమే రాజును హేంద్రవరమును సాధించియుండు నని తోచుచున్నది. రాయలవంటి యుద్ధకలామర్మజ్ఞుడైన దేశనాయకుడు రాజును హేంద్రవరమును జోలిక ప్రబలస్థలదుర్గమును, పారవంతమైన బంగారుపండు గౌతమీతీరదేశమును జయింపక కేంద్రనియోధినమున విడిచిపెట్టి యంగ కింకను దూర్వున నుండు సింహాచలప్రాంతమున దండునడుపుకొనిపోయి యుండడు. కావున నతడు గోదావరీతీర్థయతీర్థదేశమును రాజును హేంద్రవరదుర్గమును సాధించిన తరువాతనే సింహాచలమునకు జోయె నని యెంచుట యుక్తము. అనునని, సింహాచలమునండి రాయలు రాజును హేంద్రవరమునకువచ్చినట్లు తిరుపతికాపనమున చెప్పియుండుటకు గారణ మేమను ప్రశ్నకు సమాధానమేమి? వాస్తవ్యవస్థిని తెలుపు చరిత్రాధార మింకను లభ్యపడలేదు; కాని కారణము దురూహ్యము గాదు. కృష్ణరాయలు కృష్ణగౌతమీమధ్యస్థతీరాంధ్రమును వ్యయముగ జయించలేడు. కొండపల్లికి లగ్నపట్టిన పిమ్మట రాయరాజున రెండువాహినీలుగ చీలినది. ఒకపాయ రాయల నాయకత్వముక్రింద తెలింగాణ రాజ్యమును బ్రవేశించినది; మఱియొకటి తూర్పుగ బయలుదేరి కృష్ణగౌతమీమధ్యదేశమును జొచ్చినది. రెండును సింహాద్రి దెంతసో, తిత్సూర్వమో కలిసికొని యొకమైనవి. కృష్ణగౌతమీమధ్యదేశమును కోనకొట్టము ప్రాంతములను జయించిన వైస్యము రాజును హేంద్రవరదుర్గమును సాధించినది. ఈ కారణమువలన నేమి న్యూనిజా మున్నగు సమకాలదర్శితకారులను, గ్రంథ

కర్తలును రాయలు సాధించిన దుర్గములలో రాజును హేంద్రవరమును జేర్చకపోయిరి. కృష్ణరాయలంతకుముందెప్పుడును రాజును హేంద్రవరమును జూచి యుండకపోవుటవలన పొట్నూరుసింహాచలముందు విజయ ప్రభమును స్థాపించినపిమ్మట విజయనగరమునకు మరలిపోవునపు డాహార్యమున జోయియుండదు. ఇది శేవల మాటయే; కాని యస్యథా తిరుపతిసింహాచల కాపనములందు గానవచ్చు వివర్యాపమునకు సమన్వయము కుదురును.

ఇంతవఱకు వివరింపబడిన కాపనాదిపాత్యమును బరిశీలించినాడగా కృష్ణరాయల పూర్వదిగ్విజయ మేకధాటి కాపనియు నంచెలమీద సాగిన దీర్ఘదండయాత్ర యనియు దేలుచున్నది. ఇందు ముఖ్య ఘట్టములు నాలుగు గానవచ్చెడివి:—(౧) ఉదయగిరి, (౨) కొండపల్లి, (౩) కొండపల్లి, (౪) సింహాచలము.

సింహాచలమున జయ ప్రభస్థాపనతో గలింగ జైత్రయాత్ర ముగిసెననియు, నంతట గజపతి దనకుమార్తె నిచ్చి రాయల కుత్యాహుసెననియు సంభాషింపకొనె ననియు శీర్తిశేషులైన డాక్టరు యస్. కృష్ణ స్వామిఆయ్యంగార లభిప్రాయపడియున్నారు. తమ యభిప్రాయమును దృఢపఱచుటకొక శీక్రింది కారణములను జూపియున్నారు: (౧) రాయవాచకమునను కృష్ణరాయవిజయమందును సింహాద్రికద జయప్రభ ప్రతిష్ఠతో కలింగదండయాత్ర ముగిసినట్లు చెప్పియున్నది. (౨) రాయలవంటి యుద్ధమర్మజ్ఞుడగు దండనాయకుడు దన తెలకున నుండు ప్రబలశ్రేణులను సరకువేయక ఉత్తరదిక్కువకు సాగిపోయియుండడు. (౩) కాని యిట్లు పాని పెద్దన మనుచరిత్రయందు కృష్ణరాయల ప్రతాప ముదయగిరిజయమువలన ప్రజ్వలించి క్రమక్రమముగ వృద్ధిపంది పొట్నూరికడ పెనుమంటయై నుండి యొడ్డాదిని మనిచేసెను; అతోకయక్కుయొక్క జేడికి గజపతి కటకమున నిలవజాలక వింధ్యాద్రికి పాటిపోయి యందలి గుహలయందు తలదాచుకొనె నని వ్రాసియున్నాడు. మనుచరిత్ర కావ్యము; కావ్య పద్ధతి ననుసరించి యావర్ణన హృదయంగమముగనె

యున్నది. కావ్యమునకు జరిగి యెంత చేరువగు నుండవలయునో వైద్యమునకు జరిగితాంశముల కంత చేరువయందే యున్నది. కాని యది చరిత్ర కాదు. గజపతి రాజధానికి జచ్చుంటింటుట యతని కుమార్తెను వెండ్లాడుట కనుకూలమార్గము గాదు. కావున కృష్ణరాయల కళింగ దండయాత్ర సింహాద్రిని వాటి యుత్తరముగ పోయియుండుట యసంభవము. 10a.

కాని కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు మాచిన కారణములు ప్రబలమైనవి కావు. రాయవాచకమునగాని, కృష్ణరాయవిజయమునగాని సింహాద్రిలో రాయల కళింగదండయాత్ర ముగిసినట్లు చెప్పియుండలేదు. పొట్నూరిసింహాద్రియొద్ద పాశ్యము దిగినప్పట్లు కొంత యుద్ధము నడచినట్లు కలదు. “కర్ణాటకంవారు కనమల వాటి అహముదానగరానకు వచ్చి నిపాతంశేరి పొట్నూరి సింహాద్రియొద్ద శివరం దిగివారు. యిక్కడికి వాలుగు శ్రోశముల మేర వచ్చివున్నారు. తేపట మర్నాట భాటిమార్గంగా గుర్రంరాణువ వచ్చును.” అని కృష్ణరాయలు సింహాద్రికడ విడిచినప్పట్లు వాస్తవతయును విన్నపుడు గజపతి యనుచరులతో తెప్పినమాట లిది. ఇందువల్ల కృష్ణరాయలు సింహాద్రిని వాటి గజపతివారు నివసించుచుండిన పట్నమునకు వాలుగు శ్రోశములదూరమువఱకు కూచించేసిపోయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇనటనే రాయల విడిచియందు పాగునతియ్యరసయ్య భేదోపాయమునలంబించి సోదశమహాప్రభులపై గజపతి హృదయమున సంశయమును గల్పించి యతనిని ‘పట్నంవిడిచి యేక జేకాన... యేడెనిమిది అముడపాడవు ఉత్తరంగా పారిపోవు’నట్లు యుక్తిపన్నినది¹¹. కావున డాక్టరు కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు రమణిన్నట్లు రాయవాచక కృష్ణరాయవిజయములు కృష్ణరాయల కళింగ దండయాత్రను సింహాచలమున సమాప్తముగీయలేదు. మఱియు కృష్ణరాయల ప్రతాపమువేడిది చాళుక గజపతి

నిజరాజధానినుండి వింధ్యాద్రిగుహలలోనికి బాటిపోయినట్లు చెప్పి వాటిద్రుష్టదన గాదు, నందితిమ్మన, ‘కటకమును గాల్చె గజరాజు గలగి పఱు’ యని యితడు కటకమును దగులబెట్టినట్లు స్పష్టముగ పెద్దన నుడివియున్నాడు¹². గజపతి రాజధానిని తగులబెట్టుట యతని సహితాకర గ్రహణమునీయు నుత్తమపద్ధతి కాకపోవచ్చును; కాని గజపతిని యుద్ధమున నోడించి యతని రాష్ట్రమును దుర్గములను పోరించుట యంతకంటె తెక్కుడు హృదయరంజకము గాను. ఇటువంటి వివాహము లెన్నియో జరిగినట్లు చరిత్ర తెల్పుచున్నది. రాయల దండుమార్గమునకు వాసుపార్శ్వమున దురకరాజ్యము లుండుట వాస్తవమే. కాని యప్పటికే కృష్ణరాయలు మాడిండ్ల తురకరాజుల నోడించినట్లు రాయవాచకమునందే చెప్పియున్నది. ‘తావర్తమానం గజపతివారు విని యేడులసాహు, కుక పనమలక, నిజాంకాహువారు ముగ్గురున్న నిలవరేక తిరిగి స్థలాలు వచ్చిరి. గవక ముగ్గురును శేదార్ల నున్న పిగతోటన బలవంతులతో తాము ఏకశతాన పోరాడేది యేరీతుకీ’ అని గజపతివారు ఆత్మల నడిగినట్లు కలదు. ఇందువలన రాయరాణురకు పార్శ్వమునుండి శత్రుల యుపద్రవము కలుగు నని యాశంకించుట కవకాశము లేదు. మఱియు నుదయాద్రినుండి సింహాద్రి వఱకు గల రాష్ట్రములును దుర్గములును రాయలకు హస్తగతములై యతని యనుచరులపాలనక్రింద నుండుటవల్ల గర్లాటమునుండి వస్తుపానుగ్రులు రాక పోవు ననుభయమును లేదు. కావున డాక్టరు కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారియొక్క యభిప్రాయము పొటింపదగినది. ఏ తెల్లభిప్రాయపడినను, కృష్ణరాయలు సింహాచలమునుండి దండునడపుకొనిపోయి కటకమును పరకు రానున్నది గావించె నని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును. కృష్ణరాయల యాశానసంగీతవిద్యాంశమును సింహాద్రి కడ జయ సందభమును నిలిపింపిమ్మట కృష్ణరాయలు గజపతితో మరల యుద్ధముజేసి యతని నోడించి యతని రాజ్యమును కుమార్తెకరముతోనూడ గ్రహించె నని చెప్పియున్నాడు. అతడు వర్ణించిన కళింగదండయాత్రక్రమమును దిలకింపుడు :

10a. Yet-remembered ruler of a Long-forgotten Empire P. 17.

11. రాయ. పుట ౧౦౭; of కృ. రా. వి. 3:

౨౬౧౧౩.

12. మను. ౧-౩౩

‘గం జిత్యాభి పోపా వుదయ గిరివరం
తత్ర రాజు త్తరాణం

బద్ధీకృతాశు సృత్యా యుధినగరవరే
కొద్దబొడ్డపల్లె
జీవగ్రాహం గృహీత్యా గజపతి తనయం
పాట్టచుర్పట్టణాశ్రే
విక్స్వాఘ్యప్రతాపా విరుదయుత జయ
స్తంభ ముచ్చైర్ని శానీక.
పాఠయం కృష్ణవరేత్వో గజపతిం
జిత్యా తదీయశ్రియా
సాకం తస్య మతామూహ్యా....."13

మఱియు—రాయలు, పెద్దనగారు చెప్పినట్లు, 'మాడెములు ప్రేర్చి యొడ్డాది మనీయెనర్చి కటకమును గార్చి'నదియు పొట్నూరు రత్నలకొన్న పిమ్మటనే మఱియు పెద్దనగారు గజపతికి వ్రాసియంపిన లేఖ యందును రాయల కటకవిజయము వర్ణింపబడి యున్నది.

"సంపెటనరపాలసార్యశ్రామడు వచ్చి
సింహాద్రిజయశిల శేర్పువాడు
సెలగోలు సింహంబు చేరి ధిక్కృతి గంచు
తెల్పుల గరుల డీకొల్పువాడు,
ఘనతరనిర్భరగండెపెండెర మిచ్చి
కూతు రామలకును గూర్చువాడు
ఒడ తెలుంగవో చచ్చిలో యుర్చి లేవో"14

ఇత్యాది—

కటకముపర్యంతము విజయ నగరనైవ్యములు దండయాత్ర చేసెనని ఈపద్యములన తెలియుచున్నది. కంచుకెల్పుల గృష్ణరాజులు దన కరుల డీకొల్పివాడట. ఈకంచుకెల్పు తెచటివో? గజపతి రాజధానియగు కటకముయొక్క కంచుకెల్పులే కాని

యన్యథలయలవి కావు. ఈయూహ సరియైన దని యెంచుటకు కాసనాధారము కొంతకలదు: అనంతపురం జిల్లా హిందూపూరుతాలూకా చోళసముద్రగ్రామమున క్రీ. శ. ౧౫౧౩ వ సంవత్సరము కడపట కృష్ణరాయల సీసాధిపతులలో నొక్కడగు రాయసం కొండె మరసయ్యగారు వ్రాయించిన శిలాశాసనమున దన యధికృత నిట్లు చెప్పకొనియున్నాడు.

'స్వామికార్యో హిమవంతం ఘనగిరిఉదయాద్రి ప్రముఖాది అనేక దుర్గప్రజారక్షకం, సింహాద్రి శ్రీహర్య జయస్తంభకార్యో నివ్యాపాకం'14a ఇత్యాది. ఇంకొకపద కృష్ణరాయల దండయాత్ర సింహాద్రినివాటి ప్రాచీన గంజాంమండలములోని శ్రీహర్య ముపర్యంతము సాగెననిశ్చయమగుచున్నది. మఱియు క్రీ. శ. ౧౫౧౩ వ సంవత్సరమున కృష్ణరాయల భృత్యులలో నొక్కడగు తిప్పరసయ్యకుమారుడగు లక్ష్మీకాంతరడు నంటూరుమండలములోని కొమ్మూరు గ్రామమున వ్రాయించిన శాసనమునల్ల నైదండయాత్ర కటకముదాక నడచెనని యాధియగుచున్నది. 15 ఇందు 'కటకముపర్యంతము' కృష్ణరాయలు పొందిక విజయము తెన్నుబియున్నది. కావున కృష్ణరాయల పూర్వదిగ్విజయము గజపతి రాజధానియగు కటకమువఱకు సాగెనని మనము దృఢముగ తెప్పరచుచును. అగునీని, యంతకుపూర్వము జేర్కొనిన, (౧) ఉదయగిరి (౨) కొండవీడు (3) కొండపల్లి (౪) సింహాచలము మున్నగు నాలుగుఘట్టములకు (౫) కటక మను నైదవఘట్టమును శేర్పలసి యున్నది.

కర్ణాటకులతోడిపూర్వవైరమునుస్మరించుమాడిండ్ల మల్లామల సలహా ననుసరించి గజపతి తన గడిపడేశములను గాపాడుటకు వలసిన యేర్పాట్లను గావించుట సహజమే. కాని రాయవాచకమున వర్ణింపబడిన రాయలారవృత్తాంతము వాస్తవమని నిరూపించుటకు దగిన సాధనాంతరము లేవియు లేవు; అయినను ఇందు సంభవించదగిన విషయ పెద్దియు లేదు; కావున సాధనాంతరములవల్ల నిది యశత్యమని భజావనంతవఱకును నిది వాస్తవమైన చరిత్రాంశ మని మనము గ్రహింపవచ్చును.

18. *Further sources of Vijayanagara History.* B. No. 116-(a).

14. *Sources of Vijayanagara History* p. 154.

14a. ARE 87 of 1912, *Sil. IX, Pt. 2* no. E07.

15. ARE. 824 of 1922.

అనుబంధము

కాశనములందు కొండపల్లిని సాధించి, దిమ్మట కృష్ణదేవరాయలు అవంతిగిరి, ఉండ్రకొండ, ఉర్ల కొండ, అరువపల్లి, జల్లిపల్లి, కండికొండ, కప్పల వాయి పల్లకొండ, కంభంపెట్టు, కనకగిరి, శంకరగిరి ఇవి మొదలైన తెలుంగణ్యపు దుర్గముల కేకధాటిని గొన్నట్లు చెప్పియున్నది. ఏకధాటిప్రస్తావనను లేక పోయినను ప్రైవేట్ గానైన తెలింగణ్యదుర్గములందు కొన్నిటిని రాయలు సాధించినట్లు సమకాలికవాచ్య యమువలన దెలియచున్నది.

“వేలుపుకొండ యుద్వృత్తిభంగము జేసి
జల్లిపల్లి సమగ్రక్షత్రి గూర్చె
గినుకమీఠా నవంతిగిరి క్రిందుపడిజేసి
గంబంబుపెట్టు గ్రక్కనగదలె”¹

అనిపారిజాతాపహరణమునందును, ‘కనకగిరిస్ఫూర్తి గరచె’నని మనుచరిత్రయందును గలదు². కాని రాయ వాచకమునగాని కృష్ణరాయవిజయమునగాని తెలింగణ్యధాటిప్రస్తావనలేదు. ఉదయగిరి కందు కూరు, కొండిపేడు, కొండపల్లె, వినుకొండ, నాగా గుణకొండ మొదలైన దుర్గములను జయించినతరువాత కృష్ణరాయలు అహమదానగరముపై నడిచినట్లు రాయ వాచకమునం దున్నది³. కృష్ణరాయవిజయమునగూడ నిట్లే యుదయగిరి, కందుకూరు, కొండిపేడు, కొండ పల్లి, వినుకొండలను సాధించినపిమ్మట నహమదానగరముపై నెత్తిపోయినట్లు చెప్పియున్నది⁴. ఈ అహమదానగరం గజపతివారి రాజ్యములోనిది కాదు. ఏల

నగా, కృష్ణరాయ లాదుర్గమును జయించినపిమ్మట ‘నందుండి గజపతిరాజ్యావళి నడిచి’ పట్టుకాయలవాచక ముననకొండింపటజేయున్నది⁵. కృష్ణరాయవిజయమునం దాదుర్గపంరత్తుకులగు ‘పారకీకులనేకులు’ గాండికికు లైరని చెప్పియుండుటవలననదిగూడిండ్లకురక రాజులలో నొక్కరికి జెందినదై యుండునలె నను నూహ పోడియు చున్నది. చకలభారతావనియందును ప్రసిద్ధమైనదియనా మదునగరునామపుర మొక్కటియే కలదు. ఇది నిజము కాహివంశజాలకు రాజధాని ; కాని కృష్ణదేవరాయ లహమదునగరమును సాధించె నని చెప్పటకు పాధవాం తిరము గానరాదు. కావున ‘పార్శ్వవత్సాది విజయనగర హిస్టరీ’ అనుగ్రంథమున ద్రవచయిక కీ. శే. శ్రీ అమూరి రంగస్వామి సరస్వతిగారు ఇది యహమదాబాదు- ర్నిద రని మూచించిరి⁶. ఇది యంగీకార్యము గాదు. అహమదాబా దను మహమ్మదీయనామము రీదరు కున్నను సర్వసామాన్యముగ నప్పటి మహమ్మదీయు లందఱును వానిని రీద రనియే పేర్కొనువారు. రాయ రాజనివాసులు దేవదకోట యనెడివారు. మఱియు నహమదాబా దహమదనగరము కాజాలదు. కావున శ్రీరంగస్వామిసరస్వతిగారి ఫలనిర్దేశము సరియైనది కాదు. రాయవాచక కృష్ణరాయవిజయము లర్వాచిన గ్రంథము లగుటచేతను, కృష్ణరాయ లహమదునగర మును జయించెనని తెల్పు పాధవాంతిరములు లేక పోవుటచేతను ప్రైగ్రంథములందలి యహమదునగర విజయకథనము విశ్వాసపాత్రము గాదని త్రోసిపుచ్చుట యుక్తమను తలంపు గలుగవచ్చును ; కాని యాముక్త మాల్యదయందు పంచమవృత్తాస్వాసాంతి పద్యము లను జూడగా ప్రైజెప్పుడిన యహమదునగరపతనవృత్తాంత మునం దేదో కొంత సరిగ్గ మున్నట్లు తోచుచున్నది.

“ఇది యంగ్రోక్షి యథార్థనామ యవనా
సృష్టార్థకంబాని నా
రిదపద్యకర్తగోధివప్రవిలయ
త్రేణీవిహితక్రియా
స్పదసేనాగ్రకృష్ణరాయమహిభృ
త్సంజ్ఞాప్యదాముక్తనా

1. పారి. ౧.
2. మను ౧-౩౭.
3. రాయ. పుటలు ౯౧-౯౩.
4. కృ. రా. వి. ౩ : ౫౩-౬౫
5. రాయ. పుట. ౯౩.
6. Sources of the Vijayanagara History P. 114.

ల్యద నాశ్వాసము పంచమం బుదు హృ
ద్యంతై న పద్యంబులకా”7.

“ఇది నైజామన యావనావనిధవా
హీనాశ్రయంబునను

ఽన్యతాభీలమణిగృహదేశనో
ద్యోగోగ్రహస్థితో

ద్యదనీకాగ్రహస్థరాముహిభృ
త్పంజ్జాస్యదాముక్తూ

ల్యద నాశ్వాసవరేణ్య మావది
హృద్యంతై న పద్యంబులకా”8.

తాళపత్రప్రతులందును ముద్రితగ్రంథములలోను
‘ఇది నైరామనయావనావనిధవా’ అనియే సర్వత్ర
కావనమృచున్నది. నైరామనాఖ్యనగర ముగాని
యాపేరిటి నుత్తరగాని యివ్విత్ర యెచ్చటను
వేర్కొనబడియుండలేదు. అట్టి పురము దక్కమలో
గాని మజీ రాయల కందుకూటుగల దేశములందు
గాని కావరాదు. కావున ‘నైజామన’యని సవరించి
తిని. మఱియు నీపద్యము వ్రాతప్రతులన్నిటి
యందును గానింపదు. శ్రీనివాసవ్యాఖ్యలో గూడిన
ప్రతులయందే కావనమృచున్నది. ఆముక్తమాల్యద
యేదాశ్వాసముల గ్రంథమని పెక్కు వ్రాతప్రతుల
యందు జెప్పియున్నది. ఈ పద్యమును ద్రోసిపుచ్చిన
ఆత్మాశ్వాసాంతములే మిగులును ; యేడన యాశ్వాస
మున కాశ్వాసాంతపద్యముండదు. కావుననే శ్రీని
వాసాదిప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలెఱువ బ్ర. శ్రీ కళ్యాణపూర్ణ
వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారివంటి యాధునిక
వ్యాఖ్యాతలెఱువ నీపద్యమును ద్రోసిపుచ్చక గ్రహించిరి.
మఱియు నీయాశ్వా సాంతపద్యములు—ముఖ్యముగ
వాలునైజామనాశ్వాసముల తుద నుండునవి—
ముద్రితగ్రంథముందలి క్రమమువొప్పవ కాక వ్రాత
ప్రతులందు తారుమారుగా కావనమృచున్నవి.

7. ఆముక్త. ౫-౧౬౧.

8. ఆముక్త. ౬-౬౯.

మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమువందలి
వ్రాతప్రతులలో—

డి. నెం. ౩౯౫—‘ఇదిసింహాచల దంధకేశసరి...శ్వాసము
సప్తయంబులరు’ అని యున్నది.
అతీదాశ్వాసములు పెక్కులుగవిధ
లంబుబడియుండలేదు.

డి. నెం. ౩౯౬—ర-న ఆశ్వాసముతుద‘ఇది సింహాచల
దంధకేశసరి.’

౫-న ,, “ఇదియంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇదియంధ్రోక్తి”

డి. నెం. ౩౯౭—ర-న ,, “ఇది సింహాచల”

౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

డి. నెం. ౩౯౮—ర-న ,, “ఇది సింహాచల”

౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, గ్రంథమునవ్వమైనది.

డి. నెం. ౩౯౯ ర-న ,, “ఇది సింహాచల”

౫-న ,, “ఇదియంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇదియంధ్రోక్తి”

డి. నెం. ౪౦౦ ర-న ,, “ఇది సింహాచలదంధ
కేశసరి...నాశ్వాసము
సప్తయంబులరు...”

డి. నెం. ౪౦౧ ౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇది నీలాచల”

డి. నెం. ౪౦౨ ౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇది నీలాచల”

డి. నెం. ౪౦౩ ౬-న ,, “ఇది నీలాచల”

డి. నెం. ౪౦౪ ర-న ,, “ఇది సింహాచల”

౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇది నీలాచల”

డి. నెం. ౪౦౫ ర-న ,, “ఇది సింహాచల”

౫-న ,, “ఇది యంధ్రోక్తి”

౬-న ,, “ఇది నైరామన”

౭-న ,, “ఇది సింహాచల”

డి. నెం. ౪౦౪	౪-వ	,,	"ఇది సింహాచల"
	౫-వ	,,	"ఇది యంధ్రోత్తి"
	౬-వ	,,	"ఇది సింహాచల"
డి. నెం. ౧౨౮౩	౪-వ	,,	"ఇది సింహాచల"
	౫-వ	,,	"ఇది యంధ్రోత్తి"
	౬-వ	,,	"ఇది సింహాచల"

మధ్యనకు పైపదాసారింపబడిన తాళపత్ర గ్రంథములను వ్రాతప్రతులును చాలును. వ్రాత ప్రతులు పెక్కింటి 'ఇది సింహాచల' అను పద్యము చతుర్థాశ్వాసాంతమునను, 'ఇది యంధ్రోత్తి' పంచమాశ్వాసమునందు గానవచ్చుచుండుటచేత నవి నిక్కముగ నాశ్వాసములకు సంబంధించినవిగనే యుండవచ్చును. ఇక మిగిలియుండు రెండాశ్వాసముల విషయమై కొంత యధిప్రాయభేదము గలదు. వావిళ్ళవారు గ్రంథమాతాశ్వాసముల దని నిశ్చయించి యాత్రేడాశ్వాసములను రెంటిని ఒక్కటిగ చేర్చి ముద్రించి 'ఇది నైరామన' యను పద్యము నాశ్వాసాంతముగ గ్రహించిరి. మఱియు జోగిజగన్నాథపండితుని వ్యాఖ్యతో గూడిన ప్రతులయందే కానవచ్చు 'ఇది నీలాచల' చలచేలకాయను నాశ్వాసాంతము ప్రక్షిప్త మని యనుబంధముగ ముద్రించిరి. కీ. శే. బ్ర. శ్రీ కళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరామకృష్ణులవారము క్రమాల్యద యేడాశ్వాసముల గ్రంథమని నిశ్చయించి గూడన యాశ్వాసాంతముగ 'ఇది నైరామన' యను పద్యమును, ఏడవయాశ్వాసాంతముగ 'ఇది నీలాచల' చలచేలకాయను పద్యమును ముద్రించిరి. ఆముక్తమాల్యద యాత్రేడాశ్వాసముల గ్రంథమైనను కావలయును; లేదా, పెక్కు తాళపత్రగ్రంథములందున్న త్రేడాశ్వాసముల గ్రంథమేనియు గావలయును. వావిళ్ళవారివలె నాత్రేడాశ్వాసముల గ్రంథమని తలచినయెడ 'ఇది నైరామన' 'ఇది నీలాచల' యను నాశ్వాసాంత

ములయందు కొక్కదానిని విపరీతపదలనీనవచ్చును. రెంటియందు దేది సత్యమైనదో నిశ్చయించుట ముఖ్యము గాదు. ఏలన 'ఇది నైరామన' యను పద్యము శ్రీనివాసవ్యాఖ్యతో గూడిన ప్రతులయందే కానవచ్చిన, 'ఇది నీలాచల' యనునది జోగిజగన్నాథపండితుని వ్యాఖ్యతో గూడిన ప్రతులలోనే గానవచ్చుచున్నది. కావున గ్రంథ మేడాశ్వాసముల దని తాళపత్రగ్రంథములందు పెక్కింటియందుండుటచే బ్ర. శ్రీ కళాప్రపూర్ణ వేదము వేంకటరామకృష్ణులవారి మార్గమునవలంబించుట యుక్తము.

పంచమాశ్వాసాంతపద్యమునందు చేర్చిన బడిన కెంబావిహారరాజులు సంస్థానమునకు తెలిసిన గుల్బర్గజిల్లాలో గుల్బర్గకు నైర్వతిమాలను ౫౦ మైళ్ల దూరమున్న గ్రామమని కీ. శే. శ్రీ కొమణ్ణాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారు గుర్తించియున్నారు. కాని యందు రాయలచే నిధింపబడిన యథను లెక్కతో వారు వివరించియుండలేదు. కృష్ణరాయలు పూర్వదిగ్విజయ మాత్ర నేయునుండగా శ్రీ. శ. ౧౫౧౪ సంవత్సరమున గుల్బర్గ యెవారు బరిదుయేలుబడి క్రింద నుండె ననియు, దానిని ఇస్కాయీలాదిల్ ఖానుకు జయించి ప్యాథినపటచుకొనగా బరిదండులకు గినిసి బుగ్తాకొనిజామకాసా, ఖల్లీకుతుబకాసా, ఆల్లావుద్దీన్ ఇమాదుకాసా మున్నగువారి సహాయముతో గూడ విజాపురముపై నెత్తినచ్చెననియు, యుద్ధమున బరిదుమిత్రులతో గూడ నోడి పాటిపాయెననియు ఫెరిష్టా వ్రాయుచున్నాడు⁹. కాని ఫెరిష్టా వ్రాత విశ్వాస పాత్రము గాదు. ఏలన ఫెరిష్టా శ్రీ. శ. ౧౫౧౪ సంవత్సరమున జరిగినట్లు చెప్పి చరిత్రాంశములన్నియు సమకాలిక పోర్చుగీసుగ్రంథకర్త లంతకు నాలుగేండ్లకు పూర్వము శ్రీ. శ. ౧౫౧౦ సంవత్సరమున కృష్ణరాయల పట్టాభిషేక మైనవెంటనే సంభవించినట్లు వ్రాసియున్నాడు¹⁰. ఫెరిష్టా వాక్యముల సత్యసత్యము లెట్లును కెంబావియవ్వకు బహుమనీసానుంతులయధికారముక్రింద నుండినది. కలుబగిగోడ కప్పకు విజాపురాధిపతి యగు నేదులఖానునకును, వీధుసర్వాధికారియగు

9. లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి. పుట. ౪౫.
 10. Brigg's Ferishta-III pp. 45-7.
 11. JOR X pp 168-171.

బరీనునకును దూచుగ యుద్ధములు జరుగుచుండినవి. బరీనునకు త్రాపై యసామదనగరసుల్తానకు నిజామ్ - ఉల్ - ముల్క్ యేదులఖానుతో యుద్ధము సలుపువాడు; కావున గృష్ణదేవరాయల కళింగ శైత్రయాత్ర యప్పుడు కెంబావి యొక్కరి యేలుబడికింద నుండెనో నిశ్చయించి చెప్పటకు సాధ్యముకాదు. ఇక మహాశ్వాసాంతమున చేక్కొనబడిన 'వైజామున' యసామదనగరపాలకుడగు నిజాముకాహు కావచ్చును. కెంబావియుద్ధమునకును వైజామునయావనప్రభుని మఱి గృహళి నిర్మాణమునకు నెద్దియేనియు సంబంధముండి యుండును.

గృష్ణదేవరాయలు కెంబావిని యవసాస్థి హృల్లము గావించి వైజామునయావనప్రభుని మఱి

గృహళిని నిర్మాణము గావించిన చెప్పడు! ఈ ప్రశ్నకు సరియైన సమాధానము చెప్పటకు దగిన సాధనసాహిత్ర ఇంకను దొరకలేదు. అంతిమక ఈవిషయమై విశ్లేషము లేదు; కాని రాయవాచకము విశ్వాసపాత్ర మగునేని యది కృష్ణరాయల తెలింగాణధాటి యప్పుడు (క్రీ. శ. ౧౫౧౪-౧౫) నిర్మియుండవలయును. అట్లుగాక ఆముక్తమాల్యద మహాశ్వాసాంతపద్యక్రమము ననుసరించి—ముద్రితప్రతులలోని యాశ్వాసాంతపద్య క్రమము విశ్వాప్యమగునేని—కింహాద్రివిజయస్తంభ స్థాపన యైనపిమ్మటను, కటకదహనమునకు మూర్త్యము నను నడచియుండవలయును. భావిపరిశోధనమువలన ఇందలి విజానిజములు కలకలనియున్నవి.

ఎదురీత

శ్రీ కే. వీరభద్రాచారి

అనంత మీ తాల్చినవంటిని
అడుగుజాడ లెరుగని వేగము
పయనానికి ఫల మే ముందని—
ఎదురీత? బాటసారి!

అశాహర్యము అగడడదోయీ
నిరాశగీతిగ వినపడదోయీ
ఏమో? నీ గమ్యం—
ఎందుకో? యీ ప్రయాణ—

శిశిరచ్ఛాయల విషాదప్రకృతి
వనంతోదయశ్రీల వైభవము

కనలేదో కన్నీటి కణమును ?
వెలుగలేదో చిరునగవువెన్నెలలు ?
హృదియే లేదో ? భావనాశూన్యము ?

పూల తావిలావణ్యము నెరుగని,
అనుభవాల వైవిధ్యమును మరచి—
నీప్రయాణమున కర్థమేమిటో?
ఈవాహిని కిక అవధులే లేవ
పయనానికి ఫల మే ముందని—
ఎదురీత ? బాటసారి !

రామరాజు

శ్రీ సత్యవోలు సుందరరావు

శ్రీకృష్ణదేవరాయల అనంతరం రాజ్యాభిషిక్తుడయిన అచ్యుతదేవరాయలు గుత్తిలో లేచిన అల్లరుల్ని అణచివేసి తిరిగి వస్తూండగా, రామరాజు ఆతణ్ణి కైదీ చేసితానే పరిపాలిస్తూంటాడు విజయనగరసామ్రాజ్యాన్ని. ఇది విజయనగరానికి దక్షిణంగా ఉన్న పామంతుల కిష్టంలేక స్వతంత్రించడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తూంటారు. వారి నణచడానికిని వారిమీద దండయాత్రచేస్తాడు రామరాజు.

[ప్రశ్న: తిరువామ్మూరు ప్రాంతాల్లో, యుద్ధ రంగంలో రామరాజుకిరం. రామరాజు ఆలోచనలో ఇటూ అటూ పచాడ్లుచేస్తూంటాడు. కొంచెం ప్రక్కగా నేనా నాయకుడూ, తమ్ముడూ అయిన చివరిమ్మరాజు కూర్చోనిఉంటాడు]

రామరాజు—అయితే చివరిమ్మ, ఇక దక్షిణ దేశపామంతుల్ని పూర్తిగా ఓడించడం సాధ్యం కా దంటావా?

చివరిమ్మరాజు—వాపుడైకంలో ఇంకెంత ప్రయత్నించివా కృపాఅనిపిస్తూంది. ఇప్పటికీ మాడునెలల నుంచి రాజధానిని వదలి కొన్ని పందలమైళ్ల దూరంలో కిరంవేసుకొని వాళ్లలో యుద్ధం చేస్తూన్నాం. చంటవచ్చిన నైవేద్యం, బోజాబోజు చిక్కిపో తూంది. ఇక పగవారా వారివారి గృహాల్లో కూర్చోని తీరుబడిగా యుద్ధం చేస్తూన్నాను. త్వరలో వారి నందరినీ ఓడించగలమనే ఆశ ఏమీవా క్కనుపించడం లేదు.

రా. జ—నీ అనుమానముకూడా ఆలోచించ వల్సిందే. కాని ఒకసారి తలపెట్టిన కార్యమూ, కాలు పెట్టిన కదనమూ అయితీరవల్సిందే అని పట్టుపట్టిన ఈరామరాజుకు సంధిప్రయత్నం ఒక ప్రకృతివిరుద్ధ కార్యంనుమా?

చి. రి—భూల్లో బలం చిక్కేవాకా పామంతుల్ని కాస్త చూపీచూడనట్టు వదలివేతు డంలో రావమర్యాద కేలోపమూ, ఉంచవనుకొంటామ. సంధి మన కెంత యిష్టమైనా సమయాన్ని పట్టి అనుసరించడం వివేకమైన రాజనీతి.

రా. జ—ఇంతకాలమూ యుద్ధంచేసి, ఒక్క మాటు సంధికోసం ప్రాకులాడుతే, మనం చులకనాతా మేమో అని సంకేతంగా వుంది. ఇంతకీ రాజధాని నుంచి తమ్ముడు వికలు వేమీ వార్తల్ని తెలియపర్చలే లేదా?

చి. రి—యజ్ఞానపరవిషయాల్ని తెలుపడానికి ఎవరో వార్తాపాదుణ్ణి పంపినట్టు వాలుగు బోజాలక్రితమే తెలిసింది. కాని ఇప్పటివరకూ ఎటు పంటి వార్తా రాలేదు.

రా. జ—కారణ మేమైయుంటుందో? ముఖ్యానపరముల కే మున్నాయి? వికలుడి కే ఆపవా రాలేదుకదా! ఎంచో నామన మూరికే ఆరాటపడు తూంది.

(బయటనుండి సేనకుడు ప్రభూ, శ్రీ వికలరాయలుం గారు!)

అ! వికలుడా! తానే స్వయంగా రావడానికి అవశ్య మేమొచ్చింది? రాజధాని...

[విలలుడు ఆయాసంతో రోజుకుంటూ మొఖం వేలవేసుకొని ప్రవేశిస్తాడు. చివరిమ్మరాజు ఆసనం మీద కూర్చోపెట్టి నేదతిచ్చుతాడు.]

రా.జా—ఇంతవరం ఏకాకినై వచ్చేవా వికలా! వారాహునిచేత పాపలేకపోయావా రహస్య వార్తల్ని విజయనగర మెలా వుంది? మీవదిన తిరుమలమ్మ తేమమేనా?

విలలుడు—(తల వంచుకొని) అవమానంతో అన్నగారి ముఖాన్ని చూడలేకపోయాన్నాను. వదిన గార్ని వేతంచర్ల కోటలో సురక్షితంగా.....

రా.జా—(వివర్ణుడై తొందరగా) వేతంచర్ల లోనా! అవమానమా!! ఏంజరిగిందో వివరంగా చెప్వ! ఏ! ఆ విజాపూరునవాలు.....

విలలుడు—కాదు అన్నయ్యా. మీరు నమ్మి కారాగారాధిపత్యాన్ని చేతుల్లో పెట్టిన ఆ కాటమడు స్వామిద్రోహాన్ని తలపెట్టి సగం చిక్కి కల్యమై పడున్న ఆ అచ్యుతుని విముక్తుణ్ణి చేసేడు. ఈసంగతి తెలియగానే వదిలెగార్ని ఒక పోయ్యగీసువర్తకుడి బండి మీద వేతంచర్ల తీసుకొనివచ్చి అక్కడ సురక్షితంగా ఉంచేను.

రా.జా—ఎంత ద్రోహాన్ని తలపెట్టేదూ? ఆ తాతాల్ని కూడానే చేతుల్లో నేపెదదా మనుకొంటూంటే, తమ్ముడు రావకార్యాల్లో మునిగిపోయంటాడు; ఎందుకూ, వాడగ్గిరే వుండనియ్యమంటే వాడిమీద విశ్వాసంకొద్దీ ఆ కాటమడి కచ్చేను. అప్పటినుంచీ ఎత్తు గడ వేస్తూన్నాడన్నమాట. డబ్బుకోసం ఆశించి, చిన్నప్పటినుండీ నామీద ఉండే విశ్వాసాన్నీ భయభక్తుల్ని ద్రోసివుచ్చి ఇంటికి దిక్రోహానికి తలపెట్టేడు. నీచులకు అధికార మిచ్చినవాడికి తప్పకాని, వాళ్ళ నని లాభమేమిటి?

(గోపంతో) వాణ్ణి హతమార్చక వదిలివచ్చేవా వికలా!

విలలుడు—అవుత్యాన్ని నాకు దక్కనియలేదు. వెంటనే అచ్యుతుని బావిమరది పాలకరాజు తిరుమల రాజుడే వాడిని హతమార్చేనుడు. ఆ తిరుమలరాయలే

నే దక్కడ రాజ్యపాలన. రాజకీయాల్లో అచ్యుతు డేమా కలంక తేసుకోవడమే లేదట.

రా.జా—ఓహో! పాలకరాజవంశోద్ధారక చివరిరుమలరాయడా నేటి విజయనగరరాజ్యపాలకుడు! రామరా జింకనూ బ్రతిక్కేయన్నాడని మరచేడుకా బోం! తక్కిన పరిస్థితు తెలుస్తున్నవో తెలిసేయా?

విలలుడు—మనకి చాలా వీలంగానే ఉన్నాయి. కొద్దిరోజులక్రితం విజాపూరునవాలు ఇబ్రహీం ఆదిల్ ఖాన్ విజయనగరాన్ని చుట్టడించేడు. యుద్ధంలో విజయం ప్రస్తుతం అచ్యుతునిపైనే మొట్టకొందిట.

రా.జా—విజాపూరులో ఎవరున్నారో?

విలలుడు—ఇంతవరం? ఆ మాయలమారి మంత్రి అపాదాకాలారీ.

రా.జా—(చిన్ననవ్వు) ప్రస్తుతం మన కర్తవ్యం ఏమిటో తోచిందా చివరిమ్మా?

చి.తి—నాకోక్కటే తోస్తూంది. మనం త్వరగా వెళ్లి ఇబ్రహీం ఖానుపై పడితే ఆతడుతట్టుకో లేడు. ఆత డేమాత్రం తలొగ్గినా ఆతని సహాయం తో విజయనగరాన్ని వశం చేసుకోవడమే.

రా.జా—నీవెట్టికాని ఆసలే నేనంటే బద్దలగు డైన ఆదిల్ ఖాన్ తోనా చెలగాటాం! ఒకవేళ నవాలు అచ్యుతునితో నే కలిసి మనపై తిరిగితే.....(కొంచెం నే పాలోచించి) ఇలాంటప్పుడు మిత్రభేదమే కరణ్యం. వికలా, నిన్నే దీని నియోగిస్తూన్నా. గోల్కొండ వెళ్లి అపాదాకా రక్షణలో నున్న విజాపూరుపై దండెత్తమని, గోల్కొండనవాలుని కవ్వించి ఆతడు విజాపూరుమీద దండెత్తేలాగ చెయ్యాలి. అత్యవసరంగా పరిగెత్తవలసిన ఆదిల్ ఖానుకు సహాయం చేస్తే మల్లి మనం విజయనగర దండయాత్రలో ఆతడి సహాయం పొందొచ్చు. బహుశాగర్వతో మెలగాలి నుమా వికలా!

(విలలుడు నిష్క్రమణ)

చి.తి—ఇక దాక్షిణాత్యసామంతులతో సంధి విషయాలను త్వరగా పూర్తితేసుకోవడం అవశ్యం అనుకొంటా.

రా.జా—ఇప్పుడే వారికి వర్తమానం చేయించు. రేపు నూళ్ళోదయనికే మన ప్రైవ్యం విజయనగరాధి ముఖంగా ఉండే ప్రయత్నాలు సిద్ధంచేయి. వీరరాయన్ను లేతంచర్ల పెల్లి మీసదివెను వెంటపెట్టుకొని దారిలో మన్ని కలుసుకోమని పంపు. [తెర]

రెండవ రంగం

[కాలం: ఒక నెల తరువాత. ప్రదేశం: విజయ నగరానికి దక్షిణంగా శివరాల్లో. ప్రవేశం: రామరాజు, భార్య తిరుమలమ్మా.]

తిరుమలమ్మ—యద్ధవిషయాల్లోనూ రాజుకి యాల్లోనూ అడదాని మాటా అని త్రోసివేయకుండా నామాట వివరమని ప్రార్థిస్తూన్నాను. వీయద్ధమా లేకుండా ఎంత కులభంగా అన్ని విషయాలూ లేఖ పోతాయో ఆలోచించండి. సంతికి అంగీకారమాచక మైన ఒక్క మాటతో.

రా.జా—ఈ కాంతియంతప్రయత్నాలంటూనే ఇదివరకూ బోధిస్తూచ్చేవు. వీలై సంతి వరకూ విన్నానుమాడ. ఇప్పుడు రామరాజు పరువు ప్రతిష్ఠలకి ముప్పు కన్నాన్నట్టపసిస్తూంది.

తిరు—నే నేమీ కాంతి అహింసల్ని బోధించ దానికి రాలేదుస్వామీ. మీకు బోధించడానికి నే నెంతదాన్ని?

రా.జా—(నవ్వుతూ) కీర్తిశేషులైన సామ్రాట్ శ్రీకృష్ణ దేవరాయల అనుగుణామరివి.

తిరు—ఇది పరిహాసమా కాదోమాడా తెలు సుకోలేకున్నాను. ఈ ప్రాద్దున్న కరదాచేవి నన్ను చూడడానికి రాచనగరుమంచి వచ్చింది. కళ్ల నీరుతో తన మాంగల్యాన్ని నిలుపమని ప్రార్థించింది. ఆమె కోరిక తీర్చమని మిమ్మల్ని నేను అరిస్తూన్నాను.

రా.జా—రాజపుత్రికపు, వీరాధివీరుల ఏకైక పుత్రికపు. వీరు సామాన్యత పోలే చేమి తిరుమలమ్మా! రాజకీయపు పెత్తుల్లో ఆధిపతి మాంగల్యా లక్షణస్తా యా? ఆ వరదాచేవిమీద ఎందుకు నీ కిమత? అయ్యకదూ, అతనితోబాటు ఆమె నాకు గర్భ క్రతువులు నుమా!

తిరు—(గబగబా) ఎందువల్లనో, మరణశయ్య మీ దున్నపుడు నాజనకులు తమతరువాత అయ్యతున్న రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేయాలని మీవద్దనుంచి చూటతీసు కొన్నందుకా? అతివిశ్వసీయమైన పాలువ నరస రాయల మాట కాదని అయ్యతరాయలు మీకు రాజ్య పాలనలో అర్హులగం ఇచ్చినందుకా, అతనిమీద ఆ గర్భ క్రతువు!

రా.జా—(కోపంతో) ఇది చెప్పడానికి సమయం కాదు, తిరుమలా. మామగారు నాకు చేసిన ఉపకారానికి కృతజ్ఞతగా పద్దెనిమిదేండ్ల పాటు చిన్న బావని సామ్రాజ్యాధిపతిని చేయాలనుకొన్నాను. కాని అనర్హుడైన ఈ అయ్యతరుని కేం వారసత్వపు హక్కుం దని నామాట తెడుతు చెప్పి రాజ్యానికి రావాలి? ఇవన్నీ ఆయ్యల ప్రోత్సలంతో చేసిన కూరకారాలు! చూసేవుగా అతని సమర్థత! నగరులో నేను లేనపుడు కాపలావానికి లండమిచ్చి కారాగారంలోనుంచి తప్పించుకొని ప్రగల్భాలు పలికే కూరకామణి! తీరా నేను ఎదుట నిలిచేటప్పటికి సంతిప్రయత్నాలకోసం ప్రాకులాడి అఖయకు అనువారిచే...

తిరు—లేనివి కల్పించకండి. కరదాచేవి అతడు పంపితే రాలేదు. యద్ధమే జరుగుతే ఆమెకు తెలుసు జమాపజయా లెటువై వుంటాయో. అందు చేత తనంతట తనే అతనితో చెప్పునేనా చెప్పుకుండా.

రా.జా—అంతాపురంలో అతనికి తెలియ కుండా ఆమె నిన్ను చుట్టపుచూపులకోసం వస్తూంది! నన్ను మధ్య పెడతా వెందుకు తిరుమలా?

తిరు—కోపంతో నుంచి చెడ్డా తోచడం కష్ట మంటారు. తా తెలిచినది—తావలచినది రంధ్రఅనే జనోక్తిని విజయ చేస్తున్నాను. మీవద్దనుంచి ఏ ప్రమాదాన్ని అనుమానించకుండా గుర్తికొట్టమంచి విజయోత్సాహంతో వస్తున్న అతిణ్ణి పట్టుకొని ఖైదులో పెట్టడం లాంటి సమర్థత అతనికి తెలియ. అవకాశం వచ్చి నపుడు కారాగృహంలోంచి తప్పించుకోవడమూ, తనవరావలసిన రాజ్యానికి రాజనవయో అతడిపసమర్థతా వీరికితనమూలాగ తోస్తున్నాయికాదోయి. (కొంచెం ఆగి) తమించండి పాతనన్నీ త్రవ్వకండుకు.

రా.జా—ఎంతటికైనా, పుట్టింటివారిమీద ప్రేమాదరణలు అడువారికి సహజం కాబోలు. అగిలో యావో! ఇంకా చెప్పు, తిరుమలా.

తిరు—అడుదాని వంటే పుట్టింటిమీద మనుజే అనుకోండి నన్నిలా మిమ్ముల్ని ప్రార్థింపజేస్తూంది. ఎంతటి అసకాశిమో చూడండి. విజాతూరునవాల్ ఆదిల్ షాఅంతోవాదిరి ముగ్గునర్తిగా పెట్టి, ఆయ్యి తుడు అత్యంతపౌహర్దముతో అర్థిస్తూన్నాడు. మన ప్రాంతాలకి మనమే వ్యవసాయములు. ఆరే జే తోకల్లం కలుగజేసుకోకుండా కొంతయుతంగా ఆజన్మాంతం ప్రవర్తిస్తా నని పౌదయపూర్వకంగా భావచేస్తూ న్నాడు. ఇంతకన్నా మరో ఉభయస్నేహమాచకమైన అంగీకారం కోరితే వస్తుందా? సమయం జారవిడచడం

రా.జా—దీని నాకు రాజ్యాంగాన్ని వేర్పు తూంది కాబోలు!

తిరు—ముందరే తుమార్కు వేడుకొన్నాను.

రా.జా—ఇంతవరకు అయిష్టానికి ఉన్న నామనస్సుని సంధిచేపు తిప్పేపు తిరుమలా. తమ్ముడు చినతిరుమలరా జిప్పజే వస్తాడు. ఆతనితో కూడ ఆలోచించిలేకాని నీ కేమటా ఇవ్వను. నన్ను కొంచెం సేపు ఏకాంతంగా వుండనీయి.

[తెర]

మూడవ రంగం

[కాలం: మరొక్కొక్కొక్క కర్వాత. ప్రదేశం: గుర్తికొట. ప్రవేశం: ఆయ్యి తేవరాయలు మరణించేదని విని, నైవ్యం వెంటతెచ్చుకొని వచ్చిన రామరాజా, ఆతని ఇద్దరు తమ్ములూను.]

రా.జా—వికలా, సదాశివుణ్ణి సగౌరవంగా కారాగారంనుంచి తీసుకొనిరా. (ఆతడు నిష్క్రమించును.)

చి.తి—మన మిక్క చాలవ్యం చేస్తే, ఆపాలక రాజా తిరుమలరాయల ధాటి కప్పజే నిరుత్సాహం లవడం ప్రారంభించిన ఆదిల్ షానైవ్యము విజయనగ

రాన్ని విడిచి వెళ్ళిపోతారేమో అని కంకగా ఉంది అన్నయ్యా.

రా.జా—మన ముందేమని కబురంపినా ఉండ లేని పిరికినైవ్యంవల్ల కాగల సహాయం ఏ ముంటుందీ? క్రమంగా నైవ్యాన్ని కూర్చుకొని వీలైనంత త్వరలో మనమే విజయనగరంమీద పడవమే మన కర్తవ్యం.

[చిక్కి బలహీనంగా ఉన్న సదాశివరాయలు ప్రవేశిస్తాడు.]

సదాశివ—ఇన్నాళ్లబట్టి కారాగారంలో పడి అవమానంతో కుములుకూన్న నన్ను విముక్తుణ్ణి చేసి నందకు నా కృతజ్ఞతా పూర్వకపందవాలు. విజయ నగరాభిముఖంగా యుద్ధపరిగిద్దులై బయలుదేరుతున్నట్లు తెలిసింది. మీవిజయోత్సాహంలో నాకు కొంచెం భాగ మిమ్ముని అర్థిస్తూన్నాను.

రా.జా—(ముందహాసంతో) సదాశివా, నీవిజయంలో కొంచెం రామరాజే అడగాలనుకొంటూన్నా దోయ్.

సదా—నాకు విజయమూ, మీకు భాగమూనా! ఇది పరిహాస మనుకొంటాను.

రా.జా—పరిహాసం కాదు నాయనా. సాలక రాజాపవిత్రవంశాన చెడపుట్టిన ఆ తిరుమలరాయుడు నేడు విజయనగరసింహాసనాన్ని చేజిక్కించుకోవాలని తలపెట్టాన్నాడు. వాడి ప్రవర్తనా పరిపాలనా అతి క్రూరంగానూ, దుర్భరంగానూ వుంది.

సదా—తిరుమలరాయ దెవడూ, ఆయ్యి తుని కుమారుడు వెంకటరాయ లుండగా?

రా.జా—ఇంకెక్కడి వెంకటరాయలు! అటుడు తల్లి చెరలో పెట్టి తానే సింహాసన మెక్కేడు. అన్న దొర్లవ్యాన్ని చూడలేక వరదాదేవి నన్ను, ఆదిల్ షానూ కేరలుకొచ్చింది. దానిపై ఆదిల్ షా విజయనగరం మీద దండెత్తగా వరదాదేవి చేసిన ప్రయత్నం ఆ క్రూరుడు తెలుసుకొని వెంకటరాయల్ని, వరదాదేవిని చంపించేసేడు.

సదా—ఎంతటి అమానుషుని కొడిగట్టుకొన్నాడు! త్వరగా వెళ్లి ఆదిల్ షాతో జేరి...

రా.జ—ఇప్పుడిప్పుడే చేరిన వార్తల్ని బట్టి అదిగో నా ఓడిపోతూన్నట్టు తెలిసింది. అయినా అతని సహాయం అంత వాంఛనీయంకూడా కాదు. సదాశివా, నువ్వెల్లీ పీఠాంతంలోని యోధుల్నుందన్నీ కూర్చు కొని శత్రువులకు ఆదరినాడే తేలుకోవాలి. అక్కడ మన బలాన్ని కూర్చుకొని ముందుకు సాగుదాం. రామ రాజుకు ఒకటే లక్ష్యంలా వుంది. సదాశివరాయలే విజయనగరసామ్రాజ్యం కావాలి. అందుకాతడెంతటి కైవా సంపిదడు. (సదాశివుడు ఆనందాతిథియాల్లో నిర్ధాంతపోతాడు.) ఆలస్యం చేయడానికి సమయం కాదు. త్వరగా ముక్కుర్చి కలుసుకో. కావోతూన్న యావద్విజయనగరసామ్రాజ్యచక్రవర్తి, శ్రీసదాశివ రాయా, ఇవే నా దీవసలు!

(అతడు దీవించేక సదాశివుడు నిష్క్రమించును.)

చినతిమ్మ—ఇదేం వైచిత్ర్యం అన్నయ్యా! మధ్య తుల్యైందుమా?

రా.జ—అంత మారదృష్టి లేకుండా చేసే ననుకొన్నావా? మనకి తెలిసున్న విషయమే కదా— విజయనగరంలో వేసంటే పడని ఉన్నతోద్యోగిగ్గులకి సదాశివుడంటే అపరిమితమైన భక్తివిద్యాసా లని! అందుచేత సదాశివరాయలకు నానుమాత్రవిజయనగర సామ్రాజ్యాధిపత్యమూ, మనదే సర్వాధికారమూను.

[తెర]

నాలుగో రంగం

[ప్రవేశం: తుంగభద్రబద్ధున శిథిలాలు, దూరాన్ని యుద్ధకోలాహలం.]

రామరాజు—ఇప్పటి కైదువోట్ల ఓడిపోయినా

ఇంకా బుద్ధి రాలే దీమానుడికి. నేటితో వాడి నైవాచికజీవితం ముగియాలిన్నంచే!

సదాశివ—ఇంకా ఎందుకూ ఈ వ్యర్థప్రయత్నాలు? శత్రువులలో సగానికి సగం బలం పీడించి పోయినా, అదవనితో యుద్ధం చేయలేక పరుగెత్తినా, జాతూరు బేడిగల్లులలో శరీరాలు చితికిపోయినా, వాడూ వాడి మూర్ఖత్వసామంతులూ వాళ్లపట్టు విడవలేదు. బహుశా వారి మొండితనం ఆఖరయ్యేది ఒక్కసారే ఏమో!

[వికలుడు ప్రవేశించును.]

వికలుడు—విజయం మనదే అన్నయ్యా. అన్న చినతిమ్మ ఆ క్రూరుణ్ణి బండిగా పట్టుకొని శిరశ్చేదానికి చక్రవర్తిఅనబ్బ వేడుతూన్నాడు.

సదా—తక్షణమే కానిమ్మని నా...

రా.జ—కొంచెంకాలం ఓపికపట్టమను సదాశివా. వాడికంత గౌరవపూర్వకమైన మరణం కూడదు. వికలా, వాడిని రాజధానికి జాగ్రత్తగా తీసుకురమ్మని తమ్ముడితో చెప్ప. అందరు ప్రజలసమక్షంలోనే వాడికి ఉరిశిక్ష.

విక—నైవ్యాల్ని విజయనగరంవైపు నడిపించవచ్చా!

రా.జ—తక్షణం. మనం ఈ సాయంకాలం లోపలే విజయనగరం చేరుకోవాలి. అక్కడికి వెళ్లగానే శ్రీ సదాశివరాయల సామ్రాజ్యాధిపేకమహోత్సవానికి అందరు సామంతుల్నీ పిలిచే సన్నాహాలు చేయించు. ఆనాడు విజయనగరానికి శ్రీకృష్ణదేవరాయసార్వభౌములనాటి శోభ మల్లీ వచ్చేలాగ నగరాలంకరణ ప్రయత్నాలు చేయించాలి.

[తెర]

విమర్శనము

SPAN OF LIFE

గ్రంథకర్త: జ్యోతిషచార్య జి. శ్రీ రామమూర్తిగారు. ప్రకాశకులు : శ్రీమతి జి. సీతా లక్ష్మిగారు, లెక్కలి, ఉత్తరవిశాఖజిల్లా, నెల: ౫, రూ. ౫.

జాతకశాస్త్రములో ఆయుర్దాయనిర్ణయము చాల చిక్కుపడుస్థితి. ఆయుర్దాయము నిర్ణయించు విధి, యోగభూతులు గమనించుట నిష్ప్రయోజనమని ప్రాచీనుల సంప్రదాయము. సత్యమే. కాని, ఆయుర్దాయము కులభయంగా దొరకు వస్తువు కాదు.

“ఆయుర్దాయవిచారోహి
గహవ స్సర్వరా ద్విజ,
ఆయుర్వహప్రకారేణ
భాషితం బ్రహ్మణా పురా.”

అనుచున్నది బృహత్పరశరహార. ఆయుర్నిర్ణయవిషయమున అనేకమతములు, భిన్నసంప్రదాయములు కలవు. వక్షాత్రము (అనగా చంద్రుని)పై ఆధారపడవని కొన్ని, పుష్కలగ్నగ్రహములవలన గణించబడునని కొన్ని, రాసులపై ఏర్పడునని కొన్ని, ఇతరమార్గముల ననుసరించునని మరికొన్ని. ఇట్లు నానాప్రకారములయిన పద్ధతులు ప్రాచీనగ్రంథములలో వర్ణింపబడియున్నవి. వానిలో, ఏపద్ధతి ఏజాతకమునకు అన్వయించవలెనో తెలిసికొనుట కష్టపాద్యము. ఈవిషయమై అనేకసూత్రములు బృహత్పరశరహారలో వ్రాయబడినవి కాని వానికి వాడుకలో వ్యాప్తి రాలేదు.

భుగోళములో సంగమించు గ్రహములకు మన జీవితములపై ఆధికార మున్నదనుటే జ్యోతిశ్శాస్త్రమునకు పునాది. అనుటచే, చంద్రస్థానమో, రాశియో ఆధారముగా లెక్కించు పద్ధతులకంటే, అన్ని గ్రహముల యొక్కయు, వైగా లగ్నము

యొక్కయు స్థితిపై ఆధారపడు పద్ధతికే, నైయతికముగా, ఆయుర్దాయవిచారమున హెచ్చు విలువ యుండుట వ్యాయమని మనము విశ్వసించుట కులభము. ఇట్టి గణితాయుర్దాయపద్ధతులు నాలుగు వరాహమిహిరచార్యుడు బృహజ్జాతకములో నిరూపించినాడు. వీనిని సక్రమముగా పాధించుమార్గమును శ్రీపత్మరాజుగారు, కేశవదత్తజ్ఞాదు మున్నగు మహనీయులు పుష్కలరచిరి. వచ్చులపాదనము చేసినప్పుడు బలాధిక్యము లగ్నమునకు వచ్చినచో అంశాయుర్దాయమును, రవికివచ్చినపుడుపించాయుర్దాయమును, చంద్రునికి వచ్చెనేని నిష్కాయుర్దాయమును, ఇతరసందర్భములలో శేషశతాయుర్దాయమును గుణించవలె ననుటే వీరి సంప్రదాయము. పాధారణముగా లగ్నరవిచంద్రులకే, మిటికి ౭౫ వంతుల జాతకములలో బలాధిక్యము వచ్చుటచే, వరాహమిహిరచార్యుడు వీనికి ప్రాధాన్యమిచ్చెనని చెప్ప లండురు. ఈతత్త్వమునే వమ్మిన జాతకపారిజాతకర్త కుజ, ఋగ, సుగు, కుక్ర, కేసులకు బలాధిక్యము వచ్చినప్పుడు, క్రమముగా, అష్టకవరాయుర్దాయము, రక్కాయుర్దాయము, దశాయుర్దాయము, కాలచక్రాయుర్దాయము, పదువాయుర్దాయము పాధించుట ప్రాచీనపద్ధతి యని చెప్పెను.

ప్రాచీనశాస్త్రవేత్తల కథ ఇట్లుండగా, “ఏగణితాయుర్దాయపద్ధతితోనైనా, ఆయుఃప్రమాణము నికరముగా నిర్ణయించుట అపాద్యము” అని సుప్రసిద్ధశాస్త్రవేత్తలన శ్రీయుత బి. వి. రామకౌగారు అభిప్రాయపడుచున్నారు (గ్రంథపీఠిక చూడుడు.). వరాహర, వరాహమిహిరలమతములపై వీరికి గొప్పధర్మి గలదు. అనుటచే, వారి ఆయుర్దాయపద్ధతులకుమాత్రము ఇంత శ్రేణికగా జలాంజలి ఈయబడుట కష్టమని తోచక మానదు. అసభవములో ఈగణితపద్ధతులకు విలువ కానరానిచో, దాని కేమి హేతువో పరిశోధనలు సలు

పుట భావ్యము. అయినాంశల దోషమో, మరి యే లోపమో ఏల కారణము కారాదు?

అది యట్లుండె. ఈ విమర్శకుల మతమునా మారకగ్రహముల నిర్ణయించి, వింకోత్తరీదశలను సాధించుటే ఆయుర్దాయవిషయమున ఉపయుక్తమయిన మార్గము. సర్వసామాన్యముగా మనవారు—అందు దక్షిణదేశములో విశేషముగా—కార్తాంతికులు ఉపయోగించు పద్ధతి ఇదే. మారకగ్రహముల దశాంతరీదశలలో ఆయుస్సు తీరు ననుట వీరి సంప్రదాయము. కాని, ఒక్కొక్క జాతికముననే అనేకగ్రహములకు మారకలక్షణము పట్టుటచే, అనేకసందర్భములలో, ఒకమారకదశ మారకము చేయనపుడు మరియొక మారకగ్రహ నచ్చుదాక జాతికుడు కామకొనియుండి వలసినచ్చుచున్నది. ఇది ఇట్లుండగా, ఏ జాతికమున కయినాసరే, వింకోత్తరీదశనే ఉపయోగించుట సాధువాయని ఆధునికశాస్త్రజేతలు పలువురు సందేహించుచున్నారు. అంత ఏల? నూత్రకర్తయైన పరాశరుడే ఈ ‘ఏకమాలికాప్రయోగము’ నకు అవకాశము నీయలేదు.

ఇవికాక, శ్రైమి నీ యాయుర్దాయపద్ధతులు కొన్ని గలవు. శ్రైమినిమాత్రములు మహాక్షిప్తము లైనవి. కొన్ని మాత్రములకు వ్యాఖ్యానము కానరాదు. మాత్రములకు అర్థము చెప్పు విషయమున భిన్నసంప్రదాయము లున్నవి. ఈపద్ధతులకు సంబంధించిన నిబంధనలు కొన్ని బృహత్సారశరహారలోనే కలవు. లగ్నాక్షిప్తమాధిపతుల నీతి మున్నగువానిచే అల్పమగ్యపూర్ణాయువులలో జాతికునికే ఆయుస్సు పట్టునని నిర్ణయించుకొని, తరువాత దశాపద్ధతులతో ఆయుర్దాయము తేల్చుట మరియొక పద్ధతి. ఇంతేకాక, ఈగ్రహయోగ మున్నవానికి ఇన్నే సంవత్సరములు ఆయుస్సుని నిర్ధరించు మాత్రములు కొన్ని సర్వార్థచింతామణి మున్నగు గ్రంథములలో కలవు. ఇవి చాలక, గోచారములో గ్రహస్థితినిబట్టి మరణకాలమును నూచించు మాత్రములు పెక్కు లున్నవి.

ఇవి ఇట్లుండ, తాజక సంప్రదాయము వారు తేరుపదతుల నవలంబించుచున్నారు. పైపద్ధతులతో

సంబంధము లేని నూతనమార్గములతో పాశ్చాత్యహారాంత్రజేతలు ఆయుర్నిర్ణయమును చేయుట కలరు.

మొత్తముమీద, ఈ ఆయుర్దాయ విషయము గొప్ప గందరగోళముగా నుండి విద్యార్థులకు దుస్సంగమగు స్థితిలో ఇప్పటికి నిలిచియుండుట వాస్తవము.

కావుననే, “అతీంద్రియజ్ఞానము (Intuition) సంపాదించనిదే, జ్యోతిశ్శాస్త్రనిజ్ఞాన మెంతయుండినా, ఆయుస్సునికరము నిర్ధరించుట సాధ్యముకాదు.” అని శ్రీ వి. వి. రామకృష్ణముఖ పండితులు అభిప్రాయపడుచున్నారు.

కాని, అతీంద్రియజ్ఞానసంపన్నులకు జ్యోతిశ్శాస్త్రముకాని, మరి ఏకాస్త్రముకాని ఆనవరము లేదని మనవి. కార్యకారణసమన్వయరూపమయిన శాస్త్రీయపద్ధతి అతీంద్రియజ్ఞానముగలవానికి నిరుపయోగముకదా? అది యట్లుండె.

ఆధునికవిద్యార్థుల ఉపయోగమునకై, ఆయుర్దాయవిషయమున ప్రాచీనపద్ధతులను సులభముగా చూపగల గ్రంథము రెన్నో బయలుదేరవలసియున్నది. జాతికాస్త్రాధిపమున నిర్దహస్తులయిన పండితులు ఈపని బానవలసియున్నది. జ్యోతిషచార్యులగు శ్రీ జి. శ్రీరామమూర్తిగారు ఆయుర్దాయవిషయమున సమగ్రమగు గ్రంథమును వ్రాయుట కెంతయు నర్హులు. వారి ఆనభవమునకు ఫలమీ గ్రంథము. అంగభాషాభ్యాసము గల ఆధునికవిద్యార్థులకు ఇట్టి గ్రంథ మసూల్యమైనది. విషయవిభాగము చక్కగా చేయబడి గ్రంథము సులభశైలిలో వ్రాయబడుట మోహనము. బాలాభిప్రయోగములతో ప్రారంభమై, యోగారిష్టమాత్రములను తెలిపి, అల్పమగ్య దీర్ఘాయుశ్శోగములను వివరించి, తరువాతనే ఈగ్రంథము క్లిష్టమయిన X జీతాయుర్దాయముల ప్రసక్తికి పూనుకొన్నది. ఉత్తరకాలామృతకాయని నక్షత్రాయుర్దాయము సమగ్రముగా గ్రంథకర్త వర్ణించి, పిండాయుర్దాయము సాధించు మార్గమును, సోదాహరణముగా తెలిపినాడు. శ్రైమినిపద్ధతులలో సులభమయిన మార్గ మొకటి చూపబడినది. సమగ్రముగా అమృతవర్ణాయుర్దాయమునుగూర్చిన చర్చ

జరిగినది. మారకదశానిర్ణయమును గూర్చిన నిబంధనలు, గోచారమారకనూత్రములు బాగుగా గ్రంథకర్తగారు చిర్చించినారు. ఉత్కలదేశములో వాడుకలో నున్న శివపతాకి రిప్తమును పద్ధతితోకూడ, తాజక సంప్రదాయముసయితము గ్రంథకర్తగారు మోచించి, దృష్టాంతరూపముగా కొన్ని జాతకములను విమర్శించి యున్నారు. అనేకగ్రంథపరిశోధన, గొప్ప అనుభవము కలవా రగుటవలననే గ్రంథకర్తగారు ఇట్టి గ్రంథము వ్రాయగల్గుట.

ఒక జాతకమునకే ఢిన్న పద్ధతుల నుపయోగించి నపుడు వేర్వేరుగా ఆయుఃప్రమాణము వచ్చుట సంభవించుచున్నది.

ఈ గ్రంథములోని ఉదాహృతజాతకమునకు గ్రంథకర్తగారు సాధించిన ఆయుః ప్రమాణము లిట్లున్నవి:—

		సం	నెల
౧. సత్త్రాయుర్దాయము	...	౨౨	౧౧
౨. పిండాయుర్దాయము	...	౬౫	౮
౩. జైమినీయుర్దాయము	...	౮౦	౯
౪. అష్టకవర్గాయుర్దాయము	...	౫౯	౯
౫. ఉత్కలపద్ధతి	...	౬౮	౯

వీనిలో ఏ రెండింటికయినా వికకంత్వము రాలేదు. ఎవరి అనుభవమునకు సరిపడిన పద్ధతిని వారు ఉపయోగించుకోవచ్చునని మోచించి "ఏపద్ధతిలో హెచ్చుగా ఆయుర్దాయసంవత్సరములవచ్చునోదానినే ఆశ్రయించుట శ్రేయస్సు" అని గ్రంథకర్తగారువిద్యాధులకు హిత ముపదేశించినారు.

జాతకములు వ్రాసి తీవించువారికి ఇది చక్కని ఉపదేశ మునుట నిర్వివాదాంశము. కాని శాస్త్రదృష్టిలో దీనికి మంచి విలువ యున్నదా యని సందేహించవలసి యున్నది. ఇట్టి ఫలాదేశములను మనస్సులో ఉంచుకొనియే కావోలు, నీలకంఠదీక్షితుడు తన కరివిడంబన శతకములో—

"ఆయుఃప్రశ్నీ దీర్ఘ మాయః
వాచ్యం మాతూర్తికై ర్మయః"

తీవంతో బహుమన్యంతే,
మృతాః ప్రత్యుంతి కం తునః?"
అని హేళనము చేసినాడు.

కాని ప్రస్తుతము మనశాస్త్ర ముండు పరిస్థితులలో ఇంతకంటె గొప్ప, ఫలమును మనము కాంక్షించరాదేమో? రాజాశ్రయమునశించగా, విద్యాపీఠములు అనాదరమునకు పాత్రమై ఈపరిత్ర శాస్త్రము కళ దక్కి యున్నది. ఆర్ష సంప్రదాయరహస్యము లనేకములు మరుగుపడి తుప్పుపట్టినవి. అనేకనూత్రములకు ఆర్థము చెప్ప మహనీయు లగుచున్నారు. పరిశోధనములు సలుపు వారు చాలినంతమంది లేరు. దొరకినదే లాభ మనుకొను స్థితి దాపరించినది. ఇట్టి సన్నివేశములలో ఈ గ్రంథకర్త మోచించిన పద్ధతితప్ప గత్యంతరము లేదేమో? అది యిట్లుండె.

షడ్వలసాధనము చేష్టాకేంద్రగణితము మున్నగు పద్ధతులతోకూడ శ్రీపతిసంప్రదాయము ననుసరించి, అంకాయుర్దాయాదులు గుణించు మార్గములను గ్రంథకర్తగారు మోచియుండినచో ఈ గ్రంథము హెచ్చు ప్రయోజనకారిగా నుండియుండెడిది.

ఇచ్చిన దృష్టాంతజాతకములకు స్పష్ట లగ్న గ్రహులను గ్రంథకర్తగారు ఉదాహరించలేదు. చాలవరకు కేవలరాశికుండలులతోనే కాలక్షేపము ననచి నది. "రాశిచక్రముతోనే తృప్తిపడరాదు. స్పష్ట గ్రహముల సాధించి పోషకవర్గబలమును కనుగొనవలెను" అనుట గ్రంథకర్తగారి ఉపదేశము. కాని ఉదాహృతజాతకములకు తామే ఆపని చేసి చూపలేదు. పోగా ఆ జాతకములకు జన్మస్థానపు అక్షాంశరేఖాంశాలు, జన్మకాలము మున్నగు అర్థివసర సామగ్రినయినా గ్రంథములో ఇచ్చియుండవలసినది. ఇది లేనందున, గ్రంథకర్తగారు చెప్పినది విని ఊరకుండవలసినదేకాని ఆ జాతకములను స్పష్టపరచిచూచుటకు విద్యాధుల కవకాశమే లేకున్నది. ఇది వాస్తవముగా గొప్ప లోపము.

గ్రహాయుద్ధ మనగా, కుజానితో ఇతరగ్రహముల సంయోగమువలన ఫలముని గ్రంథకర్తగారి అర్థముని

కావచ్చుచున్నది. ఇది సిద్ధాంతవేత్తల ఆభిప్రాయమునకు చాల భిన్నము. సహితపద్యములకు భిన్నమైన ఆభిప్రాయము లిచ్చుపట్ల తగిన ఉపపత్తినియాపుట ధర్మము. లేనిచో అన్యవస్థాప్రసంగ మును.

గురికపాదనమును గూర్చి గ్రంథకర్తగారు ఉపయోగించిన మూత్రము బృహత్పరశరహోర, సర్వార్థచింతామణి మొదలగు గ్రంథములలో చెప్పబడిన పద్ధతి కంటే భిన్నమయినది. దీని ననుసరించి గురికోడయము గురువారమునాడు ౨౨ గడియలను, ఈపద్ధతి ఏ మహిమితియో తెలుపవలసియుండెను.

“పాశ్చాత్యపద్ధతిలో లగ్నము సంవత్సర మొక టికి ౫౯ కలల వంతున జరిపినచో, విషయస్సునకు అష్టమభావమునకు సమస్తకస్థితికి రాగలదో ఆ వయస్సున మరణము వచ్చును.” అని ఒక మూత్రమును గ్రంథకర్తగారు నిర్వచించివారు (౧౩౫ వ పుట).

ఏగ్రంథములో నుండి ఈ అపరూపపు మూత్రమును స్వీకరించికో తెలియకున్నది. ఇది సత్యమైనచో పాశ్చాత్యదేశవాసులకు రమారమి ౩౦ సంవత్సరములకీ ఆయువు ముగియునని సిద్ధాంతము చేయవలసియుండును.

పాశ్చాత్య దేశములలో వాడుకలో నున్న మారకయోగము లని, రెండో మూడో, నృప్రాంతజాతికముల విషయములో ప్రసంగవశమున తమ నిర్ణయమునకు అనుకూలమయినవి గ్రంథకర్తగారు వాడుకొనిరి. పాశ్చాత్య పద్ధతిని సమగ్రముగా చూపని సందర్భములో ఒకటి రెండు మూత్రముల నిట్లుపయోగించుట విద్యార్థులపట్ల నిర్ణయమాపుటమాత్రము కాక పాశ్చాత్యకామ్రాజ్యాల కన్యాయముకూడ చేసినట్లును. ఒక జాతికమునకైనను వారి పద్ధతిని ఉపయోగించి ఫలముచూసి, మన పద్ధతుల ఫలముతో పోల్చియుండవచ్చును.

౩౧ సంవత్సరముల వయస్సున విషపానముచేసి ఆత్మహత్య చేసికొన్న సింహలగ్నపుత్యజ్జాతికము విషయములో అల్పాయుర్యోగములనుకొన్ని పాధించి విషతారాపతియగు కుక్రదశలో వైధనతారాపతి రాహుభుక్తి మరణము నిచ్చిన దని గ్రంథకర్తగారు చూపియన్నారు (౪౬ వ పుట). ఈ భుక్తి మూడు సంవత్సరముల కాలము వ్యాధిలో నుండునట్టిదగుటచే మరణకాలమును నూచించుట తీసిచాలదు. కుజకుక్ర

రాహువుల సంయోగపు ఫలముగా విషపానమువలని ఆత్మహత్య వచ్చిన దని గ్రంథకర్తగారి తీర్మానము. కుజానికి కుక్రరాహువులు ౧౨ భాగల దూరములో నున్నారు. ఇట్టి సంయోగము చాలువా? వైగా ఈ మూడుగ్రహములు లాభభవములో నుండుట! ఆత్మహత్యకు విషలాభ మీనా వీరి ఫలము?

ఈ జాతికమునకు పాశ్చాత్యపద్ధతి ననుసరించి పాయన కుండలని పాధించి దినవర్ష దశాపద్ధతిలో చూచిన పుడు మరణకాలమునకు ఈక్రింది యోగములు సుప్తముగా చూడవలెను:—

(౧) చలితరవికి అష్టమధిపతియగు కుజాని సంయోగము;

(౨) చలితకుజానికి జన్మవరుణుని సమస్తకక్షేప;

(౩) చలితగురువు (సప్తమమారకాధిపతి) నుండి చలిత రవిజన్మకుజులకు అర్ధకేంద్రక్షేప;

(౪) చలితబుధునికి (లగ్నాధిపతికి) చలితకుజాని సంయోగము; వరుణుని క్షేప;

(౫) ఆత్మహత్యకు నూచించు కర్కాటరాశి ౧౫ వ భాగతో చలితకుజ చలితబుధసంబంధము.

దీనికీ వరుణక్షేప. దశాయోగము లింత్రహారములై యుండగా, ౫-౧-౧౮౩౯ నాడు వచ్చిన పర్యము (పూర్ణిమ) లో మకరము ౧౫ వ భాగలో రవి, కర్కాటకము ౧౫ వ భాగలో చంద్రుడు నిలుచుటచే వైయోగములకు చెంటనే ఉత్తేజన కలిగినది. నిష్కూపాత దృష్టితో గమనించితిమేని, ఈయోగములకు విలువ లేదనగలమా?

ఉదాహరణజాతికమునకు లగ్నము మకరరాశిలో ౧౩ భా ౨౦ కలలుగా వ్రాయబడినది. కాని అష్టమభావము సింహరాశిలో ౮ వ భాగ యని కేరొకచోట కలదు. అయినచో, మధ్యలగ్నము కన్యారాశిలో ౨౩ భా ౧౬ కలలని తేలగలదు. దశమకేంద్రము కన్యలో ఉన్నప్పుడు, ఉత్తరార్ధగోళములో ఏ అక్షాంశలో జనించినవారి కయినా, లగ్నము మకరముండుట సంభవమా? ఈభావపాదనక్రమము గ్రంథకర్తగారు ఏసంప్రదాయము ననుసరించి చేసికో తెలుసుకొనుటకై విద్యార్థులు మహాహలపడుట అస్వభావిమనరాదు.

అరిష్టములను తెలుపు యోగములలో కొన్ని అర్థవాదరూపమైనవానినిపించును. కొన్ని దృష్టాంతము లివి:—

(౧) “చంద్రుడు ౧ నుండి ౬ భావములలోనుండి రవి ౯ వ భావములో నున్నచో, శనివు ౧౨ దినములు జీవించును.” (౧౯ వ పుట.) నెలలో ౧౪ దినములలో ప్రతిదినమునందును సుమారు రెండుగంటల కాలము ఈ యోగ ముండగలదు.

(౨) “సురువు కేంద్రములో నుండక కుజుడు కేంద్రమం దున్నచో, మృతశిశువుజనించును.” (౨౦ వ పుట.) సురుకుజులు పరస్పర కేంద్రములలో లేని నెల లలో, ఏదినమందైనా రంగంటల కాలము ఈ యోగము సిద్ధించును.

ఇట్టివే మరికొన్ని కలవు. ఇతరదుర్భోగముల సాహాయ్యములేనిచే ఇవి యంత దుష్ఫలము నీయగల వనుట సాహసము.

ఇది యిట్లుండ, ఇచ్చినఉదాహరణయో, నూత్రమో అనుద్ధముగా నుండి విద్యార్థులకు గొప్ప చిక్కు కల్గించు మందుట చింతకరము. ఈక్రింది దృష్టాంతములు చూడుడు:—

(౧) “గ్రహభుక్త నక్షత్రసంఖ్యను ౩ తో భాగించి శేషమును ౪ తో నుణచగా వచ్చు సంఖ్య ఆరాశిలో భుక్తమయిన పాదములను తెలుపును.” (పుట ౫౧)

ఈ నూత్రము సరికాదు. ప్రైసంఖ్య రాశిలో గ్రహభుక్తపాదములను తెలుపజాలదని రాశి నక్షత్ర జ్ఞానము ఏకాంత కలవానికయినా తెలియును.

(౨) “శేషములో ౩1-౨౦“ నుణచగా భుక్త పాదములు వచ్చును” అను నూత్రముసయితము తప్పే! (౫౧ వ పుట.) “నుణచగా” అనుటకు మారు “తీసి వేయగా” అని యుండవలయును.

(౩) ౩౦ వ పుటలోని కుండలిలో సింహములో లగ్నము, ధనుస్సులో రవియు చూపబడినవి. కాని ఈ

కుండలిప్రక్కనున్న వ్యాఖ్యానము ననుసరించి మకర ములో లగ్నము, కన్యలో రవియు ఉండవలెనని తేలు చున్నది. కేవలరాశికుండలిలోనే ఇన్నితప్పులా?

(౪) ౨౭ వ పుటలోని కుండలిలో సయితము ఇట్టి తప్పే చూపట్టుచున్నది.

(౫) ఉదాహృతజాతకములోని జన్మకాలము ౪౦ వ పుటలో ఒకవిధముగా, ౪౯ వ పుటలో వేరొక విధముగా ఈయబడినది. ఏది సాధునో?

(౬) ఉదాహృతజాతకమును గూర్చినవర్సలో రవి చిత్రావ్రజేశము, ఘృకం-౪౯లకని ౪౦ వ పుటలో, ఘృక-౪౦ లకని ౪౯ వ పుటలో వ్రాయబడినది. ఈ రెండింటిలో దేని నుపయోగించినా, గ్రంథకర్త గారు సాధించిన ఇచ్చాకాలము రాదు. ఇట్టి ఉదాహరణము రెన్ని పుటలయినా విద్యార్థులకు లాభ ముండదుగదా?

ఇదికాక శుద్ధప్రతి వ్రాసినవాని లోపయో, ముద్రాలయమువారి అశ్రద్ధయో, మరి ఏయేకాని కొన్ని వాక్యములకు అనన్వయబోషముపట్టినది. అనుటచే ఆర్థము గ్రహించుటే కష్టము.

(౧)	౧౩ వ పుటలో	Note.
(౨)	౪౬ వ పుటలో	ఉదాహరణము.
(౩)	౩౨ వ పుటలో	Rule 6.
(౪)	౩౭ వ పుటలో	Rule 26.

మున్నగునవి దృష్టాంతములు.

ద్వితీయముద్రామున ఈ గ్రంథము శుద్ధముగా, సమగ్రముగా వెలువడునని ఆశించుచున్నాను. అట్లు పరిష్కరింపబడినపుడే అన్వయజీయులలో ఈగ్రంథము నకు ఎక్కువ ప్రఖ్యాతి రాగలదు. అట్టి అవకాశము త్వరలో వచ్చునని నా విశ్వాసము.

రా. గో. కృ.